UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01795779 6

NARODNE

PRIPOVIJESTI I PRESUDE

IZ ŽIVOTA PO BOKI KOTORSKOJ, HERCEGOVINI
I CRNOJGORI.

Pokupio i složio

VUK VIT. VRČEVIĆ

U Dubrovniku.
Nakladom knjižare Dragutina Pretnera
1890.

GR
259
V7

Književna svojina.
Zabranjeno je preštampavanje i prevagjanje.

791750

Tipografija D. Pretnera u Dubrovniku.

ODLOMCI IZ BOKO-KOTORSKOG ŽIVOTA.

Orača, kopača, ubija polje.
Junaka, četnika, klanci i gore;
Pametar gine od glavobolje,
Bokeškog sina proždire more.
Pisac.

Ilija Nikolin, iz Risna, i Panto Jokov, iz Ercegnovoga, bijahu vrsnici, prvi rogjaci po materi; sljubiše se u djetinstvu kao dva rodna brata. Dok su u Kotoru učili školu, nikad se u kući ni izvan kuće ne razdvajahu, no kao duša i tijelo. Pošto su naučili čitati i pisati onoliko koliko im je za domaći život trebovalo, razdvojiše se, no ipak dopisivali su se i češće puta jedan drugoga pohodili. Tek što u četrnaestu godinu svog života nastupiše, domaća ih nuždа i mučeni bokeški zanat razdvoji. Ukrcaše se na tugje brodove, i, kao prosti mrnari brodeći morsku pučinu, za mnoštvo godina jedan drugoga ne vidje, ni jedan drugome ču za smrt ali za život. Kad bi koji od njih dvojice kući dolazio, vazda bi Ilija pitao za Pantovo, a Panto za Ilijino zdravlje. Čeznuo je jedan za drugijem kao odojče za materom.

Prosu se po svijetu glas, da se u Kaliforniji otvorila bogata ruda zlatna. Svak, koga srce služi, trči onamo, ostavljajući svoju kuću, roditelje, ženu i djecu. Izmegj' ovijeh i naši Ilija i Panto. No ni Ilija za Panta ni Panto za Iliju ništa nije znao u onoj sretnoj ali prostranoj strani svijeta, gdje na hiljade ljudi iz svijeh krajeva svijeta bijaše prionulo, kao pčele ili mravi ljeti, pri radnji. Nije šala: zlato se iz zemlje kopa!

Jedne jeseni naumi Ilija da se poslije nekoliko godina kući povrati. Šetaše se po *rivi* San-Francisko, tražeći brod, kojim bi se mogao za Triješće zavesti. Broda na jedro ne bijaše, no vidje da se mnoštvo naroda ukrcava u jedan amerikanski parobrod. Na pitanje kazaše mu, da kreće za Evropu, te i on uljeze sa svojom skrinjom. Na stotine nepoznatih ljudi putnika na parobrodu. On nikoga ni ko njega ne poznava. Dade mu se pogledati u dno parobroda : opazi jednog čovjeka, i učini mu se, da ga je nekad gledao i poznavao. Poprigleda ga i primače mu se. Poznadoše se. Zavikaće

Panto : „A jesi li ti to, Ilija, po Bogu brate?“

Ilija : „Jesam. A od kuda ti ovdjen, Panto, moja živa željo?“

Zagrliše se objeručke i stadoše jedan drugoga ljubiti i radošnim suzama oblijevati. Jedva se grljenja i ljubljenja nasitiše. Sjedoše i počeše se razgovarati, nikad tako.

Panto : „Od kuda ti, rôde, na ove krajeve? Gdje ideš?“

Ilija : „Prošle su četiri godine od kako sam u Kaliforniju došao. Pošto čuh, da se otvorilo kopanje zlata, pobjegoh noću s jednog ingleškog broda, pa se vraćam doma, da obeselim roditelje i rodbinu. Bog mi je i moj trud darovao te sam stekao da mili Bog pomože. A ti, moj Panto, od kuda na ove strane? Od kad se nijesmo, brate, vidjeli!“ Opet se grle i ljube.

Panto : „I ja sam, ovo je treća godina, s jednog francuskog broda pobjegao s nekim Dalmatincem mrnarom (zvaše se Roko Šimunov), s kojim sam u ortakluku radio i živio negdje u naj daljim rudokopima, idući za nepoznatijem ljudima, koji se bijahu uputili da

zlato kopaju. Roko zaostade, a ja se evo jedva nakanih da se poslije jedanaeste godine kući povratim. Ovo je šesta godina da sam od kuće i da za roditelje i za troje ludo djece ništa čuo nijesam . . .“

Ilija: „A zar si se oženio?“

Panto: „He-he, od kad! Ovo je trinaesta godina. Ti znaš što su otac i majka. Kad navale da se ženiš, valja ti se ženit, ako i nećeš. Oženiše me premlada. Nijesu me, po duši, mnogo ni silovali, no njima bi milo, a meni milo i drago. Pravo ti reći, ne kajem se: desio sam se na dobro i valjano čeljade, a čuo sam od pametnijeh ljudi govoriti, ko se rano oženi i ko rano ruča, da se ne kaje. A jesi li se ti oženio, kao što ono po. davno govoraše da hoćeš?“

Ilija: „Šćah, da ugodim materi; ali, da ti pravo rečem, bojao sam se, poznavajući mučnu narav mog oca. Krvnički me u djetinstvu ćešće puta šibikao, a dana nije bilo kad me nije zalijepio, ali za oba uha poteglio, tako da sam više puta mislio izguli mi ih iz glave. Ne puštavaše me nikad iskraj sebe. Naj teže mi šćaše biti na srcu, kad čujah da se djeca, moji vrsnici, blizu naše kuće igrahu ćuškape, na plojke, sein-kobile, babe radače, na piljke, u nosila i t. d., a meni da živo srce pukne, i same mi suze od muke na očima. Vazda me namrgogjeno i osorno poglédao, kao da sam mu oca ubio, i vičući na me rekao bi mi: — Bukvar, bukvar u ruke i uči; nijesmo se ragjali, da se svegj igramo. Znaš li ti, češće bi mi puta napomenuo, da sam ja iz Budima dobavio bukvar i za nj platio tvrdu pletu — pletu tvrdu, čuješ li?.... Priznajem, Panto, da sam u djetinstvu bio odviše živ i udarljiv, ali opet me svak u kući milovao i ljubio, osim oca. A majka? — Kao no ti majka, po čitav me dan na krilu držaše i u sva-

čemu mi ugagjaše, jer sam bio podjevojčar — jedini sin kod pet sestara. Ljuljajući me na krilu, vazda bi me u svečane dane učila moliti Boga, a to one molitve, koje ona na pamet znadijaše. Kad sam se iz Kotora sa škole vratio, upitah je, zašto me nije učila vjerovanje i oče-naš, a ona se zakle, da tijeh molitava u nje vrijeme nije bilo! No pri svoj njeziuoj milosti više me puta u djetinstvu naljutila, a to kad bih se sa sestrama igrao sakrivače, a ona bi me zazvala, držeći u ruci komadić kruha ali koju suvu smokvu ili drenjinu, da me po glavi pobište; pa kad joj ne šćah odmah ugoditi, počmi psovati, a bogme i kleti: — Ne rastao majci viši ni živio! — Ja se šćah od njezinijeh kletava uplašiti, pa poleti k njoj, a ona odmah otklinjaj prstima desne ruke u kam govoreći: — Sve u goru i u vodu! — Pa odmah: — Majka klela, majka otklela. — Zagluših te, moj Panto, ali čuj, da se nasmiješ, Kad god mi šćaše novu košulju obući ili novu kapu na glavu nataknuti, vazda bi me blagosivala: — Sretnja ti, sinko, bila! U veselju je nosio i mnoge druge zdrav i veseo promijenio! Pod njom te glava ne zaboljela i sunce mi te grijalo! Pa čuj, moj Panto, još jednu, i na ovoj ću prekinut. Kad se šćah išno što razboljeti, odmah zovni staru babu Despu, da topi tri živa ugljena u čaši vode, bojeći se da me nije ko urekao; pa ako bi sva tri u duo čaše utonula, šćaše prosut vodu za vrata od kuće; a ako ne potonu, no povrh vode plutaju, [1]) majka me onda svega gola svuci, pa onom vodom po svijem zglobovima ruka i noga miži i nigni

---

1) Naravno ako je od meka drveta, neće potonuti, a od tvrda odmah potone.

silom da od one vode pijem. Jednom ne šćah ni da srknem, a ona me dva tri puta oklapi jednom šibičicom, te ja bogme srkni i silom, bojeći se višega zla. To je bilo prvom i pošljednom što me malo ošinula. — Kad otac dogji u veče doma, umri u meni krv. Moja dužnost bješe susresti ga pred vratima i poljubiti u ruku i blizu njega sjesti. Opazi mi jednom povezano čelo krpom, pa na mene iskolači oči kao tenac, govoreći: — Hä! što je to? kao da si s Kosovog polja! — Ja se od straha skamenih, a majka će u tomu reći: — Nije zla, ni dao Bog, nego se djeca — kao no ti djeca — izmegju sebe nešto pokorkala, pa oni naj mlagji vragulin djevera mi Mijata kamenom malo u glavu ćebrsnuo. — Evo, moj Panto, sad muke nad mukama za mene i za moju jadnu mater! Skoči na me kao ris, svrnu lulu s čibuka, pa po meni kao po nadutom mijehu, a ja se oko matere uvijaj kao zmija oko suva panja. Ona me poklopi vičući: — Ne ubi mi dijete, ubio te, da Bog dâ, grom iz vedra neba! A što bi radio od njega, da ih imaš pet kao pet šćeri? — A on? Ne mogući mene, nastavi majku krvnički tući; i vjeruj mi, Panto brate, da ne popadoše sestre povrh matere i da ih ne stade vriska i plač, ja mislim šćaše je na onom mjestu usmrtiti. Pobježe majka sa mnom u pojatu na gumno, gdje i osvanusmo. Ja nešto od očinijeh udaraca, a nešto žalim jadnu majku, rekoh joj kad legosmo: — Da Bog dâ, majko, niko u našemu mjestu prije ne umro od mog tate (oca)! — A ona: — Muči, sinko, Bog te ne čuo! A da ti tata umre, ko bi nas hranio? — Kad je svanulo, svuče me gola golcata, te mi po životu broji mozulje očinijeh udaraca; ljubi mozuljice i plače, suza joj suzu dostiže. Poče me trljati vrućim uljem iza lopatica i po udarcima, neprestano govore·

ći: — Majka rodila, majka liječila! — Pa kad i kad puhni u prste od ruke i kucni u kam. Onu čitavu noć otac mi je u snu pred očima stajao; njegov strah uljegao mi u dušu, u krv, u meso i u kosti. Ko mu ono jutro smijaše pred oči izaći? Mislim, pri mojoj nevolji, kad on iz kuće krene, da ću onda poći u tete Marije, koja me kao majka milovaše, pa ću — u sebi mislim — naigrati se s nje djecom, s njima se kupati i na udicu blizu mora ribati. Ali ko dava? Zove me, da idem s njim u čaršiju. Kao da me puškom ubi! Ko smije reći: — Ne mogu, ali neću? — Pogjoh. Kad dogjosmo u dućan, naredi mi: — Uzmi oni bukvar, da vidim doklen si naučio, i znaš li čitat pod slovotitlom. — Ja sricam na glas: Az naš slovo — titla glagol ljudi jer — angjel, i dalje: Az pokoj slovo — titla ljudi jer — apostol. Ah, Panto brate, reci pravo, jesam li imao rašta pobjeći po svijetu, i mili li mi se doma k ocu se povratiti?"

Panto: „Ha-ha-ha!" zacenu se od smijeha.

Ilija: „Ma ti kao da se rugaš, ili si spavao, dok sam ti pripovijedao. Ti se smiješ, a meni i sad, kad promislim, krvave lete! Ti si se sretniji od mene rodio, te ne znaš što su muke nad mukama."

Panto: „Ha-ha-ha! Ne luduj, jadan Ilija! Kad bih ja tebi moje jade pripovidio, kao ti meni, ti bi tvoje zaboravio. Ako je tebe otac nemilo tukao, mene je majka još gore, a otac sa svim protivno, vazda milovao, a nikad izbio. Ja tebe dobro poznavam, kao i ti mene. Je li se moglo naći u čitavoj školi trećega krštenog vragulina kao što smo ja i ti bili? Sudi ti. Kad ne bismo imali da se s kim pobijemo, onda šćasmo izmegju sebe na šake i za kose. A rad šta? — Ne znadijasmo ni mi. Ti si me bio daleko u vragoluku nad-

mašio. Ja sam svegj na obrani stajao, ali te nikad ne napadoh, kao ti mene. Ako nije istina, reci mi da lažem .... Znaš li, Ilija, kad sam ti jednom bio dobio deset petnaest oraha, a ti šćaše da mi ih silom otmeš, te ja pobjegni, a ti za mnom i ote mi kapu s glave i založi je jednom dućandžiji za dvadeset oraha, te ja ono poslije podna ne odoh u školu — nemah ćim kapu otkupiti .... Istina je da sam i ja bio u djetinstvu živi vrag, ama ti, bogme, vrag i pô. Kaži mi pravo, je li istina ali ne? A spominješ li se, moj Ile, kad jednom dogje k meni u Novi i kad potroši tvoju srebrnu peticu, te me časti u varoši, a ja šćah sjutri dan tebe, no nemah ni prebijene pare? A ja ukradi sedamnaest jaja ispod kvočke i prodaj ih po što po to, pa kad majka obazna, vidje li što od mene učini? Da mi ne bi strine i donda, hoćaše li me usmrtiti?"

Ilija se na sva žvala smije i veli: „Znam, znam! bilo ti ga je punana kapa. Ma, moj Panto, da nije tebe tvoja majka onako tukla, a mene otac, nego da su nas obojicu puštavali da radimo ono što hoćemo, Bog zna što bi danas bilo od nas! Bili bi kao nepotkovana ždrijebad, obijesni rasli, a mahniti ostarali. Neko bi nâs ubio, ali mi nekoga, pa okapali u tamnici. Ako nijesmo u djetinstvu znali, sad znamo, da bi tako bilo; a znaćeš i ti — kao što ja već znam — kako roditelji ljube svoju djecu, i da znadu zašto djecu biju."

Panto: „Ja sam, Ilija, ogladnio, a ti? Ja bih da štogod ručamo i po jednu čašu vina osušimo, pa ćemo se dalje razgovarati. Imaćemo vremena: dosta je hoda do Triješća."

Ilija: „Pravo ti reći, i oni ko te čuje. Ovi naš nenadni sastanak poslije toliko silnih godina zabunio nas je, te smo obojica glad zaboravili."

Ručaše, zapališe svoje lule, i nastaviše razgovor.

Ilija: „A od kuda si se oženio? Je li ti žena mirna, ali lajava?“

Panto: „Bogme, moj Ilija, koja žena nije lajava, nije ni valjana. Kučka koja ne brani svoj tor a žena svoj dom, u zalud ga kutnji kruh jedu. Oženi me otac iz komšiluka ; od poštene je kuće ; nijesu mi se roditelji do danas nikad na nju požalili. Poznavali su je od djetinstva, te od znana kupusa, veli se, trbuh ne boli : a ja sam viši dio po svijetu no doma. Što ti misliš? kaži mi, hoćeš li se odmah ženiti, i holi za onu, o kojoj si mi podavno govorio.“

Ilija : „Ne znam ni sam hoću li ni za koju. Ti znaš, da moram onu djevojku vjenčati, koju mi roditelji isprose, pa bila ona lijepa ili ružna, stara ali mlada, zla ili dobra; pošto mi je natovare na vrat, ko će mi je snimiti?“

Panto: „Varaš se ; nije to tako. Ja i ti dosta smo svijeta obišli i vidjeli kako se po svijetu žene i udavaju ; pa te pitam, nahodi li igdje prijatelja kao oca i majku?... Bogme nijesi niti ćeš, da vasioni svijet obigješ. Roditelji, moj Ilija, znadu što rade. Oni gledaju oženiti sina za djevojku, koja će mu mila biti i koja će kući ugoditi. Ti si već prevalio trideset godina, a Bog ti je udijelio te si lijepo imanje stekao ; pa i da nije tako, roditelji vide da već nije čekanja, a svaki želi od svog srca veselje u kući vidjeti. Ti si jedinak.“

Ilija se zamisli, pa će odriješiti : „Ma fala da je Bogu ! je li još živa moja Kata, ali se je udala? Da mi danas ima ko kazati, darovao bih mu jedan komadić zlata samotvora. Ona je . . .“

Panto: „Ne luduj, kad te Bog nije luda stvorio! Ako je živa, nije toliko luda, da svoju mladost gubi tebe čekajući, nego vjenčala drugoga momka, kao što ćeš ti drugu djevojku. Bog zna su koliko sam djevojaka ja sprovodio ljubav, a jednu vjenčao! Djevojka se udava gdje može, a momak ženi oklen hoće. Zaboravi ti Katu, kao što je ona tebe davno zaboravila.“

Ilija: „I ja to priznajem, ali znadi, da smo jedno drugom tvrdu vjeru postavili, da ćemo do smrti zajedno živjeti; pa kuda će zadana vjera i moj obraz?“

Panto: „Čudne mi vaše vjere i zadane riječi! Ha-ha-ha! Tebi je bila nastupila četrnaesta godina, kad si iz doma po moru pošao, a Kata imala i nemala osam. Ta vaša vjera i dogovor taman je tvrda bila kao kad ja i ti gragjasmo kule od kamičaka, ili kad jahasmo na štapu kao na konju, pa na vojsku, te s puškama od trske vičući: Tan-tan-tan — i oba šćasmo leći mrtvi jedan do drugoga; a kad ogladni, živi doma polažasmo. Progj' se djetinskijeh posala!“

Ilija: „Imaš razlog. Promijenimo razgovor. Kaži mi, Panto, šta nosiš na dar kutnjoj čeljadi?“

Panto: „Nosim, Bogu hvala, ono što je svakomu naj draže: zdravlje i zlata! Kad, ako Bog dâ, dogjemo u Triješće, kupiću rogadiju [1]) i svakomu u kući i izvan kuće, svojti i rodbini, po nešto ponijeti. Znaš bokeški običaj, kad mrnar s puta dogje. Ali naj prije treba mi kupiti dvije vreće žita, jer sam čuo, da je ove godine suša sve u Boki opalila i žito poskupilo kao naj gladnije godine.“

---

1) Ovako u Boki zovu svakojaku robu, što je mrnari šilju ili donose doma.

Ilija: „A kad je Boka rodila toliko, koliko može sebe prehraniti? Ona je i naj rodnije godine prazna i jadna, i da joj nije pomoraca, koji krvavijem znojem teku po tugjem prostranom svijetu, mučno bi mogla opstati.“

Panto: „Valaj, Ile, ako je svijet prostran i zengjil, opet neka ti naše pitome Boke! Nema ti do svog kamena! Svud je poći, ali treba doma doći. Što god je tugje, nije naše .... Bićeš i ti, kao i ja, u Kaliforniji vidio, da nigdje ni crkve, a kamo li manastira, nema. Za krsno ime i za Božić, ali za šarena jaja ni spomena, no svetac kao petak a petak kao nedjelja; a o postu ni zbora nema! Sve skupo kao za oči, a vina ni za lijeka. Bićeš i ti kojom pio po jednu kupicu rakije i platio tvrdu pletu; a koliko je u njoj bilo? — Da izručiš u oko, ne bi je čuo ...“

Ilija: „Kako da nijesam sve to mojim očima smatrao! Za mene je naj mučnije bilo prve godine, kad sam na hiljadu radnika svaki dan uza me gledao, a nikoga ne poznavao, kao niko mene, gdje od zraka do mraka mučke kopa svaki za sebe, jer jedan drugoga i ne razumijaše što govori. Nevolja me nagna, te uči riječ po riječ amerikanski jezik, i dosta prilično natucah. Slučajno se uspoznadoh s nekim Dalmatincem, i poslije se ne razdvajasmo, no jedan uz drugoga kao more uz obalu. No, moj Panto, sva se muka zaboravlja onda, kad čovjek zna da se ima rašta mučiti. Zlato se kopa, a ne krči kamen, kao u Boki, da se usadi loza ali maslina. Zar se tebi malena mrnarska muka čini? Od jutra do večera prodani i mučeni rob; pod tobom leži otvoren grob, a koliko si plaćen? — Od dvadeset do trideset naj više fiorina mjesečno; pa kad ostariš, pitaće te starost gdje ti je bila mladost. Dobro su naši

stari Bokelji govorili: — Mlad mrnar, star prosjak! Možemo mi zahvaliti Bogu, da smo za našu starost stekli. Ne govorim, da do starosti ležimo ni prekrštenijeh ruka sjedimo, no da kod naših kuća po nešto radimo — pleti kotac kao ti i otac — i da se po našemu zakonu Bogu molimo i s našom braćom po starom običaju živimo."

Pri ovim i okakovim razgovorima poče se jedno jutro nebo gustim pa crnim oblacima navukovati; lete, nosi ih južni vjetar. More počelo parobrodom, u komu su, na sve strane ljuljati; nebo se crni, a suncu se za trag ne zna. Sijeva, munja munju sustiže, a grom gromu ne dâ odušiti. More je uzavrelo i u bijelu se pjenu pretvorilo; uzjosalo se tako, da gorostasni valovi nadvisuju brod, a kad i kad se po gdje gdje koji u brodu izjalovi. Bježe putnici ispod pokrova; mrnari, svaki o svom mučnom poslu, slušaju što im kapetan zapovijeda. Tu se neka jedra vežu, a neka puštavaju, bojeći se da se ne bi mahina pokvarila; vade se iz spreme deblji i tanji konopi, kojima se uvezuju arbuli (katarke), da ih ne bi vjetar prekršio; uvezuju se lagjice, koje vise o bokovima parobroda; tri mrnara, u mjesto jednoga, jedva mogu *timunom* (kormilom) upravljati, da valovi ne uduše brod; mrnari tam' amo po brodu, kao da su pjani, padaju i dočekuju se na već oslabljene ruke; hvataju se za što ko može.

Uza sva ova strašila otvori se nebo s kišom kao na tóčke; ni kapetanu, a kamo li mrnarima, ni pod pazuhom suvo. Rekao bi čovjek sjedinilo se nebo s morem. Evo muke! Od silnog vjetra i kiše ne mogu mrnari da čuju kapetana što im zapovijeda, no im kroz trubaljku naregjuje. Morski valovi se kad i kad izručuju čitavi na brod i na mrnare, a neki pro broda pre-

skaču, te pred sobom nose sve ono što nagju nesvezano, pa naj poslije i jednog mrnara dižu i morskoj pučini predaju. Nema ko ni da ga požali, a još manje da mu pomože. Kapetan na sve strane gleda durbinom, eda bi gdje kakovu obalu opazio, no ni kroz durbin je nema. Smrt sve to bliža pred očima. Druge nade nema do u Boga i u parobrod, dok zdrav po moru plovi; boriti se protiva oluje, očekivajući da odumili, inače gotova je svoj u parobrodu nalazećoj se čeljadi jedna grobnica i da nema ko komu da reče ni — „Pokoj ti duši!“

Putnici već na pola mrtvi od straha. Panto i Ilija se zgurili jedan uz drugoga, kao dvije pare u prićesku. Pri svom životu zaboravili sve njihovo kaliforneško zlato, a kamo li svoj zavičaj i roditelje. Upitaće Panto Iliju: — „Znaš li plivati?“ — „Ne ja, a da je bilo sreće, mogao sam i imao vremena naučiti; ali me otac, Bog mu sudio! ne puštavaše ni da noge operem, ako on nije uza me, a znaš da u Risnu nema djeteta koje ne zna plivati.“

Podne je davno prevalilo. Nikomu glad i ne pada na um; a da je i gladan, nema ništa vruće spravno. Mnogi mrnari i putnici u nevolji jadikuju; proklinju majku, koja ih je rodila; mnogi se mole Bogu i svetome Nikoli putniku, da ih zdravo proputi; i po svoj prilici bilo je tu ljudi, koji se oni dan prvi put u njihovu životu Bogu pomoliše. Niko nikomu ne može pomoći. Svak se o svom jadu zabavio, spravan na smrt, koju očekuje.

No svaka sila — ma koja bila — kad nenadno mimo svoje naravske granice prenagli, ili nije dugotrajna, ili se sama sobom sruši. Kiša jednako lijeva, ali vjetar pred suton počeo popuštavati, a more sve to

manje brodu prijetiti. Kapetan i mrnari, iznemogli od mučnog truda i gladi, nemaju vremena čekati, dok se što svari, nego pojedoše pokvašena dvopeka sa sirom i slanijem sardjelama. Nikad slagje.

Ilija i Panto čuju da se more umirilo, a vjetar malaksao. Izidoše ozdo, noseći jednu od konopa opletetenu vreću, i iz nje izvadiše jednu plosku rakije, dvopeka i suvog mesa. Gledaju svud na okolo, i vidješe, da je promijenilo vrijeme. Sjedoše, prekrstiše se, te ručaše i večeraše zajedno.

Srećom vjetar puvaše u krmu, te tri mrnara na izmjenice ostadoše, da kormare i da upravljaju jedrima, a kapetan i svi drugi polijegaše i kao zaklani zaspaše. Nigdje kraja!

Zora je. Vjetra ima, ali je povoljan i jedra gone parobrod oko osam milja na uru. Dva mahiniste na svu prešu popravljaju pokvarenu mahinu. Evo ih poslije desetak dana u Triješće.

Parobrod pretrpio goleme štete: izgubio jednoga mrnara, a dva slomljene glave i ruke; dva dijela putnika teško oboljeli nešto od teške patnje a nešto od straha. Kad se Triješća dočepaše, svak je svoju muku zaboravio, pošto je iznio nogu iz mora, nevjernog polja. Panto i Ilija kupuju rogadiju i prvim brodom krenuše za Boku. Kad svojim kućama dogjoše, nije bilo kraja ljubljenju i grljenju, milosti i radosti. Iliju oženi otac poslije mjesec dana za mladu i lijepu djevojku. Kata se bijaše već udala i od srca poroda imala. Za vjenčanog kuma pozva Ilija Panta, s kojim je do duboke starosti u potpunoj milosti i ljubavi živio.

MAJKA KRVNICA.

Nesretnji dogagjaj oko godine 1750, koji se i dandanas po Hercegovini pripovijeda.

Ko s gjavolom tikve sadi, o glavu mu se lome.
Nar. posl.

Gordana, udovica Paja Gorčinova, od prastare porodice Gagovića iz Pive u Hercegovini, ostade pri mladijem godinama sirotna udovica su dva sinčića. Jednomu bijaše ime Ilija, od osam godina, a drugog pomaši po muževoj smrti. Kao posmrčetu nadjede mu ime Pajo. Od muža joj ne ostade ništa drugo osim jedan prosti han,[1] što ga bijaše u selu kraj glavnog puta dao načiniti. Sirotna po rodu, a sad sa svim po domu kao udovica, predade se muževljem zanatu handžije. Svako je žensko tecivo po sebi slabo i tanko, no ipak ona je u hanu mimogredno i tugju kudjelju prela i tugje sukno tkala, te na siromašku sebe i djecu hranila.

Starijeg sina, Iliju, dade Gordana na nauku. Ilija desio žive duše i darovite pameti, tako da je u petnaestoj godini bio naukom dostignuo i premašio svoga učitelja. Kalugjeri su mu nudili mater da ga pokalugjeri, ali ona nije nikako šćela pristati, smatrajući u njemu kao jedinu potporu njezine buduće starosti.

Okolo 1770 (?) zarati se sultan Sulejman s Moskovom i sa svijeh strana svoje države okuplja vojsku.

---

1) Gdje kiridžije i putnici konače.

Na ondašnjeg bosanskog valiju [1]) dogje zapovijed, da mu spremi u Carigrad dvije hiljade Bošnjaka i Hercegovaca, biranog momka i junaka, Turaka i raje. U broju hristjana dopade Pivljane da pošalju pedeset vojnika. Izmegj' ovijeh dopade i Iliju Pajova, kao siraka, nemajući srčana prijatelja, koji bi se za njega turskijem zapovjednicima umolio ili za novce otkupio.

Dogje dan da svak polazi u Sarajevo, ko je bio u broju vojnika, dan za Gordanu naj crnji i naj žalosniji u njezinom vijeku. Red joj je da se rastaje sa svojim sinom, sinom jedine utjehe i potpore. Grle se, ljube se, plaču i nariču, i jedno drugog suzama oblijevaju. Carske zaptije ih razdvojiše. Ilija ode plačući, a majka mu ostade kukajući.

Poslije godine dana vraća se bosansko-hercegovačka vojska, no jedva treći dio, a dva u boju izginula. Ilije nema, niti iko išta zna o njemu majci mu kazati. Gordana ga već u broju mrtvijeh smatra. Sebe i sina Paja u crninu s glave do petâ obuče ; za njim dan i noć tuži i jadikuje. Majka je, nije joj se čuditi.

Progje punanijeh petnaest godina, prispje u Sarajevo Ali-paša, carski javer, [2]) punanijeh prsiju inšana, [3]) poslan od sultana, da pregleda Bosnu i Hercegovinu i da postavi uredbe. Zapovjedi na sve strane, da k njemu idu na poklon i na općenarodni dogovor svi Turci, age i begovi, i svi knezovi i popovi od potčinjene raje. Kroz osam dana svak, ko je od posla bio, dogje.

---

1) Zemaljski namjesnik.
2) Pobočnik.
3) Dekoracija.

Izmegj' poslanika bijaše i Ilijin stric, knez Ćetko Gagović. Paša ga poznade i narediće valiji da sjutri dan uvede k njemu Ćetka. Valija zapovidje Ćetku i uljeze u sobu. Reći će mu

Paša: „Čuo je čestiti devlet (car), da vi imate u Pivi jedan manastir, kog su stari srpski kraljevi zidali, i da ste vi prava raja; pa se naš padišah (sultan) smilovao i po meni poslao Pivljanima parâ, da crkvu prekrijete olovom.“

Ćetko (prekloni se paši): „Imamo, čestiti pašo! On nam je jedina svetinja, u kojoj se još naša siromašna raja krsti i Bogu moli, a sve druge crkve Turci su nam srušili, pa se bojimo, da nam i manastir ne sruše, a čisto hoće kad tad, ako im ti, čestiti pašo, ne zaprijetiš.“

Paša: „Čuj me, Ćetko! Naj dalje do deset dana doći ćeš ti i pop opet k meni su nekoliko pivskijeh glavara, i dovedite sa sobom, ako je živa, staru Gordanu Pajovu i njezina sina Paja. Za vaš ovamo dolazak nikomu ništa ne kazujte, bez tvoga zla i grdila, prije nego vas ja otpustim.“

Ćetko se oni isti dan s popom povrati u Pivu. U putu htio bi da na tajno kaže popu ono što mu je paša rekao, ali se boji pašine zapreke. Razmisli i prizna, da od popa ovaki posao ne može zatajati. Zakle ga da tajnu drži veću no ispovijed grehova, i sve mu redimice kaže. Pop Krcun zanese se u duboke misli; na svaku ruku razgagja, misli ga na mnogo granâ razvukuju, a nikad pameću dokučiti. Reći će Ćetku: — „Ničemu se, kneže, ne čudim, nego jednoj raboti. Od kud Ali-paša zna po imenu tvoju snahu Gordanu i sina joj Paja?“ — „I mene je to po mozgu smelo, pope,

odgovori Ćetko ; jest nešto krupno, i po moju kuću, čini mi se, neće ispasti dobro !“

Vratiše se doma. Ćetko posla svoje momče, da sazove sve glavare sjutra, neka se nagju pred crkvom. Kaže staroj Gordani što je paša naredio. Ona kad ču, poče se šakama u prsi gruvati i kukati, da sva kuća odjekuje, pa će reći Ćetku : — „Krvniče, a ne djevere, moj ! Ti mi pokojnog Iliju spremi na vojsku, pa sad hoćeš da paši vodiš i jedinka Paja, je li ? Bogme ne dam Paja ni tebi ni paši, dok sam živa, nikad ni do vijeka ! Ima u Pivi mladijeh momaka osim moga Paja, pa neka se još koja majka za svojim sinom u crno zavije kao ja za pokojnim Ilijom .... kuku majci ! ...“ Oboriše je suze.

Ćetko joj se u zalud zaklinjaše, da joj nije ništa više kriv no što je živ, i da joj ništa ne može pomoći osim kukati i plakati.

Kad je došao dan da se u Sarajevo kreće, ode pop s knezom, da prihvate Gordanu i sina joj, ali ona ostala pri svojoj. Objeručke zagrli Paja i ne da ni progovoriti. Moli, zaklinje, viče, pa i ruži, da joj se maknu iz kuće. Reći će joj pop : — „Ma, moja Gorde, znamo i vidimo tvoju nevolju ; ama da se sva naša Hercegovina opre protivo pašine i careve volje, bilo bi toliko fajde koliko da zaustavljamo nebesnu strijelu, pošto u oblaku munja sine. Paša je meni i knezu naredio i po imenu tebe i sina ti Paja napomenuo i naredio da vas sa sobom povedemo. Da te ne povedemo, naj prije bi nas dvojicu, pa sve pivske glavare posjekao, a tebe i Paja, da okrilatite, k sebi dobavio. No ajte da idemo i ne iskopaj nas Pivljane i tvoju kuću : bolje ti je na lijepe no na silu, a preklonjena se glava ne siječe.“

Prizna Gordana da je jedno od dva zla ne može mimoići. Odabra manje. Pripravi se, zatvori han, te s Pivljanima ka paši u Sarajevo, grgje no da ide na smrt.

Ali-paša kad vidje majku i brata, uprije u njih očima. Nešto ga u duši i po srcu muči. Priznaje sebe za sretnjeg čovjeka, ali nije više Ilija Pajov Gagović, no Ali-paša, carski javer i devlecki poslanik. Ime koje na sebi nosi i rijetko gospostvo, kojim se ponašaše, pobijediše mu naravne sile. Neće da se materi kaže. Boji se. Predade Pivljanima pedeset ćesâ[1] novaca, govoreći: — „Ovo vam je poslao čestiti padišah, da prekrijete crkvu pivskog manastira olovom, a evo vam carska buruntija[2] da vam po danas ne smiju Turci nikakva zuluma činiti, i da ne plaćate danka ni harača, doklen je god sadašnji sultan živ. Budite svom devletu i po danas prava raja, a za ove obilate carske darove dajte mi ovo vaše momče (Paja), da ga sa sobom u Stambol povedem za svog čibugdži-bašu[3], a zadajem vi tvrdu i božju vjeru, da ću vam ga do nekoliko doba povratiti u onom zakonu, u komu je rogjen.“

Kad Gordana ču, vrisnu kao ljuta zmija iz procijepi. Pade paši pred koljena, ljubi mu skuta i papuče, moli, zaklinje i plačući bogoradi da joj Paja ne vodi, dokazujući mu, da joj je stariji sin Ilija na carevoj vojsci poginuo i da nema nego Paja jedinka. Sve u zalud. Paša joj baci jednu ćesicu punanu para, veleći joj: — „Evo ti čim ćeš se prerániti, dok ti se sin, inšala

---

1) Jedna ćesa = 500 groša, t. j. 50 for. a. v.
2) Povelja.
3) Oni koji prinosi čibuke s napaljenom lulom duvana.

(ako Bog dâ), povrati.“ — Naredi Pivljanima: — „Ajte sad kućama ; vodite ovu staricu ispred mene, a Paja ostavite kod mene.“ Pri ovijem riječima teža preteže (krv nije voda), poliše ga suze, skoči i ode u sobu, da ga ne vide.

Pivljani se vratiše veseli s parama za crkvu, ali ljuto ožalošćeni za Pajom, žaleći nesretnju mater. Gordana sad ostade samohrana; ne prestaje plačući i kukajući. A Pajo ? — Premda je sjutri dan na sebe stavio sjajne i zlatne haljine, sad ispija šećerli kafu i hrani se poslasticama uz ostale pašine momke, plače za majkom, čezne za svojim zavičajem. Sve mu je tugje i neobično.

Pajo ode s pašom u Stambol kao poslužitelj. Ali-paša ga pazi i očima rado prati. On sam zna što radi i što misli, drugi niko. Paja u tajnosti ljubi, a Pajo pašu kao gospodara dvori kako se naj bolje može.

Nakon sedme godine pozlijedi se Ali-paši jedna rana na prsima, od koje se u zalud liječio. S dana na dan rana mu sve to opasnija postajaše, i vidje da joj nema lijeka. Pozvaće jedno jutro Paja k sebi i reći će mu na tajno: — „Znadi, Pajo, da sam ti ja pravi brat od jednog oca i majke, nekadašnji Ilija, a sad Alija. Ovo ime na sebe primih, inače ne šćah postanuti ono što sam danas ; ali sam u srcu i duši zaostao rišćanin. Evo ja umirem. (Pajo se prenemaže). Naredićų ja, da se nagje brod kojijem ćeš kući preko Dubrovnika morem uputiti, pa odande suvim doma. Prihvatićeš ove tri helbe[1]) punane zlatnijeh i srebrnijeh para ; eto ih tebi

---

1) Helba je sanduk od debele kože, nalik putničkom, koji mi zovemo *bauo* (od tal: baule, valigia). — „Felleisen.“

i našoj materi. Predavaćete pivskom manastiru za moju i babovu dušu, doklen god ustraje muške glave u kući, svake godine po deset oka voska, dvanaest oka zeitina (ulja), i, tek dogješ, predaćeš manastiru trista zlatnijeh madžarija, kojim nek se nabavi crkvi prilog, koji će, dok crkve bude, trajati. No nemoj — da te ljuta zmija ne upekne — nikomu osim materi kazati da sam ti ja brat, a još manje za pare, nego kaži, da si ih ti u Stambolu sobom stekao.“

Pajo nad bolesnijem bratom panuo; grli ga, ljubi i suzama kvasi. Alaliva se s pašom bratom, celiva mu ruke, pa noge. Ali-paša Paja u obraz ljubi i blagosivlje. Sjutri dan sve je spravno bilo. Pajo se ukrca u jedan trgovački brod sa tri helbe novaca, i zaveze se dubokim morem.

Pajo, tek što se u Dubrovnik iskrca, nagje tri konja za novce i za jahanje. Jedva čeka da prije doma k majci dogje.

Njegovom nesrećom svrati se naj prije u ujčevinu. Kaza im se i reče, da one iste večeri ide konačiti kod matere u han, da vidi hoće li ga poznati, a zakle ujaka Sima da nikomu prije sjutra ne kazuje za njegov dolazak. Prispje u han na jedno dva sata pred noć, na ustavke Mitrovadne. Kiridžije zovu handžiju, da prihvaća konje i prtljag. Momak otvori, a Pajo uljeze u kuću i sjede kraj vatre. Pajo već podrastao, počeli ga brci probijati, odjeven kao naj prvi trgovac, ne mogla ga Gordana poznati.

Pošto poslužitelj hana unese u odaju torbe s parama i pošto kiridžije namiriše konje, uljegoše i oni, i sjedoše na okolo vatre uz Paja. Gordana pripravlja večeru. Pajo ne diže s nje očiju, ali stisnuo srce, neće da joj se kaže. Pajo ode spavati, a Gorde pita one kiri-

džije, koji je ovo mladić i od kuda je. — Oni joj pravo kažu, da ništa ne znadu, no da ih je u Dubrovniku najmio. Svi polijegaše osim Gorde i njezina momka. Sjede obojica krajem vatre, šute, i rekao bi da nešto duboko misle. Reći će momku

Gordana: „Ma fala da je Bogu! koji će biti ovaj nepoznati mladić, i od kuda mu one silne pare? Mora biti nekakav zengjili trgovac!“

Momak: „I te kako zengjil!... Kad bi mu kazala tvoje mučno i siromašno življenje, i kako su ti Turci oba sina na silu oteli, može biti da bi se smilovao i poklonio ti čim bi se mogla prehraniti. Zar nema od kud? Kaži mu i zamoli ga .... Ne šćene li, ja bih .... ne šćene li ....“

Gordana: „Ma šta bi ti? ... Kazuj!“

Momak: „Ja bih da ga noćas zakoljemo, pa da do naše smrti budemo sretnji .... Lasno je meni mladu steći čim ću se prehraniti, ali ko će tebe pod starost hraniti? ... Niko drugi osim mene i tebe neće znati. Ko zna, koji je ono trgovac i od kuda je! Od kuda mu one tri helbe para? Može biti da je i on nekoga zaklao ali nekomu ukrao!“

Gordana: „Lakše, Niko, po Bogu sinko! A kako bi smo ga mogli ubiti, da niko ne zna, ni da čuje?“

Momak: „Ništa lakše! Naoštriću ja moj nožić, da bude kao brijaća britva. Ja ću mu sjest na prsi i obje ruke držati, a ti provuci pro grkljana, pa kad kiridžije pogju, zakopaćemo ga u jednu ćošu naše konjušnice. Eto svršen posao i izio vuk magarca!“ — Gordana se razmisli; grijeh joj savlada pamet. Slakomi se na neizbrojni novac, a nesretno sugjenje i njezini zli čas nagna je da učini krvno djelo, koje se ni još nije u svijetu dogagjalo.

Uljegoše šumke u odaju, gdje Pajo mirno spavaše. Uždiše jednu svjećicu i vide ga gdje u naj tvrgjem snu spava. Kad mu momak Niko sjede na prsi a pritište Paju obje ruke, Gordana provuče nožem pro grkljana i sve do žuglijera (letnjaka) nemilice od prve prekide.

Zora je. Momak budi kiridžije, govoreći im da oni polaze s konjima natrag, a da prime pare koliko su se bili pogodili. Kiridžije odoše.

Pošto kiridžije odoše, Niko iskopa u konjušnici jamu, u koju zakopa Paja, i povrh zemlje prosu nekoliko konjskijeh ogrizina, da se ne bi ko dosjetio.

I Gordu i Nikolu svladao drijem. Odoše da malo trenu. Ni još sunce ne bijaše granulo, čuju gdje neko kuca na vratima i zove: — „Otvori, Gordana.“ Čude se ko je ovo. Brat Gordanin samotreći ide ka sestri na radost i na čestitanje sina. Ona se skameni. Upitaće ga: — „Ma kakav sin? što zboriš, bolan?“ — „Sinoć, veli joj brat, pred veče svratio se je bio kod mene Pajo su tri kiridžije, a on na konju jahaše (Gorde umire s noga). Ne šće kod mene konačiti, no reče da jedva čeka da te vidi, i da vidi hoćeš li ga poznati. Poznade li ga, boga ti? Gdje je? Spava li još?“

Gordana vrisnu i sagje s pameti. Onim istim nožem, kojim je sina zaklala, zakla sama sebe i mrtva pred bratom pade. Brat joj ostade kao izvan sebe i njegovi rogjaci. Pitaju momka Nika, a on se zaklinje, da ništa ne zna.

U kući stade lelek i vriska. Evo i kneza Ćetka i svijeh Gagovića, pa i sve komšije, da vide i čuju šta je. Pripovidje im Gordin brat sve redom što je bilo i što se dogodilo. Gagovići povadiše noževe na momka Nika, viđući: — „Kazuj, krvniče, ko nam ubi Paja.“

Vidje Niko da nije kud kamo i ispovidje sve pravo, obaljujući krivicu na pokojnu Gordanu.

Otrčaše u konjušku i otkopaše Paja. Smrt onakog brata ubi ih po srčaniku. Vidješe da je zaklan, ali ne posumnjiše da ga je majka zaklala, no Niko. Povadiše Gagovići noževe i svega ga na komade razniješe. Prizvaše popa i u dvoje nosila poniješe Paja i Gordanu u crkvu, a komade momka Nika skupiše u jedno staro ćebe. Opojaše svoj trojici opijelo i ukopaše ih.

Novce razdijeliše rodbini Gagovića po muškijem glavama na jednake djelove. No prije djelidbe dogovorno dadoše manastiru pivskom stotinu zlatnijeh dukata, a popu dvanaest za podušje i za vječni spomen pokojnog Paja i majke mu Gordane.

DVOJE CRNOGORSKO SVATOVA.

Istiniti dogagjaj po narodnom pripovijedanju oko polovine sedamnaestoga vijeka.

> Djevojka je onoga komu je sugjena,
> a ne onoga komu je obrečena.
> Nar. posl.

U selu Bajice, katunske nahije, o Lučinu dne sa svijeh strana pucaju puške ; okupljaju se kićeni svatovi ; dolaze ugledne odive sa svojom djecom i s kolači-

ma u rod ; začinile cetinjsko polje kao toliko paunova. Ko god ih sreta ili vidi, zna da idu na svadbu. Ženi se Martin Tomašev i Golub Gjukanov, oba iz Bajica, prvi iz Kčeva od junačke kuće Batrićevićâ, a drugi iz Cucâ od oglašene porodice Perovićâ.

Kod jednog i drugog mladoženje u oči svadbe, kolju se bravi i natiču na ražnje ; mijesi se hljeb, donosi se iz Kotora u mjehovima na tovarima vino i rakija. Svatovi su već i tamo i amo došli. Pred večerom kutnji domaćini naregjuju mlagjijem u kući da iznose rakiju ; pri rakiji imenuju svatovske počasne članove (starog svata, prvijenca, kuma, barjaktara, vojvodu, muštulugdžiju, buklijaša i djevere). Svatova je na broju svegj onoliko koliko je na prstenu bilo ugovoreno. Svatova je lijepa kita, sve mlada momka i junaka, probranijeh po pušci i krvavoj ruci. Po večeri se sredovječni svatovi izmegj' sebe razgovaraju kad će i kojim putem krenuti, kojim li se s djevojkom natrag povratiti [1]), a mlagji, pustosvati, zametnu sa ženskijem u oboru ili na gumnu igru i popijevke. Puška ne prestaje pucati, planine odjekuju, a svak veseo kao no ti na svadbi.

U praskozorje sva kutnja čeljad na noge ; pripravljaju svatovima ručak i što će u dugu putu užinati. Po ručku svak spravan. Stari svat uregjuje ko će za kijem po redu hoditi. Krenuše na krilatijem nogama u junačkim opancima. Prati ih pjevanje nevjeste i djevojakâ, sve ljepša od ljepše.

Kad se uputiše, svaki svat meće po jednom iz puške. Vješti pjevači poju svatovske pjesme, pripijeva-

---

1) Svatovi se nikad istim putem ne vraćaju s djevojkom.

jući sve svatove pod počasnijem imenom, redom po starješinstvu. Svaki svat, kad čuje da ga pripijevaju, dužan je odgovoriti mećući iz puške.

Martinovi svatovi okrenuše jednijem, a Golubovi drugijem putem.

Da ne bi svatovi po čem omrknuli u djevojačkom rodu, vratiše se s djevojkom i ugovoriše da one noći prenoće u planini kraj jedne vode. Kad Martinovi svatovi dogjoše, nagjoše gdje na istoj vodi bijahu počinuli s djevojkom i oni Golubovi. Na prvi pogled pozdraviše ih vatrom iz pušaka, a Golubovi ih svatovi otpozdraviše. Jedni druge za zdravlje pitaju, pa sjedoše jedni spram drugijeh, i ispijaju rakiju. Golubovi prvo počastiše Martinove, a ovi one Golubove. Vadi svaki iz svoje torbice užinu, koju su im djevojačke rodbine spremile. Djeveri obaška sa svojim nevjestama večeravaju. Ni jedni ni drugi ne dižu s djevojaka marame, kojim su do grla prekrivene. Ni djevojke djevere ni djeveri njih ni još ne vidjeli. Po večeri se svatovi jedni od drugijeh malo na stranu odvojiše, a obje djevojke zamoliše svoje djevere da bi onu noć jedna s drugom ležala. Djeveri im to dopustiše. Svak zaspao osim dvije mlade. Upitaće

Martinova mlada: „Od koga si roda, djevojko? Gdje te i za kim svatovi vode?“

Golubova mlada: „Ja sam iz Cucâ od brastva Perovićâ. Čula sam da me vode u Bajice, ali ne znam za kim. A ti od kuda si i za koga se udavaš?“

Martinova: „Ja sam s Kčeva od bratstva Batrićevićâ. Čula sam da i mene vode u Bajice, ali ne znam ni u koju kuću ni za kojim momkom; ama kad naši roditelji i rodbine znadu, nama je, seko, red slušati, a s vremenom ćemo sugjene kuće i momke vidjeti.“

Zora je. Stari svat viknuće: — „Na noge, braćo svatovi, a i vi djeveri s djevojkama: daleko su Bajice, a nama prazne torbice.“ Svak ustaje, umiva se i paše oružje, a djeveri prihvatiše djevojke. Pri rastanku jedni druge pozdraviše iz pušaka. Prvi pred crkvu prispješe Golubovi svatovi i vjenčaše se i odoše, a malo stavše evo i Martinovijeh te se i oni vjenčaše. Svaka u svoj, ali ne poznati, dom. Ni momci djevojke ni oni njih još ne vidješe.

Veselje u obje kuće. Jede se i pije, kao na svadbi, i svatovske napitnice na sve strane. Barjak na kutnjem šljemenu vije. Djever sad diže nevjesti prijevjes s obraza i sve kutnje i iz komšiluka djevojke pristupaju, da vide mladu. Ova se svakoj do niže pasa preklanja i sa svakom u obraz ljubi, pa u ruku. Djeveri svegj uza nju stoje, i s njome za dvije tri noći leže, a ona izmegj' njih. Ni oni ni one se ne svukuju, no obučeni.

Progje po vjenčanju šest dana. Ni Martin ni Golub još se ne sastadoše sa njihovijem mladama. Oni se njih uklanjaju, a one od mladoženja kriju. Poslije djeverâ svekrve s mladama spavaju za nekoliko dana. Taki je običaj 1).

Deveti dan dolazi Martinu brat ženin su dva rogjaka iz Kčeva u prvičje i donosi u jednom sanduku djevojačko ruho. Doček i svaka pošta čini se novim prijateljima. — Evo nenadno djelo na vidjelo!

Hoće braća da vide svoje sestre, a ove svoju braću. U jutro ih svekrve izvedoše, no u mjesto što bi se

---

1) Što god dulje leže svekrve s nevjestama, to je veća čast za mladu i mladoženju.

po običaju s braćom i rogjacima zagrlile i u obraz poljubile, i Martinova i Golubova, pošto ljude vidješe, pobjegoše natrag. Pita svekrva Martinovicu: — „Što ti se, ćerce dogodi, za časni krst!?“ A snaha: — „Ono nijesu moja braća, majko, niti ih ja poznavam koji su ni od kuda su.“ — Stari se Tomaš nagje u čudu, i upitaće momčad: — „Znate li što vam se sestri dogodi?“ — A oni: „Kakva sestra? ono nije naša odiva, no nečija tugja nevjesta.“ — „Ma što kažete, ljudi? Doveli su je svatovi iz vaše kuće u moju, pa kako možete reći da nije vaša sestra?“

Pogledaše se sva tri Batrićevića. Skočiše na noge i staviše ruke na oružje, vičući: „Sestru nam na srijedu, jer će sad megju nama krv panuti!“ — Tomaš se sad po gotovu nagje i na čudu i na nevolji. Ne zna šta je, ali vidi zlo u kući bez ikakve njegove pritrune. Smeo se i ne zna što da zbori, no treba ljudima odgovarati: nije mu do mučanja; ali šta? — Ni on sam ne zna. Reći će gostima: „Pričekajte me, ljudi; sad sam s vama.“ Otrča ka snasi i upitaće je

Tomaš: „Kazuj, snaho, od kuda si i od kog roda.“

Snaha (čudi se): „Za Boga, babo, što me pitaš? Da li nijesi ti za mene svatove šiljao, pošto si me u oca isprosio?“

Tomaš: „Istina je, ama braća ti kažu da ti nijesi njihova sestra; no kazuj što te pitam.“

Snaha: „Ma što je to, babo, jutros, oba ti svijeta?... Evo ti kažem ono što i ti znaš: ja sam iz Cucâ, a ćer Mojaša Andrijina; ime mi je Ješna, tvoja snaha a da čija?“

Tomaš (kao da se sjeti što je): „A znaš li, snašo, od kuda je i čija je ona djevojka, koju ono isto jutro povedoše Golubovi svatovi? Ti si s njom konačila.“

Snaha: „Po njezinu kazivanju ona je rodom iz Kćeva, ćer serdara Vukote, i reče mi da joj je ime Pavuša. Kad nas ono jutro probudiše djeveri, ni još ne bješe dobro svanulo, a pomrčina, probudiše nas, a mi se prenusmo iza sna i ja upadoh megj' moje, a ona megj' njezine djevere. Ti znaš, babo, da nevjesta ne smije prije vjenčanja ni svoje, kamo li tugje djevere pogledati."

Spazi se Tomaš odma šta je. Povrati se ka gostima i kaže im: „Braćo! dogodilo se što se ni još nije do danas dogagjalo s kraja na kraj svijeta. Moji svatovi i oni Goluba Gjukanova, kad su se na vodi susreli i onamo noćili, u neznanju promijeniše djevojke. Eno vaše sestre u kući Gjukanovoj, a ovo je šćer serdara Mojaša iz Cucâ."

Oni sva tri kao izvan sebe viču i prijete: „Sestru nam na oči, dok nije sad krv pala!" — „Umirite se, ljudi, vijećam vam Boga i svetoga Jovana, viknu Tomaš. Pričekajte me naj dalje do podne, dok bolje stvar razaberem. Ništa vam kriv ni dužan nijesam, a do sad, Bogu hvala, nema nikakve vaše no naše sramote." Tomaš prihvati oružje i ode iz kuće.

Stara Tomaševica se smela: ne zna šta će zboriti s nepoznatim ljudima, no im iznosi i služi ih rakijom. Jedva ih umoli da piju rakiju, ali oni sve nešto izmegju sebe zbore i nekomu u velike prijete.

Ode Tomaš na svu prešu ka Golubovoj kući. Zaustavi se iznad kuće, da čuje koja je ono galama i inad u kući. Razumje da su i Golubovi šuri i šuričići došli sestri u pohode pa ne našli svoju sestru no tugju nevjestu i inade se, hoće da izmegj' njih krv pane. Potrča, i bez „Pomoz Bog" zavikaće s vrata: „Mirujte, ljudi, za časni krst!... To je moja snaha u vašoj ku-

ći, a eno vaše u mojoj: svatovi su ih nehotice promijenili one noći, kad su i moji i vaši s djevojkama u planini konačili.“

Svak u kući umuknu i od nenadnog se glasa zablehnu. Čude se i jedan drugoga pogleduje. Sad će otac Golubov reći starome Tomašu:

Gjukan: „A što ćemo sad, kumašine?“

Tomaš: „Bogme, kume, ljudi svakome zlu nagju načina, a do sad nikakva zla nema, pa na bracku je sve lasno. Evo mene i tebe, a evo braće obijeh djevojaka, pa kako naj bolje za nas i za njih vidimo, tako da i uradimo.“

Jedan Batrićević: „Vama se čini da ste malo sramote vama i nama nanijeli, ali mi ovo za krupno smatramo. Ako ste se vi ludo vladali i uradili ono što se do danas nije dogagjalo, mi tražimo obraz naše sestre. Znate da do danas nije nikad ni jednomu Katunjaninu zaspala koja sramota da je nije glavom platio....“ — Svak šuti.

Gjukan: „Dajte se, braćo, razlogu, amanet vi bȍžji! Na bracku ćemo naći svemu načina. Zlo beza zla graditi to se zove na silu, a sila silu podažiže i potkopava jaka plemena. Nećete li da se naše dvije porodice s vama Cucama i Kčevljanima na bracku nagagjamo, evo za svijeh nas naj prečega lijeka. Eno na Cetinju vladike Danila; nije on samo Bajički vladika, no cijele Crne gore; ajdemo sutra k njemu, pa kako nam on naredi, onako da i pristanemo. On je bȍžji ugodnik a svijeh nas bez grijeha otac i majka. Ko ne pristane, neka njegovu kletvu na svoju kuću nosi.“

Drugi Batrićević: „Ajde, Gjukane, i ti, Tomašu, kažite Perovićima i pitajte ih hoćemo li da se megju se načinjamo, ali ćemo ka vladici.“

Ova dvojica odoše i kažu Perovićima, koji ne šćeše pristat da se izmegj' sebe nagagju, nego rekoše da idu svi na Cetinje, pa kako im vladika presudi.

Sjutri dan evo roditeljâ oba mladoženje, i evo Batrićevića i Perovića ka vladici na Cetinje. Kako koji ka vladici pristupa, metaniše pa poljubi u ruku. Stari Tomaš, pošto sve čisto i pravo kaza, nastavi: „Vladiko sveti, ti nam ovu mučnu rabotu osudi. Ti si nas svijeh gospodar i zakonik, dok se nije izmegj' tri mučna i krvava plemena pokolj dogodio."

Sud vladike Danila:

„U svijetu se, moja po duhu djeco, svega i svašta dogagja. Lasno je zlo liječiti, koje se nije hotimice nego nehotice dogodilo. Od narečenoga do sugjenoga velika je razlika, a sve i sva po božjoj volji biva. Vi, roditelji, isprosiste djevojke od oglašenijeh porodica, a djevojački roditelji dadoše vam ih, jer su znali da ih udavaju u oglašenim kućama katunske nahije. Kao što mi kazaste, stvar se dogodila sa svim u neznanju i nehote. Ženidba je i udadba vazda bila i biće pravo sugjenje, kao što rekoh, po božjoj volji, a niko drugi nije dogagjaju uzročnik. Obje su djevojke od junačkog soja, a oba momka od prvih Bajičkih kuća i po glasu i po imanju. Obje su po zakonu božjemu vjenčane, koje ja po jevangjelju ne mogu slomiti no potvrditi i osuditi, da svaki svog vjenčanog druga drži. A ja molim svemogućeg Boga, da im vjenčanje sretno za njih i za njihove rodbine bude i da ih obdari dičnijem porodom kao Isaka i Jakova i kao Saru i Rebeku. Amin."

Svak pristade. Poljubiše vladiku u ruke i u skut. On ih blagosovi krstom u ruci. Batrićevići odoše kod

njihove sestre u Gjukanovu kuću, a Perovići kod Tomaša. Obojica imadoše dičan narod. Od Martina se rodi pet sinova, od kojih danas ima naj jače brastvo „Martinovići“ u Bajicama. [1]

POGIBIJA BEZ NEVOLJE.

Dogagjaj god. 1820 u Bokokotorskoj općini Pobori.

Nema ti slagje večere
Do one s pravdom stečene.
Nar. posl.

Jednog proljeća nanese put Crnogorca Mališu Jovičina, iz Bjeloša, kući svog pobratima, Rada Nikolina, u Pobore, gdje prenoći. Nakon toliko godina ne vidjeli se, nastadoše izmegj' njih pred večerom i poslije svakojaki razgovori čak do trećijeh kokota. Upitaće Mališa: „Ma što je ovo, pobratime? ne vidim ni jedno ulište u tvom nekad oglašenom uljaniku, vjere ti!“ — „Ne pitaj me ni govori, moj pobratime; od kako sam se s braćom razdijelio, dopade me na dio dvadeset i sedam ulišta; udari u njih nazadak: malo se koja roji, a nikad ne oparojči; svake godine sve to manje, dok ostah bez ijedne. U svemu sam, Bogu fala, nastavi

1) U „Gorskom vijencu“ opisano je junaštvo pet brata Martinovića.

Rade, do sad napredan i berićetan bio, ali mi se pčele ne dadu, a one su golema korist kome se dadu.“ — Odgovoriće mu Mališa: „Kod nas u Crnojgori, a čuo sam od ljudi da je i kod vas, kad se jednoj kući ne dadu pčele, ili kad ko hoće da na novo zametne uljanik i da mu napreduje, treba mu iz tri tugja uljanika tri suda pčela nabaviti, a to jednoga za pare kupiti, drugoga darovnoga, a trećega ukradenoga.“ — „Istina je, odvrati Rade; i ja sam od više ljudi to slušao govoriti. Lasno je za pare kupiti, ali ko će mi na ove tanke godine ulište darovati? A, što je naj mučnije, kako ćeš danas iz tugjeg uljanika ukrasti?“ — „Bogme, pobratime, reći će Mališa, od nevolje se i više radi; ona očiju nema, a na tebi niti je kragja počela niti će svršiti.“ Pri ovijem riječima odoše lijegati. Mališa u jutro poslije ručka produlji nekud svoj put u primorje.

Progje nekoliko dana, a Rade svaki dan čujaše čas jednoga brata čas drugoga gdje na glas vabe i šikaju rojeve pčela.[1]) Puče mu živo srce gdje svak o koristi radi, a on svoj uljanik prazan gleda. Nevolja mu je, jer se je rodio da se muči i da o koristi radi. Zamoli svoju staru tetku, da mu proda jedno ulište po što po to, pa brata da mu drugo daruje i kaže mu na koju svrhu, a brat, kao brat, darova. Evo dva uli-

---

1) Evo kako narod po Boki, Crnoj gori i Hercegovini vabi i šika pčele na sav glas izgovarajući po tri put istu riječ. Kad iz košnice roj izleti, trlja izmegju dlana ljubicu (*menta piperide*) pa sve spram roja puha i zviždi vičući: „Na ljubicu, majko!“ Kad matica počne ulaziti, više: „U svoj domak, majko!“ A kad sve pčele za maticom uljegnu, onda sjedne na tle govoreći: „Sjedi, mati, sjedoh ja, sjedi, mati medena!“

šta, ali kako ćemo s trećijem? Uljanik je svaki visoko i tvrdo ogragjen, da ne može u nj ni vuk, a kamo li hajduk uskočiti. Hoće mu se treći ukradeni, premda zna da bi ga snašla ne samo golema sramota no i velika šteta, ako mu se obazna, plaćajući kao lupež samosedmo i obećanu sodžbinu ko mu prosoči.

Rade je već pregnuo da ukradeno ulište, makar kako, nabavi. Nekolicinju je molio, da mu ga donesu od kud on zna na tajno i za dobre novce, no niko ne šće. Vidje da je kuku vuku po poruku i da mu treba padati u grijeh u koji nije nikad padao. Pozva sinovca Iliju i starijega sina Nikolu i okolo ponoći krenu s njima oružanijem kući Jovaša Mijatova, koja se nalažaše na osami i na kraju sela. U putu će im reći: „Djeco, treba nam noćas iz uljanika Jovaševa ukrasti jedno ulište pčela s namjerom da mu ga poslije godine platim ali vratim. Kad se primaknemo uljaniku, prevalite vi plot i privalite samo jedno ulište, a ja ću čuvati stražu.“ Tako je i bilo; no tek što Ilija bijaše iznio jedan sud, zalaja Jovašev šarov, te juriši put uljanika. U tomu se prenuše iza sna Jovaš i stariji mu sin; skočiše s puškama u ruci, te za šarovom. Opaziše trojicu gdje bježe i gdje nose ulište, te za njima. Dostigoše ih i, ne znajući ko je, zavikaše: „Stan'te, da ne ginete!“ A oni ni abera. Oboriše na njih oganj iz pušaka, pa za njima. Nabasaše na ulište pčela, bačeno na put, i na čovjeka mrtva nepoznata, budući noć. Prihvatiše ulište, te doma.

Dan osvanu, a Rade ne dolazi. Čekaju ga i izgledaju; nema ga. Vide da nekoliko seljana trči put Jovaševe kuće, a za njima opet drugi. Čuju da po selu čovjek čovjeka zove i pita: „Što je to tamo?“ i da neko viče: „Poginuo je Rade Nikolin.“ Svak se čudi,

ali niko ne zna ko ga je ubio, a još manje za što. Potrčaše onamo brat mu i oba sina kukajući i lelečući. Kad onamo dogjoše, pitaju ih seljani: „Ko ubi Rada?“ A oni sva tri jednogrlice: „Ličimo krv našega brata i oca na kuću Jovaša Mijatova, i od njega tražimo glavu.“

Upitaće knez Jovaša: „Je li istina, Jovašu, zlo te smelo! i zašto ubi onakog dobrog i poštenog čovjeka?“ — „Što je tražio, to je i našao, odgovori mu; sad eto vas seljana a evo mene: ako im budem dužan glavu, evo moje ispod vaše sablje; glava za glavu može poći kao june za june, ako i nije šareno.“

Šćaše Radova rodbina da u oni isti čas ugazi u krv i da Jovaša raznesu na oganj iz pušaka; ali skočiše seljani, te im ne dadoše, govoreći: „Stan'te, ljudi, mirujte! Ako se mrtva glava ne može oživjeti, a no joj se može brackijem redom neki način učiniti, dok vidimo što je i kako je; lašnje je jednu mrtvu glavu no dvije umiriti i pregorjeti.

Šćela bi Radova rodbina da svoju sramotu pred narodom ukrije, jali, kad bi se moglo, u sudu lagati, budući da nije bilo svjedoka; no seljanima se ne može ukriti, jer, ako taji koza, ne taji rog. Uljanik je provaljen, a ulište, na jedan puškomet daleko od kuće, na putu bačeno. Eto svjedoka i svjedodžbe.

Pop Žutko, tast Radov, umuknuo kao stanac kam. Ne diže očiju s mrtvoga zeta. Vidi što se dogodilo i za što je Rade poginuo, pa ne smije ga na glas žaliti a još manje braniti. Uzdahnu, pa će reći: „Dobro je nekakav pametni Dubrovčanin rekao:

Ja stâh dobro; za stât bolje
Ležim ovdje bez nevolje.“ 1)

1) Pripovijeda se ovdjen u Dubrovniku, da je bio nekakav odličan bogataš rodom Dubrovčanin (zvao se Ranjina), koji je bio

Seockim starješinama samo se po sebi nameće ono što imaju sad raditi. Nad mrtvijem Radom uhvatiše izmegj' zakrvavljena dva brastva vjeru do mjesec dana i dan u komu će sljedovati krvno kolo i običajni sud oko mrtve glave. Na uročeni dan sve je spravno i u redu bilo. Pred crkvom sjede dvadeset i četiri birana čovjeka, a pred njima dupke stoje parničari od oba brastva. Izmegj' sudnika isključeni su pop i knez za to što je pop tast pok. Rada a knez pašenog Jovašev. Upitaće

Naj stariji godinama kmet: „Što tražiš ti, Nikola Radov, s tvojom porodicom od Jovaša Mijatova?“

Nikola: „Tražim, gospodo, glavu moga oca Rada, za koju ga kao sin dužim. Ako je pokojnika nagnala nevolja po narodnoj sutuci ili, može biti, sugjeni zli čas, da uzme jedno ulište pčela iz Jovaševa uljanika, nije s namjerom da ga, kao lupež, ukrade, jer naša kuća nije nikad lupeška bila, no od želje da zametne novi uljanik pa, da bi mu napredovao, uze jedan sud, a moglo mu je biti i dva. On je danas, kao mrtav, na istini, a ja, kao živ, na laži; ali evo mene živa i mog rogjaka Ilije; oba smo oženjeni i zaklećemo se gdje god i kako god hoćete vrh nas i našega poroda, da nam je pokojnik rekao, kad nas na uljanik povede: — Prinugjen sam, djeco, jedno ulište ukrasti; ali odma pošto godina mine, a ne prije, pošteno ću Jovašu njegovo ulište platiti ali vratiti. — Jovaš je mogao nas trojicu tragom do kuće goniti i od nas, kao no ti svoju muku,

---

pošao da pije vodu na Kiseljak u Bosni radi zdravlja, pa odma, kad se kući povratio, umrije. Naredi pred smrt, da mu se ove riječi nad grobnicom urežu.

pred seljanima tražiti, a ne za smokveno jedno ulište pčelâ čovjeka ubiti! Jovaš, i da ima novaca, ne bi mogao njima svoju glavu nikad otkupiti; ima ga ko, Bogu fala, osvetiti; ako ne možemo danas, a no nije daleko jesenas. Ja tražim od vas glavu za glavu, a vi, ako drukčije osudite — a u vašoj ruci stoji deblji kraj — pazite da vas ne prokunu kosti mojega baba, kao što bih se ja bojao da mi na onome svijetu ne bude davudžija (tužitelj) što ga ne osvetih."

Drugi kmet: „Što ti, Jovašu, na ove Nikoline riječi odgovaraš?"

Jovaš: „Gospodo! Vi znate, da je svaki kutnji domaćin, koji ima dva prsta ljuckoga obraza, dužan svoju muku braniti isto kao svoju ženu i djecu, a kad mu se obraza takne, sve na svijetu, pa i svoju glavu, pri obrazu zaboraviti. Notnjo mi dogjoše lupeži i udriše na uljanik. Skočismo iz kuće, da vrh naše muke ginemo ili ih ubijemo; svakomu je svoje imanje, ako je i siromašno, drago i svoju muku čuva. Vidjesmo gdje lupeži bježe i nose jedno ulište, kao da im je od devet djeda bilo zaostalo, te mi za njima u potjeru vičući zasobice: — Stan'te, ne ginite! A oni i gluhi i nijemi, no svoj put, predali nogama, pa doma. Ne mogasmo u onoj pomrčini poznati koji su ni od kuda su, ali znadosmo da su lupeži, te u nevolji oborismo na njih oganj iz pušaka i bi sugjeno da jedan od njih tri pogine. Da mi je onu noć rogjeni otac izmegj' one trojice bio, ne bih ga štedio, i imao bih rašta. Je li mi žao pokojnoga Rada? Jest na moju dušu! i da mi se na poziv odazva i kaza ko je, ovoga mi i onoga svijeta, gospodo, ne šćah ga ubiti, nego mu tražiti da mi ulište povrati ili plati. Ubih ga — Bog da mu dušu pomiluje a meni grehove oprosti — u neznanju, a vrh

svoje muke, ja mu o glavi nijesam radio, nego je on sam svoju smrt tražio, te je i našao.“

Treći kmet: „Ostupite malo na stranu i sjedite u miru, dok se mi megju se porazgovorimo.“

Parničari ostupiše, a suci kmetovi poslije duga razlaganja i prepiranja napisaše sljedeći

Kmetovski sud:

Neka se zna, kako se danas sastadosmo mi suci kmetovi, odabrani od svijeh poborskijeh domaćina, da umirimo dva domaća brastva, Nikole Radova i Jovaša Mijatova, okolo glave pokojnoga Rada Nikolina. Uvjerismo se, da je pokojni Rade od povoja do pokrova vazda pošteno živio i radio, baveći se svojom s trudom stečenom večerom i da je za to od svakoga bio pribran i stiman. Doznasmo, da Rade nije pošao kao lupež, da tugje ulište ukrade, nego po čuvenju morao je treće ukradeno nabaviti, a poslije godine platiti ili vratiti. Nagjosmo, da je Rade zlo učinio što se nije oglasio na vikanje potjernika, te ne bi s ništave stvari glavu izgubio. Za to osudismo, da Jovaš Mijatov nije po činu no po nesreći ubio Rada Nikolina, te za to nije ni glavodužan Radovoj kući; ama, budući da Radu bi sugjeno da, kao svaki samrtni, kad mu ura dogje, mora umrijeti, ali nije pred Bogom ni kod ljudi pravo da jedna ljucka glava otide za jedno ulište pčela, a sve za sve da bi smo umirili i sljubili Radovo i Jovaševo brastvo, nagjosmo pravo i osudismo, da i na Jovaša pane umirni trošak, a to da o prvom velikom Gospogjinu dne dočeka u kući Nikolu Radova samošestoga, i da mu dadne tri mokra kumstva i tri pobratimstva uz obične darove. Ovako osudismo i dadosmo im pismeni ućum

(presudu), a komu je krivo, Bog mu samosedmo namirio.

Što se megj' ljudim' reklo,
To se nije poreklo.

KOPANJE BLAGA.

Slika iz narodnog basnovjerja.

Zbor zborila gospoda rišćanska
Na saboru pred Hilendar crkvom:
„Fala Bogu da je milosnome!
Gdje se djede Nemanića blago?“
Nar. pjes.

Ljeto je. Osvanula svijetla carica nedjelja, i svak praznuje. Svak gleda kako će i s kim će dugi dan provesti. Svaka ptica ka svojemu jatu: stari sa starijem, ženske sa ženskijem, a momci

Igraju se igre svakojake,
A naj više kamena s ramena.

Starješine seocke bijahu se po ručku ispod jednog stogodišnjeg jablana sakupili i pri pušenju duvana o domaćijem se potrebama razgovarahu.

Podne bijaše prevalilo. Evo megju njih dogje vrijedni seocki subaša, Luka Jokanov; svijeh pozdravi, a oni njega, pa sjede. Upitaće ga jedan starješina: „Ma gdje si bio, Luka, ovo desetak dana, vjere ti?“ — „Ne

pitajte me, braćo, ni govorite, reći će im Luka; bio sam na moj zli put u Dubrovniku. Da vam moje jade pripovjedim. Poruči mi kum Nikola Andrijin, da k njemu čas prije pogjem. Ne znadoh mu što drugo na dar ponijeti osim malo duvana. Taman bijah na gracka vrata naljegao, dok me nekakav neobičan čovjek pod sabljom uhvati za jäku od gunja i reče: — Stan', da vidim, imaš li duvana. Ja se začudih što mi ne da u njegovu kuću uljesti, no istinu mu kazah, da imam i da nosim majstoru Nikoli na dar. Kad mi nagje u torbici duvana, povede me u nekakvu golemu kuću, pa iz nje u drugu te u treću; svud me po nešto upitivahu, pa zapisivahu. U zalud sam pitao onoga te me vogjaše, da mi kaže, ko je u gradu kadija; ali vidjeh da onamo nije samo jedan kadija, kao u nas u Trebinju, no dvades i jedan, jer me svaki po nešto osudio, pa sa mnom u tamnicu ni krivim ni dužnim; i da mi, braćo, ne bi kuma Nikole, čini mi se da bih onamo kosti ostavio. Sad da vam kažem, što me zvao majstor Nikola, nastavi Luka. — Kaza mi, da nekakav vlastelin dubrovački ima jednu staru rukopisnu knjigu, u kojoj piše gdje ima po Hercegovini zakopana blaga. Upita me, znam li gdje su dva stara trebinjska manastira, sveti Nikola u Dživaru i sveta Gospogja u Tvrdošu, i ima li kakav grad te se zove Klobuk, kojega je Herceg Šćepan dao sagraditi. Ja mu pravo i čisto kaži da ima. Reče mi kum Nikola: — Hajde ti sjutra zorom u Trebinje, a ja ću, ako Bog da, u prvu nedjelju s knjigom onog vlastelina, a doklen ja dogjem, ti na tajno propitaj, kako bi se moglo blago tražiti i otkopavati, da Turci i trebinjska vlast ne obaznaju. Kad bi Bog dao sreće, reče mi majstor, mogli bi smo se i ja i ti nagrnuti blaga i naš posljedak usrećiti. Sad, braćo, evo mene; nešto

znam, a nešto sam od starijeh ljudi čuo šta treba raditi pri kopanju blaga, a eto vas biranijeh i pametnijeh ljudi. Dajte da se o svemu sporazumijemo, a naj glavnije je da gledamo kako će se počet i svršit, da Turci ne doznadu. Ako Bog pomože — kao što i hoće, sva je prilika — to se zna, neće ni vama krivo biti.“

Jedan starješina: „Ma fala da je gospodaru Bogu, svašta li znadu i svašta li imaju mudri Latini! Dobro se reklo, da je bolji dram pameti no oka snage. Bogme danas pusta pamet svijetom vlada i upravlja, a ne snaga. Šta smo mi jadni prostaci bez ikakve nauke na ovomu svijetu? Ništa drugo osim što smo po izgledu kao i ostali ljudi, ali smo još kod učenoga svijeta konji i volovi, te na nama pametni jašu i s nama oru ....“

Drugi (presiječe mu riječ): „Progji se, Šćepane, zakona ti! Ako su od nas pametniji, a no smo mi od njih zadovoljniji. Mi ne mislimo kako ćemo škole učiti, no kako ćemo se na ovome laživome kratkom svijetu prehraniti. Oni pokraćuju svoj život ubijajući ga svjeckijem mudrolijama, a mi, ako i nemamo grackijeh poslastica, bavimo se o onomu što nam je Bog dao, pa smo opet zdraviji od njih. Kaže se: Dok se mudri namudrovaše, ludi se naživovaše. Mi njima zavidimo, a oni nama. Ko je sretan na ovome svijetu? Niko. Svaka ruža ima svoje drače. Progjimo se besposlica, a razgovarajmo se o poslu. Nije šala kad se hoće blago kopati!“

Treći: „Ja bih znao, po kazivanju naših starijeh, na tri načina kazati kako se blago kopa, t. j. način kad se blago u snu snije, drugi kad crni junac nastupi gdje je blago zakopano pa rogovima kopa i stane

ga mumnjava, a treći kad se planinski džini u treće kokote nad zakopanim blagom okupe i saborišu; ama kako u knjigama piše, ne znam više no dijete od dva petka. Ali kad dogje majstor Nikola, ćućemo što će nam iz knjige kazati.“

Četvrti: „Ja se, braćo, spominjem u moje djetinstvo kad se mojemu pokojnom ocu bijaše u snu snjelo blago, te on pozva brata i dva rogjaka, pa im kaza, i u zoru, pošto iza brda izigje danica, krenuše onamo gdje ih je pok. otac vodio. Uzeše sa sobom marčanog kokota i ovna crna bez biljega, pa obijetelicu i motiku. Ugovoriše da, od kad iz kuće izigju, nema niko ni cigle jedne riječi izustiti. Kad su došli na mjesto, pok. otac zakla prevodnika[1]) i okrvavi sve naokolo kuda se ima otkopavati, pa prije sunca počeše otkopavati. Svak muči. Iskopaše jedno dva aršina dubine, dok im se ukaza jedna otesana ploča. Ko neće sad da se ne obraduje i da ne misli kao da očima blago gleda? Otac mi pokojni zakla nad onom pločom marčanog kokota i okrvavi onu ploču. Mojemu pok. stricu ne dade nesreća i zli čas, no reče: — Pomozi, Bože, jutros al' ikad! — a otac mu viknu: — Kami će ti pomoć i sa mnom zajedno! što ne šutiš? Jezik ti se, da Bog da, skamenio! — Digoše ploču, kad li se punana kamenica blaga pretvorila u ugljevlje, te oni natrag u zle i doma prazne vreće u šake pubajući. Ovo sam od pokojnog oca i strica čuo pripovijedati, i kazah vam ono što znadoh.“

Dogje nedjelja. Evo okolo podne majstora Nikole iz Dubrovnika samodrugoga pravo k Lučinoj kući i

---

1) Brav koji pregodišti.

nosi u njedrima sakrivenu knjigu. Pita Luku: „Smijemo li od Turaka sjutra prije zore poći onamo gdje vam rečem?“ — „Smijemo, odgovori Luka; a u slučaju da bi trebinjski ućumet (sud) doznao, lasno bi smo se otkupili, kad bi smo našeg dobrog i poštenog kadiju zamolili i pružili mu jednu šaku zlatne ali srebrne pare bez broja. Da bi po čem kadija odgovorio „neću“ — što ne vjerujem; ta bi mu prvi put u njegovom vijeku riječ iz usta utekla — onda ćemo carskoj hazni platiti po carskom kanunu (zakoniku) svaku desetu paru koja bi se našla, a nama naše, pa mirna krajina.“

Reći će majstor Nikola: „A da, kume, pošto nam nije glava na riziku, nagji jednoga vjerna i valjana druga, te vi dvojica, a ja ću s mojim ovim kumom. Uzmite sa sobom obijetelicu i motiku, i, ako imate, jednu ćuskiju, a ja sa sobom nosim sve što je treba, pa naj potlje i otrovane vode za zmiju, koja uvijek nad blagom u kolutač spava, i ničim se na svijetu ne bi mogla ubiti, no bi nam svijem oči izvadila. Kad se u zoru probudimo, povedi me gdje je bio prastari manastir sv. Nikole u Dživaru, daleko tri čereka sata od Trebinja, knjiga kaže spram juga, i s desne strane bivšeg oltara ima jedan stanac kam, iz kojega ljeti i zimi pišti voda, i u njemu je urezan krst Solomunov; ali pošto iz kuće krenemo, čuvajmo se da ne bi koji od nas — Bože sačuvaj — što progovorio, doklen god posao ne svršimo; drukčije sve bi nam se izjalovilo.“

Luka ono isto veče pozva kući svoga tasta Jovicu Manojlova i kazaše mu na vjeru što su naumili. Večeraše i ranije polijegaše. U praskozorje, tek što ugledaše zvijezdu danicu, pomoliše se Bogu, popiše po dvije čaše rakije, i s punanom torbom hljeba i smoka krenuše. Luka ne zaboravi sa sobom uzeti u pričesak

malo rêna, tri drače crnotrna i voštanu svijeću, jer je od tasta Jovice one noći čuo da sve troje treba uza se imati, kad se blago kopa.

Krenuše prije svanuća Luka kalauzi. Kad dogjoše na rijeku Trebišnjicu, navede ih Luka na naj pliči gâz; svukoše opanke i dokoljenice, te pregaziše. Evo ih šumke i mučke pred razvalinama nekad oglašenog manastira sv. Nikole. Zagjoše za bivši oltar i ugledaše onaj goropadni kam stanac, a na njemu jedva nagjoše urezan krst Solomunov malo manje no sasvim izbrisan od stoljetnijeh kiša i sunca, i opaziše znak kuda zimi iz kamena voda pišti.

Sve je sad u redu i spravno da se radnja u mučanju započne. Niko ne sumnja, no svak kao u ruci drži, da ispod onoga kamena ima blaga. Sva trojica gledaju majstora Nikolu, kad će učiniti znak da se počne kopati. Nikola izvadi iz njedara jednu krstatu torbicu, pa njom okrenu tri puta okolo kamena. Niti ga ko čuje ni zna što uči, osim samo što ga vide da sve nešto miče vilicama i usnicama, kao da zoblje panahiju (koljivo), pa iz torbice izvadi jednu malu bočicu punanu agijazme (posvećene vode) i kiticu bosioka, i u nakrst poškropi ono mjesto gdje se misli kopati; i tek što sunce na istoku ogranu, uze obijetelicu i njom na četiri strane krstovidno zabilježi, pa predade Luci i učini znak da kopaju.

Kopa se i izgrće na svu prešu izmijenjujući jedan drugoga. Otvoriše im se pločaste prijeklopnice i svi uskipješe od radosti; no kad ih digoše i nagjoše mrtačke kosti, uvjeriše se da nije u grobu drugo bilo osim ljucko tijelo. Sad će reći Nikola: „Nijesam ja, braćo, kriv što ništa ne nagjosmo, nego oni koji je ovu knjigu pisao; ama ćemo sjutra poći kod razorenog manastira

Tvrdoša; tamo ćemo, ufam se po čisto, naći, ali treba da mi do sjutra — od kud god znate — dobavite crna konja pastuha [1]) ili crna trorogasta ovna."

Vratiše se kući, dobaviše pastuha, pa rano pred manastir Tvrdoš. Majstor Nikola našao je zapisano u knjizi, da je zakopano blago s lijeve strane crkvenijeh vrata. Navedoše na ono mjesto pastuha, dok od jednom stade ga kroz nozdre puhanje: neće da onamo pristupi. Potežu ga, a on nogama zapro, ni desetinja ga ne bi mogli s mjesta pokrenuti. Nikola u sebi misli: „Zanago ovdjeu me neće knjiga prevariti." Dade družini znak gdje će kopati. Otkopaše koliko jedan aršin i pô, i pokaza im se sedam većijeh i manjijeh bakrenijeh kotlova i u nijednomu ne nagjoše zmiju. Reče majstor Nikola: „Ovo je sve bilo punano blaga — knjiga ne bi lagala — ali je neko prije nas davno iz njih digao." Kotlove prazne prihvatiše i poniješe kod Luke doma. Bolje i išta no ništa.

Po večeri reći će Nikola: „Ja bih da sjutra idemo put Klobuka. U knjizi piše, da ispod grada Klobuka ima jedna bogomolja, zove se Arangjelova crkva, i okolo nje golemo groblje; ispod jednog naj višeg groba dva aršina leži punana džara (zemljani veliki sud) punana zlata." — Odgovori mu Luka: „Ja, kume Nikola, prvi neću; onamo su sve Turci Korjenići, od pamtivijeka zlikovci i krvopije. Ko u njihova žvala upane, taj svoje kuće ne vigja, a meni je moja glava milija no sve blago na svijetu: ja nju štedim pri potrebi i obrazu a ne za pare; ko hoće, sretan mu put." — Ne šće niko. — Majstor se Nikola sjutri dan praznijeh ruka po-

---

1) Konj neutučen (Stallone, Hengst).

vrati u Dubrovnik. Hodio zalud kao Petronije na Braiće. Ko ga je pitao: „Gdje si bio?“ odgovorio mu je: „Nigdje.“ — „A što si radio?“ — „Ništa.“

ŽENSKO JUNAŠTVO.

(U obrani svog obraza ubila žena Turčina. Po pripovijedanju dogagjaj okolo 1820).

Nit' su svi ljudi što brke nose,
ni sve žene što suknju nose.
Nar. posl.

Lućindan prošao. Afiz[1]) Bećir-aga reći će jedno jutro svom bratu, Muli[2]) Jusufu: „Već su se sve trebinjske age i begovi po svojim čitlucima razišli, da svigjaju s čipčijama godišnje račune, a mi se odocnismo. Nego nek sjutra bude sve azur (spravno), da idemo obojica u Grahovo, da se naj prije onamo s čipčijama, gdje ih naj više imamo, načinjamo, pak ćemo se onda razići i neke ti a neke ja obaška pregledati.“ — Sjutri dan prije sunca bila su spravna dva ugledna jahaća konja pod srebrnim uzdama i pod misirskim sedlima, a treći konj pod samarom, na komu su uvezani mekani dušeci i jastuci, šilte i ćilimi, čamaširi i jorgani, a u antre-

---

1) Oni koji zna čitav Koran na izust.
2) Oni koji zna turski čitati i pisati.

šelj punani bisaci kafe i šećera, ibrici i fildžani, a uza njih pratioci, dva ugledna oružana momka, kafidžija[1]) i čibugdžija.[2]) Krenuše i prije sunčanog zahoda dogjoše u Grahovo i padoše na konak kod kneza Aćima, njihovog čipčije, kod koga mogu svoje prostirke namjestiti i ugošteni biti.

Tek što ih Aćim niz polje opazi, poznade ih i viknuće, da ga kutnja čeljad čuju: „Evo k nama našijeh aga!“ Svakoga obuze obični strah, i svak o svom poslu, kao da kuća gori. Aćim ih susrete pred oborom gologlav i ljubi ih u ruke te zove mlagje, da im konje prihvate i da ih vadaju, pa s agama u kuću. Aginski momci prostiru šilte, na kojima će age sjedati, pa odma prinose čibuke i kafu.

Aćim s bratom i sa svom muškom čeljadi pristupa i ljubi ih u ruke pa u skut od dolame. Svi gologlavi prekrštenijem rukama na prsima stoje dupke i slušaju što će im aga narediti, a sve ženske rade okolo večere. Reći će Afiz: „Neka kutnja čeljad polaze, a ti ostani sam.“ Pa će nastavit

Afiz: „He, Aćime! znaš porašta smo došli! No jesi li mi odvojio ovogodišnje hakove[3]) sa zemalja, a pripravio maslo, kajmak i sir od kesimaća?[4]) Malo sam se odocnio, ama znam, da si vazda bio prava raja i da mi nećeš nikakve hile[5]), kao ni do sad, učiniti.“

Aćim (pokloni mu se): „Dobro nam došao, moj lijepi i zlatni aga! Sve će u tvoje zdravlje biti u redu; caru carevo a agi aginsko valja dati.“

---

1) Koji vari i prinosi kafu.
2) Oni koji prinosi čibuk i zapaljen u luli duvan.
3) Godišnji rod.
4) Aginske krave u napolicu.
5) Prijevara.

Sunce je već panulo za brdo; večera koji čas spravna. Aćim svud i na sve strane pazi, kako bi agama svu moguću poštu učinio: gleda jesu li konji namireni i imaju li zobi i sijena. Sve je u redu. Sad evo Aćimove mlade i ugledne snahe, gdje nosi u jednoj ruci gjugum mlake vode, a u drugoj legjen, a pro ramena ličnjak. Poljubi prvo starijega brata, opra mu noge, pa otrije, a odma poslije mlagjemu Jusufu. Od kako je počela pa dok je svršila, oba brata nijesu s nje očiju dizali; a kad im se pokloni, rekoše joj: „Aferim, kumo!“

Evo obilate večere spravne. Oba brata jedu, a Aćim ih s bratom na okolo sofre dupke služi. Po večeri traže age vode, da uzimlju avdes pa da klanjaju. Sve svršeno: idu lijegati. Evo mlade snahe Angjelije s lučem u ruci, da im prisvijetli dok legu, smjerno i očima preda se. Oba brata ni sad ne dižu očiju s nje. Da bi joj po čem htio koji što progovoriti, stidi se jedan drugoga. Angjelija, pošto legoše, svoj put; ni „Laka noć!“

Sva kutnja čeljad, naravno, izidoše iz kuće: ostaviše agama i njihovijem momcima mjesto. Aćim ode samočetvrti kod podijeljenog brata, da spava, a žena mu Marija sa sinom i snahom u pojatu.

Prije svanuća diže se Aćimov sin Pajo, da zakolje jednoga ovna za varivo i jedno jagnje za pečenje agama i momcima, a svekrva sa snahom u kuću, da stiče vatru i da navjesi kotao vode; treba joj prije svega mijesiti jednu pokvasnicu i jednu pogaču u prijesno. Vidje Marija da nema u kući vode: prihvati burilo i hoće da krene, a snaha joj ne da, no reče svekrvi neka ona ostane doma, a da će ona, kao mlagja, na vodu. — „Ne, ne, sinko! odgovori joj; ti imaš golema

posla kod kuće, kojega ja ne bih mogla svršiti.“ Svekrva ode, a Angjelija ostade sama doma, mijeseći hljeb.

Ko o gjavolu misli, ne dâ mu se spavati. Mlagji brat Mula Jusuf polako se diže, kako ga brat Afiz ne bi čuo, i onako raspas i bosonog prišuma se s legja Angjeliji, zagrli je i, tek što bijaše prinio brke k njezinijem solufima, da je poljubi, ona se trže, pa iskolači na njega oči, pogleda ga s noga do glave i upita ga: „Šta tražiš jutros ovdjen? Tebi je mjesto da sjediš u gospostvu, a moje ovdjen.“ — „Šćah te, kumo, prije polaska darovati,“ tiho joj i umiljato Jusuf odvrati. — „Ne primam ja darova, no moj svekar ali domaćin,“ prkosito odgovori izmičući se na se, ne bi li vrata kutnja kako ugrabila. Kad Mula Jusuf vidje da će mu pobjeći, skoči i uhvati je za ruku govoreći joj: „Kad nećeš, vlahinjo, na lijepe, a no ćeš na silu, da znaš što je Turčin tvoj aga.“

Angjelija se desila ne samo junak-žena, nego i pametna. Ne šće viknuti, da joj kogod u nevolji pomože, jer je znala da će joj na prvi glas doletjeti muž i svekar i djever, i da bi sva tri ono jutro poginula od dva brata i njihovijeh momaka; no će mu reći: „Progji me se jutros, tako te ne razgubala naša sô i hljeb! Ne tići mi u obraz.“ Mula Jusuf neće da čuje, no pregnuo da svrši što je naumio, a ona zaboravi život pri svom obrazu, trže britvu, koja joj o pasu visijaše, te mu u trbuh sve oštro do korica uvali, i reče: „Eto, moj aga, drži to što si uhvatio! Kad nećeš da živiš pošteno, a no umiri sramotno od ženske ruke, da znaš što je vlahinja.“

Vidje Mula Jusuf da je poginuo; stište ranu objema rukama, pa otrča k bratu vičući: „Diži se, Afize brate! Hajdemo doma, ako Boga vjeruješ i sveca

Muhameda! Nešto me po srcu zabolje: umrijeh.“ — „Sto ti bi? zlo te smelo!“ upitaće ga Afiz. — „Doma ajdemo, ako tursku vjeru vjeruješ!“ — „Ma što ti se dogodi, bolan?“ — Jusuf mu ne hoće da kaže svoje zlo, tim više što mu obraz i ljucki stid ne dopuštava kazati da je od ženske ruke i za koji uzrok poginuo. Mlada Angjelija sljeduje svoj posao oko ručka, kao da ništa nije ni bilo.

Afiz Bećir skoči kao izvan sebe; zove momke i naregjuje da konje pripravljaju; zove Aćima, da mu pismeno preda koliko ostaje pri njemu žita i kesima. Aćim dolazi, čudi se šta je i pita agu, šta im se dogodi. — „Bržaj, viknuće Afiz, ne dangubi, no kazuj, da znam, koliko je mojega pri tebi, pa, kad ti poručim, poslaćeš mi.“

Sve spravno da se kreće. Knez Aćim zaustavlja ih, da ne polaze prije no ručaju. Badava! teže preteže. U kući niko drugi ne zna šta se dogodilo osim Mule Jusufa i snahe Angjelije. Ološe gladni i prazni. Oboje bi age pregorjeli, ali je naj teža tajna smrt Jusufova, koja će ga ono isto veče okolo jacije u Trebinju snaći.

Mula Jusuf ispijehnu. Evo hodže, da ga po zakonu okupa, obuče i očita dovu (molitvu). Snebi se kad mu vidje vas donji kraj života u krvi, a opazi ranu na trbuhu ispod pupka, kroz koju izviru crijeva a iz njih griz. Otrča k Afizu, i kao zgranjen upita ga: „Ko ti ubi brata?“ — „Kakva brata? jesi li pri sebi?“ — „Dogji amo, da vidiš.“ Kad Afiz vidje, odma se sjeti šta je bilo i ko ga je rasporio. Prenemože se, ali pri dogogjenoj sramoti zaboravi smrt onakog brata i reći će hodži: „Turske ti vjere i ćabe! ne kazuj nikomu.“

Peti dan po Jusufovoj smrti dogjoše u Grahovo dva Afizova momka su šest konja, da prihvate žito i mrsni kesim. Pri polasku upitaće Aćima stariji momak

Mujo: „Hoće Afiz efendija da zna, ko mu u tvojoj kući razbuči rametli (pokojnog) Mulu Jusufa na sô i hljeb.“

Aćim: „Ko ga je razbučio? Što kažeš, ako si Turčin?“

Mujo: „Eto to što čuješ. Onu noć, kad ti je u kući konačio, zbode ga neko tvoj nožem u trbuh, i ono isto veče, kad se vratio doma, umrije. Naš beg na tvoju kuću liči krv, ili kaži ko ga raspori.“

Aćim: „Pozdravi ti agu i reci mu, zakleću mu se vrh svega što imam, da ja za to ništa više ne znam no oni koji se nije ragjao. I aga i vi, momci, znate, da je zdrav iz moje kuće pošao, a zašto onako u hitnji i bez ručka krenuste, ako aga ili vi ne znate, ja zaisto ne znam. Kako bi mogao onaki čovjek u mojoj kući poginuti, pa da niko ni čuje ni vidi, ako tursku vjeru vjeruješ?“

Mujo: „Mi ti kazasmo ono što nam je aga naredio. Nemoj reći da nijesi čuo, pa eto tebe a eto njega, i ostaj na zdravlje!“

Ove Mujove riječi ubiše Aćima po duši i po srčaniku. Ne dadu mu mira noću ni danju. Jedno jutro, kad mu brat i sinovi bijahu pošli za poslom, a snaha na vodu, upitaće ga žena Marija: „Ma što ti je, Aćime, vjenčanja ti? Ima dva tri dana te sve nešto mišliš i neobično si smućen!“ On joj sve kaže što mu je aga po momcima poručio, i reći će joj: „Ako išta znaš, kazuj, dok mi se nije kuća iskopala.“ Marija šuti; čas poblijedi, a čas pocrveni; mùca, ne dava joj se da pro-

govori, ali mu naj poslije sve kaza što se dogodilo, kako joj je snaha na tajno ispovjedila.

Vidje Aćim, da je ova rabota odveć mučna i krupna; prizna da je Angjelija učinila ono što bi svaka poštena žena, a od junačkog soja, pri obrani svog obraza učinila; da je Mula Jusuf pogazio sô i hljeb i da je našao ono što je tražio. Znao je što su i kakvi su Turci, kad pregnu da zlo urade, po onom istom pravu što ga imaju vukovi nad ovcama, te se uboja svojoj kući i čitavom plemenu. Ne smije da Grahovljanima, a još manje tazbini Pajovoj, Čevljanima, javi, bojeći se gorega zla i krvoprolića. No ovakovi dogagjaj niti se može zatajiti ni mučke razvukovati, no o poslu.

Misli danas, promišljaj sjutra, razgagjaj prosjutra; dok se smislio. Prizva popa Živka i zamoli ga, da mu napiše sljedeću knjigu:

„Od mene, kneza Aćima, mojemu agi, Afiz efendiji, pozdrav! A po tome kazaše mi tvoji momci za smrt Jusuf-age. Ako je tebi bio brat, meni je bio aga i voliji bih bio da je poginulo stotinu Trebinjaca no on;[1]) ama je tako sugjenje donijelo. Ja i ti znamo danas kako je zlo počelo i svršeno bez ikakve moje, a ni tvoje, pritrune. Ako je tebe zlo snašlo, nije ni meni lasno. Ali ti se čudim što si poručio po tvojemu momku Muju, da od mene tražiš krv tvojega brata. Stavi ruku na obraz a drugu na prsi, pak sudi, je li pokojni Jusuf zaslužio smrt ali nije. Svakomu je svoj obraz mio, ma koje vjere on bio. Ja bih, za obojice nas bolji račun, da šutimo i da ne budimo ljutu zmiju koja spava Ako obazna krvava rodbina moje snahe s Čeva,

---

1) Metaforična obična rajina riječ.

ne bi mogao lasno ni u Trebinju živjeti, kamo li u Grahovo ti ni nijedan trebinjski aga dolaziti. Nećeš li me poslušati, dvije te volje kao kadiju; a nemoj reći da nijesi znao. I da si zdravo.“

Kad Afiz ovo pismo prouči, popusti krila. Priznade da je svemu zlu brat mu Jusuf uzročnik; da je ljutoj zmiji na rep čepnuo; da Aćim ni niko od njegove kuće nije ni znao, kamo li dionikom bio ubistva, osim Angjelije, koja je usilovana bila vrh svog obraza probosti ga; pregnu da jednom za vazda premuči i bratovu smrt zaboravi. I na ovom se mjesec mijenio.

Afiz Bećir-aga nije poslije smio nikad u Grahovo poći, pa ni nijedan trebinjski aga, bojeći se svom životu, nego su svake godine šiljali svoje momke, da s čipčijama godišnje račune svršivaju.[1])

---

1) Pripovijeda se, da je ovi dogagjaj dao Grahovljanima početak prezirati age turske, a svake godine to manje predavati aginskim momcima hakove zemaljske i kesim, te s vremenom i ne pripoznavati age za gospodare, tako da pri vladici Petru II. sa svim se odmetnuše, i danas su pravi crnogorski podanici.

TRI SVADBE BEZ SVATOVA.

Narodna pripovijetka iz istinitog dogagjaja u fočanskom kadiluku gornje Hercegovine.

Dogje li Gjurgjevdan, hoće gora da lista,
hoće momak da momu gleda, a ona njega.
Nar. posl.

1. Basnovjerje.

Sjutra osviće dan sv. Jovana Krstitelja (na 24 junija), a one se noći, po narodnom mišljenju, tri puta rastvara nebo. Svak pred svojom kućom do poslije ponoći očima na više, očekujući kad će se nebo rastvoriti, i svak spravan da svoju želju, kroz vrijeme dok se otvori pa zatvori, izusti. Veći dio ljudi: „Daj mi, bože, blaga!“ mladić: „zdravlja;“ djevojka: „sreću;“ starci i starice: „duši spasenije“ itd. One večeri dogovaraju se po selima momci s momcima a djevojke s djevojkama, da u društvu idu na naj bližu rijeku, jezero, ubao ili na vodeni vrutak, da se prije sunca kupaju; mnogi iz uzakonjenog običaja, a mnogi i ne znadu zašto, ali narod kaže: „Običaj je, zdravo je na Ivanjdan kupati se!“ Ako na mjesto kupališta prispiju prvo djevojke, momci ne pristupaju, dok one ne pogju, no se ukriju u goru i čekaju. Razumije se samo po sebi, da djevojke ne idu prije nego se momci okupaju. Mnogi momci, a osobito djevojke, od kad iz doma krenu pa do kupališta na mnogo načina ćvaruju i gataju o svojoj budućnosti. Veći dio njih nagje u oči Ivanja dne

neku malu (koliko zrno kukuruza) leteću živinicu, koja se zove baburica; zavežu je noću u kraj ubrusca, da ne bi pobjegla, pa, kad iz doma na kupanje krenu, stavljaju je na dlan lijeve ruke ; a dok ona puzi uz prste i hoće da s prsta odleti, govore: „Babe baburice, živ ti tata, živa ti mama, kaži mi, ne laži mi, od kuda ću se ja oženiti?“ A djevojke: „Kuda ću se ja udati?“ Kad baburica odleti, paze je put koga će sela odletjeti, i drže da će se iz onoga sela momak oženiti, ili djevojka onamo udati.

Bijahu se uputile tri djevojke iz jednog istog sela na rijeku Drinu, i putujući jedna za drugom upitaće ona što u srijedi stoji naj prvu: „Šta to u ruci nosiš?“ — „Prosa, da prose mene i tebe i tu što gleda pro tebe.“ — „A u drugoj ruci što nosiš?“ — „Grabovine, da grabe mene i tebe i tu što gleda pro tebe.“ — „A u njedrima?“ — „Burme i prstenje, da prstenuju mene i tebe i tu što gleda pro tebe.“ — One mišljahu da ih niko ne čuje, ali ih tri momka ispod jedne lipe s kraj kladenca čuju i vide, no ne mogahu poznati koje su ni iz koga sela. Pustiše ih u miru, i megju se se dogovoriše da ih na istome mjestu čekaju, dok se povrate. Megju tim se oni okupaše.

Djevojke prije sunca prispješe na rijeku. Svaka u svoj ibrik zahvati vode iz Drine, napiše se i jedna do druge sjedoše. Opet će srednja naj prvu pitati: „Šta ti je u ibriku?“ — „Voda, da vode mene i tebe i tu što gleda pro tebe.“ Pošto se okupaše, nabraše po punane rukoveti planinskog cvijeća i nakitiše svoja njedra i oba solufa.[1]) Uputiše se doma s punanim ibricima vode

---

1) Oni bič kose te djevojke i nevjeste nose iza ušiju i pada do jabuka na obrazima.

pjevajući ; no pošto čuju da neko iznad njih putem ide, umuknuše.

2. Sastanak i lov.

Ona se tri momka bijahu ukrila u jedan grm krajem puta i čekahu kad će djevojke naljesti. Svaki im se čas čini ura, a ura godina. Poskakaše živi iz kožâ, da ih prije vide i s njima se združe. Primakoše im se blizu i ušaju kako pjevaju:

„Pusta goro, puna li si hlada!
Srce moje još punije jada.
Jad jadujem, nikom' ne kazujem,
Dragog nemam, da mu jade kažem....“

Prekidoše im ovu pjesmu ona tri momka pjevanjem:

„Zagjoh u goru, ne znam u koju ;
Sretoh djevojku, ne znam čija je ;
Stah joj na nogu, ne znam na koju ;
Ona me gleda a k sebi ne dâ....“

Sa ovom pjesmom ispadoše pred djevojke na put. Pogledaše jedni druge. Lasno je bilo pogoditi, šta im srca žude. Djevojački stid nadvlada svaku požudu, te oboriše oči preda se ; a momci, ne znajući od kuda su ni čije su, a još manje je li koja od njih pod vjerom, smatraju ih i muće. Jedan će ih od njih upitati: „Od kuda ste, djevojke, i od kog ste roda?“ One šute gledajući preda se. Drugi će im reći: „Ne plašite se, djevojke! Ako smo i u gori, nijesmo ni Turci ni hajduci, no po krvi vaša braća rišćani. Hoćete li nam dati da se iz vaših ruka napijemo vode, i želite li da vas pratimo dokle nas put razdvoji, ali ne?“ Pogleda jedna

drugu, i svaka svojemu oborenijem očima pruži ibrik. Oni piju, ako i nijesu žedni; no i dok su pili, nijesu s njih očiju dizali. Kad im povratiše ibrike, one im se prekloniše, pa svoj put, ni „s bogom.“ Oni ih očima prate. Naj mlagji od njih zapjeva iza glasa:

„Sramota je sivomu sokolu
Gonit dugo jato prepelica,
Pa za sebe ne ulovit mesa!“

Pridadoše sva tri nogama, stigoše djevojke i prestigoše. One se zaustaviše, i jedna će od njih ozbiljno momke upitati: „Šta hoćete, momci, jutros od nas? Kad bi ste znali od kog smo roda, ne bi ste nas smjeli ni pogledati, a još manje uz nas djeverovati. Ako vas naša braća opaze, žive će vas u Drinu pobacati ili vas kao jagnjad poklati. Progjite se vi nas, bolje je za vas; niti smo iz jednog istog sela, niti vi nas poznavate, koliko ni mi vas....“

Jedan joj momak prekide besjedu i reći će joj:

„Sudi pravo, neznana djevojko!
Nit' smo ribe, da nas ždere Drina,
Niti jagnjad, da nas kolju nožem,
Nego momci, da se objesimo
O zlu drvu, djevojačkom grlu.“

Pa nastavi: „Kazujte vi nama, je li koja od vas isprošena? Znadite, da od nas nije ni jedan vjeren ni oženjen. Svaka od vas zna, koja je komu vode dala, da pije, a mi svaku znamo, pa ako ste vi tri zadovoljne (mi jesmo), neka svaka uzme svoga za ruku kao svojega sugjenog druga, a mi ćemo svaki svoju doma. Nemojte reći, da vam je kakva sila s naše strane, nego stoji u vašoj dobroj volji. Evo nas, a eto vas; promi-

slite se. Sugjenje vas je na sreću navelo, a ko od prve sreće bježi, nek se boljoj ne nada.“

One se odvojiše malo na stranu, i izmegju sebe na tajno se porazgovoriše. Pogodba svršena. Povratiše se sve tri i stadoše spram momaka; no sad ne gledaju preda se, nego svaka svoga u oči. Sad će reći

Jedna od njih: „Mi vam ne zabavljamo, i evo vam naše ruke; ali ni mi vas ne poznajemo od kuda ste ni koji ste, koliko ni vi nas. Neka svaki od vas kaže iz koga ste sela i čiji ste sinovi, pak nas prosite i prstenujte, kao što je svuda po zemlji i po svijetu, drukčije nikako.“

Jedan od njih: „Evo vam mi postavljamo našu tvrdu i nesalomljenu vjeru. Kad smo mi i vi zadovoljni, zašto neće biti naši roditelji? Neka svaki svoju vodi doma; ako roditelji i pokaraju, opet će se smilovati; pa kad se po zakonu božjemu vjenčamo, kakve je tu sramote za vas?“

Druga djevojka: „Lakše, delijo! Nije to tako lasno kao što ti misliš. Nama djevojkama uputiti se sa nepoznatim momcima, bez svatova, pa i bez kuma i djevera, što bi svijet rekao? Nije ni jedna od nas, Bogu hvala, kljasta ni sakata, ćorava ni grbava, udovica ni usigjelica, no sve tri tek nastale za udaju. Čula sam od matere pjesmu:

— Teško zemlji kuda vojska progje,
A djevojci koja sama dogje,
E je prvo jutro prekorena:
„Da si dobra, ne bi došla sama....“

Drugi momak: „Stan', djevojko! Znadi, da gdje je vaš, tu je i naš obraz. Naši roditelji neće ni nas ni vas iz kuće izagnati. Mi smo svi iz jednoga sela i

komšije. Kad pogjemo ka popu, da nas vjenča, jedan ćemo drugomu kumovati, pa svaki svoje svatove pred crkvom okupiti, i doma. Eto lijeka, i siti vuci, a cijele ovce."

Djevojke na ove riječi pristadoše i s momcima se uputiše. Odoše pravo popovoj kući.

3. Jadi djevojačkijeh otaca.

Na Ivanjdan ispred podne seockom popu nenadni gosti u kući: tri momka i tri djevojke nepoznane, i hoće da ih vjenčava; a poslije podne tri oružana čovjeka hoće da u popovoj kući sijeku noževima djevojke! Stade vriska i plač djevojaka, kad svaka svojega oca poznade. Pop, koji ništa još ne zna šta je, smeo se i od čuda se krsti; ne da ljudima da se primiču djevojkama, govoreći:

Pop: „Stan'te, ljudi! Što ste naumili u mojoj kući raditi? Ne mrcinite mi ženskom krvlju kuću, prije no čujem šta je, koji ste vi, i čije su ove djevojke, te su u moju kuću dobjegle. Nećete li, sad ću ja viknuti, pa, kad se moji seljani okupe, da okrilatite, ne bi ste glave iznijeli."

Jedan otac (ljutito): „Što primaš tugje ne vjenčane djevojke u kuću? O pope, pope! Da ne pazimo na tu tvoju sijedu bradu, bi smo te na noževe iskresali, da ti naj manji komad bude koliko uho. Djevojke nam naše daj, pope, čuješ? i kaži nam ko nam ih ugrabi i u tvoju kuću dovede."

Pop: „Neba mi i zemlje, ljudi, ništa više od vas ne znam. Dogjoše su tri momka i šćahu da ih vjenčam; no ja ne šćeh ni smjeh prije no razaberem šta je i kako je. Momci su iz našega sela i pošli da okuplja svaki svoje svatove. Vi velite, da su djevojke vaše; ali

se pritrpite do u jutro, dok se okupimo pred crkvom i učinimo sve ono što je za vas i momke pravo i pošteno. Moja je kuća vama otvorena kao svakomu poštenu čovjeku, i blagovaćemo što Bog bude dao i kuća. Naj prije ćemo na volju vašu i roditelja onijeh momaka ostaviti da se nagagjate, a ne mogoste li se pogoditi, onda će ljudi, kako naj bolje vide, na bracku osuditi."

Oci se na ove popove riječi umiriše. Popiše po dvije čaše rakije, večeraše i polijegaše. Djevojke se kod popadije ukrile.

4. Skupština i bracki mir.

Osvanu dan. Svak je pred crkvu došao, komu je pop one večeri bio poručio. Evo svijeh djevojaka i momaka s njihovijem ocima. Djevojački oci namrgogjeno ispod očiju gledaju ona tri momka i njihove roditelje, a ovi pošljedni prve. Svakomu se čini krivo i jedni na druge mrze, a pop na sve. Nevolja mu je. Svak šuti, ali je popu red zboriti. Kaza pred sabranim ljudima sve po redu šta se dogodilo, pa će jeglen (razgovor) otvoriti.

Pop: „Znamo, braćo, što je mladost: i mi smo bili mladi i ludi. Naša ova tri momka slučajno se združiše s ovim tugjim, ali po krvi našim sestrama, djevojkama. Mladost je plahost: sljubiše se. Nijesu ih ugrabili ni silom doveli, no djevojačkom voljom došli k meni, da ih vjenčam; no ih ja ne šćeh bez izuna (dozvole) njihovijeh otaca vjenčati. Evo ih ovdje pred nama, a eto vas jednijeh i drugijeh otaca. Ako pristajete, evo vam biranijeh svatova i kumova, pa, ako im je sugjeno, bilo sretno i dugovječno po mladijence i po njihove roditelje! Ne pristajete li vi, braćo, nek svaki

svoju šćer za ruku, pa s njom doma. Tu nema nikakve sramote ni grehote.“

Knez: „Pope! tvoja je bolja i pametnija; ali se meni čini, da bi bio grijeh i sramota, kad bi smo razdvojili šestero zamilovanijeh srdaca, pošto smo do ovoga njihovog ugovora i uhvaćene megju njima vjere došli. Ja bih da zamolimo djevojačke roditelje, da se na svoj porod smiluju i da im oproste, odbijajući im na ludost, pa da im dadu očinski blagosov; tako isto i roditelje ova tri momka, i da se jutros bez svatova vjenčaju. Neka biraju koga god od nas hoće za kuma, starog svata, vojvodu i prvijenca, i sretno neka bude i u dobri čas i tamo i amo nova prijateljština, da Bog dâ!“

Otac djevojački: „Pitam vas naj prije, pope i kneže i ostala braćo: je li se ikad iko od postanja svijeta do danas na taj način vijerao i ženio? Je li udovica, je li raspuštanica ali usigjelica? Ja nijesam ni čuo ni vidio. Pa kad nije nikad niko, ja prvi neću da na meni novi zakon postaje. Obraz mi čuvajte, kao što bih ja vaš, da ste u mojoj kući.“

Knez: „To mi svi znamo da nije u redu, ama i vi znate, da svaki naraštaj hoće da mijenja starinski ljucki običaj. Ako se nama čini da je stidno, našoj se djeci ne čini, no da je pošteno, jer njima ne vlada pamet no krv. Ako su i prestupili ljucki i djevojački stid, nijesu — Bogu hvala — nikakve sramote ni vama ni nama nanijeli. Ni vi nama ni mi vama nijesmo drugo krivi osim što smo ih rodili. Ako se nije ovo u našemu i u vašemu selu počinjalo, a no jest na mnogo mjesta po Hercegovini. Nego sklonite vaša srca; oprostite im i blagosovite ih. Da su i djevojke i momci zmije, od srca su vam,“

Otac jednog momka (djevojačkim ocima): „Čujte me, o ljudi i nepoznana braćo! Ako se vama čini krivo i zazorno što su naši sinovi s vašim kćerama uradili, nije ni nama lasno ni časno. Ako vi nijeste do danas nikad vaše šćeri na ovi način udavali, nijesmo ni mi naše sinove ženili. Oni po ludoj njihovoj pameti zadadoše nama i vama ranu po obrazu, a mi smo dužni ovu ranu liječiti, ako vi hoćete; nećete li, tad eto vama vaše šćeri, a nama naši sinovi. Od rečenja do sugjenja ima mnogo trke: sugjenje čeka naše sinove i vaše šćeri, pa kako im bude Bog na rogjenju osudio. Ako se po imenice ne poznavamo, a no znamo, da smo po krvi i zakonu braća, pa ne zabavljamo vašim kućama ni vašim djevojkama, nego vas za poštene ljude smatramo; a ako vi nama zabavljate i našim sinovima, griješite. U dvije riječi: pitam vas, hoćete li da našoj djeci oprostimo, da ih blagosovimo i vjenčamo, pa da budemo u dobri čas prijatelji [1]), ali ne?“

Sva tri djevojačka oca šute: u duboke se misli zanijeli. Jedan drugoga kad i kad pogleda, kao da bi šćeli jedan drugoga upitati: „šta ćemo?“ Svak u njih upro oči, čekajući šta će odgovoriti. Na sve strane zavladalo mučanje. Momci i djevojke od stida oborili oči preda se, ali poskakaše živi iz kože očekujući odgovor.

Pop (djevojačkim ocima): „Ma što, ljudi, ne zborite? Zar vi u vašoj glavi sudite, da mi ne znamo ni što je pravo ni obrazno, je li? Naši momci nijesu djevojke silom ugrabili; pa i da su, niti bi oni prvi po-

---

1) U narodu ne znači prijatelj što u inozemaca „amico“ „Freund,“ nego rod mladoženje i djevojke postanu „prijatelji.“

čeli, niti bi na njima svršilo: to je odavna u Hercegovini počelo; a vaše šćeri nijesu ni svoga ni vašega obraza oštetile. Roditelji momaka pristaju na bracku, a vi? — Vi, bajagi, zategli kao junac u brijeg, da neku vašu silu, biva, pokažete, i velite da smo se vašega obraza dodirnuli. Oprostite mi, braćo, i ako ste nam u kući, da vam nadodam ono što me nevolja goni da vam rečem. Junački odgovarajte što mislite. Nećete li na bracku, eto vam vašijeh djevojaka, a eto vam čast na poštenje. Nek se udavaju za kim budu mogli, a naši će se momci ženiti oklen sami hoće. Bilo glavâ, biće kapâ!"

Drugi otac djevojački: „Što ćemo, braćo? upitaće onu drugu dvojicu. Kad se more do kraja zajosalo, bolje je da se o bregove no o naše glave lomi. Dogodilo se što se dogodilo; roditelji momaka, evo čujete, pristaju, pop i knez odobravaju i nakastili da svijeh nas obraz učuvaju. Ja pristajem, a vi što govorite?"

Obojica: „Evo i mi, pošto nije kud kamo; no da im je sretno i dugovječno, da Bog dâ!"

Skoči pop na noge i viknu: „Kamo vas, momci? Svaki svoga oca u ruku, a vi, djevojke, vaše roditelje, neka vas blagosove; pa svaki svoju zaručnicu za ruku. Vi roditelji momakâ, birajte kuma svaki za sebe i da ih vjenčavamo."

Vjenčaše jednoga po jednoga. Po vjenčanju svaki zet povede svoga tasta u kuću, da vidi gdje mu je šćer udata i da se s novom prijateljštinom upozna.

Tu se jede, tu se pije,
Tu se pjeva i veseli;
Tu mrzosti više nije,
Sljubiše se prijatelji.

SEOCKA BIJEDA NA POPA.

Po narodnom pripovijedanju istiniti dogagjaj okolo 1770 u bokokotorskom selu Ubli.

Teža je prâvu bijeda,
No grešnu vreća grijeha.
'Nar. posl.

Popu Ivanu V....ću popadija Gjurgja omrknu u veče zdrava a osvanu mrtva. Ova nenadana popadijina smrt, u njezinom potpunom zdravlju i naj ljepšoj mladosti, svakoga od onog prostranog sela bez razlike spola iznenadi i začudi. Svak je žali i plače; troje ludo djece kukaju, a rodbina joj plače, ali pop i žali i plače i kuka, jer je njemu naj teže, što ostade bez domaćice sa troje nejako djece, a zakon mu po drugi put ne da ženiti se. Okupila se punana kuća ljudi i žena na požalovanje. Popadija leži prostrta na jednom sanduku, obučena u vjenčane haljine, gojnih obrazâ a zatvorenih očiju: tako izgledaše, da bi se svak, ko je gleda, zakleo, da je zaspala a ne umrla. Žene nad njom mrtvom tuže i nariču, ljudi u naokolo sjede, snebili se, i mnogi kad i kad po koju suzu prolije, čujući naricanje vještijeh tužbačica; a pop Ivan previo ruke na prsi: nenadno ga domaće zlo po mozgu smelo, a jezik onijemio. Ništa ne progovara osim samo što kad i kad mlagjim naregjuje da toče rakiju i da na okolo poslužuju žene i ljude.

Majka Gjurgjina i sinovi joj Simo i Panto ne dižu očiju s mrtve popadije. Čas joj majka a čas braća

uzdahnu i po gdjekoju suzu proliju. Zanijeli se u nekakve crne misli, i rekao bi na njima da bi šćeli nešto krupno izustiti pred narodom, dok je još mrtac u kući.

Sunce je visoko oskočilo; panahija (kolivo) već spravna, a ručak za nekoliko ljudi, kad se iz crkve vrate, nad vatrom navješen. Vrijeme je mrca nositi u crkvu, da mu se opijelo čita i da se ukopa. Odniješe je. Muški i ženske, ko god se u kući namjerio, otpratiše je, a po opijelu svak, po uzakonjenom običaju, redom celiva krst, koji joj nad prekrštenim rukama stajaše, pa nju u čelo. Svaki, pošto je celiva, reći će: „Bog da te oprosti i u carstvo nebesno primi!“ U grob je postaviše njezina dva brata. Pop je plačući preli uljem iz crkovnog kandila govoreći: „Gospodnja zemlja i ispolnenije jeja vselenaju i vsi živušći na neji.“ Svak ode na svoju stranu, a pop u zle doma.

Popa je nagnala domaća inokoština, te pozove k sebi jednu svoju bratanićnu, da mu kućom upravlja i s djecom vlada. Sve mu je pred očima crno i život omrznuo. Ni još trideset svojih godina ne navršio, a već udovac, koji se ne može više ženiti. Htio bi se pokalugjeriti, ali komu će dva sinčića i jednu ćerku ostaviti? Red mu je sve i sva trpjeti i, da bi sebe i svoju djecu preránio, popovati.

Svakoga svoj boli, a jadi tište. Gjurgjinu braću svoja sestra boli, ne zato što je umrla, no zato što zdrava i čitava na prečac ode kao da je nebesna strijela ubi. Veli se: „Crna kapa zlo obilježje! jest nešto od tugje a ne od božije volje.“ Simo i Panto na stotinu načina birkaj i tumači uzrok sestrine smrti. Propitivaju, istraživaju, kušaju petoga i devetoga. — Nije krv voda!

Ćuk-ćuk, po selu se raznese glas, da je pop Ivan prikojasan Gjurgjinoj smrti, a to da je otrovao ili da je noću zadavio. Sve selo, pa i djeca, znadu i govore, a pop ne zna ni čuje ništa. U polju, u mlinu, na vodi i na sijelu ne razgovarahu se seljani no o popadijinoj smrti, i, može se reći, čitavo selo o popu sumnjaše. Neki i neki starješine i starci odlučno pobijahu, da to ne može bit istina.

U prvu nedjelju narod se obično okupio pred crkvom. Pop, pošto svrši leturgjiju, prekadi pod odeždom grob Gjurgjin: svlači se, pozdravi narod i zlovoljan vrati se kući. Nevolja mu je.

Seocke starješine zaustaviše se pred crkvom, da čuju što narod govori i misli, te će knez upitati: „Je li istina, braćo, što se po selu nešto ružno o našemu popu ćuka i sumnja?“

Mnoziuja: „Ne ćuka, kneže, no javno govori, i, kako joj rodbina kazuje, sva je prilika, a evo ovdjen braće pokojne popadije, pa neka ti oni kažu ono što su pred nama govorili.“

Simo, stariji brat: „Istina je, braćo, kao jesmo li mi sad ovdjen živi i gledamo li se očima. Pop joj je, a drugo niko, smrt zadao, Bog mu sudio! Njegove komšije kazali su nam, da se dan prije tri puta s čibukom na popadiju krvnički navraćao, pa je one doiduć noći u svojoj ljutini ugušio ali otrovao, i mi od njega tražimo krv naše sestre, koju mladu i gojnu u crnu zemlju položismo.“

Jedan starac: „Ja ne govorim da nije, niti pak mogu reći da jest; ali je to meni daleko od pameti i ne mogu vjerovati, jer niti sam kad čuo ni vidio da je ikad iko ni tugju ženu, a kamo li svoju, hotimice ubio. Obijediti božjeg pomazanika mislite li vi da je mala

stvar, je li? Zar ne znate, da je i prostomu čovjeku bijeda teža od svijeh učinjenijeh grehova? Znate li vi, kad sveštenik rasplete perčin i nanese ga na čelo pa uždi s naopaka voštanicu i stane kleti, da se zemlja od straha trese? Ako je u to zagazio, ja ga ne branim; ma ako nije? Ja tugji grijeh na moju dušu ne mičem.“

Narod: „Bogme, strikane, ni mi, no po čuvenju; ali se kaže: — Dva bez duše a treći bez glave; a ko što djelje, preda nj pada.“

Knez Andrija: „Progj'te se, ljudi, ove vi crkve, ćorava posla, i bez nevolje ne tovarite na naše selo krupnu sramotu a na dušu grijeh! Dajte se razlogu! Da bi se i našao koji čovjek što ni za dušu ni za obraz ne zna, pa ubio svoju ženu na smrt, opet bi mu se bezakonje moglo pripisati ludosti i bezobrazluku, jer se može čovjek tri puta, pa i četvrtom, oženiti, a pop ne može no s jednom pa s crnom zemljom. Pop, koji se u knjigama svaki dan s Bogom razgovara i nas u božjem zakonu uči i od grehova razdriješuje — ključevi su mu u ruci — pa sumnjate da je on popadiju usmrtio? Svoga vjenčanoga druga, koja bijaše zapregla pod bremenom, te dvije duše ubiti a svoju izgubiti, je li? Ako je kad kad i izbio svoju ženu, kao svi mi naše, kad skrive, nije je ubio; a koji domaćin svoju ženu izbiti ne smije, taj čovjek nije. Ne bijedite svog popa, zlo vas smelo! jeste li pri sebi? Osvijestite se i pomolite Bogu, da vam grehove oprosti i pamet prosvijetli.“

Panto, mlagji brat: „Oprosti, kneže Andrija! Ako si i knez, nijesi kadija! Lasno je tebi po tugjim tabanima štapove brojiti: ako tebe ne boli, boli nas. Lasno je seljanima teško šljeme nositi, kad je na mnogo ramenâ; ali na mene i na moga brata ne može se ni

malahno, a kamo li golemo, natovariti. Mi smo Gjurgji braća i na jednom smo srcu ležali, pa nam je ona brat. Ako ona nas nije bila dužna osvetiti, dužni smo mi nju. Od tebe smo više puta slušali gdje u crkvi učiš „Sveta osveta“ 1). Ako ćeš ga ti za popa, drži ga i gradi mu novu crkvu, eto ti ga; a mi seljani nećemo. Što vi, braćo seljani, velite?“

Mnozinja: „Nećemo se cijepati, no gdje vi, tu i mi.“

Knez: „Taman! A da kad je tako, i ja sam s vama. Što mi je sa svijetom, to mi je sa cvijetom.“

Ovaj seocki govor dogje popu do ušiju. Čista njegova savjest još ga ne plaši, premda mu svak jednako kaže. Upitaće ga jedan dan knez Andrija na tajno: „Bi li se, pope, mogao pred crkvom narodu zakleti pod odeždom, da si čist od bijede koja na tebe pade?“ — — „Bih, kneže, sto puta a ne jednom, pa i s krstom i jevangjeljem u rukama pod kolo Bogorodičino“ — odgovori mu.

Osvanu carica nedjelja. Evo popa na običnu uru u crkvu na jutrnju. — No stan', pope, nijesi pogodio! Jače je selo od medvjeda! — Crkva zatvorena, a konop od zvona crkvenim vratima zaklopljen. Sjede i čeka klisaru. Daleko sunce oskočilo, a ni klisare ni naroda u crkvu. Sjeti se šta je, te otolen doma. Srce ga boli, ali se ustegnu da kune. Brat mu kaže, da su se jutros svi seljani bili okupili na kneževo gumno i zavjerili „da te neće više za popa, zato što vele, da si ti uzročnik smrti tvoje pokojne popadije.“

---

1) Ova je riječ na opštu nesreću u narodu naopako tumačena iz simvola vjere „Svjeta od svjeta“ (lumen de lumine).

Pop se sjutra rano uputi pravo ka vladici Savi na Cetinje i sve mu kaže što je i kako je, pa sa zakletvom potvrdi da je u svemu čist i prav. Vladika vidje šta je, a zna što je prosti narod, te mu dade jedno zapečaćeno pismo za kneza, i spremi ga kući.

Kad je knezu pismo predao, knez okupi sve domaćine pred crkvu i čita. Evo što pismo glasi: 1)

„Gospodinu knezu Petru Vukovu i ostalijem gla„varima od Ubala mir i arhipastirsko blagoslovenije; a „po sih da znate kako dolazi kod nas vaš paroh pop „Ivan V....ić kojega smo vam svješteníkom postavili, „i potuži se nam da ga nećete za svoga paroha; to da „nije prosto ni blagosloveno. A što neki megju vas go„vore da je on kriv smrti njegove žene, kojoj je Bog „na sugjeni čas poslao svoga angjela i primio joj dušu „u carstvo nebesno, zato ko bi se po danas usudio da „o tomu progovori, taj da bude proklet od gospoda „Boga i meni odgovornik na strašnomu sudu.“

Mitropolit Sava.

Knez Andrija upitaće seljane: „Što ćemo sad, braćo? Što vi velite? Ako se komu od vas ova vladičina kletva čini sitna, za mene je prekrupna. Ako ćete vi na vašu dušu grijeh micati, ja ga s moje mičem.... Ja bih, braćo, da bracki radimo i od dva zla da manje biramo. Kad bi se zakleo pop Ivan u crkvi narodu da nije ni sjetni ni česni 2) smrti svoje žene, da ga opet primimo; ne šćene li se zakleti, onda nećemo biti dužni ni Bogu ni vladici, i lasnije ćemo mi drugoga popa dobaviti no on drugu inoriju.“

---

1) Ovo mi je pismo iz originala prepisao i poslao moj bivši učenik, a sad onamo paroh, vrijedni G. pop Jovo Vasiljević.

2) Ni savjetom ni činom.

Na ove kneževe riječi svak pristade. Poslaše odma za popa i kazaše mu što su odlučili, i nadodaše: „Ako se ne moga', pope, zakleti, krivi sebe a ne nas.“ Vidje pop da mu ne može drukčije biti; ode u crkvu, obuče se kao da će leturgjiju služiti, prihvati krst i jevangjelje, pa stade na prag crkveni, da ga svak vidi.

Popova zakletva.

„Čuj narode, moja braćo! Zaklinjem vam se, tako mi ove crkve, koju služim, i molitava koje se u njoj govore; pa tako mi ovog časnog krsta i ovog svetog jevangjelja i svega kola i sabora nebesnoga, pa sreće i napretka, da nijesam ništa kriv smrti moje pokojne žene, nego je od naprasne (prijeke) smrti umrla. Evo vam se zakleh — a prav se Bogu ne ukleo! — i ko mi od vas ne vjerovao, Bog udijelio i svi božiji sveci da ova kletva na njega pane i do devetoga koljena...“

Narod mu jednogrlice presiječe riječ vičući: „Neka, pope Ivane, popa ti nebesnoga, no na tu i ti kao i mi prekinimo. Ti naš po danas kao do danas, a mi božiji i tvoji. Ne kuni, no blagosovi.“

Pop ih s krstom i jevangjeljem blagosovi, govoreći: „Blagoslovenije gospodnje na vas, togo blagodatiju i čelovjekoljubijem, vsegda, ninje i prisno i vo vjeki vjekov. Amin!“

BRACKA ZADJEVA.

Dogagjaj našega doba u Boki kotorskoj.

Ko ti izvadi to oko? — Brat.
Zato je tako duboko.
Nar. pital.

Rade Petrov iz općine L....e u još jakomu životu smatraše sebe za naj sretnijeg čovjeka one općine. Od oca mu ostalo silno imanje, a on, za dugo vremena ploveći po moru, stekao lijepijeh novaca; sve šćeri poudao za birane momke u oglašenijem kućama, a dva sina, Tripa i Joka, oženio za djevojke, koje je on po svojoj volji birao, i od sinova dičan porod dočekao. Do šesdesete godine njegove starosti sve mu je u kući cvalo i napredovalo kao trava i list o Gjurgjevudne ; ali pošto mu žena Angja umrije, za njega sve uvehnu i natraške poče hoditi kao rakova djeca. Ostade pod starost bez naj vjernijeg druga i tek se sad spazi da su šćeri tugja večera a sinovi tugje milovanje. Istina, on je kutnji domaćin i vlasnik; sinovi ga po dužnosti poštuju a snahe dvore da se ne može bolje; ali pri svemu ovomu njemu je krivo: nema onoga koji će okolo njega sa srcem, kao majka okolo svog djeteta, obraditi. Nema jaki štap, na koji se može u krajnoj nevolji nasloniti. Za njega su sve sjerčane toljage u kući. Sinovi od jutra do večera o domaćoj radnji, a snahe u kući okolo djece i u golemim ženskim poslovima, a iz kuće čas jedna a čas druga na vodu ili u drva, a Rade kao ogorjeli panj u kući i naj da-

lje do pred avliju. Svega su mu punane oči, ali mu je srce prazno. Na nikoga nije omrznuo, ali ga nema ko milovati ni razgovoriti.

Kad se združe dvije udate žene i živu u jednoj istoj kući za ni još ne podijeljena dva brata, tad se sam po sebi nametne rasadnik kutnjeg razdora, bracke nesloge i zavagje, a u brzo bracka dioba. One neće da jedna drugoj ni u čemu popuste: hoće da jedna nad drugom ima neko prvenstvo; obje imaju svoje pravo kao kad je Marko Kraljević orao po čaršiji:

„More, Marko, ne ori drumove!
More, Turci, ne gaz'te oranje!"

Suze su im vazda spravne, kao da držiš spužvu napojenu vode u ruci, pa, kad god nažmeš, eto se cijedi. A muževi? — Oni, doklen se može, trpe i šute: bracka ih ljubav priteže; ali kad kazan trpije prevri, omrzne brat na brata, od kojega se može kad tad odijeliti, a od žene, i da hoće, ne može do motike. Tripo i Joko — nekad dva naj milija brata — postadoše sad naj veća, ako ne javna, a no tajna dušmanina.

Stari Rade, koji je odavna znao što su žene kadre učiniti, svegj je svoje dvije snahe pazio i šta će mu se u kući prije ili poslije dogoditi. Kroz prve dvije godine ništa nije mogao na sinovima opaziti osim da megjusobne ljubavi na očigled nestajaše kao voska spram ognja. Pri ovom kutnjem zlu sve je svoje jade zaboravio, znajući što je obijesna mladost; predvigjao zlo izmegj' svojih sinova, koje odavna tinja a sve to više raste i da o naj tanjem koncu visi. Naumi da ih, na njegovu žalost, pri životu razdijeli. Pozva popa i sve svoje imanje na pola pismeno razdijeli, osim kuće, gumna i pojate, pak će prizvati oba sina i reći će

im: „Evo sam vam sve moje zemlje, masline i vinograde podijelio u ova dva lista hartije. Ja sam već ostarao i sunce na zahodu. Govori se da i star može poživjeti i mlad umrijeti, ali je staru red; pa bojeći se da ne bih za mog života kakovo zlo megju vama vidio, na koje vas vaše žene, a moje snahe, nagnaše za moje zlo i vaše, evo vam djelovi pred očima. Ti, Tripo, kao stariji, biraj od ova dva koga hoćeš, a ti, Joko, uzmi drugi. Ako se kojemu od vas nagje malo više ili malo manje, neka mu Bog ispravi i namiri; a do koga je ova nemila dioba sa mojim sinovima prije moje smrti, neka Bogu na onome svijetu a ljudima na ovome odgovara.“

Taman bijahu svi sjeli za trpezu, da ručaju, a dvije jetrve služe ih okolo trpeze. Jede se pro volje, a pije bez ikakva veselja. Radi se kad kad omakne po koji duboki uzdisaj. U to začuše se pred avlijom gusle. Ko je? Slijepac po običaju zagudi i nekoliko riječi uz gusle zapjeva. Svi za trpezom, pa i pop, prestadoše žvakati, i slušaju slijepca:

Dobar danče, sretno ogranuo,
A sretnije sjutra osvanuo
Domaćinu i u dom ko mu je.
Sve imao što mu srce žudi,
A naj više zdravlja junačkoga.
Nema dana bez očinjeg vida
Niti ljeta bez Gjurgjeva danka,
A ni brata što ne rodi majka.
Selo progjoh, do tri drage nagjoh,
Svijet progjoh, a brata ne nagjoh....

Na ove pošljedne slijepčeve riječi poliše Rada trostruke suze. Već je do grkljana sitan. Prekrsti se i

skoči iza trpeze: zapali čibuk, a odma za njim i pop. Očita običnu molitvu: „Blagodarim tja Hriste Bože naš jako nasitil jesi nas zemnih tvojih blag i t. d.“ Spremiše slijepcu malo mesa i hljeba, i, pošto ruča, ode blagosivajući.

Pošto pop prouči braći što je koga dopalo, reći će Rade: „Ti, Tripo, stoj u kući sa strane od zapada, a ti, Joko, od istoka, a ja ću po srijedi, a sva trojica kroz jedna ista vrata ulazimo. Neka me Tripo jedan mjesec, a Joko drugi hrani, dok mi sugjena ura dogje i samrtnu ćašu popijem.“

Nastojao je i pop i Rade da bi kako mogli umiriti braću prije očine smrti, ali se uvjeriše da, kad se dva brata zavade ili muž i žena, ne može ih ni krvno kolo umiriti, ako se oni sami izmegj' sebe ne umire. Ova očigledna žalost, a uza nju sve to veća starost, pokosi Radu srčane žile, potkide mu život, te se druge godine nemirne duše prestavi. Otac je otac, i bez mita prijatelj: pred samu smrt prizva oba sina i blagosovi ih. Oni ga u zemlju položiše, pa po pola platiše opijelo, pogreb i druge troškove.

Gjavo, koji ni ore ni kopa, no o zlu radi, ne dade Tripu i Joku da kao braća podijele kuću, avliju, gumno i pojatu. Treći dan poslije očine smrti strašno se zavadiše. Tripo, kao stariji, traži starješinstvo, a Joko, mlagji, staro kutnje ognjište, koje obojici po starom običaju pripada. Ne mogoše se nagoditi, no uzeše po jednog abokata (odvjetnika), pa na pravdu preko kotorskog tribunala. Megju tim podijeliše po koncu samo avliju i preperdaše kuću, dok se pravda svrši.

Dijeleći avliju, desila se na sred nje jedna velika murva, koja je morala u novom zidu zaostati, te pô nje u jedan a polovina u drugi dio spadati.

Pravda u sudu napreduje. Ni brat s bratom, a kamo li jetrva s jetrvom ne govori, i ne daj Bože da se ni deseta dogodi što jedni drugim misle i žele. Murva rodila koliko ikad i što s nje u avliju pane, to djeca ili kokoške u svoj dio zoblju. Jedan dan Tripovo dijete pripe se na murvu, i u neznanju poče zobati murava s jedne grane nad Jokovom avlijom, a stariji sin Jokov začesti goniti rogjaka kamenjem i prokrvavi mu glavu. Tripovica, videći svog sina krvave glave, ne bi lijena, no s kutnjeg prozora pogodi Jokova sina u glavu. Sad će megju dvije jetrve postati uzajamne psovke i neprilične riječi, da jedna drugoj ne da odušiti. Jedna glava sto jezika! Komšiluku se dodijalo slušajući ovu njihovu huku i bruku; ali ko smije megju njih riječ unijeti? Srećom vratiše im se muževi i njihovi stričevi kući, te ih jedva umuknuše. Ko bi htio i želio da braću umiri, i da hoće, ne bi mogao, nadajući se da će se sami umiriti.

Kotorska se pravda sa svim produlji. Oba abokata brane svaki svojega parničara, a što god je kobasica dulja, masnija je i pretlja. Zove danas jedan jednoga, a sjutra drugi drugoga brata u Kotor, da mu donose novce za učinjenu radnju i za *kartu bulanu* [1]. Progjoše punane dvije godine dana, a pravda se ni još ne svrši. Već se obojici braće dojadilo silni novac trošeći i viši dio pro godine dangubeći i smucajući se po Kotoru, gdje im — uz ostale troške — gracka juha tobolac opuha. Ni još svoje zlo ne vide; vide, ali je inad po srijedi, te neće jedan drugomu da se pokori.

Njihovi stričevi i rogjaci, kao i mnogi kutnji prijatelji i općinske starješine, ne mogoše dalje ovo zlo

1) Ovako narod u Boki zove „bollo“ — Stempel.

izmegj' Tripa i Joka gledati i prosloviše ih jedan dan pred crkvom po leturgjiji, da se okane kotorskog suda a da odaberu dva poštena čovjeka, koji će ih podijeliti i umiriti. — „Što radite? reći će im stric Miloš, kukala vi majka mrtva! Što bez potrebe upropastiste lijepo očino imanjé? Zašto ne živite, kao i ostali ljudi bracki a ne paski? Ne šćestè li nas poslušati, nagnaću zetove, da vam po zakonu traže očinstvo, pa onda kako ćete?“

Na ovakove korbe odličnijeh ljudi i stričeva, bez mita prijatelja, oba brata priznadoše svoju krivicu ; priznadoše da su potrošili pravdajući se više no što sva nepodijeljena dobra vrijede, i da od domaćeg kupusa trbuh ne boli, te odma naimenovaše po jednoga kmeta, a megju njima trećega popa, ako se suci ne bi mogli pogoditi. Uročiše u prvu nedjelju.

Evo nedjelje, a evo po leturgjiji dobrih ljudi s popom. Sjedoše u avliju starijeg brata Tripa i piju rakiju. Pozvaše i mlagjega Joka, pa će ga upitati

Pop: „Kazujte, gdje ste nam pripravili ručak.“

Tripo: „Ja za moga suca i za tebe kod mene, a Joko za njegova kod njega.“

Stariji godinama kmet: „Niti ću ja ni pop kod tebe, ni moj drug kod Joka, nego sva tri i vi oba brata s nama na jednoj trpezi. Ti si brat stariji, i kod tebe ćemo svi, a trošak koji bude podijelićete bracki. Ovako mi hoćemo danas, a nećete li vi, znadite da se mi s ove stope vraćamo bez ručka doma, pa ni gdje dolazili ni što svršili.... Razumjeste li?“

Obojica preklonìše glavu u znak pokornosti. Joko, donese iz njegove kuće rakiju, te svi piju pa i oba brata. Sad će reći mlagji godinama kmet: „Toči, Joko, po drugu čašu: mi smo na dvije noge došli, a ti ćeš,

Rade, treću; bez treće nema sreće.“ Pošto se trećom obrediše, braća ostupiše, a dobri ljudi odoše ispod jedne masline, i pošto se porazgovaraše, zapisa pop sljedeći

Sud dobrih ljudi.

„Sastadosmo se mi niže potpisani suci kmetovi, pozvani od braće Tripa i Joka Radova, da im razdijelimo još nepodijeljenu očinu kuću, pojatu, gumno i uljanik, okolo kojeg se ljuto zavadiše. Saslušasmo razloge jednoga i drugoga brata, i nagjosmo pravo osuditi kao što osudismo:

U prvu: Što se oba dva brata pred nama požališe da im je krivo pokojni otac Rade, nehotice, imanje podijelio pri njegovom životu, mi ne šćesmo u djelove dirati, no diobu potvrdismo.

U drugu: Podijelismo im kuću na pola i dopade Tripa strana od zapada, a Joka od istoka; ma budući da na Tripovu dijelu nema kutnjih vrata, za to sudimo da ih imaju oba brata o pojednakom trošku načiniti, a Joku ostavismo staro kutnje ognjište što ga, kao mlagjega brata, pripada.

U treću: Ostavismo im gumno i pojatu — koje se ne mogu podijeliti — nek se obojica služe dok ih Bog ,pomože da izmegj' sebe ograde novo gumno i pojatu.

U četvrtu: Uljanik im ostavismo nek je za sad obojice, a ulišta im podijelismo, od kojih dadosmo Tripu šest sudâ pčela u ime starješinstva, kao što se vazda naj starijemu bratu davalo, kad se braća dijele.

Ovako osudismo, da Bog dâ bilo u dobri čas i megju braćom mirnoga angjela. Amin.“

U to prispje ručak. Zovu ih, i svi trojica s braćom sjedoše ručati na jednoj trpezi. Pri ručku narediše po trećoj čaši da se zagrle i poljube, što oni bez otezanja učiniše, i jedan drugome sve i sva oprostiše. Napreduju s ručkom, piju i na bracku se vesele. Kad bi ručak svršen, narediće pop u dogovoru sa dobrim ljudima, da im braća donesu jednu sjekiru. Kad im je doniješe, odoše svi u avliju. Narediće pop: „Ti, Tripo, kao stariji, započni ovu murvu sjeći, pa za tobom Joko, pa ću ja i oba naša brata suca.“ Pošto murva bi osječena, skresaše je i podijeliše drvlje, a dobri im ljudi narediše da svaki od njih u svojoj avliji sadi mladu murvu.

Na murvi je sve zlo svršeno. Braća se sljubiše bolje sad no ikad, a naravno i njihove žene, i priznadoše da su imali pravo stari ljudi govoriti:

„Ko neće brata za brata,
Ano će tugjina za dušmanina.“

LIJEK KOSOVSKIJEM RANAMA.

Ogranci iz života i poslovanja četnika po Hercegovini. Pripovijedanje očigledaoca.

Gjurgjevdanče, hajdučki sastanče!
Mitrovdanče, hajdučki rastanče . . . !
Nar. pjes.

Crna zima već davno nastupila. Božitnji praznici prošli, pa i Vodokršte. — Veli se: Zimi oko pršte ·

snijeg vrh snijega pada, a na mećavi se otave niz strmena brda užasno valjaju i u meku dolinu padaju ; smućeni vjetrovi ruše po polju pitomo stabarje, a noću se vjetrogonje po planinama sa čitavim jelama i bukvama krvnički gone. Svak ko se krsti u Hercegovini sabrao se okolo kutnjeg ognjišta i pri golemoj vatri runjave svoje prsi i gole gnjate grije. Blago onomu raji, komu su koši ozimnog žita i kukuruza punani a u vrećicama svakojeg sjemena! On ima šta žvakati i bez brige očekivati veselo proljeće ; ali teško onomu koji već o Božiću počne za novce ili u veresiju žito kupovati! Njemu je red više puta preživati [1]) no žvakati. Turci — age i begovi — sa svim protivno. Oni preko sve godine svega i svašta na pretek imaju i uživaju kao bubrezi u loju : zimi u vrućim sobama, na mekim jastucima sjedeći, čibuk i argilu pušeći, a kafu prisrkujući, ljeti na ćemerli čardacima na čistu zraku i na povjetarcu ; ali se preko sve zime o svom domaćemu zlu razgovaraju, kako će se od hercegovačkijeh i crnogorskijeh četnika braniti.

Kad se gora izodjene listom,
A rudine travom djetelinom,
I prispije jagnje za pečenje,
Tad će vlasi četam okretati,
Da nas robe, pale i plijene....

Tek što zima počne malo popuštavati i pošto mesne i bijele poklade minu, a nastupi veliki časni post, svi pojedini četobaše dan i noć misle koliko će one go-

---

1) Kao što goveda i bravi notnjo preživaju (ruminare, wiederkäuen).

dine četnika sakupiti i kuda s četom okrenuti. Kad se smisle, onda svakomu poruče da se na zabilježenu im mjestu na Blagovijest sastanu i porazgovore.

Dogje Blagovijest. Evo harambaše i svijeh onih koje je on probrao, bolji od boljega.

Sve po pušci i po desnoj ruci,
Od zla oca a od gore majke;
Koji može stići i utećі,
Na zapetu pušku udariti
I ranjena iznijeti druga;
Koj' od rane jauknuti neće
Ni do sebe uplašit vojnika.

Sad će četobaša prebrojiti družinu, i reći će: „Evo nas dvadeset i devet; ako bi šćeli još tri četiri doći, biti će potpuni broj [1]); ne dogju li, s pomoću božijom, dosta nas je. Gjurgjevdan nije daleko, kad ćemo se, ako Bog da, opet na ovome istomu mjestu sastanuti. Nego neka se svak priugotovi s urednim oružjem, s punanim ćesama fišeka, sa dva nova oklopljena kremena, novim opancima na nogama a drugim u torbici; u pričesku kresivo a uz pričesak uljanicu, a brašnenik to vam se samo kaže. Znate, braćo, da su se naši stari pri polasku u četu vazda zakona i čistoće držali, a to pred uskrs ispovigjeli i pričestili, Tomine nedjelje tri dana za osob jednoničili a osam dana pred Gjurgjevdan s vjenčanim drugom ne griješili. Tako treba da i vi uradite, ako hoćete da nam četovanje za rukom pogje i da se doma zdravo povratimo. Evo rakija i na rakiji da uhvatimo tvrdu vjeru da se ovdjen na Gjurgjevdan

1) Obični je broj od 34 četnika osim harambaše.

sastanemo. Kojemu je od vas miliji život no obraz, i ko ne misli pregnuti da gine i da ubije, ja ga zaklinjem po tri puta od neba do zemlje pa u nakrst zemlje i svijeta, neka mi sad junački kaže, jer ja neću gubavu ovcu u mojoj torini.“ Svi ga pogledaše. Svaki se po oružju i po obrazu kuca i odgovoriše: „Ovo nam je sve što imamo.“

Na Gjurgjevdan prije popasnog doba evo svakoga. Svak veseo kao da ide na kakav pir i svaki spravan za nečije ili svoje zlo. Piju rakiju, i svaki, kad uzme čašu u ruku, nazdravi družini pa za sretno četovanje i zdravi povratak kućama, pune ćese a vesele sreće. Dogovaraju se, kuda će okrenuti, na čiju li kuću ali torinu udariti, i kod koga će kuma ili pobratima naj prije na konak panuti. Ugovoriše da udare u gornjoj Hercegovini na Nevesinjske oglašene kuće begova Ljubovića. Kradimice planinom dogjoše do jednog njihovog poznanika i naručiše mu, da im one noći spravi hljeba i ispeče dva ovna. Okolo ponoći okoliše kulu Arslan-bega Ljubovića. Začudiše se kad nagjoše otvorena vrata avlijska, a čuju u kuli žamor sabranijeh Turaka. Spaziše se da je ramazan [1]). Harambaša samočetvrti šumke uljeze u avliju i iz podruma prihvatiše tri konja sedlanika, jednu bedeviju, tri paripa i dvoje ždrijebadi. Zadovoljiše se ovim plijenom i povratiše se, bojeći se Nevesinjskih Turaka, koji su noću svi na nogama i pod oružjem. Vratiše se ka jataku, gdje nagjoše spravan hljeb i pečenje. Darovaše mu jedno paripče, pa otolen prije zore u planinu. Odvojiše dva druga i poslaše ih s plijenom u pri-

1) Turski post od mijene do mijene. Noću jedu, a danju spavaju.

morje, da se proda i da kupe rakije. Pospaše svi kao zaklani, a jedan vazda čuva stražu. Kad je svanulo, jedan se iz družine popeo u naj visoćije grane jedne granate jele, od kuda na sve strane pazi, eda bi kuda ugledao turski karvan ali ajvan, putnike ali svatove. Nigdje ništa.

Pred samu noć ugledaše tri bule gdje se sa svojim sinćićima po polju šetaju, a za njima tri momice, čipčinske šćeri, i sjedoše ispod jedne jadike[1]) kod jednog kladenca vode. Potrčaše desetak njih i uhvatiše svijeh, te ih u planinu odvedoše. Bule umrle od straha; djeca im vrište i pište. Čipčinske djevojke mole i zaklinju, da ih puste ili da im ne bi što životu učinili: „Mi smo, kažu četnicima, rišćanske begovske sluškinje. Kad bi ste anumama (gospogjama) ili djeci kakvo zlo uradili, naša bi braća ili roditelji glavom Turcima platili.“

Četobaša ih tješi: „Ne bojte se ni životu ni obrazu, tvrda vi i božja vjera, dok je moje glave na ramenima, no sjedite i počinite: sad ćemo, što Bog da i ova planina, večerati; nego vi, djevojke, kazujte čije su ove anume.“ Djevojke im po istini kažu: „Ovo je Mustajbegovica, ova druga Jusuf-begovica, a treća naj starijeg odžakovića u Nevesinju, Arslan-bega Ljubovića.“ — Sad će harambaša reći: „Hajte dvije od vas, djevojke, pozdravite mi Arslan-bega i od moje strane recite mu, da se ništa njihovim anumama ni djeci ne boje, nego ću mu ih za dobre otkupe zdravo povratiti. Recite mu, da se o nama ne ogriješi su malo otkupa, jer vidite u kolicinju nam treba dijeliti; i kažite mu, da je Lički Mustaj-beg za jednog ciglog sina, gojena Alila, dao serdaru Senjanin Tadiji, kao što se u pjesmama pjeva:

---

1) Plačevna vrba (Salice piangente, Trauerweide).

Pošalji mi ćurka zelenoga,
Što ga mećeš dva put u godini,
O bajramu turskom i adžinskom;
I pošlji mi sablju dimišćiju,
Koja no je oblivena zlatom,
Popunjena dragijem kamenjem;
Pa mi pošlji toke na kanate
Tvog sestrića Rajičine Muja,
I dževerdar Purka barjaktara,
I vrančića Budaline Tala;
A uz ovo trides ćesa [1] blaga,
Da odjenem sebe i družinu ....

Uz pozdrav, nastaviće harambaša djevojkama, reći ćete begu, da ja sve ovo od njega ne tražim, no poslao mi nešto više ali malo manje, neću ja s njime u dlaci gledati; a ne šćene li uraditi ono kako je pravo, mi ćemo bule za naše momke poudati a djecu po našemu zakonu pokrstiti; voliji smo, recite mu, i štetovati no se s njegovim obrazom promijeniti.“ Djevojke odoše. Bulama dadoše pečenoga mesa i hljeba, te s djecom i s onom zaostavšom djevojkom večeraše ispod jedne listovate lipe, gdje i zaspaše, a jedan od četnika po redu čuva stražu, da ne bi kud pobjegle.

Ispred samane zore stade vika bulâ, a ona momica rišćanka zapomaga: „Aman, harambašo, za rišćansku vjeru!“ Skoči harambaša s puškom u ruci i upitaće: „Šta vam je?“ — „Evo hoće ovaj tvoj drug da nam u obraz tiče, odgovori djevojka; no ne daj! Gdje ti je božja vjera, koju si nam sinoć zadao?“ Harambaša vidje šta je onaj njegov drug bio naumio,

---

1) Jedna ćesa vrijedi 500 turskih groša, 50 for. a. v.

prevrnu mu se svijest te okrenu na njega pušku i opali govoreći: „Bolje da ti sam glavom platiš, no svi mi obrazom.“ Na glas puške skočiše svi četnici i, kad vidješe svog druga gdje pijeha i s dušom se bori, povikaše: „Da Bog dade da svaki oni koji obraza nema neka glavom plati.“ Niti ko momka žali ni za njim jadikuje, i da ne bi harambaše, ne šćahu mu ni grob iskopati, no ostaviti da ga vukovi i gavranovi kao mrcinjaka raznose.

Dan osvanu. Opet se jedan od družine pope jeli u vrhove i pregleda na sve strane polje i drumove, klance jadikovce pa sve staze i bogaze, kao orao krstaš iz visina, tražeći za sebe lov. Ugleda četiri kiridžije gdje pred sobom hitno gone sedam natovarenijeh sejsana. Kad okrenuše put planine, spaziše se da su begovski konji i momci. Dvojica ih susretoše i harambaši dovedoše. Jedan kiridžija nazove svijem: „Dobro jutro“ i po običaju pozdravi pa predade jedno pismo. Evo što u njemu piše:

„Od mene Arslan-bega Ljubovića harambaši Simu Blagojeviću [1]) i svoj njegovoj družini selam i pozdrav a po tome kazaše mi ove vlahinje kako je megju vas zapalo naše roblje i da ćete mi ga povratiti na otkupe zato evo ti po mojim momcima šaljem jedan tovar hljeba simita i šest pečenih brava i jedan tovar vina i mijeh rakije i jedan tovar bostanja [2]) i jednu vreću kafe a jednu šećera i svakomu drugu po košulju od uzvoda i po jedan vezeni gatnjik po jedne podveze

---

1) Jedan od naj oglašenijeh četovogja našega doba, koji je iz Hercegovine uskočio u Krivošije sa mnogo biranih ljudi, gdje se u 92. godini svoje starosti prestavio g. 1853.

2) Lubenica, pipuna, baćira i drugog voća.

i čarape i po jedan vezeni jagluk neka znate čije ste roblje zaplijenili a uz ovo devedeset madžarija (cekina) moga mi lijepoga dina nije mi se sad pri ruci više desilo sve vam ovo šaljem s alalom (blagosovom) a ako velite da je malo eto naša tri sinčića megju vama ošišajte ih da budemo po danas kumovi milo mi je s takim ljud'ma kumovati i hairli (sretno) nam da Bog da bilo i da si zdravo sa svom družinom.“ 1)

Harambaši se vrlo malen ovaj dar učini za tri begovice i tri njihova sina; ali ga Arslan-beg mudro sveza sa tri šišana kumstva, koje u narodu oba zakona krupni značaj ima. Nije kud kamo; nije se lasno kumstva odreći! Viknu: „Gdje ste, tri kume begovice? Pristupajte s vašim sinovima, da se s njima kumujem.“ Harambaša ošiša jednog, drugoga Pajo Milićević, a trećega Mitar Prodribaba (oba uskoci Hercegovački nastanjeni u Krivošiju). Ručaše kumovi s kumama i kumićićima, i pri ručku svaki svojega postriženika darova po jedan dukat. Pri polasku pozdraviše se i reći će harambaša: „Pošle mi na zdravlje, kumice! eto imate konja za jahanje i pratioce raju i tri vaše momice. Pozdravite mi kumove i recite im da mi opet sjutra pošlju pet konja, kako možemo njihove darove doma poslati, a zadajte im moju tvrdu vjeru da ću im ih opet povratiti.“ Begovi mu konje spremiše sjutri dan, a harambaša im ih deveti dan po jednom raji povrati i posla pismo da neće, doklen je on živ, s njegovom družinom nikad na njih udariti.

---

1) Ovako se onda, pa i danas, u prostom narodu pisalo, bez ikakovog pravopisa a još manje pravopisnog znaka, koje pismo iznio sam na ugled u svojoj pravoj formi.

Pošto su spremili doma darove Ljubovića, okrenuše u Gatački kadiluk, s namjerom da udare na oglašenu kuću poznatog junaka Smail-age Ćengića. 1) Prenoćiše u pustošnoj planini Goliji, od kuda sjutri dan smatrahu ugledne ćemerli kule i mermerli čardake Ćengića. Reći će harambaša Simo: „Vidite li, braćo, one ojagjele kule? Mnogo li se je na njima rišćanskih glava osušilo! One su sve krvlju i znojem sirotinje raje ozidane; ono ti je od Kosova naj ljuća guja i zakleti krvopija našemu krstu vazda bila i biti će . . . . Dobro su naši stari rekli: Gori je poturčenjak no pravi Turčin. Nije lasno, braćo, na ove ojagjele kule udariti: sve su na ćemer i punane mazgala kao gracki bedem. Vazda Smail-aga drži uza se po desetak valjanih momaka i po nekoliko plaćenih pandura. Kad god sam ja ili koja druga četa na njih udarala, nikad se nije vratila bez mrtva ali ranjena druga a prazne sreće. Ama vidite li u onom prisoju one silne konje i goveda, a kod njih ne vidim čobana ni čobanice? Sva je prilika da je ono Smail-agin ajvan. Evo za nas sreće, ako Bog da. Ovo je Turcima sad ramazan i svak ko klanja sad spava. Nego, braćo, ja bih da ovo što imamo u torbicama pojedemo i da popijemo ovo rakije što nam je preteklo, pa da se k ajvanu prišumamo; a u toliko dako se još jedan puškomet u prisoju odaleče.“ — Ručaju, a ne dižu očiju s ajvana.

Goveda i konji, naučeni bez čobana po polju i po gori pasti, ne bojeći se vuka ni hajduka, bijahu se

1) Po narodnom pripovijedanju Ćengića se porodica zvala „Radović“ i da se zato prozvala „Ćengić“ što je od pamtivijeka bila avlija svud naokolo popunjena gvozdenim čengelima *(gancio — Haken)* o kojima su vješali Crnogorske i Hercegovačke raje glave, a, veli se, i žive ljude za vilicu ili za vitna rebra.

i dva puškometa od kuće odmakli. Kad ručaše, okrenuše te gorom od jele do jele, a brdom od kamena do kamena, kradimice okoliše konje i goveda i vješto pred sobom zajmiše, pa svoj put. Čak poslije podne neko se od Smail-agine kuće spazi da nigdje na okolo nema goveda ni konja. Smail-aga se odma svom zlu dosjeti, pa viknu: „Gdje ste, momci? Na noge!“ Neki na konjima a neki pješe, te u potjeru. Docna! Pita se:

Ko će srnu u trk dostignuti,
Ko l' u gori vuka uhvatiti,
Ko pod oblak ustrijelit ždrala?

Već su četnici s ajvanom davno pro brda minuli, a daleko planinom odmakli. Kalauz im ne treba. Gone pred sobom plijen na svu prešu bojeći se ljutih potjernika, koji ako bi ih pristigli, sretan bi bio oni četnik koji bi svoje kuće vidio, jer ih sedmoglava aždaja sa nevesinjskim krvopijama goni. Ako je svakomu dan dobro osvanuo, da svoje posle obavlja i svršuje, ano nije ćuku, vuku i hajduku, no oni čekaju noć, u kojoj sve i sva svršuju. Noć nastupi; Smail-aga se sa svojim društvom praznih a četnici punanih ruka povratiše.

Osvanuše hajduci u naj daljoj i naj višoj planini. Dugi put i nespavanje sa svim ih nadvladalo, i mogli bi sad mirno otpočinuti i zaspati, ali im je trbuh pri hrptenicu od glada prionuo. Ubiše jedno june. Lasno je što nemaju soli ni hljeba, no u čemu će meso svariti? Hajduci su mukama navični, a svaka je muka naj preči i naj bolji učitelj. Svak u poslu.

Jedan dere, drugi drva bere,
Treći kreše i u šušanj puha,

A četvrti stiče i nalaga,
Peti pere trbuh od juneta,
Šesti kreše na komade meso,
Sedmi vodu u trbuh sasipa,
Osmi traži sovu rasovatu,
O kojoj će trbuh navjesiti.

Meso se u trbuhu nad vatrom vari. Ugnaše plijen u jednu dubodolinu, naokolo koje polijegaše i kao poklani zaspaše. Bude se u praskozorje, gladni samrtni. Nemaju se kad ni umiti, a kamo li Bogu pomoliti, no skočiše i, pošto vidješe da je potpun ajvan u dolini, skidoše trbuh s ognja, nad njim se prekrstiše te čalabrknuše, a odma navrtješe na jasenov ražanj zadnji čerek juneta, i napola ga pečena do kostiju izjedoše. Gladnu je srcu sve slatko i probitačno. Zapališe čibuke, a četovogja se Simo nešto zamislio. Pitaju ga: „Što ti je te sve nešto misliš, rišćanske ti vjere?“ A on: „Nemojte mi se, braćo, čuditi; koji domaćin o kutnjoj čeljadi ne misli, ondje nema pravog domaćina. Ja ako sam vaš drug bracki pro sve godine, danas sam vama domaćin. Smislio sam se — ako vi velite — kad nam je Bog pomogao i u kratko vrijeme nas lijepim šićarom obdario, ja bih da se za neko vrijeme doma povratimo i da šićar dijelimo, a kad bi smo našu zgodu vidjeli, mogli bi smo se opet sastanuti.“ — Svi jednoglasno odobriše. — Povratiše se u Krivošije, podijeliše Ljubovića i Čengića plijen svakomu po jednako, a ubijenome četniku, Krcunu Nikolinu, poslaše njegov dio ocu doma. Četnici se prije djelidbe dogovoriše, te harambaši u znak starješinstva pokloniše jednog naj boljeg konja Arslan-bega Ljubovića. Junački je kazao Vuk Mićunović Kamži kapetanu;

Bič sam božji ja spleten za tebe,
Da se stavljaš što si uradio . . .

Vlad. Crnog.

GRABEŽ DJEVOJKE.

Bilješka iz nekadašnjeg običaja u Hercegovini.

Ženi sina oklen hoćeš,
a udavaj šćer za kim možeš.
Nar. posl.

Jedne jesenje večeri svak bijaše u kući Vuka Miloševa polijegao, a žena mu Mande i šćer Jovana zaostale kraj vatre i predu kudjelju. Zavlada mučanje. Jednu misli Manda, a sa svim drugu Jovana. U mislima se ne slažu, no su daleko koliko od neba do zemlje. Jovana kad i kad sa dno srčanika uzdahne, i kao da hoće nešto da izusti. Upita je mater: „Ma što je to, ćerce, te sve nešto večeras uzdišeš mimo ikad?“ — Jovanu proliše suze, pa će materi odgovoriti: „Uzdišem od mnogo jada, koji su mi na srcu, a naj više zato, što ću ti prvi put u mom životu reći „neću.“ — Neću, veli joj, sjutra na pazar, kao što ste večeras ugovarali gdje će ko sjutra za kutnje posle polaziti.“ — „A zašto ne?“ upitaće je Manda, i nadodade: „Hoću da znam; majka sam ti! . . .“

Jovana umuknu, zamisli se i plačući će reći materi: „Kad hoćeš da znaš, ano je bolje da ti kažem večeras no jesenas. Ja sam, veli joj, prevalila dvadeset godina dvoreći vas, a sve su se moje vrsnice davno poudale i poroda imale, a neke ga pod pojasom nose, a ja još ni isprošena! . . . Mene moje drugarice vrsnice kore, gdje ćujem i gdje ne ćujem, što se ne udavam. Od kad za samu sebe znam, nikad nije bilo večera da se o kutnjim poslima ne razgovarate i ne dogovarate, ali o mojoj udaji ne ćuh nikad da cigle rieči progovoriste. Moj je obraz vaš obraz, pa kad mi ga vi ne ćuvate, neću ni ja . . . . Neću po danas nikud iz kuće! neka se zna da nemam ni roditelja ni braće kao sve druge djevojke našega sela . . . .“

Majka joj presiječe rieč: „Ma, moj sinko, ako se momci žene kad oni hoće, djevojke se ne udavaju prije nego im se sugjena sreća desi. Koja se djevojka sama momku nameće, ona se ne zove prošenica no nametnica, te je to kod nas veliki zazor, a bogme i sramota. Ako si i dorasla za udaju, nijesi prerasla, a, Bogu hvala, nijesi ni kljasta ni sakata. Znadi, moje dijete, da se svak na ovom svijetu ragja pod svojom zvijezdom i ona ga od povoja do pokrova prati, a to neko pod sretnom a neko pod nesretnom. Što ti do danas nijesi isprošena, nijesmo ti ni ja ni otac više krivi osim što smo te rodili. Da ne poslušaš očinu zapovijed, to bi ti prva u našemu selu zli primjer urodila, i sebi narok[1]) izgubila. Znaš li da se govori „ma djevojci sreću gubi?“ Vladaj se po danas kao i do da-

1) Teško onoj duši za dovijek
Te je Ruži narok izgubila.
Gors. Vijen.

nas djevojačkog reda, pa se ne boj; doći će i tebi tvoje vrijeme. Davno se je reklo: Koja god pogača više na stolu čeka, boljega gosta dočeka. Ne luduj, moja ćerce, no slušaj oca, dok si u rodu, da nijesi jadna po tvoju glavu.“

Svu onu noć Jovana je razmišljala na materine riječi, i prizna da je prekoračila djevojački stid. Pregnu da ide na pazar, gdje joj je otac naredio.

One noći diže se Vuko prije zore. Izigje u obor pred vrata i prebira po vedru nebu zvijezde. Ne vidi danicu ni porednice da su pomolile iza planine. Vlašići i babini štapovi nagnuli da za brdo padaju, a put kumovske slame pružio se po nebu od sjevera spram južne strane; kokota nigdje ne čuje. Vidje da ima još veliki komad do zore, te opet leže, ali mu se ne da zaspati: razvukuju ga svakojake domaće misli. Nevolja mu je; desila se kuća tankog imanja, a punana čeljadi, te se sve o njegovoj glavi obija. U toliko njegov, crni bez biljega, marčani kokot [1]) naj prvi stade krilima udarati pa zapjeva, a za njim svi drugi u komšiluku. Sad će probuditi Jovanu i narediti da stiče vatru. Svak se u kući probudi, diže i obukuje, pa kraj vatre. Već sviće.

Stari Vuko će ponoviti sinotnju naredbu: „Hajte, djeco, vrijeme vi je. Ti, Vujadine, preori potkutnjicu, da sijemo ozim; ti, Golube, goni u mlin jednu stranu raži a jednu ječma; ti, Nikola, pognaj na pašu krupni i sitni ajvan, a ti, Maruša, moje dijete, pričuvaj jutros u branjevini više kuće jarad, zašto će ti sestra

---

1) U narodu drže marčanoga crnoga kokota da je za kuću sretan u svakom pogledu, da je sjenovit i da svašto razumije, i, što više, da onoj kući ne mogu nauditi nikakve zle duše.

Jovana u pazar.“ Svak ustade na noge. Mande svakomu dijeli po komad hljeba u torbicu, a njoj treba ići na vodu pa kruh mijesiti i večeru spravljati. Vuko ostade doma kod dvoje djece, i napravlja jedne nove opanke.

Svak o sebi misli, a Bog, da mu je za slavu, o svakomu. Vuko misli o kutnjoj koristi, Manda o djeci i kutnjem napretku, a Jovana o njezinoj udaji. Jovana ode u pazar su dva para kokoši, u košicu nekoliko jaja, a na uprt jedno breme krtole. Ono se jutro bijaše nešto bolje obukla, a ljepše solufe zagladila no drugih dana; nakitila prsi miloduhom a iza uha nevenom. Ona sama zna zašto, a niko drugi u kući.

One večeri sva kutnja čeljad povratiše se u svoje vrijeme kući osim Jovane. Očekuju je s večerom, i češće puta majka joj ili brat izlažahu pred kuću osluškujući ide li, pa i zovu. Nema je. Već komad noći, evo je i nosi s pazara sve ono što joj je bio otac naredio. „Gdje si do ove ure bila, Jovana?“ upitaće je majka. A Jovana? Ona ne bi bila majčina šći, da joj nije znala tako fino lagati, da je i ona ista, a kamo li kutnja čeljad, rekla da je istina.

Večeraše. Sva kutnja čeljad po večeri polijegaše i zaspaše, a Jovana se našla u nekakvom poslu bez posla. Jovana nešto očekuje.

Prvi kokoti zapjevaše i naglasiše gluho doba noći. Kusov i kudrov [1]) jedanak zalajaše. Vuko ne bijaše još zaspao, pa će zovnuti Jovanu i veli joj da izide pred vrata, da vidi što ono psi laju. Ona je to jedva i dočekala. Izide pred kuću i osluškuje. Sjeti se šta

---

1) Prvi potkinuta repa a drugi ušiju.

je, i zna ko je. Vabnu oba psa i zatvori ih u pojatu. Vuko očekuje Jovanu, kad će se vratiti, ali se ne vrće; zove je, ne odazivlje se.

U ovome očekivanju iznenada pukoše dvije puške, ne dade jedna drugoj odušiti. Vuko skoči iz odra i zove sinove: „Na noge, Vujadine! Kamo vas, Golube . . . . Nikola? . . . na noge, za oružje! Ubi nam neko Jovanu.“ U koliko bi brzoreka žena očitala Svjati Bože, svi četvorica nagjoše se oružani pred kućom. Zovu Jovanu na vas glas; ona ih čuje, ali se ne oživlje. Lijepo joj je megj' dva djevera, koji s njom bježe: ne bi ih bizini od lova dostigli. Zna da će joj biti ljepše onamo gdje je vode, no u rodu kod oca i kod majke.

Čitav se komšiluk uzbuni. Sa sviju strana zovu i pitaju: „Što je to tamo, o Vuko?“ — „Ubi nam neko Jovanu; no ko je vitez, na noge!“ zapomaga Vuko. — Nagomila se okolo Vukove kuće mnoštvo oružanih ljudi i žena. Zapališe zublje, traže je po oboru i na okolo kuće i, kad je ne nagjoše i kad vidješe pse zatvorene u pojati, odma se spaziše da je neko ugrabio. A sad? ko će za njima u potjeru, kojim li putem? Odlučiše da se svaki doma povrati, a da je sjutri dan traže, šta je i kako je bilo. Ode svak doma.

Vuko i sinovi mu vratiše se, ali tako ubijeni, kao da je svaki od njih jednom za vazda obraz izgubio, i kao da im je ko ranu na obrazu zadao. Majka joj pak kao izvan sebe, bojeći se Jovaninu obrazu, lupa se šakama u prsi, a na čitave pramove kose iz glave skublje.

U Vukovoj se kući ne spava, no o svom ili o nečijem zlu snuje. Ona mu se noć učinila dulja no druge tri, čekajući zoru. U praskozorje pozva Vuko brata

Mašana i sina Vujadina. Popiše po jednu rakiju i prihvatiše jednu rumetinicu, ono jutro umiješenu i pečenu, i odoše po tragu; ali prije no što će ih trag dovesti do kuće, u koju je dovedena Jovana, koga su god susretali ili s puta ugledali, pitali su, znadu li što ko im ugrabi djevojku. Svak im je jednako kazao, da je djevojka u kući Bogdana Lučina, sinoć ugrabljena. Jovana je na nekoliko dana znala gdje će i u čiju kuću, sve selo ono isto veče, a Vuko, kao otac, naj poslije!

Seocka je crkva bila na jednom brežuljku u sredini sela, a jedan dobar puškomet daleko od onog mjesta gdje se Vuko nalazio. Sva trojica uputiše se put crkve; izmetnuše po jednu pušku, pa počeše zvoniti. Na ovakovi glas svak ko oružje paše dužan je odma dotrčati. Pitaju: „Šta je, ljudi? Da nije ko poginuo?“ — „Nije poginuo niko, odgovori Vuko, a kamo sreća da smo sva tri ranjena, ili da je jedan od nas trojice ubijen na smrt!“ — „Šta je? Kazujte.“ — „Kako šta je, ljudi, ako Boga velikoga znate? Ugrabi mi sinoć Bogdan Lučin šćer“ odgovori Vuko. — Hoću od vas moju šćer na srijedu ili tražite mojemu obrazu lijeka; nećete li, jutros se iskopa moja kuća i Bogdana Lučina, a sve o vašoj duši.“

Knez i pop odgovoriće Vuku: „Lakše, Vuko, molimo ti se kao bratu. Evo svijeh seljana, pa odabiraj dvanaest po tvojoj volji, a mi ćemo dvojica po vrhu; tu ćemo rabotu razvidjeti i o manjem zlu svršiti. Grabež djevojački niti je na tebi počeo niti će svršiti, a ljudi će svemu način vidjeti osim mrtvu glavu iz groba povratiti.“

Vuko se malo umiri; poljubi popa u ruku i reći će mu: „Evo me u božje pa u vaše ruke; ja od bra-

cke ne bježim. Činite što god hoćete, samo mi obraz čuvajte."

Odabraše se deset poluvječnih domaćina od poglavitih porodica, a uza njih pop i knez. Poslaše dva tri čovjeka po Bogdana Lučina, da odma dogje pred crkvu su nekoliko njegovih brastvenika. Evo ih pred crkvom. Bogdan s kapom u ruci pozdravi svakoga po običaju. Vuko ga s bratom i sinom pogleduje kao krvnika ispod očiju i šute. Narod zaostao, želi da čuje pravdanje i osudbinu.

Pravdanje pred crkvom.

Pop: „Kazuj, Vuko, šta imaš na Bogdana Lučina."

Vuko: „Tražim od njega ljucku glavu [1] za sramotu koju je sinoć mojoj kući samovoljno nanio. Ugrabi mi šćer i povede je doma ni isprošenu ni vjenčanu, no na sramotu mene živa i svega moga brastva, kojemu — zafaleći Bogu — nije do danas nijedna sramota zaspala. Da je bila moja šćer i samohranica bez nigdje nikoga, opet ne bi mu obraz podnio da mi u poštenje dira, nego bi se ženio kao svi ostali pošteni ljudi. Da mi je, braćo, jednoga od moja četiri sina zaklao, prije bih mu krv no ovu sramotu oprostio!"

Knez: „Jeli istina, Bogdane, i zašto ovakovom čovjeku taknu u obraz? Bog ti grijeh oprostio!"

Bogdan: „Kad me, gospodo i braćo, pitate, sve ću vam pravo kazati, tako mi duša paski ne ispala, i ove mi crkve! Znate kako se proljetos oženih, a čuli ste kako mi — da oprosti Bog i vaš svijetli obraz — žena umrije, ujede je crnokrug [2] iz snopa ječmene

1) 120 cekina. 2) Naj žešća zmija u ovim krajevima.

slame noseći ga doma. Nemam u kući nikoga živa osim stare gjuturume roditelje. Od nevolje me zaklinju svaki dan da se ženim, jer vide u kojoj sam nevolji, a ja priznajem njihovu nevolju, jer više puta nema ko da im vode pruži, a kamo li hljeba umijesi; ali sam ovu moju i roditeljsku nevolju pri obrazu trpio. Voliji sam bio u kući kao domaćin i domaćica poslovati, nego se odma ženiti, a pokojnici nijesu još ni oči u grobu prsle. Juče sam bio usilovan poći na pazar i prije zore donijeti vode, a uzajmiti u strine malo hljeba i prinio roditeljima pokraj vatre, dok se povratim. Slučajno se susretoh u čaršiji s Jovanom Vukovom. Pogledasmo se i jedno drugo pozdravismo i očima blago susretosmo, pa bogme — ako ćete mi se i rugati — osmijehnusmo se jedno drugome. Oprostite, gospodo, mladost je taka! Dopade se ona meni, a i ja njoj. Ne znam ni ja, ali me očima začara ali je tako sugjenje naredilo. Upitah je, kad će polaziti kući, a ona meni od prve: — Ja sam spravna, pa, kad god hoćeš, ajdemo u društvu. Taman! krenusmo nas dvojica sami. U dugu putu bilo je svakojeg razgovora, a naj više o mojoj domaćoj nevolji. Ona me upita: — Zašto se ne ženiš no tako, kao niko, živiš? . . . Što ću vam, gospodo, duljiti i zaglušivati vas? nego ću svršiti. Ona meni mila, a ja njoj drag, te ugovori da je sinoć ugrabim bez moga i njezina oca troška. Učinih što učinih, ali vidite, nijesam od obijesti nego od junačke moje nevolje. Ako sam štogod kriv, evo me u vašim rukama . . . .“

Jedan sudac: „Sva je prilika da pravo kazuješ, ali — bratankoviću moj, biva — zašto ti ne prosi u Vuka djevojku pak se, kao i drugi ljudi, ženiti, a ne — drago si moje! — poštena čovjeka u obraz udarati? Pa još je jedna — bratinkoviću ti mi si — za-

što ne javi popu, koji te misli vjenčati, ako ne šće nikomu drugomu? . . .“

Bogdan: „Oprosti mi, kume Krcune! Tvoja je bolja i starija, ali čuj, da znaš. Nevolja i na više zlo nagoni čovjeka. Da sam ja u Vuka prosio djevojku, on bi mi prvi rekao: — Daću ti je, ali ni moj ni tvoj obraz ne podnosi da se naj dalje do proljeća ženiš: treba korotovati pokojnu ženu. Pa je još jedna. Ko bi meni u kući svadbu pripravio i svatove dočekao?...“

Vuko (kao ris viknu): „Djevojku mi povrati, dok je nijesi ovdjen glavom platio! Čuli me? . . .“

Bogdan: „Čuj me, Vuko, što ću ti pred ovoliko poštenih ljudi reći. Do sinoć je bila Jovana tvoja šćer, a po jutros će biti moja vjenčana žena! Što vuk sobom ulovi i u čeljusti uhvati, a hajduk u kuću unese, to se ne povrće! Hoćeš li dati ti i domaćica ti blagosov vašemu djetetu, a mi da vam tražimo oproštenje i poljubimo vas u ruke, evo nas. Nećeš li, ja što rekoh, rekoh, a oslanjam se na bracki sud i pristajem što god oni reku.“

Pop: „Što ti sad, Vuko, govoriš?“

Vuko: „Ma šta ćeš, pope, i vi ostala braćo, da zborim? Vidim da je zlo učinjeno i da sam ranjen po srcu i po obrazu. Neka svaki od vas stavi ruku na prsi i na sebe promisli, pa činite onako kako vas Bog uči.“

Knez: „Hè, ano Bože pomozi! Ostupite, braćo, vi svi malo na stranu, da se mi malo porazgovorimo.“

Svak se izmače, a pop i knez sa ono deset ljudi zaostadoše. Evo

Sud dobrih ljudi.

„Neka se zna, kako se danas sastadosmo pred Trojičinom crkvom mi dvanaest sudaca, da umirimo dva naša brata, Vuka Miloševa i Bogdana Lučina. Čusmo Vukovu žaobu, kako mu je Bogdan sinoć ugrabio šćer Jovanu. Doznasmo da je Bogdan učinio Vuku na žao od ljute domaće nevolje, a ne od obijesti. Razabrasmo da Bogdan nije nikakve hile (prijevare) ni nasilja djevojci učinio, nego po dobroj njezinoj volji i ugovoru. Saslušasmo Bogdanovo čisto pravdanje i da pristaje na sve ono što dobri ljudi osude, a čusmo tako isto da Vuko veli; zato rekosmo, i jednodušno osudismo: *U prvu.* Da se u ovi isti čas dovede djevojka pred crkvu, a poslije Vujadin Vukov da dovede mater Mandu, pa neka i Jovana i Bogdan traže pred nama oproštenje i da ih poljube u ruku i traže roditeljski blagosov. *U drugu.* Pošto ih oni blagosove, neka Bogdan odabere kuma koga god hoće od nas dvanaestorice, a pop da ih vjenča. *U treću.* Sudimo da Vuko, od danas uzj dalje do petnaest dana, pogje samoćetvrti kod zeta u prvičje i da ponese obični sanduk djevojačkog ruha, a Bogdan da daruje tasta i njegovu družinu običnim darom, i suviše da po njima spremi punici nove papuče i bocu rakije, a svoj djevojačkoj braći po jedan vezeni gatnjik, po jedne šarene čarape, ali podveze s kitama. *U naj potonju.* Sudimo da u prvu nedjelju po božitnjim pokladima Bogdan donese pred crkvu dva mijeha vina, da časti braću seljane, a oni njemu da napiju za zdravlje, i da mu vjenčanje bude sretno i dugovječno po njegovu i po Vukovu kuću. Amin !“

Dok se osuda pisala i pred parničarima i seljanima proučila, prispje djevojka s djeverom i Manda Vukova. Bogdan i Jovana izvršiše svoju, a Vuko i Manda njihovu. Vuko izabra kuma vjenčanoga, a pop ih vjenča. Mirna krajina, a naj mirnija naša Jovana uza svog vjenčanog Bogdana.

VJENČANJE PRIJE VREMENA.

Istiniti dogagjaj u donjoj Hercegovini, po pripovijedanju ljudi, pri početku ovoga vijeka.

Amore alma è del mondo. Amore è mente,
E 'n ciel percorre obliquo, il sol vi gira,
E di astri serranti alla celeste ira
Fa le danze lassù veloci e lente . . . .
Torquato Tasso.

Tomo Ivanov ostade sirak bez oca u petoj godini svoga života. Jedinak u majke a podjevojčar, iza oca mu ostanulo golemo imanje: nije se čuditi što ga je majka Stana više no svoje zenice od očiju pazila, milovala i ugagjala mu u svemu onomu što njegove još mlade godine mogahu pomisliti. Bez ikakve škole a bez ikakvog domaćeg naputka, a još manje straha, življaše u potpunoj razbludi. Rastijaše kao iz vode, ali bez ikakva drugog posla osim prirodne djetinje igre i zabave, dobro jedući i pijući, a s glave obučen do noga u petak kao u svetac što se ljepše može.

Majka, gledajući Toma gojna i zdrava, a jedinka kod tri šćeri, zaboravila je pri njemu muževlju smrt i sve zaostavše imanje, pa i samu sebe. Nije joj se čuditi: majka je i bez mita naj veći prijatelj, a pri tom dugokosa a kratkoumna kao svaka slaboumna žena.

Kao takova nije se osvrtala na savjete djevera joj Mojaša ni na one brata joj Stanka, koji su je korili, zašto je Tomu toliku vlast i oblast popustila, opominjući je na narodni prigovor: Što god pusto raste, to obijesno stara. „Dok si na vrijeme, obojica su joj govorili, popritegni ti njemu dizgene, da ne budeš jadna, a on za njegova života nesretan. Ne možeš li ili nećeš li ti, reći će joj djever, ano pusti mene, da ga ja kao stric od sad nadzirem i s njime upravljam, pošto je već dvanaestu godinu prihvatio. Nemoj upropastiti muževlju silnu imovinu utomah, jer i naj dublji bunar, kad mu ne pridolazi vode, u brzo presuši. S mladikom je lasno upravljati, a kad zakukreči i ostara, prije ćeš prut skršiti no ispraviti. Ne poslušaš li me, sermija ti pamet a drug zrcalo!“

U zalud su ove Mojaševe pametne riječi bile. Ne podudarahu se s pameću snahe mu Stane. Ona, kao no ti milostiva, ali luda, majka, na jedno uho čula a na drugo pustila: napreduje njezinu. Što dikla navikla, to svekrva ne odvikne.

Godine ne leže kao kvočka na jajima, nego svojim tekom lete. Tomo mlad, a u svakom dobru, stupi u šesnaestu godinu. Viši je i gojniji no drugi od dvadeset. Majka mu jedva dočeka da na njemu vidi očino mu oružje. Tomo momčurak, odjeven, a pod oružjem, ko je kao on? — Naj dublje more do koljena, a s naj višeg brda na naj udaljeniju planinu jedan koračaj! Zavladali njime brat i sestra — ludost i gordost — a

on se s njima pobratimio i posestrimio. Umiješao se megj' seocke momke. Njemu je svak na očima ništav i malen, a on njima lud i obijesan. On se spram njih koči i ponosi kao u proljeću paun spram paunice, a oni njega smatraju kao intova spram intuše. Daleko su u činu i u mislima.

Za Toma je Gjurgjevdan mladosti počeo pupčati. Poče gledati seocke djevojke i s njima ašikovati 1). Nije bilo ljeti sastanka ni zimi sijela, gdje se mladost veselila, a da naš Tomo nije tu svoj nos nanio.

Kako je koja godina nastajala, Tomo je sve to više za djevojkama trčkarao a za igrama čeznuo. Tugje mu kuće omiliše, a svoja omrznu. Majka ga nije mogla ni konopom uzdržati da doma prisjede.

Vidje da joj milovanje ne pomaga. Dogjoše joj na pamet djeverove riječi i brata joj korba i svjetovanje. Ode k djeveru Mojašu, i kaže mu kako je na veliku muku i čudo s Tomom udarila, i pita ga bi li dobro bilo da ga ožene, ne bi li tako doma primirio, ali kako bi.

Odgovoriće joj Mojaš: „Ne nipošto za sad ga oženiti; još je dijete, ama — veli joj — pozvaću ga ovih dana k sebi i progovoriću mu sve ono što budem znati kao stric za njegovo dobro; ali . . . . ali bojim se, moja snašo, da će sve biti u zalud i docna. Gvožgje se tuče, veli joj Mojaš, doklen je vruće, a dijete se iz malena popravlja.“

Prvi put što je Mojaš uočio Toma, počeo ga je na lijepe i niz dlaku svjetovati, da se po tugjim kućama ne skita no da u svoju privali. „Majka — veli mu — nema od muških glava do tebe jedinka, pa se

1) Obnarogjena turska riječ: „Sprovoditi ljubav — *amoreggiare*.

boji da ti se, Bože učuvaj, što ne dogodi. Slušaj, moj sinko, tvoju mater, tako bio blagosovljen; nemoj ni da uzdahne na tebe, a kamo li da te prokune.“

Tomo kao Tomo: u mjesto što bi stričeve savjete prisvojio i zahvalio mu, on ni pet ni šest no će ga premjeriti očima s glave do noga i odgovoriti: „Ti, striko, gledaj i čuvaj tvoju kuću, a ja ću moju, i u moje se posle ne prti; mi smo podijeljeni, te tebi tvoje pri tebi, a meni moje pri meni; jesi li me razumio.“

Mojaš se ovomu i nadao i davno je predvidio. Stište glavu u ramena, pa će reći: „Taman, neka bude tako.“ Žali Toma, jer mu je bratanić; vidi da je okrenuo zlijem tragom; zna da, kad pas pobijesni, smrt mu je blizu. Ništa mu već ne može pomoći — docna je.

Pošto je Stana udala dvije starije šćeri, a treća naj mlagja već prispjela za udaju, naumi da ženi Toma i poče gledati, gdje bi mu mladu i lijepu djevojku isprosila. Ona, kao majka, misli jednu, a Tomo, kao mlad i razblugjen sin, sa svim drugu. On hoće da za sebe bira djevojku.

Tomo je već bio prihvatio osamnaestu godinu. Nije bilo u onoj općini mlade djevojke koja nije njega poznavala a on nju. Mlada i vatrena srca samim pogledom lasno se zamiluju i rado ašikuju. Sokolu tek što brčno perje iznikne, a prepelici, kad se u perje obuče, ne da se mirovati. Badava se boriti protiva naravi. Ona naj pametnijeg, naj jačeg, naj silnijeg i naj odličnijeg pobjegjuje i za nos vuče.

Izmegj' svijeh djevojaka naj draža mu je bila Mara, šći Mitra Perova. Djevojka ni još ne navršila svojih petnaest godina, stasom i ljepotom prvoj druga,

ali vraguljastih očiju i mamljivog posmijeha: nije joj bilo u onoj općini para.

Ona se u Toma zaljubila, a on u nju. O mesojegju pri seockoj igri i pjevanju zadadu jedno drugom tajnu riječ i vjeru, da će se vjenčati. Tomo zaprijeti Mari, da bez nje zla nema već drugoga momka ni pogledati a još manje sastajati se ali u kolu igrati. Ona mu to obeća i sa zakletvom potvrdi.

Ako je Mara Tomu obećala i zaklela mu se, da će kao njegova zaručnica zaostati, nije se mogla pri javnom seockom veselju drukčije podnositi, no kao sve druge djevojke običajno vladati se, tim više što je u istom mjestu bilo još mnogo uglednih i mladih momaka, koji su okolo nje, kao i Tomo, obigravali i nametali joj se u onoj mjeri koja ograničava svakog skladnog mladića.

Niko nije znao od momčadi onog sela što je Tomo s Marom ugovorio, te zato svaki je bio slobodan pri svakom seockom sastanku Maru smatrati kao sve druge djevojke, koje nijesu pod vjerom, a ona — naravno — dužna je bila u javnom društvu svakog momka jednako bez razlike smatrati, i, kao sve djevojke, čas s jednim a čas s drugim momkom pjevati i u kolu igrati, držeći se svegj one vjere, koju je Tomu zadala.

Tomu ovakovo Marino ponašanje, premda bezazleno, nije po volji išlo, no ga je po srcu i po duši kosilo. Drugoga lijeka nije znao, osim da je u oca prosi, pa da je vjenča i doma vodi. Zaprijeti joj: „Ako po danas ikad više zapjevaš ili poigraš s drugijem momkom osim sa mnom, znadi nos ću ti okinuti, da grdna, dok živa budeš, ostaneš.“

„Bogme, Tomo, reći će mu Mara, dok se god djevojka javno ne isprosi i ne prstenuje, slobodno joj

je s ocem ili s bratom na sijelo i na igru hoditi. Da bih ja po čem rekla ocu ali bratu „neću ići, zabranjeno mi je“ zar me ne bi upitao: Ko ti može osim mene zabraniti? Onda kaži mi što bih mu mogla ja odgovoriti?“

„Ano kad je tako, nastavi Tomo, znadi da ću te naj dalje do prve nedjelje u oca tražiti, a megju tim ako čujem da si igdje na sijelo megj' momke pošla, ili si se na drugom kojem mjestu sastajala, znadi da ću prvo njega pa tebe usmrtiti. Nemoj reći da ne znaš, i znadi da se ja ne šalim. Sad s Bogom!“

One večeri povrati se Tomo kući, prvi put u njegovom životu neveseo i zamišljen. Upitaće ga majka: „Šta ti je, sinko? Nije ti bez neke te si tako rano kući došao i neveseo . . . . Da nijesi što slab? . . .“

Tomo joj presiječe riječ veleći joj: „Progji me se, majko, babove ti duše! Ne mogu ni ja vazda jedne iste volje biti . . . . Nego znaš li koja je? . . . Hajde sjutra do Mitra Perova i traži mu šćer Maru za mene; grehota je da ovako dangubim, a tebi i grehota i šteta.“

Majka mu je to jedva i s radosti dočekala čuti, ali će mu reći: „Kad ti, sinko, želiš, ja još volija, i sretno ti bilo; ali do danas nijesu nikad žene prosile djevojku. Eto ti strica Mojaša: on ti je u mjesto pokojnog oca. Zboriće mu, pa neka on zbori s Mitrom kako zna.“

Pozvaše po večeri Mojaša, i Stana mu sve kaza, pa ga zamoli da sjutra pogje do Mitra Perova i da ga upita, hoće li mu dati Maru, pa da ugovori s njime, neka je spravi pred mesne poklade.

Mojašu nije moglo inako biti, no otide i s Mitrom u četiri oka progovori. Mitar je malo zatezao

s odgovorom, ali se uboja da ne izgubi šćeri sreću ne davši je za onakog momka i u onako zengjilu kuću. Reći će mu: „Evo ti je obećah, i tvoja je, ali pred mesne poklade nikako ne mogu ti je dati. Znaš šta treba kad se djevojka udava; ama možeš je — ako hoćeš — pred poklade prstenovati, a po Božiću, veli naša pjesma:

Po djevojku, kad je tebi drago,
Šilji svata koliko ti drago;
Mogu tvoje svate dočekati,
A djevojku darom darovati . . . .“

Mojaš se povrati i kaže snasi i sinovcu. Stani je žao, a Tomu još žalije, što vjenčanje ne može pred Božić biti.

Osmi dan poslije ponese Mojaš sa naj starijim svojim sinom i rogjakom prsten i jabuku uz obični dar i rakiju.

Sad je Mara prstenovana i javna Tomova zaručnica. Bez njegova znanja i pitanja ne smije nigdje u javna kola ni sijela. Vjerena djevojka postane stidnija no dok je djevojkom bila ne vjerena. Za obojicu premnogo čekanja do po Božiću; ona se od vjerenika u devet jama krije, a on nju mora da pred svijetom izbjegava. No ako pred svijetom zaostaše robovi, zaostadoše tajni milosnici. Ako se i oglasila njihova vjeridba, nije mogao Tomo od jednom prezirati sve mjesne djevojke ni one pak njega, a tako isto i mnogi momci Maru, kao ni Mara njih. Ako se nijesu i prvi i posljedni sad, kad do sad, uzajamno ljupko gledali, ano su dužni jedno drugo u susretu dajbudi skladno pozdraviti,

No Tomo je ovo pravo sebi prisvojio, ali Mari nije htio nipošto odobriti. Ako se nije mogao s njome sastajati, a no je danju i noću pazio i sve njezine korake pratio. Na tu svrhu mnogi su mu prijatelji i ženskinje na ruci bili, i premda su ga mnogi uvjeravali da Mara ne ide ni na sijela ni na igre, gdje momci dolaze, neki su mu ipak kazivali kako su je vigjali, idući na vodu, na pazar ili u polje, da se s momcima razgovara i posmjehuje.

Sad se Tomo grgje no ikad pomami. Znao bi na dan prije gdje će Mara sjutra polaziti, te bi onamo rano pošao i prežao bi je. Ugleda je gdje s burilom ide na vodu, a vidje Draga Golubova gdje se uputio s bizinima u lov, pa je ćeka na sred puta. Tomo ukriven to gleda.

Kad se Mara i Drago sastadoše, obično se pozdraviše, pa bogme i rukovaše i počeše se jedno spram drugog smijati. Tomu sad prevre mozak, te im se poprimače i nanišanjenu pušku opali na Draga, no srećom ga ne pogodi.

Obojica se u strahu razbjegoše, a on potrča i dostiže Maru, i kao izvan sebe viknuće joj: „A tako li je to, nevjernice jedna! . . . jeli? . . . Moli Boga što mi obraz ne dopuštava da o ženskoj krvi poganim nož, a sad bih te svu na komade iskresao!“ — Mara se uplaši i s praznim burilom pobježe doma bez obzira.

Puška se svud na okolo čula, a planinski je ozivi još dalje razniješe. Slušaoci se dovikuju i jedan drugoga pripituje, da znadu, šta je i od kuda puška u selu. Oni ko zna, bježi i kruje kao zmija noge. Obojica se svome obrazu boje.

Sad Tomo omrznu na svakoga pa i na samog sebe; mladost i plahost a Marina ljubav naj više pre-

obratila ga je u zvijer. Ne da mu se doma stajati, izbjegava sve momke, nekadašnje njegove jarane (drugove). Spavanje, hrana i svako veselje s dana na dan čezne i umanjuje se. Mara i Drago su mu svegj kao krvavi pred očima.

Reći će jedno jutro materi: „Ajde, majko, u isti čas k Mari Mitrovoj, i reci joj, da ja ne mogu niti hoću čekati vjenčanje do po Božiću, nego, ako me ljubi danas, kao što me ljubila do danas, neka bude spravna u prvu nedjelju ispred ponoći, ja ću je samotreći u dno ulice dočekati. Ne šćene li, reci joj, da će ona pa ja od moje ruke smrt imati, a grijeh na nje dušu."

Majka mu se omramori. Zna da to nije moguće, pa ga poče odvraćati, i tek što otvori usta, Tomo joj prekide riječ i nastavi: „Sve što bi mi rekla, bilo bi u zalud. Ja sam ogluhnuo, te ništa neću da čujem osim u nedjelju vjenčanje ili moja i njezina smrt!"

Stana već vidje što je i kako je. Uboja se sinovu životu, jer nema no jedinka njega. Obuče se i ode. Mitrovica je dočekala kao što treba, a Mara poljubila u ruku. Jedva uluči priliku da s Marom na samo progovori. Kaza joj što Tomo hoće, i zakle je: „Sinko, tako ti materine hrane pa sreće i napretka, poslušaj; nemoj mi kuću zatrnjiti i tvoju lijepu mladost prije vremena u crnu zemlju zakopavati. Bolje je da pregneš pošteno prebjeći iz tvoje kuće u moju, nego da gineš i ti i on. Ti si jednom za njega isprošena, pa, ako te svatovi neće prihvatiti i popratiti, doći ćeš megju dva djevera i kuma, pa ćeš se po zakonu božjemu vjenčati."

Mara šuti i zaplete se u svakojake misli. Muka joj pregnuti, bojeći se očine i materine kletve, i da se svemu rodu ne omrazi; čini joj se i sramota i grijeh

vjenčati se bez roditeljskog blagosova, a naj gora ako svekrvu ne posluša. Teže preteže. Jedva joj izusti: „Hoću, majko, ali moj obraz oslanjam u tvoje ruke i na tvoju dušu. Kaži sinu neka me pričeka s družinom pod onom divljom kruškom u dno obogje na raskrsnici.“

Po ručku Stana se uputi kući. Javi Tomu, da je svršila posao, i veli mu da odma pogje do strica Mojaša, da mu sve javi i da ga zamoli neka on po Maru sa starijem sinom i sa sinovcem na uročeni dan i uru otidu.

Mojaš ne da o tomu ni progovoriti, veleći mu da se to ne može uraditi bez velike bruke i sramote, a može biti ni bez krvoprolića. „Nije lako — veli mu — poštenoj kući u obraz dirnuti.“

Ako su se Mojašu, kao razboritu čovjeku, pokazale sve ove poteškoće i opasnosti, Tomu, kao mladu i vatrenu momku, nije ni jedna cigla, no sve ravno kao ždrijebetu po livadi. Njemu su se sve vrleti i planine u perivoj preokrenule; naj šire jezero za njega je duboko do šKljanka, a naj dublje more do koljena! On će svemu doskočiti i svemu lijeka naći.

Posumnja Tomo da mu stric Mojaš ne otkrije potku njegove osnove, koju hoće da započne i da svrši, te on otide ka svom ujaku i k jednom naj milijem rogjaku, Gjuru Mojaševu, pa k popovu sinu Milovanu, i pozove ih na tajno, da s njime u nedjelju veče pogju prihvatiti djevojku. Osim ove četvorice, matere Stane i djevojke nije ni crna zemlja znala.

Osvanu i svijetla carica nedjelja, za Toma naj veseliji dan u njegovom životu i naj znamenitija epoha, koja će ga čovjekom učiniti. Otide s materom u crkvu, i po leturgjiji zamoli popa da bi kod njega na večeru došao. Pop mu se obeća.

Stana i Tomo od podne u velikom poslu, pripravljajući večeru za pozvane goste i za Maru, koja se već tajnim svatovima nada.

U suton evo svakoga ko je bio pozvan. Pred večerom piju rakiju. Po rakiji Tomo kaže popu zašto je zvao ujaka, rogjaka i sina mu Milovana (za kuma). Laže popu, da je tako ugovorio s Mitrom Perovijem, da vjenčanje bude notnjo o manjemu trošku mladoženjine i djevojačke kuće.

Upitaće ga pop: „A gdje je djevojka?“ — „Sad ćemo je, veli mu Tomo, po večeri dovesti, nego nas ti pričekaj i spravi što za vjenčanje treba.“

Pop u sebi na svaku ruku nagagja i ove Tomove riječi tumači. Vjeruje i ne vjeruje, ama zna, da je djevojka isprošena i prstenovana, a ne boji se da bi ga Tomo na sô i na hljeb prevario. Prevario se, ako je i pop, kao što će se sjutri dan uvjeriti, da su mladi vragovi lukaviji no stari.

Po večeri uputi se stramputicom Tomo samočetvrti u ono doba noći, koje je bila Stana s Marom ugovorila. Mučke se do kruške primakoše, a mučke pod njom sjedoše, očekujući naj dragocjeniji lov. U svijem živo srce kuca, očekivajući Maru, a Tomovo hoće da iz njedara kroz grkljan umakne. Svak napeljio uši i uša: niko ni u nos. Želja da bi svršili svoju zadaću, a strah da ih seljani ne bi opazili: ustresli se kao prut.

Ne progje ni čerek sata, čuše jedan lagani bahat. Ne smiju se glasiti. Boje se, ne znadu ko je. Na jedno trideset koraka vidješe kroz onu pomrčinu da neko s puta svrati i okrenu put kruške. Spaziše se da je Mara, te se Tomo polako nakašlja, a ona polu mrtva upade megju njih.

Djever je Gjurica Mojašev prvi uhvati za ruku, govoreći: „U dobri nam ćas došla, snaho.“ I Tomo bi htio nešto reći, ali se smeo; htio bi je vidjeti, ali je pomrčina. Okrenuše i dogjoše zdravo doma. Svekrva je na kutnjem pragu dočeka i blagosovi, a pop čekaše spravan, te ih vjenča.

Spravna ih večera dočeka. Ako je ko večerao, djevojka je gladna. Tu se jede i pije, ali ne pjeva ni puca iz pušaka. Svak veseo i zadovoljan, a Tomo naj više. Svadba je i vjenčanje svršeno: nije to mala stvar. Vino je junak nad svim junacima, koji pri veselju izjednači staro i mlado.

Pop je dva puta šiljao zvati Mojaša, da i on dogje na bratanićevo veselje, ali nije znao šta je megju njim i Tomom. Tomo mu kaže, da je stric ljuto obolio, i da zato ne može doći. Pop mu vjeruje pa pije i napija.

Kad je pop pod bradom veseo, zašto ne bi i mladi momci i djevojke? Svak veseo. Popov sin, Milovan, upitaće Toma: „Novi kume, ako imaš gusle u kući, daj mi ih, kumstva ti: bez njih nema pravog veselja.“ — „Kako da nemam, odgovori Tomo, u kući gusala? kakvo je to pitanje!“ Dade mu gusle, a Milovan, ne obazirući se da mu je otac (pop) u kući, udeša gusle i zapjeva ovu šaljivu pjesmu:

Gjerdan bula izgubila,
Kalugjera potvorila:
„Ti mi, kâle, gjerdan nagje;
Povrati ga, ne drži ga.“
Kalugjer se kunijaše:
„O anumo, o kaduno!
Nijesam ga ni vidio,

Tako m' moje svete crkve,
I tako me ne pritisla
Ona mene a ja tebe . . . .“

Svak, pa i snaša ispod marame, da popuca od smijeha, a pop osorno vikne Milovanu: „Šuti tu! kako se ne stidiš? Kako to izlažeš u posmijeh kalugjere?... Moli Boga što mi nijesi na domak, a znao bi.“ Svi mu odgovoriše: „Nemoj tako, pope; bez šale nema ni veselja, a pjesma se tako u narodu pjeva.“

Vrijeme je da se ide lijegati. Mara leže sa svekrvom. U svanuće budi je svekrva, da ide na vodu i da mijesi hljeb: treba pripravljati popu i svatovima ručak.

U kući Mitra Perova sa svim protivno ono jutro osviće. Sva kutnja čeljad uznemirena i zbunjena, a čitavo se Mitrovo brastvo, pa i komšiluk, uzrujao. Niko još ništa ne zna osim popa i četvorice svatova. Pop još mirno spava. Svi seocki domaćini pred crkvom na poklič Mitra Perova, osim popa i Tomove kuće. Čude se gdje je pop, ali ne znadu šta je. Svak je pred crkvom.

Stari Mojaš zna šta je. Vidi pred očima svoju domaću pogibiju. Zaboravi pri svome zlu Toma; ne šće da bude pred Mitrom ni seljanima ni naj manje krivac, nego će reći: „Ma što ću vam, braćo, kriti? nego je poštenije na vrijeme kazati ono što znam. Eno, kaže im, popa u kući moga sinovca Toma; sinoć ga je vjenčao s Marom Mitrovom protiv moje volje, a ja se jutros pred vama od mog sinovca ličim i otresam skut.“

Mitar Perov kad ču, prevrne mu se mozak. Skoči na noge, prihvati veliku pušku i viknu: „Ko je moj,

nek ide za mnom.“ Skočiće 20-30 njegovih brastvenikâ; svi pregnuli da ginu ili da svoj obraz liječe.

Knez će viknuti: „Stan'te, braćo! Umirite se! Brza je osveta gotova šteta. I mi znamo cijeniti poštenje. Vaše i Tomovo brastvo nama su jedno kao prsti od naše ruke, ako i nijesu jednaci. Nećemo vas pustiti da se na našim očima kao dva kokota koljete. Svačemu ljudi mogu naći lijeka i načina osim mrtvoj glavi. Pozovimo popa i čujmo od njega šta je, pa, ako bude u ćemu prestupio, on zna da je selo jače od medvjeda a kamo li od njega.“

Uz ove kneževe riječi pristadoše svi seljani, a i Mitar Perov s brastvom, ako im se i neće.

Poslaše dvojicu za popa i za Toma. Pop se odma sjetio što je. Evo i popa i Toma pred crkvom.

Pravdanje parničara.

Knez: „Kamo si, Mitre Perov? Evo popa a evo ti zeta Toma, pa što imaš zbori, nek svi domaćini našega sela slušaju.“

Mitar: „Pitam popa: Bud li mi Tomo Ivanov taknu u obraz, zašto ga on vjenča za moju šćer bez moga blagosova i bez svatova, nego mi taknu u obraz mimo i jednoga svoga inorijaša? Na njega me srce boli više no na bezočnoga i obijesnoga zeta Toma, zato što je on cijelom selu glava i čoban i koji se s božijim knjigama razgovara, pa uradi ono što nije do danas ni jedan pop. Čuo sam od pametnih ljudi da riba s glave počne smrdjeti, a da božija knjiga piše: Ako se sô pokvari, čim će se`jelo osoliti? . . .“

Pop (prekide Mitru riječ): „Lakše, kume Mitre. Eto si udario jutros u nekakve mudrolije mimo dru-

gih ljudi pa i duboke knjige rešetaš! Ti strižeš nožicama od oka a ne okrajaš. Arnaucke terzije (šavci) drže se jedne uzakonjene poslovice: Dvaš omjeri a trećom kroj, ne ošteti tugju robu, more hoj! A da i ti čuj, da znaš, ako će me selo poslušati, pa evo mene."

Narod: „Zbori, pope, zato smo te i zvali."

Pop: „Čuj, narode! Vi meni svake godine ispovijedate vaše grehove, a evo dogje vrijeme da i ja vama moj ispovjedim. Sinoć pred suton pozva me Tomo Ivanov na večeru — a evo ga ovdje gdje me sluša. — Kad dogjoh, nagjoh u kući Gjurica Mojaševa i mojega sina i Gligora Milova, Tomova ujaka. Po večeri rekoše mi: Mi odosmo dovesti djevojku Mitra Perova, koja je skoro za Toma isprošena, a ti nas pričekaj spravan, da ih vjenčaš. Ja se začudih i upitah: Gdje je stari Mojaš u mjesto pok. oca Tomova, i zašto ćete je po noći dovoditi? Odgovori mi Tomo, da je tako Mojaš s Mitrom ugovorio o manjemu trošku objema kućama, a Mojaš, reče mi Tomo, ne može ni pro kutnjega praga od kostobolje. Ko bi se, braćo, nadao da će me ono dijete — pa još na sô i na hljeb — prevariti? Vjerovah i vjenčah, jer sam znao da nije na silu ugrabljena nego isprošena po zemaljskom običaju. Ako je grijeh učinjen, ano je grijeh bez ikakva grijeha. Ako je Tomo tazbini malo i skrivio, nije nikakve sramote nanio. Djetetu i mladu momku valja nešto i na ludost odbiti . . . ."

Mitar: „Istina je, pope, ma . . . ."

Pop: „Oprosti, Mitre! Ja sam prvi u mlin zasuo, pa pusti me da ja moje žito prvo sameljem, pa ćeš ti tvoje. Ne presijecaj mi! . . . Hè na kojoj ono bijah? ne znam ni sam . . . . svrgoh s uma. Ha! reći ću vam ono što sam naumio: Mara je već za Toma vjenčana

i eno mu je u kući pod vijencima. Ne naš vladika, nego sva četiri vasiona patrijarha ne mogu ih raspustiti osim kuke i motike. Ja, ako sam i bio prevaren, nijesam zakonu crkvenomu u ničemu skrivio, a ako sam vama, evo mene a evo Toma, pa sudite.“

Bracki sud.

„Odabrasmo se dvanaest domaćina ovoga sela i upitasmo Mitra Perova i Toma Ivanova pred svim seockim domaćinima, hoće li pristanuti na ono što mi dvanaestinja osudimo, a oni odgovoriše: Hoćemo. Tako mi dobro prorešetasmo stvar kako se slučila, i osudismo:

U prvu. Da Tomo Ivanov u današnji dan dočeka u kući Mitra Perova samošestoga na čast, a Tomo i Mara da poljube oca u ruke, i neka od njega traže oproštenje i blagosov.

U drugu. Da Mara ostane djevojkom pod vijencima do današnjega dana, doklen joj i mater dogje, da joj oprosti i da je blagosovi.

U treću. Da Mitar spremi svojoj šćeri namijenjeni sanduk djevojačkog ruha naj dalje od danas do petnaest dana i blagosovljenu maramu s čašom molitvenom.[1])

U četvrtu. Budući je Tomo u svojoj plahoj mladosti ne samo popa prevario, nego i čitavome selu učinio ono što nije imao učiniti, a Mitru u obraz taknuo te ovoliko domaćinâ danas u radni dan zamučio, sudi-

1) Imutnjije kuće obično darivaju onu molitvenu čašu djevojci, s kojom joj roditelji i rodbina davaju blagosov, kad je megj' svatove dovedu za trpezu. Čaša je pravi fildžan kafani od srebra, koji se ubode u somun hljeba i s hljebom priginje, kad se pije.

To njihovi konji pozobaše.
Biraj, sinko, kojega ti drago,
I miči nam prosce sa odžaka . . . .

A ona ni pet ni šest, no im osorno odgovori, da neće nikako birati, no neka je metnu na kočiju, pa komu budem — veli — sugjena! Znam, reče im, da me neće nijedan starac no mlad momak i junak ugrabiti. — Ja nijesam znao, nastavi Periša, što je kočija, dok mi slijepac ne kaza [1]). Kaza mi i to, da u stara vremena nije bilo oglašene svadbe bez kočije ili krvoprolića, pa se čudim zašto su tako nemilice ljudi ginuli s jedne djevojke!"

Odgovoriće sad Jovaš Radov: „E moj Periša, naj slagje je vuku ono meso koje on sobom ulovi, a junaku naj draža ona djevojka koju on za inad drugoga junaka ugrabi. Junaštvo se na daleko i za mnogo doba glasa."

Na ove Jovaševe riječi Periša od jednom umuknu i zanese se u misli, jer i njega nešto tišti. Ni riječi oni dan ne pisnu.

Nastaviše kosidbu, i, kad svršiše, svak doma.

Jovaš i Periša bili su jednogodišnjici, komšije i oba zdrava i ugledna momka, tek napunili svoju dvadesetu godinu; svegj su se milovali, i nije bilo ljeti seockog veselja ni zimi sijela, da nijesu kao mladi momci drugovali.

---

1) U narodnim pjesmama vidimo kako su stavljali djevojke u kočiju na vrh polja, pa se svi oni, koji se u konja i u sebe mogu pouzdati, saberu na uročeni dan i stanu u dno polja uspored. Kad djevojka mahne iz kočije maramom, onda svi jedanak poteku konje. Koji joj prvi prihvati ruku, njegova je.

Jedno jutro desi se da obojica krenu zajedno na pazar u Trebinje. Glavni im je razgovor bio o seockim djevojkama. Naravno gdje zub boli, onamo i jezik bježi, a gdje srce, tamo i pamet. Obojica su ljubili Mariju Nikolinu kao naj prikladniju i naj zengjiliju djevojku njihova sela, te povedu razgovor o njoj.

Reći će Jovaš Periši: „Valaj, Periša, pravo da ti kažem, sve bih naše djevojke dao za samu Mariju Nikolinu; nema je ljepše ni u carevu haremu [1]). Kad je čovjek smatra — onako visoku a tankovitu, njezine garave oči kao dva almaza [2]), medena mala usta kao da si ih parom prorezao, a gojne i rumene obraze — svijest mu se prevrne, a kapa oko glave okreće; a kad te pogleda i osmijehne ti se, šine te nešto po srcu, nebi tako ni nebesna strijela . . . . A jesi li je smatrao, moj Periša, kad se u svečane haljine obuče, pa zagladi njezine crne solufe, a turi guste pletenice na pero, a natakne fes na hero?“ [3])

Periša je slušao i mučao a po srcu se mučio. Hoće da ukrije od Jovaša da je i on u nju zaljubljen, pa okrenu i on da je hvali. — „Imaš pravo, Jovašu! Ja sam je naj više smatrao, kad sam joj bratu bio u svatove. Njezinim stasom i ljepotom bijaše sve kolo djevojaka začinila kao paun uz paunice. Ništa me nije toliko začudilo no njezino visoko i gojno grlo, koje bješe okićeno, kao što naša pjesma kaže:

Na grlu joj tri drobna gjerdana:
Jedan gjerdan od mavi-piruza [4]),

1) Dvor u komu živu careve sultanije.
2) Dragi kamen.
3) Nagne na jednu stranu glave nešto više.
4) Modra zrna od nekakve azijacke rude.

Drugi bješe od ckrli-merdžana [1],
A treći je od bili biljura [2].
Ovi treći na srce spustila:
Srce kuca, gjerdan otkuckuje.
Još kakvo je grlo u djevojke!
Stat bi mogla ruka od junaka . . . .“

„A njezin glas, kad pjeva, moj Periša! Bićeš je i ti kojom čuo, nastavi Jovaš; ni vila primorkinja, pa ni zagorkinja ni majka im Ravijola nemaju šta sa Marinim grlom činiti! Njezino titranje i zavijanje grla nadmašuje sve slavuje koji po našem dublju poju. Zaista koji je momak gleda i sluša kad pjeva, za osam dana mu je životu nazatka. To se je meni dogodilo.“

Na ovome prekidoše razgovor i razdvojiše se.

Periša u svojoj zabludi zaboravi na sinovlji stid, pa i na sami svoj život. Uboja se da mu Jovaš ne pregrabi Mariju, premda mu je već bila dala riječ. Pregnu da ispovidi materi kako je u Mariju zaljubljen i nastavi: „Znadi, majko! ako Marija ne bude moja, s nikakvom ti se drugom vjenčati neću osim s crnom zemljom!“

Majka mu se snebi i reći će mu: „Ma jadan sinko, ako ti ne znaš, znam ja da je Marija obećana, ima više no petnaest dana, Jovašu Radovu, pa kako ćeš ti obećanu djevojku vjenčati? Ne budali, majčine ti hrane! Taki momak može s kraja na kraj naše Hercegovine djevojku birati, ovu hoću a ovu neću. Od davna se ja i otac ti o tvojoj ženidbi dogovaramo i tražimo djevojku mladu i lijepu, a bogme i od oglašene kuće,

---

1) Koralja (*corallo*).
2) Biser.

pa nikako ne mogosmo do danas oboje naći. Znaš da su naši stari na ovo dvoje vazda pazili, a i u pjesmi se pjeva:

Gdje ja nagjoh za tebe djevojku,
Tu ne nagjoh za me prijatelja;
A gdje nagjoh za me prijatelja,
Tu ne nagjoh za tebe djevojke . . .“

Periša sluša i šuti. On jednu te jednu misli: hoće da vjenča Mariju, pa ga i glave stalo.

No ni Jovaš ne dangubi. Nema primirka u kući; svakojake ga misli razvukuju; kuća mu i radnja omrznula, a izbjegava svako društvo. Naj veća mu je briga da se s Marijom sastane i u četiri oka porazgovori. Preži je danas, obigravaj sjutra, ali je samu susresti nikad. Češće puta susretao bi se s Perišom, no ovi okreće od njega glavu. „Šta je ovo? promisli u sebi; — jest nešto, ama šta je? — Hoću da znam.“

Jovaš, gledajući zgodnu priliku kako bi se s Marijom sastanuo, pratio je takogjer danju i noću Perišine korake. Opazi ga jedno jutro gdje se bijaše uputio jednom dolinom pravo put jednog osoja kuda Marija čuvaše jarad. Pridade nogama i sustiže ga na nekoliko koraka daleko od Marije. Upitaće ga prkosito (Marija sluša)

Jovaš: „Gdje ideš?“

Periša: „Idem gdje je meni drago! A ti?“

Jovaš: „Idem vidjeti moju zaručnicu, kao što sam ti tu neki dan na vjeru kazao . . . .“

Periša: „Tvoja zaručnica!? . . . Ako je tvoja od ljetos, moja je od lani; ja sam prvi. Evo je ovdjen, pa da je pitamo.“

Drugi bješe od ckrli-merdžana [1]),
A treći je od bili biljura [2]).
Ovi treći na srce spustila:
Srce kuca, gjerdan otkuckuje.
Još kakvo je grlo u djevojke!
Stat bi mogla ruka od junaka . . . .“

„A njezin glas, kad pjeva, moj Periša! Bićeš je i ti kojom čuo, nastavi Jovaš; ni vila primorkinja, pa ni zagorkinja ni majka im Ravijola nemaju šta sa Marinim grlom činiti! Njezino titranje i zavijanje grla nadmašuje sve slavuje koji po našem dublju poju. Zaista koji je momak gleda i sluša kad pjeva, za osam dana mu je životu nazatka. To se je meni dogodilo.“

Na ovome prekidoše razgovor i razdvojiše se.

Periša u svojoj zabludi zaboravi na sinovlji stid, pa i na sami svoj život. Uboja se da mu Jovaš ne pregrabi Mariju, premda mu je već bila dala riječ. Pregnu da ispovidi materi kako je u Mariju zaljubljen i nastavi: „Znadi, majko! ako Marija ne bude moja, s nikakvom ti se drugom vjenčati neću osim s crnom zemljom!“

Majka mu se snebi i reći će mu: „Ma jadan sinko, ako ti ne znaš, znam ja da je Marija obećana, ima više no petnaest dana, Jovašu Radovu, pa kako ćeš ti obećanu djevojku vjenčati? Ne budali, majčine ti hrane! Taki momak može s kraja na kraj naše Hercegovine djevojku birati, ovu hoću a ovu neću. Od davna se ja i otac ti o tvojoj ženidbi dogovaramo i tražimo djevojku mladu i lijepu, a bogme i od oglašene kuće,

---

1) Koralja (*corallo*).
2) Biser.

pa nikako ne mogosmo do danas oboje naći. Znaš da su naši stari na ovo dvoje vazda pazili, a i u pjesmi se pjeva:

Gdje ja nagjoh za tebe djevojku,
Tu ne nagjoh za me prijatelja;
A gdje nagjoh za me prijatelja,
Tu ne nagjoh za tebe djevojke . . .“

Periša sluša i šuti. On jednu te jednu misli: hoće da vjenča Mariju, pa ga i glave stalo.

No ni Jovaš ne dangubi. Nema primirka u kući; svakojake ga misli razvukuju; kuća mu i radnja omrznula, a izbjegava svako društvo. Naj veća mu je briga da se s Marijom sastane i u četiri oka porazgovori. Preži je danas, obigravaj sjutra, ali je samu susresti nikad. Češće puta susretao bi se s Perišom, no ovi okreće od njega glavu. „Šta je ovo? promisli u sebi; — jest nešto, ama šta je? — Hoću da znam.“

Jovaš, gledajući zgodnu priliku kako bi se s Marijom sastanuo, pratio je takogjer danju i noću Perišine korake. Opazi ga jedno jutro gdje se bijaše uputio jednom dolinom pravo put jednog osoja kuda Marija čuvaše jarad. Pridade nogama i sustiže ga na nekoliko koraka daleko od Marije. Upitaće ga prkosito (Marija sluša)

Jovaš: „Gdje ideš?“

Periša: „Idem gdje je meni drago! A ti?“

Jovaš: „Idem vidjeti moju zaručnicu, kao što sam ti tu neki dan na vjeru kazao . . . .“

Periša: „Tvoja zaručnica!? . . . Ako je tvoja od ljetos, moja je od lani; ja sam prvi. Evo je ovdjen, pa da je pitamo.“

Jovaš: „Ne pitam ja nju, pošto mi je dala vjeru, a ja njoj moju; nego se miči jutros, dok nije sad druga bila! Ona je moja te moja, dok sam živ, a ti traži za tebe drugu . . . .“

Periša: „Ma ko da se miče!? . . Zar da ti od straha pustim moju Mariju, koja se prije meni obećala, jeli? . . .“

Jovaš: „Kad je tako, sablja ti sablja mi, dijelićemo je na megdanu, pa koga junačka sreća posluži! . . . .“

Ne bi Periša lijen, no trže nož, i taman da se počnu sjeći, Marija vrisnu i izmegj' njih upade govoreći:

Marija: „Mirujte, braćo, zaklinjem vas vašom mladosti i materinim mlijekom! ne ginite s mene. Ako je vama život omrznuo, promislite na vaše majke, koje su vas rodile, na roditelje, koji su vas do oružja podigli, i na sestre, koje su vas tako uzgojile, pa i na mene! Kud bih ja pred Bogom i svijetom, da taka dva momka jutros poginu, a svak bi znao da sam ja uzročnica vaše smrti? . . . Stan' te i čujte što ću vam reći. Istina je da sam tebi, Periša, prvome dala vjeru, pa poslije Jovašu, sudeći da je mene Periša već zaboravio, pošto me u ovoliko doba ne prosi kod oca i matere. Vidim, za moju nesreću i za obojice vas pogibiju, da sam se u mislima prevarila, i da ste obojica smrtno u mene zaljubljeni, a ja u obojicu vas. No ako vas i ljubim, ne mogu obojici biti vjenčani drug. Da ne bi pak kojemu od vas na mene žao bilo, i da ne ginete ludo, evo za vas i za mene lijeka.“

Djevojački sud.

„Ja ću, veli im Marija, sjesti na onaj brežuljak ispod one naj više bukve (kaže im je rukom). Vi obo-

jica stan'te uspored u dno one doline, od kuda me možete vidjeti, pa, kad vam mahnem maramom, jedanak potecite. Koji prvi do mene dotrči i uhvati me za ruku, biću njegova. Oni drugi neka bude vjenčani i prvog djeteta kum, kako bi megju vama bilo dvostruko kumstvo i vječna milost a nikad mrzost. Ako pristajete na ovu moju nagodbu, ostavite vaše oružje kraj mene, pa onda ajte . . . . Ne pristanete li na ovu, evo vam druga dva pomanja lijeka. Zaklinjem vas po tri put nebom i zemljom, da se poljubite i da se mene okanite: biće bolje i za vas i za mene. Nećete li ni tako, ano se zakunite vi meni, a ja ću vama, da se nikad nećete ženiti, a ja da se neću udavati, pošto ne mogah za jednoga od vas dvojice. Sad eto vas a evo mene. Birajte od ove tri koju hoćete vi. Drukčije zaklinjem vam se Bogom živim da me treća ruka nikad neće, osim crne zemlje, zagrliti, a grijeh na vašu dušu! . . .“

Periša i Jovaš promjenjuju boje u obrazu. Čas blijedi kao krpa, čas modri i crveni im plamovi uz obraze, a čas žuti kao voštanica. Povukoše jatagane u nožnice ; zanijeli se u misli i jedan drugoga na prezoko pogleduje. Ali nije do čekanja, no treba na jednu pregnuti: ili Marijine riječi prisvajati ili ginuti. Upitaće Perišu

Jovaš: „Što ti sad govoriš, Periša?“

Periša: „Ja pristajem na naj prve Marijine riječi. Neka ona stane na biljezi, kao što su u staro doba stajale djevojke na kočiji, pa koga Bog i sreća posluži, onomu bila i sretna. Tako niti ću ja tebi biti kriv, ni ti meni dužan!“

Jovaš: „I ja! No ajdemo, ne dangubimo.“

Marija: „Jok jok! Naj prije ostavite kod mene oružje, kao što vam rekoh, i zadajte mi božju vjeru, da ćete ispuniti onako kao što sam vam rekla: drukčije nikako!“ .

Ostaviše kraj Marije velje i male puške i jatagane. Uhvatiše se za desne ruke, i zakleše se da će se Marijine riječi tvrdo držati. Za bolju tvrgju i uvjerenje zagrliše se i poljubiše, pa okrenuše onamo gdje im je Marija kazala. Mariju proliše grozne suze; prisloni im oružje uz jednu ogorjelu lipu, te se spram onoga brežuljka plačući uputi. U neizvjesnosti kog će oni dan vjenčati, a bojeći se obojici životu, govoraše sama sobom: „Dobro su naše stare žene govorile, da se bolje djevojci roditi i slijepa no mnogo lijepa!“ Uz ovo boji se očine i materine kletve, a stidi od svijeta, zato što je bila primorana svoj obraz zaboraviti pri životu onaka dva momka, njezina zaljubljenika. „Bože! reći će u sebi, ti sve vidiš i znaš! pomozi mi; u tvojim sam rukama!“

Trka i smrt zaljubljenika.

Jovaš i Periša stadoše uspored u dno one doline. Vide na brežuljku Mariju. Uprli u nju očima, i očekuju kad će im maramom učiniti znak. I jedan i drugi svu svoju nadu polažu u junačku sreću i u svoje mlade brze noge. Ono jutro al' ikad!

Kad ih Marija ugleda, učini im znak, a oni jedanak potekoše. Mili Bože! da ih je ko sa strane, kao Marija sprijed, gledao,

Rekao bi i zakleo bi se
Da im vila podmetnula krila.

Do pô doline ne mogaše jedan drugoga da prete-če, a od pô doline Periša poče Jovašu po malo izmi-cati, i bijaše mu se nekoliko koraka odmakao; ali nje-govom nesrećom puče mu kajiš od opanka, te se zau-stavi i popriteže. U toliko ga Jovaš dostiže i prestiže. Vidje Periša da je megdan izgubio, i da će mu Jovaš daleko odmaknuti; baci opanak s noge, te, u jednoj nozi bosonog, utrostruči snagu i kao ris viknu: „Stan', Jovašu! Dobar konj, kad Bog hoće, lasno stigne i pre-stigne."

Prije no što zamaknuše u šumu, dostiže Periša Jovaša, i malo ga u trku pogleda, te mu na usnicama vidje polu krvave pjene. Progje mimo nj, a Jovaš uko-ri sebe, govoreći u sebi: „Ah noge moje! ako mi ju-tros ne pomožete, nećete više nikad!" Prikupi ostatak iznemožene snage, i malo manje da ne dostiže Perišu, ali od jednom pade mrtav. Ni živ na zemlju!

Periša ne zna da Jovaš mrtav leži. Sljeduje u trčanju, ili može ili ne može. Ne okreće se, da vidi gdje je Jovaš; zaboravio pri Mariji i svoj život. Evo ga jedva živa do Marije. Uhvati je za ruku i pogleda je, a ona njega. Klonu pred njom na koljena, drži je za ruku i gleda. Govorit ne može, disanje mu nestade. Pade joj pred noge mrtav!

Marija ostade kao izvan sebe. Pogleduje kad će Jovaš k njoj pristupiti. Nema ga. Ode mu u susret, ne vidi ga. Produži nekoliko koraka i, kad nabasa na nje-ga mrtva, prevrnu joj se svijest. Nema kad da razga-gja, nema je ko utješiti. Pred očima joj leže onaka dva momka, sokolovi pod krilima, njezini zaljubljenici, dvije zlatne jabuke, i šta više? obojica izgubiše svoje mlade glave radi njezine ljubavi! Pri ovim mislima

dogje do njihova oružja. Prihvati jedan jatagan, te sama sebe zakla i pade kraj mrtva Periše.

Sinoć svi trojica bijahu živi u domu, a sjutra će pod crnom zemljom u grobu!

Ono večer sve tri kuće, Perišina, Jovaševa i Marijina, ne videći ih doma da dolaze, uzbune se, a i sve selo, i čitavu noć na sve strane tražahu ih, zovijahu i svakoga pripitivahu, no sve zaludu. Do ispred same zore ni traga ni javlja. Naj poslije nagjoše Mariju zaklanu kraj Periše mrtva, a Jovaša jedno trideset koraka niže njih. Sve troje hladno.

Svak se od nenadne nesreće skamenio, a tri nesretna oca omramorili. Nevolja im je! Svak plače i jadikuje osim tri oca; suze im se u očima zamrzle, a svaka riječ u grkljanu zasjela. Šta je bilo i kako se nesreća dogodila, nagagjaju, ali ne pogagjaju. Nema im ko kazati kako je bilo.

Napraviše troje nosila, i svaki svoga ponese pred crkvu. Zazvoniše u mrtačko, te se u tinji čas skupi sve muško i žensko. Oplaka i ožali svaki svojega. Pop im očita opijelo i ukopaše ih.

Kroz svakojaka nagagjanja i tumačenja razabraše od prilike kako se i zašto se nesreća dogodila. Nema ko od koga krv tražiti. Starješine seocke jednodušno rekoše: „Svi trojica, kao no ti ne razborita i plaha mladost, sami sebi zlo uradili, pa i glavom platili.“

Bog im dao u raju spasenje
I grehove njine oprostio!

KRVOPROLIĆE BEZ NEVOLJE.

Po pripovijedanju dogagjaj u Boko-kotorskoj varoši Perastu okolo polovice prošloga stoljeća.

Zareče se čelebija Ibro,
Da se nikad oženiti neće
Ni djevojkom niti udovicom,
Nego ženom iza živa muža. . . .
Nar. pjesma.

Konte Krile Vi . . . . ić, jedan od vlasteocke Peraške porodice i oglašeni pomorski kapetan, pametan i imućan čovjek, ljuto obolje, ne toliko od starosti, koliko s domaćih svakojakih nevolja.

On je imao pet sinova, i dva mu u mladosti umriješe kod kuće, a dva mu se utopiše kao pomorski kapetani. Petog sina Vicka ne šće šiljati po moru, no, pošto ga je naučio knjizi kod domaćih fratara Franjevaca, bijaše ga uzdržao doma, s namjerom da njemu s vremenom preda vladanje svojega bogatog imanja.

Žena mu Katina umrije pri još mladom životu od suhe (sičije, *etisia)* koja joj se sama po sebi nametnu kao majci, kukajući i u crno obukujući se čas za jednim a čas za drugim sinom. Prekosiše je jadi po srcu, i prije reda pod ploču spremiše. Majka je.

Krile je još pri ženinu životu nudio Vicka da se ženi, jer je vidio da će do malo ostati udovac, i znao je što ga čeka, i da je i njemu kratak život. Ako trpi u srcu smrt svoja četiri sina, nije ih zaboravio, nego mu dan i noć pred očima stoje.

Pri ženinoj smrti zaboravi Krile sva četiri sina i sve svoje domaće nevolje. Prizna da je čovjeku u starosti žena naj preči i naj vjerniji bez mita drug, a u mladosti samo zabava. Zna da su sinovi prividni ljubimci svog oca i štovatelji, i to samo onda, kad otac ima što sinu po svojoj smrti ostaviti. No otac spram svoje djece sa svim drukćije misli i radi. Da je svoje dijete i zmija, od srca mu je.

Krile je poslije ženine smrti u dva puta nagovarao Vicka da se ženi, jer je već s ovu stranu nekoliko godina za ženidbu bio dorastao; no, na njegovu žalost, oba mu je puta sin ovu želju odbio, te mu je kao pro zuba odgovorio: „Nije preša.“

Ele Krile pri svemu njegovu bogastvu postade naj nezadovoljniji čovjek one općine. Godina za godinom a starost sve to veća; četiri sina ne da mu se zaboraviti; Vicko ne hoće da se ženi, niti se s očinom naravi i mislima podudara, a sve za sve obudovlje i postade kao ogorjeli panj i bez bolećega u kući. Sve mu omrznu, pa i svoj život. Peci na srcu i, kao pametan čovjek, nikomu svoje jade ne kazivaše. Tuga je njim zavladala, a u krvi se i u žilama ukorijenila, te poslije nekoliko mjeseca obolje i leže u postelju.

Mnogi njegovi glavni prijatelji dolazili su mu na posjed. Mnozinja su ga pitali zašto ne ženi sina, pošto nema ženske glave u kući. On je nekim istinu kazao, da Vicko ne hoće, a nekima s uzdahom i s kojom suzom htio pokazati svoju tajnu tugu.

Bogobojazan i pametan čovjek, kao što je bio konte Krile, hoće da na vrijeme uredi sve ono što treba i što ga ne može mimoići. Upisa svojeručno svoj tastamenat (oporuku) i prizva svog starog ispovjednika, fra Grga, koji ga ispovigje i pričesti.

Sad je nešto mirniji u duši; ravnodušno očekuje smrt, ne boji joj se, no jedino žali što u grob nosi ranu, zato što ne vidje oženjena sina. Znao je da jedan sveštenik ima više upliva nad čitavim svojim inorijašima no svi oni nad jednim popom, te će zamoliti fratra eda bi mu on sina preslovio da se ženi, ili inače da dozna uzrok zašto neće da se ženi.

Fra Grgo, i kao duševan sveštenik i starinski prijatelj konte Krila, zauze se iz svega srca ove preporuke, jer i njemu istome žao bijaše da se onaka vlasteocka i imutnja kuća iskopa i da se silno imanje nemilice megj' mnoge nemile i nedrage ruke komadi.

Što je fra Grgo obećao, to je i ispunio. Evo ga poslije osam dana kod konte Krila neobične volje. Reći će mu: „Čuj me, konte Krile! Ja se nijesam naučio lagati, jer mi to ni crkva ni obraz ne dopuštava; a da ti kazujem sve ono što bih ti imao kazati, nijesam do danas bio tica zloglasnica, niti bih rad bio tvoje pošteno srce tako bolesno vrijegjati, jer ti je dosta i tvoje starosti i bolesti; ama red mi ti je kazati, da se tvoj sin ne misli nikada s djevojkom vjenčati....“

Krile se podiže i sjede na postelju, prekinuvši fratru riječ i upitaće ga: „A zašto ne, duhovniče, svete ti mise koju služiš?“ — „Kad me tako zakle, ano znadi, odgovori fratar, da je Vicko smrtno zaljubljen u ženu kapetana Joza Ma . . . . . e a ona u njega. Čekaju ne bi li se Jozo utopio ili od svoje umro, pa onda da se vjenčaju. Evo ti, nastavi fra Grgo, što dan danas dočekuju roditelji od svojijeh sinova a muževi od svojijeh žena. Dobro su, veli mu, naši stari rekli: Ni zlu (sinu) ostavljaj ni dobru teci, a da zmiju treba biti u glavu a ženu po legjima, pak ih se ne plaši.“

Ove riječi padoše na Krila kao sjekira po mozgu a strijela po srcu. Prenemože se i prevali na uzoak, ni živ ni mrtav. Fra Grgo ga ne ostavlja, no nad njim bdije i u srcu ga žali. Jedva se malo osvijesti, prihvati ruku fra Grga, prinese je k ustima te je poljubi. Pogleda ga poluotvorenijem očima; htio bi nešto izustiti, ali njegove trostruke suze jasno pokazuju šta je htio reći.

Sveštenik ga ne ostavlja, no bez prekida nad Krilom u sebi Boga moli. Svaka molitva, koja iz čista srca jednog pravednika istječe, lasno do nebesa proјuri te kod božjeg prijestola plodom urodi. A dà i konte Krile, ako i u docna, dogje pri svoju zdravu pamet.

Izvuče ispod uzglavnice zapečaćen svoj tastamenat[1]), pa ga predade fra Grgu govoreći mu: „Tebi na amanet, nikomu ništa ne govori, dok sam ja živ, a pošto ja umrem, predaj ga sudu, neka bude razdijeljeno moje imanje kao što u njemu piše. Megju tim evo ti u ovoj ćesici nešto zlatnih novaca, koje ostavljam blaženoj Gospi na otoku, da mi se svake godine za moju dušu poje misa i grob prekadi.“ [2])

Progjoše za ovim pune tri godine dana. Konte Krile još živ, ali u vrlo slabom zdravlju, a kapetan Jozo Ma . . . . . a niti se utopi ni od svoje umrije, nego evo ga po bokeškom običaju doma, zdrava i punane ćese novaca. Roditelji mu se, žena mu i djeca, pa i svi prijatelji i srodnici, obeseliše. Žena mu misli da u

---

1) U Boki kotorskoj, pa i po Crnoj gori, ovako zovu oporuku, a ova je iz talijanskog *„testamento.“*

2) Ovo je jedna od naj drevnijeh i u narodu naj štovanija Bogorodičina ikona, za koju se govori, da je jedna od one četiri, koje je sv. Evangjelista Luka naslikovao.

Perastu niko ne zna njezinu tajnu ljubav s Vickom Krilovijem, no mnogi znadu, a muž će naj potonji, to se razumije.

S dolaskom Jozovijem nije se mogla dalje tajna ova premučati. Obećanje zemlje raju, da se svake tajne znaju, obistini se. Ćuk ćuk, ode riječ od uha do uha, a iz usta u usta: dogje i Jozu do ušiju ovaj naj mučniji glas, koji je svegj bio posve rijedak u Boki, a ubitačan za svakoga koji zna cijeniti obraz ljucki i junačko poštenje. Smrče mu se pred očima, a uzavre u njemu bokeška krv. Pri obrazu sve i sva, pa i sami svoj život, zaboravi: hoće svoj obraz da pere i da ga čista pred narodom pokaže.[1] Traži Vicka Krilova na sve strane. Kazaše mu da je u crkvi na misi. Pričeka ga dok izide, te put njega juriši vičući: „Jesi li ti oni koji obigravaš okolo moje žene? Jesi li ti oni koji si pregnuo da joj u obraz pri mom životu diraš? . . . . Ako nije istina, reci pred narodom junački da je laž; a ako je istina, vadi mač, da je pred narodom na junačkom megdanu dijelimo, ako nijesi ženetina!“

Vicko se nagje kao pravi junak i obraznik. Grozd od loze, kojeg ove riječi ni naj manje ne zbuniše, no vrže ruku na mač vičući: „Evo me na biljezi! Znadi da nijesam ni strašivica ni ženetina, no Peraštanin kao i ti.“ Obojica jurišiše.

Narod se od čuda nagje zbunjen, i zaista bi bio skočio, da ih razdvoji; ali, u koliko bi čovjek dlanom o dlan udario, jedan drugoga po dva put smrtimice udari. Kapetan Jozo ostade na mjestu mrtav, a Vicko smrtno ranjen.

---

1) Junak ne trpi podlu ljagu. — Mušicki.

Jozova braća i rogjaci povadiše mačeve, da Vicka raznesu na komade; ali se i rodbina Vickova ne nagje lijena, no povadiše svoje, i po jednom se — dva od jedne a dva od druge strane — udariše, i sva četvorica grdnih rana dopadoše.

Narod, koji se pred crkvom desio, junački skoči i s mačevima u ruci[1]) razdvojiše ih, okrivljujući bratstvo ubijenog Joza i govoreći: „Stan'te, ljudi! Ako ste vi jutros jači, Bog je svačiji! Nije Jozo poginuo ni na vjeru ni na prijevaru, nego na junačkom megdanu. Vicko je naš brat kao i pokojni Jozo. Ako je vaš brat poginuo, nije ni Vicku lasno nositi onaku ranu na obrazu, doklen je god živ. Mi vam zapovijedamo da svi povratite mačeve u korice; koji od vas ne posluša, on je protiva nas, a mi svi protiva njega.“ Jedva ih razdvojiše.

Starješine i prvijenci peraške općine uhvatiše vjeru izmegj' dva zakrvavljena brastva do dva mjeseca dana s odlukom da poslije metnu izmegj' njih krvno kolo i po narodnom običaju uspostave prvobitni mir.

Kad donesoše mrtva Joza kući, a popratiše ranjena Vicka, svak se može lasno predomisliti s kojim su ga srcem roditelji nakon toliko vremena dočekali, a konte Krile onako grdno ranjena jedinka sina!

Žena pok. Joza — to se zna — morala je za onakim mužem jadikovati, a što je u srcu mislila i svoju tajnu ukrivala do onog jutra, sjutra će se sve znati.

Braća i rogjaci pok. Joza nijesu šćeli svoju nevjestu na noževe raznijeti, jer im njihov obraz ne dopuštavaše da o jednoj ženi svoje mačeve mrcine; ama ne mogoše je pred očima gledati, nego je pred svekrom i

---

1) Onog doba Bokelji nijesu ni u crkvu bez oružja hodili.

svekrvom obličiše vičući: „Izdiri iz kuće, krvnice našega brata, a eto ti sad udaj se za našega krvnika, Vicka Krilova! Da Bog da vam u sto zlijeh sreća vjenčanje bilo!“

Kad svekrva ču ove riječi, poletje s nožem u ruci na snahu, da je usmrti; ali ona nezrelo pobježe iz kuće k ocu i majci u rod. Roditelji joj ne bijahu čuli ni za svršeni megdan, a još manje što je ona s Vickom Krilovijem na tajno ugovarala.

Nije bilo čovjeka u onoj općini, koji nije sa srcem oplakivao mrtvog kapetana Joza i smrtno ranjenog Vicka; a nije bilo žene, koja nije javno bručila Jozovu ženu, znajući da je ona uzročnica dogogjenog zla.

Uz izgubitak ovaka dva dična junaka žalila su sva bez razlike vlastela, što se ove dvije oglašene porodice zakrvaviše, a do juče se, kao da je jedno brastvo, ljubljahu. Krive Jozovicu i zato što je ona, kao udata žena, mamila Vicka okom i posmijehom pa laskavim riječima.

Rod pak Luce, udovice kapetana Joza, žali mimo ikoga nesretnji dogagjaj, a svoju sramotu po vrhu; ali šta će da uradi? — Sestra im je, i zlo s lude pameti svršeno, a što jedan ludi uradi, stotina mudrijeh nijesu kadri izliječiti. Udovica Luce vidi da je jednom za vazda izgubila milost u rodu i u domu, pa ni obrazu da joj nije lasno, te sama sebe osudi ne izlaziti iz kuće, plačući i jadikujući. Žali i oči svoje izbija što je uradila; žali onakog gospodičića muža, sivog morskog sokola; žali svoje ludo dvoje djece, koje je u domu ostavila, i proklinje čas i uru u kojoj se s Vickom Krilovijem uspoznala i sljubila. No koja sad fajda od svega ovoga? Sve u zalud, docna je. Priznava da ko

čini grijeh treba mu činiti i pokoru! Ko što djelje, preda nj pada!

Nije ostalo u općini odličnog Peraštanina, koji nije po nekoliko puta hodio k Vicku, da vidi kako mu rana ide, i da mu nevoljnog starca oca požali.

Vidjelo se je da neće Vicko od rane umrijeti, ali se znalo da kroz dva mjeseca uhvaćene vjere neće moć rana zarasti, jer je bila duga od slijepoga oka do dno donjega kosijera, a duboka da su bili presječeni zubovi od gornje i donje vilice.

Kad se navršiše dva mjeseca uhvaćene vjere, skupiše se svi peraški domaćini pred crkvom. Pozvaše domaćine od obje u krvi porodice. Ondašnji kapetan općinski, Antun Zmajević, pred kanonikom Dm. Zanom Balovićem [1]) i narodom reći će parničarima na glas, da svak čuje:

„Pozvali smo vas, braćo, da vam kažemo, kako je svijeh nas želja i volja vas umiriti i u prvobitnoj ljubavi ostaviti. Ako se megju vama zlo dogodilo, niti je na vama počelo niti će svršiti. Ljudi se izmegj' sebe zavade i do krvi dogju, ali opet mirotvorni ljudi neki način nagju i na bracki ih način, kako se naj bolje može, umire. Vi ste naša jednokrvna braća a mi vaša, i ništa nas razlučiti ne može do same smrti. Vaše zlo i naše je zlo; vaša megjusobna mržnja i nesloga ni vama ni nama nije probitačna no ubitačna, od kuda se ragja zavist i bracki razdor i nesloga, te razdvaja kuma od kuma a svojtu od svojte i prijeti općom našom propasti. Ja sam, braćo, danas općinski kapetan, a sjutra će neki od vas, pa zato vam u ime svijeh Pe-

---

1) Ne jamčim jesu li se ovako zvali kapetan i kanonik, ali sam ja tako čuo pripovijedati.

raštana ovo i rekoh, i molim da vi dva brastva izaberete izmegj' nas po dvanaest ljudi, a ja ću s njima, i da pristanete naopo što vam braća osude. Ne šćene li koja strana od vas parničara na ovi mir pristanuti, čujte i znadite, da će svakoga Peraštanina u obraz taknuti, a takovog ćemo od svega što se zove bracko odlučiti, te do sugjenog dana ni on naš ni mi njegovi. Je li ovako, braćo Peraštani? . . . ."

Svi, kao jednim glasom, odgovoriše: „Tako smo, kapetan Antune, tu neki dan ugovorili i tako treba da bude, a da kako? Ko braću ne sluša, on nije naš brat . . . ."

Parničari šute, i jedni druge na prezoko ispod namrgogjena čela pogleduju.

Kanonik: „Zborite, braćo! Znam da je svakomu, a kamo li takim gospodičićima, mučno rane vrijegjati, a još teže vaše jade na očigled iznositi; ali svaki od vas zna što nam Bog zapovijeda, a čujete što svi Peraštani hoće. Ne prezirite božju zapovijed niti se svojoj braći mrazite, jer nije lasno s ovom dvojicom ratovati. Poslušajte za vaše i naše bolje."

Sad će jedan naj stariji od brastva pok. kapetana Joza reći: „A no kad je tako, mi s ranjenim srcem pristajemo. A što velite da mi izaberemo dvanaest ljudi a dvanaest naš krvnik Vicko Krilov, mi ne biramo, nego se vi izmegj' vas izaberite dvadeset i četiri, pa sudite kako vas duša i obraz veže. Samo se spomenite, da naš brat Jozo u grobu mrtav gnjije, a Vicko Krilov živ u kući planduje . . . ."

Na ovo i Vickovo brastvo pristade, a kapetan dogovorno odabra dvadeset i četiri čovjeka od poglavitih peraških porodica. Odvojiše se na stranu, i poslije dugog razlaganja i nagagjanja napisaše ovi

Bracki mir.

„Sastadosmo se mi dolje potpisana dvadeset i dva peraška domaćina, a megju nama općinski kapetan Antun Zmajević i kanonik Dum Antun Balović, u brackoj kući (općinskom uredu) ovlašteni od dva vlasteocka brastva Ma . . . . . la i Vi . . . . . ća, da im razvidimo njihovu zavagju s koje padoše u krv, te od one prve pogibe na smrt kapetan Jozo, a od druge smrtno bi ranjen Vicko Krilov sjekući se na megdanu. Osim ove dvojice raniše se u osveti naša četiri brata pri istom megdanu, a to dva M . . . . le, Tripo i Ivan, a dva Vi . . . . . ća, Bepo i Marko. Znadosmo da je zavagja postala iz prave plahosti i ludosti, ali bez ikakve stvarne uvrjede časti ni obraza jednog ili drugog brastva. Priznasmo da je dvije megdandžije nagnalo njihovo oglašeno junaštvo i od pamtivijeka učuvano poštenje, koje ih je od koljena do koljena svegj odlikovalo. Osudismo dakle jednodušno i jednoglasno:

Prvo. Prebismo mrtvu glavu kapetana Joza za ranu na obrazu Vicka Krilova i za druge dvije Vickova dva rogjaka, Bepa i Marka, zato što Jozo dočeka Vicka na crkovnim vratima i pozva ga pokojnik na megdan bez ičijeg znanja ni pitanja, a i bez uvjerenja da mu je Vicko ženi taknuo u obraz, a mi se uvjerismo da nije.

Drugo. Sudimo Vicka Krilova da se kroz po godine dana naj dalje ima oženiti s djevojkom koju on odabere, ali nipošto s udovicom kapetan Joza. Ne pristane li na ovo oboje, sudimo da se ima, kao ne poslušni sin, iz Perasta prognati, a da se po očinoj mu smrti sve njegovo imanje preda našoj crkvi svetoga Nikole za vječnu uspomenu njegovih mrtvih.

Treće. Kad se Vicko oženi, sudimo da ima zovnuti za vjenčanog i krštenog prvom djetetu kuma Tripa M . . . . lu a Ivana, rogjaka Tripova, imaće dočekati samotrećega u kući na pobratimstvo i obdariti ga prilično darom, zato što Vicka nagjosmo krivca što je ugovarao vjenčanje sa ženom kod još živa muža.

Četvrto. Uvjerismo se po čistini, da udovica pok. Joza, ako je falila riječi, ugovarajući s Vickom, kao dugokosa i kratkoumna žena, nije ni naj manje obrazom, no svegj kao poštena žena svoj i muževlji obraz čuvala; zato joj priznasmo da i po danas u našoj općini zaostane poštena gospogja; a ako bi se ikad iko našao od ljudi ili žena da bi nju ukorio ili njezin rod, ukorio bi svijeh nas suce, koji ovako za pravo nagjosmo i osudismo.

Peto. Da ne bi po čem zaostalo mržnje izmegj' dvije porodice s dogogjene smrti kapetan Joza, sudimo da njezina braća u prvu nedjelju pozovu u kuću braću pok. Joza na čast, i da se izmegj' sebe pred našim kanonikom bracki poljube i izmegj' njih dogovore, hoće li se Jozovica opet u muževlji dom povratiti, kako bi mogla njegovati svoj porod i ne čeznula za svojom dječicom a oni za njom, i tamo očekivala priliku nove udaje. Ovo posljednje ostavismo na volju objema stranama, pa kako se oni megju se nagode.

Ovako po našoj duši nagjosmo da je naj pravije, a po zemaljskom običaju naj mirnije i naj poštenije, i svi jednoglasno rekosmo: „Bog dao u dobar čas, a ko na ovo ne pristao, nek ne bude brat naš.“

(Sljeduju potpisi i općinski pečat).

Sve je ovo u potpunom redu bilo dovršeno. Vicko se odma vjenča za jednu vlasteocku djevojku, s kojom

je pri očinu životu imao jednog sina i jednu kćer. Otac mu sve svoje imanje ostavi i mirne duše leže u grob, a Vicko postade savršenim čovjekom i kao takovi naj sretnije je do duboke starosti živio.

Gdje narod s braćom inada neće
I kad bez mita hoće da sudi,
Tu je mir gotov, sam se nameće,
A zloba buji gdje nema ljudi.

NEOBIČAN MEGDAN [1]

izmegj' dva prva rogjaka iz Crnničke nahije, svršen na Cetinju godine 1853. po dozvoli senata.

Rok nedjelja, megdan ponedjenik,
U utornik da kukaju majke,
Ali moja, al' tvoja, Alile . . . .
Nar. pjesma.

Rodiše se jedanak dva rogjaka, dva siva sokola, Stanko i Jokaš, sinovi dva brata, Nikole i Goluba [2], crnničke nahije, od junačke porodice R . . . . . Govori se: „Crnogorac biti a junak ne biti, to ne može biti.“ A dà, što od šta palo, a od loze grozd. Tek što su se noga dobavili, sama ih je narav nagonila, a mla-

---

1) Megdan je turska riječ od „mejdan“ svuda ovamo obnarogjena u mjesto „dvoboj.“

2) Promijenio sam imena megdandžija i njihovih roditelja.

de godine podupirale, da ne miruju kao ni soko, tek što mu brčno perje počne nicati, no u skakanju i igranju i po naravskoj gimnastici stekli ono zdravlje, kojim se svaki Crnogorac odlikuje; a gdje je pravo zdravlje, tamo se i umne sile lasno razvijaju.

Jednogodišnjici, a prvi bratučedi, pratili su se u djetinstvu igrajući i tumarajući gdje ih je djetinstvo nagonilo; no u nekim godinama priznadoše da se nijesu za igru, no za nešto drugo, rodili, te izvršivahu one domaće poslove, koje im roditelji, po uzrastu i snazi, nalagahu.

U šesnaestoj godini njihova uzrasta prihvatiše se junačkog oružja. Brci već počeli svoj trag ukazivati; počeše cijeniti što je ljucki obraz i da su se rodili da za obraz ginu, braneći narodnost i slobodu svoju. Oni su se ljubili ne kao rogjaci, no više od rogjene braće; a gdje je ovaka pretjerana ljubav i milost, lasnije se mržnja sama po sebi nametne, jer je i naj manja uvreda od naj milijega naj teža. Ovo se megj' njima obistinilo sasvim nehotice, i evo njihove prve, može se reći djetinje, zadjeve [1]).

I. Početak megjusobne mržnje.

Stanko je bio pošao jedan dan poslom na pazar, i opazi jednu prikladnu djevojku iz drugoga sela, koju je poznavao, te će je pozvati s njezinom strinom, da ih časti rakijom. U običnom razgovoru i bezazlenoj šali darova djevojci jednu dunju. Tu se s njima rastavi i svak o svom poslu, i na ovom je bilo sve i sva megj' njima i djevojkom svršeno.

---

1) Ovako su mi onda na Cetinju pripovijedali, a i njihovo sam pravdanje u sudu slušao, i, kad su se sjekli na megdanu, gledao,

Slučajno se i Jokaš desi na ovu istu djevojku i njezinu strinu, pak će ih — po običaju — ponuditi na rakiju. One, poznavajući Jokaša, koji im nešto i svoj po materi bijaše, pogjoše s njime i popiše po jednu čašu rakije. Vidje Jokaš djevojku gdje iz džepa izvadi onu Stankovu dunju i miriše je, a put Jokaša se — sa svim na onu prostu — posmjehuje. On, na onu običnu u narodu šalu, otme joj onu dunju, pa s njom u njedra. I djevojka i strina joj, pa i dućandžija nasmijaše se smatrajući to za nezlobivu šalu, kao što i jest, a ništa drugo.

Jokaš ponese dunju kao svoju. Ne dadoše mu vragovi mirovati, no vraćajući se s pazara doma, pokaza je Stanku i, kao u šali, reći će mu: „Gle, Stanko, lijepe ove dunje! i da znaš kakva mi je djevojka danas na pazaru darovala, da je ljepše ni zgodnije u svoj našoj nahiji nema!“

Stanko odma poznade onu dunju, i iznenada mu je ote iz ruka, pa ozbiljno reče: „Ovo je dunja moja.“ — „Nije.“ — „Jest.“ — „A ja ti velim da nije, no moja.“ — „A ja ti kažem, reći će Stanko, jutros je bila moja, a sad ti je ne dam.“ — „Hoćeš,“ vikne Jokaš. — „Neću, niti mi je drago ; moja je“ odgovori Stanko i ne povrati mu je.

Ova prva zadjeva prekide im onu dojakošnju pravu bracku milost. No ova bi mala mržnja lasno i u brzo iščeznula, da ne nastupi ova druga, mnogo veća.

II. Glavni uzrok inada.

U januaru mjesecu godine 1853. nenadno udari carski serašijer Omer-paša s tri strane na Crnu goru (od Podgorice, Grahova i Kolašina). Riječka i Crmnička

nahija dočeka tursku vojsku na granici od Podgorice. U prvom i naj žešćem boju desi se da poteku jedanak Stanko i Jokaš, da posijeku glavu jednom ranjenom Turčinu. Jokaš je slučajno prvi na Turčina doletio i uhvatio ga za perčin, a Stanko potonji, ali odma za grlo. Viču jedan drugomu: „Pusti, moja je glava!“ Ali je Jokaš znao, da on ima potpuno pravo na glavu, jer je prvi za perčin uhvatio Gombasaju se oko glave, no Jokaš ne puštava perčin iz ruke, te zamahnu jataganom i nehotice obrani rogjaka po ruci. Stanko sad izmače ruku; šćaše da se onaj čas osveti ubivši Jokaša, ali mu ne dadoše drugi Crmničani, koji se grabljahu ko će tursku glavu posjeći.

Stanko ožalošćen što glavu ne posiječe, a uz ovo i ranjene ruke, ostupi i zaprijeti: „Valaj ćeš mi u istim opancima platiti [1]) ako u boju ne poginem; jer koji me god pas ujedao, njegovom me je dlakom liječio [2]).“ A Jokaš će njemu u isti čas odgovoriti: „Ne bojim ti se! S jednim bogom i sudom na Cetinje na sto takovih dušmana.“

Boj je trajao još desetak dana i Turci se povratiše.

Od dva naj milija druga postadoše sad dva naj žešća zlotvora. Zaludu su ih roditelji, pa i mnogi ljudi, korili i svjetovali, pa naj poslije i molili, da se umire, ali je sve uzalud bilo.

Oba njihova roditelja pa i svi s glave njihovi seljani vide očigledno da će kad tad jedan drugomu krv popiti. A to bi se i dogodilo, da su smjeli od ro-

---

1) Znači: Prije no te (što nosiš) razdereš.

2) Narod običuo liječi ranu, kad ga ujede pas, dlakom onoga kučka, koji je ugrizao, te u mjesto melema privija.

ditelja i od suda. Naj poslije kapetan one nahije okupi jedan dan nekoliko seockih glavara, i prizove oba rogjaka i njihove roditelje. Reći će ovim posljednim

Kapetan: „Hoću da se vaši sinovi pomire i pred nama poljube. Neću ja niti mogu trpjeti zavadu u mojoj nahiji ni izmegj' dva obližnja sela, kamo li izmegj' dva prva rogjaka pod jednim istim šljemenom. Ako ih vi, kao roditelji, ne možete umiriti, ano mogu ja mojim sudom; a ne mogoh li ni ja, spremiću vas i njih na Cetinje, pa kako vam izide."

Oba brata: „Ne možemo im, kapetane, mi ništa; no, ako ih tvoj sud i tvoja ruka ne umiri, zlo po nas, koji smo ih rodili, a za njih zlo i naopako! . . ."

Kapetan: „Kazujte, nesretnji sinovi, hoćete li se kao braća poljubiti, ali nećete?" upitaće ih.

Jokaš: „Ja s moje strane pristajem, da svu našu mržnju i inad pod noge bacimo i da se kao dva brata poljubimo. Neće li on tako, nek se sa mnom ne ljubi, nego neka sad junački kaže što misli."

Stanko: „Ne ljubimo se više ja i ti nikad, nego će mene prije crna zemlja od tvoje ruke, ili tebe od moje poljubiti. No onda bi bila dva zla. Ako ti mene ili ja tebe ubijem, imao bi nas ko osvetiti, pa eto gotova krv megj' naše dvije kuće. A da ne bismo do ovoga došli, vadi nož, a evo moga: ajd'mo na megdan, pa što kome Bog i junačka sreća donese. Ovako bezbeli (to se zna) živjeti dalje ne možemo."

Jokaš: „Nemoj po čem reći, Stanko, da ti se bojim. Evo me, ako nam kapetan i njegov sud dopusti. Ali promisli, jadan brate, da bi bilo grehota da jedan od nas dva u grobu leži, a drugi nad svog brata grobom leleče. Bolje bi, a i poštenije, za nas obojicu bilo, da junački poginemo i ja i ti u boju protiv neprijate-

lja — a za to smo se i rodili — nego da ti meni krv popiješ, ali ja tebi . . .“

Stanko: „Nema ti tu razlaganja ni mudrovanja, nego, ako nijesi ženetina pod opregačom, vadi nož, a evo moga . . . .“

Na ove ukobre trže Jokaš svoj nož, ali skočiše oba oca i kapetan, te im se ne dadoše sjeći, nego ih kapetan sa oba oca i dva svoja čovjeka spremi sudu na Cetinje s pismom, koje ovako glasi:

„Od mene kapetana S . . a L . . . . . a Gospodaru knjazu i senatu na Cetinje. Eto vam šiljemo dva nesretna rogjaka, Stanka Nikolina i Jokaša Golubova s njihovim ocima, koji su se nešto izmegj' sebe ljuto zavadili lanjskog boja s Turcima u Crmnici. Zvao sam ih i na svaku ruku obidovao da ih umirim, ali ne šćeše nikako, nego su pregnuli, da se na megdanu sijeku, pa im ja nijesam dopustio, nego eto ih tamo, pa ti, Gospodaru, što učiniš, i da si zdravo.“

III. Pravdanje u sudu na Cetinju.

Sjutri dan ispred podne evo ih svijeh na Cetinje u biljardi [1]). Predadoše Gospodaru pismo, i čita ga pred senatorima. I knjaz Danilo i senatori čude se ovoj mahnitovštini.

Upitaće knjaz roditelje, šta je izmegj' njihovih sinova, a oni: „Bruka ih znala, Gospodaru, kao što zna nas, koji smo ih zaludu rodili i do oružja podránili ; nego ti ruke i skute ljubimo, umiri ih ti, a drugi neće niko osim smrti, koju će jedan drugome zadati.“

---

1) Još pri vladici Petru II. ovako se zvala ona odaja gdje se sudilo, zato što se je u njoj igralo na b i l j a r d a.

Istače se Jokaš i sve pravo kazuje što se je dogodilo, kad su na ranjena Turčina jurišili, i kako je on prvi za perčin Turčina uhvatio, a Stanko da mu nije htio dati nego da on glavu siječe. „Istina je, nastavi Jokaš, da se tu nije niko u onaj čas osim njih dvojice desio, osim mene i njega, ali zakleću ti se na kovčeg svet. Petra za tri jutra zaosob na šte srca, da je meni perčin u ruci bio, pa, kad zamahnuh, da glavu osiječem, mišljah da će maknuti ruku s grla Turčinova, te ga ja malo, ali nehotice, obranih . . . .“

„Lažeš!“ zavika Stanko i prekide Jokašu dalje govoriti.

Jedan senator: „Mjeri riječi, o momče! Ovdjen se redom razlozi kazuju, i ne smije niko nikomu ružne riječi reći. Znaš li gdje si i pred kim si?“

Stanko: „Mi smo obojica sustopice na Turčina prispjeli. Istina je da je Jokaša sreća poslužila bolje no mene, te je prvi Turčina za perčin prihvatio; ali i ja oni isti čas sjedoh mu na prsi i stisnuh ga za berikat. Ja se ne bih mogao zakleti, da je oni Turčin od moje puške panuo ranjen, ali mogu da sam ga niz pušku nišanio, i po saruku pa po dolami znam da je oni isti bio. Čuo sam i ja od ljudi, da je glava onoga, koji se nje dočepa; ama da je Jokaš bio brat bracki, a ne orjat [1]), on bi sa mnom poštenje dijelio, t. j. ili bi me pustio da ja glavu posiječem, ili bi mi je osječenu poklonio. Braća smo.“

I knjaz i senatori uprli očima u oba rogjaka, tako u svemu slična, kao da si po pola pogaču ili

---

1) Turska riječ, i znači „čovjek koji ne zna ni što je obraz ni duša, no da postigne ono što on hoće.“

jabuku podijelio. Odbijaju im na mladost, i vele : „Poljubite se, pa ajte doma, i živite kao no ti braća ; a čujem li — reći će im knjaz — po danas, da u čegrsti (inadu) živite, obojicu ću, svetoga mi Petra, povaliti na oni top pred manastirom i dati vam po dvadeset i pet ispod ćesâ.“

Stanko kleknu na koljena, moleći se: „O Gospodaru! zaklinjem te nebom i zemljom, pa su sva tri sveca božija ugodnika 1) pa tvojim imenom, pusti nas da dijelimo megdan; bolje je da jedan od nas junački gine, nego da se, kao dva kokota u jednoj avliji, svaki dan koljemo.“

Svak se u sudu čudi i od prilike svaki jednako razgagje.

Upitaće knjaz Jokaša: „Što ti, Jokašu, veliš?“

Jokaš: „Ja, Gospodaru, pristajem na sve ono što ti zapovidiš. Ako Stanko hoće da se poljubimo i kao braća da živimo, evo mene; neće li no da se siječemo, i ako ti, Gospodaru, dopuštaš, evo me; po jednom se na svijet ragja a po jednom umire.“

I sud i oba oca navališe na Stanka da pristane na mir; ali on neće da čuje, no zadro kao june u brijeg. Pregnuo na smrt, pa postao gluh i nijem.

Narediše knjaz i senatori da izidu i da do sjutra u jutro nastoje nebi li Stanka na mir sklonuli, „a ne mogoste li, reći će im sud, dogjite opet sjutra, da mi kakav lijek tražimo.“

Stanko: „Tvoja riječ, Gospodaru, veže svu Crnu goru i sve sedam brda, a u tvojoj ruci sve naše

---

1) Ostroški sv. Vasilije, Piperski sv. Stefan i Cetinjski sv. Petar I.

glave stoje. Što ćemo do sjutra čekat ovdjen, te dangubiti i utomah trošiti? Sve će, božja ti vjera, u zalud biti, nego nam dopusti da se obidemo, ili me sad pred vlaškom crkvom mušketaj — prosta ti moja krv!“

„A sad što ćemo?“ upitaće knjaz senatore.

Mnozinja jednoglasice odgovoriše: „Bogme, Gospodaru, evo već vidimo šta je. Pustimo ih, kad su pregnuli, a liši nas i naše duše. Ne žalimo njih, nego nesretnje majke, koje su ih rodile!“

„Taman!“ odgovori knjaz [1]).

Nije u sudu bilo čovjeka koji ih ne žali, videći onaka pusta dva momka. Čuju se pojedini izreći: „Ah žalosti! — Ej grehote! — Je li ovo do Boga plakat? — Ni još se ovoga nije dogagjalo u našoj zemlji! . .“ A jedan će reći: „Ovako je, kad se gjavo — naletos ga bilo! — oblijekoli okolo čovjeka i popije mu mozak . . . .“

Nikoli i Golubu, videći da im se sinovi idu sjeći i da će jedan od njih poginuti, zamrznu krv u žilama; stade ih jeka kao dva ranjenika. Ne progovaraju riječi, a ljuta muka na srcu zabranjuje roditeljsku suzu.

Izvedoše ih perjanici na jednu poljanu izmegju krčama. Ode knjaz i svi senatori, da gledaju (pa i ja). Svak, ko se nastanio i ko se namjerio, trči, da ovo zlo gleda. Napraviše šuplje kolo u prostoriji koliko dva gumna. Dadoše im perjanici dva jednaka noža jagatana, svijetla kao ogledalo a oštra kao munja. Zapovigje Gospodar da se samo po jednom udare, i reče: „Koji bi se od vas usudio po drugi put zamahnuti, odma ću ga mušketati.“

---

1) Narod je upotrebio ovu rusku riječ u mjesto „knez,“ zato što je onda bilo kod sva tri naroda knezova na sve strane.

IV. Megdan.

Stade jedan spram drugoga s golim nožem u ruci. Obojica gledaju zgodu da juriše. Ni na Stanku ni na Jokašu živ čovjek nije mogao poznati ni naj manje promjene u obrazu da se uplašio, no kao da obojici sijevahu varnice iz očiju. Prije no što će se počet sjeći, zakleše ih oci strašnom kletvom, da se ne sijeku.

Upitaće Jokaš: „Hoćemo li, Stanko, poslušati naše roditelje i cetinjski sud, ali ne?“ — „Slušam i slušaću, ako ostanem živ, ali jutros neću“ reći će Stanko. — „He, kad nećeš, ano znadi, da te od straha ne molim, nego udri, ne bilo ti ga za dušu“ odgovori mu Jokaš. Skočiše izmegj' njih oba roditelja te im viknuše: „Ano kad se mislite sjeći, naj prije poljubite se i jedan drugome alalite (oprostite) krv.“

Stanko ne šće poljubiti se, no samo alališe se i odaljiše se na jedno pet šest koraka jedan od drugoga, pa kad rekoše: „Drž' mi se! — Držim ti se!“ juriši jedan na drugoga i zamahnu nemilice.

Stanko presiječe Jokašu kotalac lijevog ramena i koliko dva prsta mesa niže kosti, a Jokaš zahvati vrhom od noža i presiječe Stanku tri rebra desne strane prsiju. Zinu rana, pljusnu krv, a iz prsiju odušuje od jednom. Vidje Stanko da je poginuo, i uhvati se za malu pušku, da Jokaša ubije, ali mu perjanici ne dadoše no ih razdvojiše i u dvije krčme povedoše, da se vidaju.

V. Nečuveno vidanje empirika.

Nikola, otac Stankov, nad ranjenim sinom jadikuje i nariče, a Golub nad Jokašem leleče i ječi. Nevolja im je za onakim sinovima!

Desio se na Cetinju oglašeni ljekar Marko Iličković, rodom, čini mi se, iz Crmnice, koji prvo ode ka Stanku Nikolinu, jer je vidio da je smrtno ranjen. Mnozinja odoše za njim (pa i ja). Upita ga otac Stankov: „Što govoriš, Marko, je li rana od vidanja, ali je samrtna?“ — „Rana je neobična, reći će Marko; tri su rebra presječena! Rana zja, kroz koju se vide unutrašnji prijepleti, i čini mi se da su svi zdravi. Nego bržaj i donesi jednu oku vina bijeloga.“

Svi ostadosmo, da gledamo šta će stari Marko sad raditi. Evo vino. Stanko leži na uznak, a Marko mu sasu kroz ranu svu oku vina kao u mješinu. Poče Stanka ljuljati s desne na lijevu, kao da pere kakvu bačvu, pa ga nagnu te kroz ranu iscijedi vino sasvim krvavo. Viknu Marko: „Još jednu oku, ma junački!“ Donesoše mu vino, a on opet sasu i poče raditi kao i prije, pa iscijedi kroz ranu. Kad vidje da posljednje nije krvavo no sukrvičasto, uteže ga jednim pasom, te mu se rebra sastadoše; uze jednu iglu soldinjaču i konca, saši mu ranu, namaza mu je kokošinjim perom umočenim u melem, pa namaza drugim nekakvim melemom jednu krpu, s kojom mu preklopi ranu s vrha do dna.

Reći će vidar Iličković Stanku: „Do veče, kad dogjem, da ti ranu previjem, kazaćeš mi ali si voliji piti rakije ili vina, dok se, ako Bog da, izvidaš.“

Upitasmo Marka, hoće li Stanko kurtarisati, a on smijući se odgovori: „On je moj, ako Bog da!“ Pa nastavi: „Koga sam god do danas liječio, kako ja znam, a nijesam ga štedio ni pitao: boli li te? svaki mi je ozdravio.“

Kad je ono večer Iličković došao, da mu previje ranu, upitaće Stanka: „Kazuj, ali si voliji vina ali ra-

kije piti, dok preboliš.“ — „Voliji rakije“ odgovori mu. Prije no što će mu novi melem udariti, opra mu ranu rakijom, pa će mu reći: „Sad pij rakije, moj sinak, koliko hoćeš, ali vina ni pošto, da nijesi jadan!“ 1)

Mislilo se u početku da je Jokaševa rana sa svim ništava spram one Stankove; ali se svak prevario. Iličković je govorio da bi prije izvidao tri Stankove rane, no onu jednu Jokaševu: „Kotalac je, on veli, koji veže rame s prsima, i koji ne može tako lasno prirasti kao rebro.“

Ovo se u samom djelu posvjedočilo, jer poslije (čini mi se) dvadeset dana povratiše se svojim kućama, nakon 10-15 dana Stanko sa svim zdrav, a Jokaš stoprva nakon dva mjeseca.

Njihovi roditelji, Nikola i Golub, nijesu se kroza sve vrijeme na Cetinju iskraj sinova micali. Oni su svegj kao prava dva brata u ljubavi i dogovoru živjeli, i nije bilo dana u komu nijesu čas ka Stanku a čas k Jokašu hodili na posijelo. Pri radosti da su im oba sina ostali živi, zaboravili su sve prošle svoje jade, zaboravili na njihovo domaće imanje, na dangubu i na velike troškove, a naj radosniji kad su im se sinovi vraćali kući i pošli pred Gospodara i senatore, ištući oproštenje, i pred knjazom se zagrliše i izljubiše, kao

---

1) Ja sam sjutri dan pitao staroga Iličkovića, zašto je Stanka prao viuom iznutra, a on mi kaže: „Mi smo, gospodine, pro pasa podijeljeni kao jedna kuća na dva tavana. Da je zaostala ona krv koja se na gornji tavan slila i zaustavila, izagnjila bi u njemu i on bi umro; a kad sam ja mješiuu od krvi oprao, lako je grlić (t. j. ranu) liječiti. Zub, veli mi, valja vaditi, ako ćeš da se muke oslobodiš.“ Ovakovih ljekara ima mnoštvo u Crnoj gori, koji praktično liječe.

da ništa nije ni bilo. Nije krv voda, i dobro se reklo: „Brat brata do jame vodi, a u jamu ga ne baca.“

Dakle iz doma dogjoše na Cetinje kao naj veći dušmani, kukajući i o zlu jedan drugomu misleći, a s Cetinja doma pjevajući i kao dva rogjena brata. Obojica namirili ćeif i obišli zlo, koje će ih opominjati dok su živi.

GROZNA OSUDA NA SMRT

zaručnika i zaručnice. (Istini dogagjaj okolo 1770 u jednoj općini Kotorskog okružja).

Što jedan ludi uradi, sto pametnih ne liječe.
Nar. posl.

I. Razgovor zaručnikova oca i matere.

Jedne jesenje večeri sva kutnja čeljad bijahu polijegala, a Todor Jokov, pušeći lulu, i žena mu Marija, predući kudjelju, sjedahu kraj vatre. Oboje zamuklo i sve nešto misle. Hoće Todor da nešto progovori, a i Marija, kad bi samo smjela od muža. Već drugi kokoti zapojaše. Vidje Marija da Todor jednako muči a ne lijega, pa će ga upitati: „Smijem li, Todore, nešto te upitati?“ — „Smiješ, a zašto ne?“ — „Odgovori li ti išta Stevan Ilijin za njegovu djevojku, koju si mu još ljetos preko kuma Nikole tražio za našega Milutina? Da si je i u kralja tražio, veli mu Marija, pravo bi bilo da ti već odgovori, hoće li ili neće.“ — „Imaš pravo,

reći će Todor, ali ti znaš, svaki se otac ponosi, kad mu ko šćer prosi, i što više otеže s odgovorom, sve to čini mu se nešto časnije. Pa je i druga; koga je moliti nije ga srčiti; ama ove nedjelje opet ću mu poručiti, da znamo na čemu smo.“ — „Ela, moj Todore, Bog ti dao! nastavi Marija; znaš da je Milutin davno za ženidbu prispio, a jesen na kutnjem pragu, pa ako ga ove godine ne oženimo, kad ćemo? Daj da to veselje čas prije u našoj kući vidimo. Od srca nam je, pa, ako se on stidi, ano nam se čudi zašto ga već ne ženimo. Milutin poznava djevojku, a ona njega, i često se sastaju, nema puškomet od naše do Stefanove kuće, i, kako vidim, smilovali su se da više ne mogu. Pa znadi da sam čula od kume Gjurgje, da Stevanovica pristaje od drage volje. Nego ne dangubi, ako Boga znaš! Rizično je kad barut[1]) i glavnja jedno uz drugo stoji.“

Todoru se ove Marijine riječi dadoše na misli, ne toliko na njezino razlaganje, koliko na ono što mu u velike preporuči, da ne odocni Milutina ženiti, osobito pak što ga zakle i reče: „Ako Boga znaš!“ Diže se i ode spavati. Ne da mu se u zoru prespati. Zove ženu, da stakne vatru i pristavi ibrik od kafe. Sve je ovo bilo svršeno prije svanuća. Ode pravo kod kuma Nikole, zamoli ga da pogje do Stevana i da ga pita što misli, hoće li dati riječ, ali ne.

II. Razgovor izmegj' dva oca zaručnika.

Nikola, pošto ručaše, uputi se ka Stevanu. Stevan ga obično prijateljski dočeka i zove domaćicu, da

---

1) Puščani prah (turska obnarogjena riječ).

donese rakiju. Nikola mu zahvaljuje veleći: „Hvala, kumašine! Neću piti prije nego ti kažem porad šta sam k tebi došao. Poslao me, veli mu, kum Todor Jokov, da mu jutros odgovoriš, hoćeš li mu pokloniti tvoju šćer za njegova sina, kao što sam ti ljetos govorio po Todorovoj molbi. Ako može što biti — i bilo, da Bog da — sretnjo po tebe i po njega; a ne bude li sugjeno, onda ni što govorili ni što svršili. Ti tvoju šćer, brate moj svijetli, udaj za drugim, a Todor će ženiti sina za drugom. Znadi i to, da Todor hoće ove jeseni šiljati svatove po djevojku. Znaš, pobratime dragoviću, da je u kući sasvim inokosan od ženskih glava; kuća obilata, posla dosta, a sin mu prispio kao karamfil, a tvoja ruža procvala, koja se nije za tvoju kuću rodila, no je za tugju sugjena. Tako je Bog osudio! Sad zbori, da umijem Todoru odgovoriti; eno ga kod moje kuće, čeka me s tvojim odgovorom. Molim te ne drži me!“

Stevan se malo promisli, pa će odgovoriti: „Pozdravi mi Todora i reci mu, da mu se čudim što je zaprešio. Ako je kratka jesen, duga je godina. Znam i ja da je inokosan i da mu je sin za ženidbu prispio, no mu reci da ja od moje strane pristajem, ali mi treba sjutra okupiti braću i rogjake i s njima se dogovoriti. Ako mi se Milica i rodila doma, svak od mojeg brastva ima ilake (dijela) od nje, pa ću ti odgovoriti. Megju tim, reći će Stevan, daj da pijemo rakije pa da štogod na namjernu čalabrknemo.“ — „Hoću rakije, reče Nikola, ali ti hvala na ručku, jer sam ručao.“ Popiše jednu za milost, a drugu za ljubav dugu, pa i treću za bolju sreću. Pri polasku reći će Nikola: „Zbogom ostaj, kume! Hvala ti na časti i na ljubavi, i u zdravlju se, da Bog da, vigjali.“

Nikola se zadovoljan povrati kući. Kaže Todoru pravo sve što mu je Stevan Ilijin odgovorio. Todor se obradova, skide kapu i reče: „Ovako ti, kume, hvala. Preporučujem ti, ako po čem Stevan ne bi ti do dva tri dana poručio, potrudi se opet do njega i upitaj ga. Ako je njemu do čekanja, meni nije.“ Todor se povrati kući.

Kad se Todor povratio, sjede kraj vatre, zapali lulu duvana, natakao kapu do obrva, te nešto krupno mozguje. Marija ga gleda, i hoće da ga pita, zašto dolazi jutros kum Nikola; ali se uboja, videći ga onako namrgogjena i zamišljena. Usudi se poslije goleme ure, te ga upita: „Mogu li znati, Todore, što dolazi kod nas kum Nikola? Ako je za kakav seocki posao, nije mi ni stalo; ama ako je za naš kutnji posao, kaži mi, neka i ja znam. Ako sam ti i žena, ano sam ti vjenčani drug.“

Todor je pro čibuka mrko s glave do noga pogleda, pa osorno reče: „Šuti tu! to nijesu tvoji posli no kutnja radnja i kudjelja. Hoćete vi žene da sve ono znate što muževi znadu, je li? Nijesi pogodila, no se pritrpi; nijesi u devetom mjesecu; pa ako ne znaš večeras, znaćeš jesenas.“

Stevan je htio svršiti ono što je Nikoli obećao. Pozva starijeg odijeljenog brata, strica i dva rogjaka i kaže im kako je dolazio Nikola Pajov „da traži našu Milicu za sina Todora Jokova, i hoće da mu odgovorim tako ali onako. Ja sam vas, braćo, pozvao i pitam vas, što vi govorite, hoćemo li mu je dati, ali kako li.... Vi dobro poznajete Todora i Milutina, kao i ja. Kuća je na glasu i imanjem megj' prvim u našem mjestu. Todor hoće da mu se do nedjelje prve odgovori. Pristajete li vi ali ne?“

Svi umuknuše. Vade duvanske toboce i napunjaju lule i pitaju jedan drugoga: „Ima li koji da ukreše, da ne zovemo žensku ni dijete megju nas?“ Zapališe čibuke, te puše.

Desio se stric Stevanov godinama naj stariji, i njega je red da prvi progovori: „Ja bih mu je, sinovče, dao, ako ti i svi koji smo ovdjen pristajete.“ Stevan prvi, pa za njim svi rekoše: „I ja — i ja.“ Zovnu Stevan sina i donese rakije. Popiše po dvije čaše, i razigjoše se s tim ugovorom, da nikomu ništa ne kazuju, prije nego se vjeridba oglasi.

Oni isti dan poruči Stevan za Nikolu i reći će mu: „Pozdravi mi tvog kuma, a moga, sa srećom, novoga prijatelja, Todora, i reci mu, u prvu nedjelju neka s njegovim brastvom dogje pred crkvu i neka donese bocu rakije i na njoj jabuku, a ja ću s mojim, pa ćemo taj dan vjeridbu proglasiti i uročiti dan kad će poslati prsten.“

Naš ti Nikola ni na nebu ni na zemlji od radosti. Neće ni rakije, no nogama u ledinu, pa veselo trči ka Todoru. Kad ga Todor vidje, ne dade mu ni da sjede, no upita: „Ali si vuk ali lisica?“ — „Vuk sam vazda bio i biti ću s božjom pomoći. Tebi sretnja snaja, a meni muštuluk!“ — Sve mu redimice kaza što mu je Stevan rekao. Marija bijaše iza perde i slušaše što Nikola pripovigje Todoru. Otvori sanduk i nosi mu muštuluka novu košulju na uzvode i par čarapa šarenijeh, pa ga poljubi u ruku.

Badava! Hoće Todor da je muž i da pokaže Mariji da je žena, te će breknuti: „Gle ti nje! u svašto hoće da njezin nos uvuče i da se miješa u posle ljucke! *Va via, cenca fede!* (Ajd' ća, nijedna vjero)! Daj da što ručamo, a u naše se posle ne miješaj.“ Marija iznese namjerni ručak. Ručaše, a Nikola se odma po

ručku povrati. Šćela bi Marija da nešto Todoru odgovori, no pri radosti premuča.

III. Vjeridba i rakija.

Nedjelja na kutnjem pragu. Todoru je punana kapa. Kupuje rakiju, dobavlja jabuku i u njoj zlatni cekin; okuplja nekoliko biranih domaćina od njegova brastva, i misli šta će govorit i odgovarati gdje sluša pop i svi mjesni domaćini. Evo osvanu i nedjelja. Uputi se Todor s brastvenicima i s rakijom put crkve. Pri polasku zaprijetiće Milutinu da oni dan ne dolazi pred crkvu, ni da se po danas sastaje s Milicom Todorovom „bez tvoga čuda, veli mu, i grdila.“ Jutrnja se svršila i svak je došao ko je mislio doći.

Reći će pop: „Ja bih, braćo, ako vi velite, da jutros počnemo malo ranije leturgjiju, zašto imamo poslije službe piti rakiju jednoga našega brata, koji vijera sina; nego neka se svak zaustavi, da im u sretno i čestito napijemo.“ — Svi pristadoše. Pop započe leturgjiju. Svak, ko se u crkvi desio, rad bi da se i na preskočke svrši, jer poskakaše živi iz koža, da prije čuju, ko se vijera i za koju.

Božja se služba svrši. Narod izlazi iz crkve i sjedi očekujući popa. Evo i njega i sjede kraj kapetana. Sad evo Todora Jokova gologlava, s punom bocom rakije, na boci jabuka i u njoj cekin. Dava popu rakiju, veleći mu: „Nà, pope, da ti je čast i svoj ovoj braći na okolo! Pijte i znadite, da danas vijeram mog sina Milutina za Milicu, šćer Stevana Ilijina, da Bog da u dobri čas po moju i po njegovu kuću!“

Pop prihvati bocu rakije i zove: „Kamo te, Stevane Ilijin? Ako si čuo što govori Todor Jo-

kov, pristupi i prihvati desnom rukom jabuku, a lijevom rakiju.“

Stevan pristupi gologlav ; prihvati jabuku i rakiju; srknu malo rakije, pa je opet popu povrati. Njegovu bocu rakije, i na njoj kitu cvijeća, dade kapetanu, govoreći: „Evo, kapetane, i moje rakije, da ti je čast i svoj ovoj braći na okolo.“

Kapetan zove Todora Jokova i veli mu: „Uzmi, Todore, ovu kitu cvijeća, i napi se ti prvi iz boce rakije.“ Todor prihvati i stavi kitu cvijeća u njedra ; napi se, pa rakiju povrati kapetanu. Popova boca ode s desne strane naroda, a kapetanova s lijeve. Svaki redom pije i napija: „U dobri čas, da Bog da, po obje kuće !“

Pri razlazu naroda ispred crkve svaki od Todorova brastva izmetnu po jednu pušku.

IV. Prstenovanje i ugovor svadbe.

„Prsten dava, svadbu ugovara :
Ova svadba do mjeseca dana,
Dok ja skupim birane svatove,
A djevojka pripravi darove.“
Nar. pjes.

Todor i Stevan ugovoriše dan kad će prosioci doći s prstenom i s običnim darovima djevojci i svakoj ženskoj u kući. Na uročeni dan ode Todor sa svojim stricom i s bratom, a za veću čast obje porodice povedoše sobom i popa. Kad Stevan ugleda prosioce, susrete ih pred oborom su dva tri njegova brastvenika. Uvedoše ih u kuću i sjedoše. Svak muči, niko ni u nos: čekaju da prosci prvi zbore. Sad će započeti

Todor: „Ej Stevane, moj novi i, Bože daj, sretnji prijatelju! Znaš zašto sam sebe i ovu moju braću, pa i popa, do tebe zamučio? Evo nas, a eto vas; izvodite djevojku, da činimo ono što imamo činiti.“

Stevan: „Sve će u redu biti, ali u svoje vrijeme. Naj prije se, bratankoviću moj, napije pa pije; prvo se voćka prožvaka, pa proguta, a oblićke ne proždire. Prije no prstenuješ djevojku, iznesi i stavi uz rakiju djevojačke darove i uz darove što možeš i koliko te Bog uči. Nije lasno otrgnuti ovaki cvijet, kojega smo za vas gojili. Ako svrćem s puta, reci mi pred ljudma da sam svratio, tražeći ono što nije moje.“

Todor: „Niti se do danas što kupovalo ni prodavalo, prije nego se očima vidi. Kako ću ja davati rakiju, darove i jabuku, prije no vidim imam li rad šta svatove šiljati i koja će moju kuću služiti?...“

„*Stevan*: „Daleko smo, prijatelju dragoviću! Ja niti što tebi za novce prodavam, niti ti što od mene kupuješ, nego ti poklanjam čisto zlato, ne od sile ni od nevolje, nego od dobre volje....“

Todor: „Hè, kad je tako, evo rakija, evo pozlaćene jabuke, evo boščaluk [1]), a evo prsten. Nà, pope, blagosovi ga i povrati.“ — Piju rakiju uz obične napitnice svi redom.

Ode Stevan i povrati se s djevojkom. Ona se svim do niže pojasa prekloni, pa popa i prosioce u ruku. Todor dava Stevanu prsten, a otac ga natiče Milici na prst desne ruke. Sad će Todor dati joj jabuku s cekinom govoreći: „Sretnja mi, snaho, bila! Pa nà ovi boščaluk, te razdijeli komu znaš.“ Donese i Stevan nje-

1) U marami zavezani obični darovi.

govu rakiju, te piju i napijaju. Zapališe po jednu lulu duvana. Svak umuknu. Upitaće

Todor: Kazuj, prijatelju, možeš li mi pred božitnje poklade pripraviti djevojku i koliko možeš svatova dočekati?"

Stevan: „Za svatove ćemo se lasno pogoditi: od dvadeset do trideset mogu, s božijom pomoći, dočekati, ali za djevojku?... Znadi da je pred poklade ne mogu nikako dati, ma po Božiću kad god hoćeš vodi je kao tvoju. Stavi ruku na prsi pa sudi, je li se lasno udati djevojci, koja se spravlja za tugju kuću, a meni dočekati svatove. Nije lasno ni tebi, a kamo li meni."

Brat Todorov: „Što ne zboriš, Todore? Vidim na tebi da ti je žao; ali mjesec dana prije, mjesec poslije, tu ga nije. Kad se ne može, ne može. Ja bih da ugovorimo svadbu o svetom Jovanu po Božiću na naše krsno ime; tako ćemo o jednom harču dva veselja svršiti."

Uročiše na Jovanjdan, a ugovoriše svatova dvadeset i sedam. Po ručku odoše prosioci. Stevan ih isprati, a oni svaki po jednu pušku izmetnuše.

V. Strašno snovigjenje i slutnja.

Kad se Todor doma povratio, kaže sad ženi kako je djevojka prstenovana i kako su ugovorili svadbu o Jovanjudne po Božiću. Ovo produženje svadbe Mariju po srcu kao munja pokosi, ali krije tajnu, koju ona sama a drugi niko ne znadijaše.

Milutin je razumio zašto mu je otac zaprijetio da ne ide u tazbinu, za to što je zazor pošto se vjerio; no ipak oni su se na običnom mjestu i uri češće puta sastajali. Naravno je, za ovake sastanke naj potonji su

roditelji djevojački koji doznadu, i to obično pošto se zlo dogodilo.

Odvraćala je majka Milutina, opominjući ga na očinu zapreku; ali sve u zaludu. Dobro se reklo: „Ako želiš Turčinu zla, moli Boga da se propije; rišćaninu da se preda hajdukovanju, a mladu momku da se smrtno zaljubi, pa eto mu gotove pogibije.“

Marija je dobro poznavala Todorovu narav, kad bi se naljutio. Nije mu šćela kazati, bojeći se većemu zlu, svegjer u nadi da će zlo od koga drugoga, a ne od nje, čuti. Megju tim ona je s dana na dan sama sebe grizla a u strahu vehnula, da je kroz malo dana sasvim životom klonula, a zaspat nikad. Svegj različna joj se strašila pred očima kao u snu prekazuju. Priziru joj se nekakvi ljudi bez glave; kao da čuje gdje pred kuću dolaze i odlaze pokajnice; gleda na jata crnih vrana i gavrana gdje pro kuće tam' amo prelijeću; učini joj se kao da čuje i da gleda gdje udari grom u brdo više kuće i da se iz onog brda prosu na gomile kamenje, pa da se valja na njezinu kuću, a ona, bježeći iz kuće, nastupi na jedan splet ljutih guja, pa, kad nju vidješe raspletoše se i sve na nju jurišiše. Pri ovom posljednjem snu skoči na noge kao zgranuta. Krsti se, moli Boga i zove Todora: „Todore, po Bogu brate, a po grijehu vjenčani druže, ne daj me!“ Todor se skoči, uždi svijeću, uplašeno je gleda i pita: „Što ti se dogodi, Marija? Bog s tobom i angjeli božiji!“ — „Ah, moj Todore, ona mu veli, ni sama ne znam šta mi je, nego ima nekoliko dana da mi se danju svega i svašta prizire, a noću, tek što oči zaklopim, svega i svašta prekazuje. Nego bržaj za starog igumna Petroniju, da mi očita molitvu i da nam u kući zakrsti vodicu.“ — „Ja odoh, reći će joj Todor, ali se ništa ne

plaši; i meni se svega i svašta snijeva, što nije nikad tako, pa ja, kad se probudim, prekrstim se i pomolim Bogu, jer znam, kad pupča ili spada gora, da se naj više i naj čudnije stvari snijevaju. Dok se povratim i dok si na šte srca, srkni iz ove bočice malo agajizme.“ — Ode.

Pred samano podne Todor se vraća s kalugjerom. Marija mu pade pod petrahilj; dade joj svetogorski krst u ruku i nad glavom čita vračevske molitve [1]) i one protiv zlih duhova i pakosnih vjetrova. Zakrsti vodicu, oškropi ikone, pa Mariju i svu kuću. Zamirisa kuća tamjanom pri troparu: „Spasi, gospodi, ljudi tvoja i t. d.“ Pobožnoj Mariji sad se obnovi život kao jordanskom orlu, i kao da joj rukom snimi moralnu i tjelesnu bolest. Blago onomu ko čistim i pravim srcem u Boga i u njegove molitve vjeruje!

VI. Otkriće tajne.

Marija se osvijestila, ali je jednako po srcu tišti zlo, koje ona zna. Bori se i drži tajnu. No svaka tajna ostaje biti tajna, dok samo jedan za nju zna; ama kad obaznadu dvojica, znadu i desetorica. Marijina tajna, ako nije javna večeras, biti će jesenas, jer je zlo svršeno, a grijeh bez lijeka koji čas na javnost.

Milici od jednom iščeznu na licu rumenilo a na usnicama crvenilo. Ne može da jede, a na svašto joi se gadi. Na očigled s dana na dan gine. Ni ona nj majka ne znadu šta joj je. Nije ostanuo u mjestu ni jedan ljekar ni ljekarica koje nijesu pitali za lijek. Ne-

---

1) Starinskih ljekara, svet. Kuzme i Damjana.

ki kažu da je svrgla srce, neki da je bolest na sljezeni, neko da joj je krajčica, a mnozinja da je nastupila na magjije ili na sugreb. Svak nagagja, ali još niko ne pogagja šta joj je, osim babe Dokne, stare primalje. Ova joj na tajno kaže materi Stani: „Seko moja, u jadu kukala!... tebi je šćer zapala u treći mjesec!“ — „Kako bregja? breknu Stana; što govoriš i kako smiješ tu riječ izustit, lajava hrdorogo? Vuci mi se iz kuće, dok ti nijesam sad nos okinula, da spominješ dok si god živa na čiju šćer ti mećeš bljedu!...“

Dokna stište glavu u ramena, proguta psovku ni kriva ni dužna, no za to što je istinu kazala. Povrati se kući i onako ljutita požali se snasi kako je Stana Stevanova naružila i kaže joj na tajno za što. Sad nije treba po mjestu telaliti (glasiti), jer kad zna Doknina snaša, znadu i djeca naša!

Poče se po komšiluku, pa i po cijelom mjestu, svegj na tajno, ćukati da je Milica bregja. Mnozinja su vjerovali, a viši dio naroda držao je to za nemogućno. Novost ova u zalud se tajala; no ako i spava, već je javna, sama sobom raste i kad tad će se sama probuditi.

Milice nema više megju drugaricama kao vazda. K večeru ili iz jutra pogje na vodu, ama i to u rijetko. Boluje i, kad ona ista ni još po čisto ne zna šta joj je, misli da ni drugi niko ne zna. Njezine drugarice, koje su joj na posjed dolazile, ne videći na Milici nikakva znaka bregjine, svaka bi svoju kutnju čeljad sa sažaljenjem uvjeravala da je stara Dokna na pravdi Boga napastovala tugju djevojku.

Nešto ovakovi glasovi, a nešto žaobe majke joj, Stane Stevanove, ženama po selu, na vodi, u crkvi i na pazaru, čitavo ono mjesto omrznu na babu Doknu,

i mnogi govorahu, da bi je za ovakovu bijedu bilo pravo kamenovati. No i babi Dokni mio je obraz i život kao svakomu svoj. Zaboravi tugju sramotu i ne osvrćući se na nepredvigjeno zlo. — Inad babi dušu gubi. Ode jedno jutro ka popu i kaže mu na ispovijest, pridodavši: „Ako ne bude istina, onda neka mene narod kamenuje, i prost im moj život bio na ovome i na onome svijetu.“

VII. Narodna skupština.

Doknina ispovijest iznenadila je popa i tešku brigu na njega navalila. Mučan posao, a za njega prvi dogagjaj od kako se rodio. Neobičan grijeh u narodu, koji nadmašuje sve sedam smrtnih ... Kopile! krupni grijeh! Čuo je za ovu riječ, da se ragjaju po velikim varošima i gradovima, ama u prostom i još neoskvrnjenom narodu smatra se za grijeh i spomenuti, a kamo li ga u svom mjestu doživjeti. Htio bi ovu novost premučati, ali nije za mučanje, jer je odveć krupna u prostom narodu. Zna da baba nije ovo iz prsta isisala i da nema dima bez vatre. Pozva jedno veče desetak s glave domaćina, te im na tajno otkri sve što mu je Dokna kazala, pa nastavi

Pop: „Što ćemo sad, braćo? Ako je istina što Dokna kaže, zlo i naopako, a sramota i grijeh napose; a, ako ne bude istina, ko se smije usuditi na poštenu djevojku i njezinu rodbinu nečuvenu bruku nametati? Kazujte, na koji bi smo način mogli po čisto doznati je li djevojka u taj grijeh pala, ili je čista .... Ovoj raboti nema rastezanja, nego, bez našega manjega grijeha, liječimo tugji grijeh i mičimo ga s naše duše.“

Mnozinja: „Bogme, pope, ako je tebi ova tajna nova, za nas je stara. Kamo sreće da nije istina! Ali je djevojka po sred toga, kao jesmo li mi sada ovdje i gledamo li se očima, a to da je u grijeh upala s njezinijem zaručnikom, Milutinom Todorovijem. U zô je čas majka rodila, a u devet zlijeh sreća uzgojila, da dâ jaki Bog! Biće sad uljegla u peti mjesec, pa se i ona ista žalila drugaricama, da joj se nešto po trbuhu živo miče, i veli da će biti u vodi noću popila pijavicu; a da je pijavica, ne bi joj se na trbuhu poznalo, nego je bregja. Ako taji koza, ne taji rog. Ne dangubimo, pope, pope!... Drž'mo se božije knjige i našega starinskog običaja; neka se grešnici sude na izgled drugijeh mještana. Ko je učinio grijeh, neka čini i pokoru, a da kako?... Je li ovako, braćo?...“

Narod (jednoglasice): „Tako, a da kako? Svačiji obraz pri sebi stoji, a svaka duša o svom grkljanu visi .... Njima njihovo, a nama naše. Ko što djelje, preda nj pada, a ko s gjavolom tikve sadi, o glavi mu se lome!... Nego kazuj, pope, što knjige pišu.“

Pop: „Lakše, braćo! Evo vidimo da se neobično zlo dogodilo, i da je težak grijeh učinjen. Ne velim da zlo sa zlim ni grijeh s grešnicima dijelimo; ama Bog nam zapovijeda da mi pametni opraštamo ludijem odbijajući im na ludost. Ko nije sagriješio, ko li neće? Ako vi, braćo, velite da tražimo ovoj raboti lijeka i od dva zla biramo manje, a to da Milutina i Milicu pošljemo iz našega mjesta pa da im zaprijetimo da više nikad ne metnu noge u naše mjesto, svijet je prostran, pa neka se vjenčaju gdje znadu, a živu kako mogu, samo da Milica ne pomaši kopile u našem mjestu. Pozovimo njihove roditelje i kažimo im, pa ćemo čuti što govore. Ne šćenu li na ovo pristanut, zlo po njih i

naopako!.. Knjiga piše (čita iz Mojsijevog zakona) da se i djetić i djevojka kamenuju. No promislimo, braćo, na Boga i na same sebe, je li mnogo veći grijeh usmrtiti tri duše ali ih prognati iz našega mjesta. Eto vas, a eto njih, a liši (osim) mene i moje duše!.."

Mnozinja: „Ajde, pope, da i to obidemo, ali nijesmo ovdjen svi domaćini, nego da naredimo neka sjutra dogju pred crkvu svi kutnji domaćini, pa Todor sa sinom i Stevan sa šćerom; tako ćemo svakoga čuti što ko govori." — Na ovu pristadoše.

VIII. Posljednji razgovori i osuda na smrt.

Sjutri dan tek sunce iza brda, a crkovno zvono zove sve domaćine, kao i Todora Jokova s Milutinom i Stevana Ilijina s Milicom. Ni Todor ni Stevan ne znadu šta je, koliko ni oni te se još nije ragjao na svijet. Čude se šta je. Sad će znati.

Svak šuti. Očekivaju da pop ali kapetan onoga mjesta započne. Istače se i prvi započe

Pop: „Kamo vas, Todore i Stevane, sretnji pa nesretnji prijatelji? Vi se skoro oprijateljiste i zaručiste vašu djecu, kao svud po zemlji i po svijetu.... Vrag (naletos ga bilo i daleko mu kuća)! nikad o dobru ne radi nego se oblijekoli oko krštene duše, prevari Milutina i Milicu, te prije vjenčanja padoše u teški grijeh.... Narod ne hoće da s njima dijeli grijeha ni sramote, nego smo vas zvali, da vas pitamo, hoćete li se danas za vazda lišiti vašega poroda. Neka idu iz našega mjesta daleko gdje god znadu, pa neka se vjenčaju i žive kako im bude sugjeno. Ne pristajete li vi, znadite da narod hoće.... hoće.... ma što ćemo vam kriti ali mučati? nego hoće da ih kamenujemo. Tako

naša knjiga piše i zakon zapovijeda. Jeli ovako, braćo? Zborite!"

Svi jednoglasice: „Tako, a od treće ruke nikako!"

I Todor i Stevan se skameniše, i oborili oči preda se. Todor kad i kad pogleduje na Milutina krivim okom, a Stevan na Milicu krivim i krvavim. Svijest im se zatupila, a s noga ginu .... šute uprtim očima u dolinu. Na licu im se vidi kako im je ova nenadna bruka i sramota na srce panula. Prosta za njih po sto puta turska sablja a po hiljadu puta dušmanska puška!

Pop: „Zborite, ljudi! Nije došao ovoliki narod, da vas očima mjeri i da u radni dan dangubi!..."

Upitaće Todor Stevana: „Je li istina, Stevane, moj nesretnji i nesugjeni prijatelju, da ti je šćer bregja, i znaš li s kim?..." — „Paski mi, brate, duša ispala, a zemlja mi kosti izmetala, kao Ariji bezumnome, odgovori Stevan, ako išta više no mrtvi za to znam a još manje s kim. Ama ako je, nastaviće Stevan, ličim se od nje jutros za vazda. Voliji sam s mojom braćom pošteno no sa šćerom sramotno živjeti. A ti?" — „I ja se od moga sina ličim! Ako je i jedinak, voliji sam pošteno za njim kukati, nego s njim sramotu dijeliti."

Kapetan mjesni: „Kazuj, Milice, s kim pade u grijeh?" — Ona šuti, a odgovoriće

Milutin: „Sa mnom! Ja ispovijedam pred Bogom i narodom njezin i moj grijeh. Ako sam se prevario, svoj sam obraz, a ničiji drugi, ocrnio. Ja ću je vjenčati kao moju, pa kad ja grijeh i sramotu na sebe mičem, zašto ćete me gonit po svijetu?..."

Narod: „A gdje će ti se obroditi žena, i kuda ćeš s kopiletom što se rodi?..."

Milutin: „U mojoj kući, a neće u nijednoj vašoj. Sad što hoćete ljudi od mene?..."

Ne dade mu narod odušiti, no se uzruja i uskušlja kao ždralovi u gustu oblaku. Stade ga velika graja i vika: „Pod kamenje psa i kučku! Čujete li, vele, bezobraznika? U mjesto da prizna svoj zločin, pita nas: Šta hoćete, ljudi, od mene?... Glete vi sad njega i cijenite mu pamet!“

Skoči narod na noge, i, kao iz jednog grla, čuješe se glas: „Pod kamenje! pod prokletu gomilu!“

Poče zvono u mrtačko tinkati. Narod, u koliko bi se tri put prekrstio, okoli Milutina i Milicu, držeći po kam u ruci. Zavikaše Todoru i Stevanu: „Ako ste naša prava braća i obrazni ljudi, vi se prvi na njih bacite kamenom. Nećete li, ano ćemo vas odlučiti iz bracke i prstom pokazivati. Nije kud kamo ni čekanja! Todor se prvi baci kamenom na Milutina, a Stevan na Milicu, pa svak za njima. Obojica ostadoše pod gomilom, gdje će im kosti istrunuti čekajući uskrsenje mrtvijeh.

Gdje prostota sobom sudi
I gdje neznan s knjigom vlada,
Pravda gine, zakon bludi,
Zlo se ragja i nepravda.

ŽENA KALUGJER.

Opis istinog dogagjaja pri svršetku prošloga vijeka u Bokokotorskoj općini Paštrovići.

I. Dolazak u mànastir.

Pri zahodu sunca na veče Lučinadne arhimandritu manastira Praskvice, Josifu, zapoja lijevo u-

ho 1). Reći će: „Hà! Bože pomozi i daj sprama dobru!“ Upitaće ga kalugjeri: „Šta je, oče arhimandrite?“ — „Dobro, ako Bog da! odgovori im; nekakav veseli glas ili neznani gost u kući.“

Taman trećom na večernju zvonilo, i tek što kalugjeri šćahu da u crkvu ulaze, evo ti u manastirsku avliju uljeze jedan mlad kalugjer, koji nemaše ni brade ni brkova. Pristupi k arhimandritu i poljubi ga u ruku, a svim kalugjerima činovno se prekloni. Kazaše mu da idu u crkvu na večernju, i pozvaše ga da i on dogje, ponudivši ga da stane za pijevnicom, da poje.

On se od prve primi, i, kad dogje vrijeme pojanja. „Gospodi vozvahъ kъ tebѣ, usliši mѣ“ itd. po crkvenom glasu, svi se kalugjeri začudiše krasoti i vještini glasa, jer ljepšeg u njihovu vijeku ni pravilnijeg pjevanja ne bijahu čuli. Osobito je arhimandritovu i kalugjerâ srcu prionilo kad je otpojao: „Bogati obništaša i vzalkaša vziskajušti že gospoda ne lišatsja vsjakago blaga.“

Ako su se ikad igdje kalugjeri ozlosrdili gostu pod kamilavkom i crnom mantijom, zaista praskvički nijesu, no se u srcu radovali što ovog nepoznatog mladog kalugjera u manastiru vidješe, a uz ovo znali su onu njihovu poslovicu: „Vaše prišestvije naš praznik“, te uz njega i sebe bolje ugostili.

Pred večerom piju rakiju i odma za gotovu trpezu posijedaše. Arhimandrit očita običnu molitvu, blagosovi i večeraše mučke.

---

1) Lijevo mi uho sad zapoja,
Ja se nadam veselomu glasu.
Gors. Vijen.

I arhimandrit i kalugjeri iskočiše živi iz kože, da čas prije doznadu ko je, od kuda je i zašto je došao. Nijesu mnogo čekali, jer odma po večeri upitaće ga

Arhimandrit: „Kako je Vaše ime, oče?“

Kalugjer: „Jelisej, Vaša prečesnost.“

Arh.: „A od koje ste zemlje, molim Vas?“

Kal.: „Moskov, a postrižnik kijevo-pečerske Lavre, Vaša prečesnost.“

Arh.: „Radujemo se da smo imali sreću takovog izobraženog jermonaha u naš manastir primiti. Ako želite, molim vas da se priugotovite za sutrašnju leturgjiju.“

Kal.: „Blagodarstvuju, prečasni gospodine! Od svego srdca želio bih, ali njesm dostojni. Az ješte molodec i monah jesm, no ješte njesm jeromonah.“ 1)

II. Pogodba i ugovori.

Arhimandrit vidje da je Jelisej naučen i darovite duše. Ponudi ga sjutri dan bi li htio zaostati neko vrijeme u njihovu manastiru kao učitelj manastirskih gjakâ, a da će mu za trud zabilježiti neku godišnju platu osim zahvalnosti.

Kalugjer mu odgovori da hoće samo za jednu godinu dana pod ovim uslovljem: da obučava gjake u čitanju, pisanju, crkvenom pijeniju i u hristjanskoj nauci sedam ura na dan; da mu se u vrijeme nauke ni jedan kalugjer ne pača; da mu se odvoji jedan komad zemlje pred manastirom, koju će on, drugi niko, ob-

---

1) Da olakšam čitaocima, ovdje prekidam ruske a pišem naše riječi, jer je kalugjer kroz godinu dana tako bio naš jezik naučio, kao da se megj' nama rodio.

djelavati, a da nikakve plate novčane od manastira ne traži osim obične hrane i obuke.

Ovo mu bude sve bez otezanja, no od svega srca, odobreno. Poče učiti četiri namjerna gjaka onog manastira, koji znadijahu nešto čitati, ali pisati sa svim slabo. Pokaza im prve početke krasnopisa, pa poslije dade i propise. Po jednu uru dnevno obučavao ih je u nauku Hristovu, a po jednu crkovno pijenije; po dvije ure na dan radio bi s gjacima zemlju, u koju bi sadio svakojaka i svakovrsnog cvijeća po pravcu. On nikad nije izostavljao ni u proste dane ni jedne crkvene službe, svegj kao pojač za nalonjom. U prazničke dane bavio se je slikanjem na hartiji Hristovih i Bogorodičinih slika tako vješto, da su bile bolje nego neke, koje su od starina u crkvi bile. Bio je strogi posnik: ljubio je kafu, vina vrlo malo, a rakije ni malo nije pio.

Kroz godinu dana gjaci savršeno naučiše krasnopis i potpuno crkveno pijenije; oni komad nekad oraće zemlje postade sad pravi perivoj. Jedna od ovih navedenih Jelisejevih vrlina dosta je bila da ga i arhimandrit i svi kalugjeri štuju i da mu osobitu odanost pokazuju.

Narod, koji bi u manastir dolazio, odavao bi mu svaku počast kao drugim kalugjerima pristupivši mu ruci sa: „Blagoslovi, duhovniče!“ On se nije nikad nikomu puštavao poljubiti u ruku.

Uboja se arhimandrit da Jelisej pri svršetku godine ne otkaže službu. Više ga je puta nudio, pa i molio, da ga pošlje k crnogorskom mitropolitu za rukopoloženje, obećajući mu da će ga poslije svoje smrti kao nasljednika ostaviti. No Jelisej zaostao pri svojoj, t. j. da je još mlad; te ga zamoli, da još jednu godinu zaostane, da obučava sve gjake od četiri Pa-

štrovska manastira (Praskvica, Duljevo, Režević i Gradišta).

Želja arhimandrita Josifa s jedne strane a s druge tajna nužda nepoznatog kalugjera susretoše se. Ostade i drugu godinu.

Sad manastir Praskvica postade pravo i jedino učilište ne samo svijeh manastirskih gjaka, nego i druge djece, koji su kadri o svom trošku uzdržavati se u manastiru. Ko god je kod njega učio godinu dana, više se koristovao no da je učio kod nekad prostog kalugjera čitav svoj vijek.

III. Dolazak jednog Rusa.

Jelisej je češće puta hodio u Budvu (grad daleko jednu uru po moru), da nabavlja potrebite stvari za školu i učenike. U Budvu je bio došao trgovačkim brodom iz Odese jedan sredovječan Rus. Slučajno su se vidjeli, no nijesu imali prilike uspoznati se.

Ovaj Rus dozna u Budvi da je Jelisej kalugjer manastira Praskvice i čuje po kazivanju, da je rodom iz Rusije, te on naumi i ode u manastir.

Jedan dan ispred samog ručka javiše gjaci manastirski arhimandritu, da ide nekakav nepoznati gost u manastir. Naredi da se pusti i da ga k njemu dovedu u ćeliju. Svima se pokloni, a arhimandrita poljubi u ruku. Jelisej upro u Rusa očima, i čini mu se da ga poznava, ali posumnja da ga pamet ne vara, te premuča.

Pošto sjede, sve ih na okolo smatra, i svi njega. Na Jeliseja zaustavi oči i smatra ga, a Jelisej oborio oči preda se. Arhimandrit zamoli Jeliseja, da s Rusom uljeze u razgovor. Upita ga po ruski, ko je, od kuda

je i gdje ide. Začudi se i obradova stranac, gdje u neznanoj zemlji nagje svog zemljaka. Rus mu je sve pravo i čisto kazao na sva pitanja, ali nije Jelisej arhimandritu, no sa svim drukčije, ne za to što nije htio, no nije smio, jer ga je Jelisej poznao ko je, ali se uboja, da mu se tajna ne bi otkrila.

„Ovo je, kaže arhimandritu, Vaša prečesnost, moj zemljak Rus; zove se Jegor Strogonof; bio je carski vojnik, zanatlija kamenar, pa zbog progonstva njegovih neprijatelja pobjegao u svijet trbuhom za kruhom, i moli se da bi smo ga u manastir primili na radnju za samu hranu, jer želi u manastiru raditi i u njemu kosti ostaviti. Ako ne bude na nikakvu manastirsku korist, možete ga lasno otpustiti.“ Arhimandrit od prve pristade i zaustaviše ga.

Jegor je sam odabrao glavnu i naj nužniju radnju, da pravi put od manastira do malog gradića „Sušćepan,“ jedno po ure daleko od manastira, drugi do manastirske luke, a treći do u planinu, gdje je manastirska stoka ljeti plandovala.

Kroz desetak godina sva su ova tri puta bila pravilno svršena i kamenom pokaldrmana, tako da se i dandanas kao njegova uspomena u svojoj cjelosti uzdržavaju.

On bi svako jutro, osim nedjelnih i prazničkih dana, ponio sa sobom hljeba i malo smoka uz hljeb, i jednu tikvu vode. U zahod sunčani vraćao bi se u manastir, večerao i odma legao. On je želio da se češće puta s Jelisejem porazgovori, ali je vidio da ga kalugjer izbjegava, a on svakoga, jer nije htio naš jezik učiti, zato što se nije htio s nikim družiti.

Dok sam živio u Budvi, mnozinja su me po čuvenju drugih uvjeravali, da su mnogi seljaci, prolazeći

putem, šćeli pomoći Rusu prevaliti ili prenijeti koji poveći kamen, no nikad nikomu nije dopustio; da je bio vrlo pobožan i strogi posnik. Drugim imenom nikad ga niko nije zvao osim „Rus.“ *)

IV. Smrt i ispovijest Strogonofa.

Sprovodeći Jegor Rus ovako mučenički život, naravno je da ga je morao pokratiti. U svojoj nedovršenoj pedesetoj godini obolje i pade u postelju. Vidje da će umrijeti, te prizva Jeliseja, da ga ispovidi i pričesti. Jelisej nije znao na koji bi se način odrekao, bojeći se Jegoru kazati da ni još nije rukopoložen, nego ga samo ispovigje, a jedan ga manastirski kalugjer pričesti.

Uz ostale pomanje grehove govorilo se, da je ispovidio, kako je ubio jednoga čovjeka, koji je nagnao zeta mu i sestru da preslove Jelisavetu da se pokalugjeri, koja je bila vjerena za jednog bojara, a ubijeni htio naslijediti cijelo imanje od svog tasta, a „moga brata Nikolaja Strogonofa;“ zato da ga je ubio, pošto je čuo (Jegor Rus), da mu je bratanična Jelisaveta pobjegla iz manastira negdje po svijetu, i kako je više no godinu tražio, pa nije mogao za nje smrt ni život ništa čuti.

Kalugjer Jelisej po ovoj ispovijesti uvjerio se da je Jegor njegov isti ujak, čovjek prilično naučen i imućan. Savjest je kalugjera mučila, što je ovu tajnu

*) Sva ova tri puta ja sam više no jednom pregazio, dok sam u Budvi živio (od 1833. do 1839. godine) i kao očigledac čudio se, da je mogao jedan čovjek sobom ovoliko puta sagraditi, koji će od prilike ukupno imati pet šest kilometara duljine.

premučao i u grob ponio *). Tajno je svog ujaka pri smrti i po smrti plakao. Strogonofovo je ime ostanulo zapisano u vječnoj čituli nad proskomidijom crkve manastirske uz imena umrših kalugjera onoga manastira.

V. Smrt arhimandrita Josifa.

Jelisej zaostade i dalje u manastiru kao učitelj. Svak ga od one općine ljubljaše i štovaše, a osobito Paštrovsko sveštenstvo. Njemu je u manastiru lijepo i ugodno bilo, a arhimandritu još povoljnije i ugodnije. Često je nagovarao Jeliseja da se rukopoloži, svegj obećajući mu nasljednikom ga učiniti; ali sve u zalud za to što mu je Jelisej odgovarao: „Nijesam dostojan, prije nego se od grehova očistim postom i molitvama.“

Arhimandrit vidio je da se Jelisej po naravi rodio bezbrk, kao što je više ljudi, pa i samih kalugjera, gledao bez brade i bez brka; ali nikad nije mogao o čemu drugome posumnjati.

Pod duboku starost obolje arhimandrit Josif i vidje da mu je duh na koncu, pa prizva sve kalugjere i Jeliseja, blagosovi ih i s njima se oprosti. Reći će: „Ostavljam za igumna manastirskog naj starijega megj' vama, kalugjera Parteniju. Preporučujem vam da živite kao prava po Hristu *bratija* u slozi i ljubavi, a koji bi se od vas našao da naruši megjusobni mir i ljubav, biće mi odgovornik na onome svijetu i na strašnom Hristovom vtoroprišestviju. Ostavljam za svog na-

*) Ne mogu jamčiti za istinitost ovih riječi, ali meni je pripovijedao neki prastari pop, Jovo Gregović, Budvanski parob, koji je u Jeliseja učio, i o njemu više puta pohvalno govorio.

sljednika kalugjera Jeliseja, pošto se za jeromonaha rukopoloži, a, ako ne bi htio, onda igumna Parteniju."

VI. Smrt i tajna kalugjera Jeliseja.

Kalugjeri priznaše kao svetu dužnost posljednu arhimandritovu odluku. Udvostručiše megjusobnu ljubav; priznaše Parteniju za igumna, odavajući mu pristojnu čast; manastirske prihode ne zapustiše, no umnožiše.

A Jelisej? On učiteljstvuje, drži crkovno pijenije, pomnjivo pazi svoju bašču; pri običnoj skromnosti svakomu pokazivaše počast i štovanje. A o rukopoloženju? — Nije nikad htio ni čuti igumna i kalugjere, kamo li da se rukopoloži. Oni se čugjahu, zašto neće da se kalugjeri, no nijesu se usugjivali pitati ga šta je, vjerujući njegovoj svagdašnjoj riječi: „Nijesam dostojan."

Prolažaše ovako godina za godinom i, pošto je Jelisej navršio svoje pedeset i tri godine, poče od jednom s dana na dan klonuti životom od suve bolesti (sičije — *etica*). Bolovao je godinu i nešto više. Vidje da će umrijeti, pa prizva igumna Parteniju, da ga ispovidi i pričesti. Ne ispovigje mu tajnu, nego mu reče: „Oče igumne, molim Vas, izvolite poslati po mojoj smrti ovo zapečaćeno pismo komu je adresirano u Rusiju i nikomu ga ne kazujte. — Vi znate što je tajna duhovna." [1]

---

1) Doznalo se poslije, no ja ne znam kako, da je pismo bilo adresirano na nekakva bogatog velikaša Rusa (ne spominjem se imena) i govorilo se da je to bio sin pok. Jegora Strogonofa Rusa, u komu je pismu, po svoj prilici, javila za Jegorovu i njezinu smrt.

Poslije dva tri dana prestavi se. Svi se kalugjeri okupiše okolo mrtačke postelje i oplakaše ga kao rogjenog brata.

Digoše ga, da ga po crkvenom obredu okupaju. Kad tamo? — Kalugjerica je bila, a ne kalugjer!

RIJETKA OSVETA.

Istini dogagjaj našega doba. Slika iz Crne gore.

Bog te sačuvao ženina ukora!
Nar. posl.

Šunjo Golubov, od naj starije i naj oglašenije kuće V.....ća s Čeva [1]), katunske nahije, oženi se od junačke kuće Kr.....ća iz Cucâ a za djevojku od naj krvavije kuće, te našla slika priliku: združio se kremen i ognjilo, a po naravi čelik i mazija. Ako izmegj' njih nijesi mogao vidjeti one uzajamne šale, milovanja i veselog razgovora, koje se obično dadu čuti i vidjeti dajbudi prve godine vjenčanja, ano su pot-

---

1) Čevo ravno, gnijezdo junačko,
I krvavo ljucko razbojište!
Mnoge li si vojske zapamtilo,
A mnoge li majke ojadilo!
Ljucke su te kosti zatrpale!
Vazda râniš od Vidova dana
Gavranove i mrke vukove
Junačkijem i konjskijem mesom.
Gors. vijen.

puno obojica znali izvršivati svoje dotične dužnosti. Šunjo se je ponosio svojim oglašenim junaštvom i jakim brastvom i što se od onake porodice oženio i hoće da je u svakom pogledu čovjek i muž; a Petruša dičila se je svojim junačkim rodom i što je onakog ozbiljna junaka vjenčala. No ako je i bila svom mužu vjerna i poslušna, ipak je priznavala da mu je vjenčani drug, ama da je on prosio i po nju svatove šiljao. Pri svoj ovoj uzajamnoj ozbiljnosti ona mu je rodila kroz petnaest godina šest sinova, šest posebnika. Od vuka i vučice ne mogu djeca da drukčija budu no pravi vučići. Grozd od loze, a voćka pod svoje stablo!

Ovaki dični porod utrostruči megjusobno štovanje muža spram žene i obratno. Nije šala šest muških glava od svog srca u kući imati! I čitavo se pleme raduje gdje im brastvo muškim glavama napreduje.

Djeca na očigled buktijahu kao kvasni kruh; od junaka oca a od obilate majke toliko Obilićâ. Planinski zrak i prirodno živovanje uzgojilo ih je uz prosti hljeb i ne osmočanu krtolu. U mjesto kakve nauke prva im je škola bila čuvati okolo kuće jarad i kozlad a poslije koze i ovce. Odma sad priznadu da se nijesu za domaće poslove samo rodili, no boriti se s Turcima četujući po Hercegovini, i znadu da je poštenije junački poginuti, nego doma u pepeljaku ženski umrijeti.

Sluči se da Čevljani ubiše jednoga Cucu, rogjenog Petrušina brata, Mićuna, ni kriva ni dužna, no da osvete jednoga njihova, koga bijahu Cuci ubili. Petruši ga je žalije bilo, no da joj je jedan od šest sinova poginuo. Po srcu je ljuto pokosio. Brat joj je, naj slagje ime svakoj sestri u ustima! Za njim je po običaju ostrigla kose, svoj ponositi vijenac. I Šunju ga je žao,

tim više što ga je jedan njegov isti rogjak ubio. Zao mu šuru a žao Petrušino jadikovanje. Očekivao je s dana na dan, kad će mu žena izustiti ono što joj na srcu i na vrh jezika stoji.

Ne bijaše prošlo ni po godine poslije smrti Mićunove, ne mogla dalje na srcu da svoju pomisao ne izusti, no jedno jutro pregnu i reći će mu

Petruša: „Odavna se kanim da te nešto pitam. Bud li družiš s tvojim rogjakom, a s mojim krvnikom, Jovašem, pade li ti i jednom na um da je on ubio tvoga šuru, a moga brata Mićuna?“

Šunjo: „Kakvo je to pitanje jutros? odgovori joj namrgogjeno. To nije tvoj ni moj posao. Imao bi ga ko osvetiti, ali su Cuce davno našijem glavu dužni, pa se osvetili, jer nama nije do sad nigdje ni rana to li mrtva glava zaspala. Ljudi se ne svete kad hoće, jer je brza osveta gotova šteta, nego zgodom.“

Petruša: „A tako li je, Šunjo, je li? Ja sam mislila da sam vjenčala obrazna junaka!... Da si ti poginuo kad i moj brat Mićun, on bi tebe do sad osvetio. Sad vidim što je i kako je; no ako je muka trpjet, nije pamtit. Imam, u ruke božije, šest sinova: dako se jedan od njih bude obrazom i junaštvom u ujaka Mićuna uvrgao i da ga osveti!“

Ove Petrušine ukorne riječi padoše Šunju na srce i po obrazu kao žerav. Desio se junak nad junacima, a obrazan mimo čovjeka; nikad još ni od koga u svom životu prekoren, a kamo li od svoje žene. Premjeri je očima s glave do noga, diže se i zapali lulu duvana. Ono veče zamrknu u kući, a sjutri dan ne osvanu. Žena mu za tri dana ne ču glasa ni traga. Otišao je tajno u Nikšiće, da uhvati vjeru s Turcima; on zna za što i dokle.

Deveti dan puče puška u planini više Čeva, a zavikaše čobani: „Ko je vitez! Pogibe Mrgjen Vukalov.“ Svak ko pušku nosi odleti onamo i jedva ga živa zatekoše. Upitaće ga: „Ko te ubi?“ — „Ubi me moj rogjak, Šunjo Golubov,“ jedva im mogao izgovoriti. Izdahnu. — „Kakav Šunjo Golubov, upitaće Komnen, brat Mrgjenov, Čevljane, ako Boga znate?“ — „Bogme čusmo kao i ti! ama zašto ovakoga brata ubi, Bog mu sudio?“ svi mu odgovoriše.

Ono veče Šunjo odbježe u tazbinu u Cuce. Kaže im, kako je ubio Mrgjena Vukalova, i da mu više u Čevu nema stanja od crnogorskog suda, i da je već uhvatio vjeru s Nikšićkim Turcima do Gjurgjevadne. „Preporučujem ti, reći će tastu, ženu i djecu, da ih ne pustiš da svisnu od gladi, ako im do nevolje bude; dok sam ja živ, neće tvoje poginuti, a, ako me rogjaci ubiju, naći će se jedan od šest sinova da ti plati. I u zdravlju se vidjeli!“

Zaustavljaju ga, da večera, no stara lisica a mladi vuk zna što ga očekuje. „Nema mi, veli mu, čekanja; treba mi osvanuti u Nikšićima, e će potoč za mnom na sve strane. No ako imate u kući malo hljeba, dajte mi.“ Ode.

Kad je u Nikšiće došao, prijavi se grackom zapovjedniku, Arslan-begu Mušoviću. Kaže mu kako je ubio svog rogjaka, oglašenog četovogju Mrgjena Vukalova, i zamoli ga da mu dade jedan svoj čitluk pri kraju polja. „Aferim, gazijo! veselo mu Mušović odvrati; biraj od deset čitluka koga god hoćeš; taki mi se junak hoće na ovoj krvavoj krajini.“

Ako je Mušović objeručke dočekao i namjestio Šunja, svoga staroga krvnika, ne zna ako je Šunjo dlaku promijenio, da nije ćud. Ako su se i združili, znao

je Šunjo da je to sasvim ona prava poslovica: „O Turčine, za nevolju kume! a ti, vlaše, silom pobratime“ i znao je da se ne slaže Božić sa barjamom, nego da će prije more oslačati, kaže „Gorski vijenac.“

Niti je mogao Šunjo bez kutnje čeljadi ni ovi bez njega daleko čekati. Prevede familju u Nikšiće i naseli se blizu tri četiri crnogorske porodice, koje bijahu od krvi pobjegle i onamo se nastanile, te se s njima sljubi.

Porodica pok. Mrgjena Vukalova u zalud se notnjo i dnevno vrzala, eda bi mogli Šunja gdje dočekati i ubiti; ali mu nijesu smjeli na kuću udariti. Megju tim prispješe mu tri sina starija kao tri planinska Diva [1]).

Jedno jutro ponese Petruša Šunju ručak u polje na oranje. Sjedoše pod jedan veliki orah u hlad i ručaše. Po ručku Šunjo zapalio čibuk i zanio se u nekakve krupne misli, te neobično izgledaše, i, kao što jedna junačka pjesma o njemu kaže,

Okupio mrve na obrve (namrštio čelo)
A obrve sjele nad očima.
Da mu vidiš dva oka krvava
I njegove ne oprane brke,
Sama druga spopala bi tuga,
A dvojicu oganj i groznica ....

pa će upitati Petrušu

1) Ovo ime uprav spada narodnoj alegóriji. On se, vele, u planini kao vila pojavio; njegovim su očima svi ljudi mravi; on naj veće stablo rukom izvuče kao djevojka struk bosioka, i da je od jednom donio na legjima svu drvenu japiju za gragju Nojeva kovčega i t. d.

Šunjo: „A da, Petrušo! kazuj sad kako ti pamet osijeca, jesi li vjenčala obrazna i valjana muža, ali onakoga što mi tu neki dan reče.“

Petruša: „Bogme, Šunjo, znaš kako sestru boli jedinak brat pod oružjem, kad joj pogine od dušmanske ruke. Znaš da sam od junačkog soja rogjena ; znala sam da Mićuna neće niko prije osvetiti kao ti, a doklen ga rogjaci osvete nijesam mogla čekati, bojeći se da od muke na srcu ne puknem kao nenačet kostanj u žeravici, ili da ne bih sama sebe usmrtila. Nevolja me nagna te ti ono, kao svom vjenčanom drugu, rekoh. Do sad sam ti bila vjenčana žena, a po danas neka sam ti robinja, kad si moje rane izliječio, a sebi obraz osvijetlio.“

Šunjo: „To me i nagnalo da ubijem svoga brata, da ostavim kuću i ognjište, svoj kam i zavičaj; a što mi je naj teže? što postadoh turski čipčija; uletio u tugje jato, da slušam hodžu gdje s munara viče po pet puta na dan.“

Petruša: „Pri obrazu sve se zaboravlja! Taki čovjek kod šest sinova u sred pustinje sačinjava selo, a nije muka za vijeka ni amin do vijeka, nego ....“

Šunjo: „Anu neka, umukni! kao da negdje popucavaju puške! (Uša). Na! eno puca po rudinama ispod planinice. Bojim se da nijesu udrili Čevljani na našu stoku. Ajde ti goni volove doma, a ja odoh onamo, da vidim šta je.“

Pripasa brže bolje oružje, a prihvati svoju vjernu šišanu, za zlo spravnu; prekasa polje, a prihvati se gore, sve trčke:

Jedno mu se srce umorilo,
A drugo se teke uzigralo,
Na trećemu ljuta guja spava.

Pogleda s jednog vrha; vidje udrili mu rogjaci na stoku, a čuje gdje mu čoban klikuje žive i mrtve u pomoć, a prati napadače. Vidje dva naj starija sina gdje trče u potjeru. Vješt grabežu i četovanju, kao i mnogim bojevima, preteče ih stramputicom, zapade u zgodan klanac i naništani pušku na jednoga rogjaka, koji nošaše čobanovu glavu.

Dževerdara po kundaku ljubi:
Dževerdare, sve moje ufanje!
Nemoj mene vatrom prevariti,
Za oko te ni moliti neću.

Puška puče, a dvije mrtve glave na zemlju se prevališe — jedna Šunjova čobana, a druga onoga te je čobana posjekao. Viknu na sinove, te za otimačima u potjeru, i ubiše još jednoga, a drugoga raniše. Napadači se uplašiše i ostaviše plijen, a ponesoše na nosilima dva mrtva i jednoga ranjena druga.

Ako Petruša broji da su do sad četiri glave poginule za jednu njezina brata, Šunjo ne broji ni ove bracke ni one turske što je posjekao koliko ni vuk koliko je ovaca zaklao i pojio. Svog je čobana osvetio.

Jesen je. Svaki aga šilje svoje momke po čitlucima, da sabiraju ljetinu. Evo i Šunju dva momka Turčina. Turci, kao Turci, traže večeru, a konjima zob i sijeno, pa i ono što nema u kući. Šunju je red trpjeti, bojeći se zla gorega. Iznese im u svoje vrijeme večeru, a momci počeše na onu njihovu nadebljati, i reći će jedan od njih: „Nemoj nas, vlaše, ti po čem omrsiti (krmetinom), da nijesi grdan i nesretan!“

Čuvši Šunjo ovu riječ, prevrne mu se svijest, a okrenu kapa oko glave, pa će zavikati: „Ma kakav vlah, turska balijo?“ Ovo ni još ne bijaše izustio, trže

jatagan iza pasa i od prve mu podrubi glavu do ramena. Drug mu se prihvati kubure, da Šunja ubije, ali nema vremena, jer Šunjo i ovoga posiječe, ter mrtav Asan pro Alije pade.

A sad? — Da je iko drugi bio, smeo bi se i ne bi znao šta će u onaj mah raditi. No Šunjo ni naj‚manje; njemu je na očima krv i voda jednaka. Ovo mu nijesu ni prvi ni potonji Turci ubijeni. Viknu na sinove sasvim hladnokrvno: „Tovarite na turske konje kutnje potrebe koliko više možete, i svaki od nas prihvatimo u vreću po nekoliko žita, a ajvan prizajmimo pred sobom; nije nam ovdje čekanja, no da bježimo.“

Uputiše se noću stramputicom i osvanuše u vrletnoj planini *Goliji*, te se smjestiše u jednoj prostranoj pećini, u kojoj je Šunjo više puta četujući noćio i danivao. Ako je ispod sablje Nikšićkih Turaka pobjegao, grgja ga smrt očekuje. Boji se turske potjere, a u pustošnoj pećini njega i kutnju mu čeljad muči u svačemu oskudica, a njegovu golemu stoku, konje i volove, gladni vukovi, gdje im je leglo i stanovanje.

Ni ovoga se nije Šunjo uplašio. Oglašen junak i zakleti turski krvopija svud nagje brata po krvi i jeziku. Prijavi se u naj bližemu selu nevoljne raje. Svak mu se obradova kao ozebao suncu. On im je svoje jade pripovidio, a ovi ga objeručke za brata i u nevolji borioca primiše.

Kroz malo dana on skupi deset petnaest biranih momaka i junaka beskućevića

Sve po pušci i krvavoj ruci,
Koji može stići i uteći,
Na zapetu pušku udariti,
Te od rane jauknuti neće,
Ni do sebe uplašiti druga

Koji pregne ginut i ubiti
I ranjena iznijeti druga;
Koji može u planini živjet
Po tri dana o bukovu lišću,
A četvrti o luli duvana....

Četuj s družinom danas, a četuj sjutra; dočekuj turske karvane i svatove, plijeneći im iz rudina ovce, a odreni iz polja konje i volove, nagjoše se Turci na veliku čudu i jadima, nikad tako.

Muka i nevolja naj preči je i naj bolji učitelj. Okupiše se svi Nikšićki Turci u hâr Arslan-bega Mušovića, da saborišu kako bi se mogli od Šunja — pravog za njih biča i kandžije — osloboditi. Nagjoše da drugoga lijeka nema osim da Šunju oproste one dvije glave što ih je u kući posjekao, da ih svi Nikšići po jednako novcem isplate, da mu dadu vjeru, i da ga opet pozovu na prvi Mušovića čitluk. Na ovo svi jednoglasno pristanu i pošlju Nikšićkog popa, da ovo Šunju kaže i da ga na ovo poduslovlje povrati.

No ako je Turke na ovo nevolja nagnala, Šunju je pri svom mučenom živovanju u pećini dobro bilo. Ako je i bio u turskoj granici, ano je slobodno živio i radio, a svegj je nazirao na staru narodnu riječ: „Ni u moru mjere, ni u dušmanu vjere.“ Ne šće se povratiti.

Šunjevo od nevolje po Hercegovini četovanje nijesu mogli Turci dalje snositi. Teža im je bila sramota no šteta. On je znao da će kad tad turska vojska na njega udariti notnjo i iznenada; nije žalio svoj ranama izrešetani život, no sinove. Svi pod oružjem, koji ne bi jedan drugoga iznevjerili, no svi izginuli u obrani; a uza sve ovo znao je da mu više u Crnugoru povratka nema budući tri mrtve glave dužan; te nakon desetak dana otporuči Arslan-begu Mušoviću, da se neće opet

povraćat na prvi čitluk, budući polje za njega nije no planina; no ako mu pokloni nekoliko meteha na Trubjeli 1) i ako mu dadne pismenu pod mohurom tvrgju i vjeru, da će se već proći svakoga zla i četovanja. Mušović od prve i od dobre volje posla mu pismenu tvrgju i vjeru darivajući mu mjesto u prostoriji koliko može s jednoga mjesta svud na okolo puška dovrći.

Na Trubjeli ogradi jedan veliki han, gdje je lijepi novac dobivao. Predade se sa sinovima težačkoj radnji; iskrči silnu zemlju na okolo hana; ozida njekolike i opletene torove, gdje je do duboke starosti živio, a po smrti ostavio sve šest sinova i od sinova sedmero unučadi. 2)

---

1) Usamljeno mjesto na trojednoj megji Nikšića, Banjana i Grahova.

2) Ja sam ovog rijetkog pregaoca junaka u Risnu god. 1849 gledao. On je bio nešto manji od mjernoga čovjeka, širokih pleći i punan mesa, gustih i kosmatih brkova, krupna i debela govora; malo je govorio, ali mu se na očima vidjelo da u njegovoj glavi nešto krupno i ozbiljno spava. Nikad ga niko nije čuo da pjeva ni vidio da se nasmijao grohotom; u društvu bio je druževan i pogodan, ali kao čovjek ozbiljne naravi izbjegavao je svaku šalu i besposlicu.

SELJANI PROKLINJU IME „LAZAR.“

Po narodnom pripovijedanju istini dogagjaj u općini Pobori budvanske okolice okolo polovice osamnaestog vijeka.

I zagrmi teškom anatemom
Na tri Vuka, roda izdajnika,
Vukašina, Vuka i Vujicu.
Gors. vijen.

„Anu umuknite, djeco!“ viknuće poborski knez Ivan. Izigje pred kuću i čuje gdje je neko iznad manastira Stanjevića začestio vičući: „Ko je vitez! udariše nam hajduci na torine!“ Pa iz puške ta-a-ăn, pa opet ponavlja klikovanje. Knez Ivan otrča pred crkvu i stade hitno u zvono tinkati [1]). Povrati se kući i zove svog jedinka sina Lazara, koji u potkutnjici preorivaše njivu za ozim, veleći mu, da brža doma, da se pripravi i, kad se seljani okupe, da ide s njima u potjeru za hajducima.

Knez je već bio spravan, a žena pripravila brašnenik za njega i za sina Lazara. Po gdje gdje koji od seljana pridolazi; koji dolaze, pitaju kneza, šta je, a on im kazuje. Očekuju dok se svi seljani okupe.

Davno je sunce iza brda oskočilo, a ni pola seljana nema. Čudi se Ivan i pita one te bijahu došli: „Šta je ovo te naši ne dolaze? A ako odma u potjeru ne pohitimo, zalud nam put i poslije boja kopljem u

1) Klepetalom u jednu stranu zvona znak je u prijekim nuždama: „Svak pod oružje pred crkvu!“

trn; jer što vuk u čeljusti ugrabi, a hajduk pred sobom goni, ne čeka, no bježi.“ — „Bogme, kneže, odgovoriće mu, znaš da ni žene nijesu vazda kod kuće, a kamo li ljudi. Neko pošao u pazar, neko u polje, neko u mlin, a može biti da mnogi nemaju spravna hljeba ni opanaka, a na ovu gladnu godinu mnogi pošli, da traže žita u priček, pa . . . .“

„Ma što drobite jutros kao djeca? presiječe im Ivan srdito riječ. I kad bi sve to bilo istina, opet bi ljudi svemu tomu mogli doskočiti, da se nijesmo izrodili. Dobro su naši stari pretkazivali, da će doći vrijeme kad će potonji naraštaj doći da u četvoricu s nategom mogu jedno jaje nositi, a plašiviji od zecova. Vuk ne nosi sobom ni oružja ni opanaka, a kamo li brašnenika, nego se u svoje srce uzda, te pregne i sebi ručak ulovi. U moju mladost — kad je Bog pomagao — kad je ovaka muka bila, sve je drukčije i poštenije bivalo. Na prvi poklič: „Ko je vitez!“ nije ostajalo čovjeka koga je srce služilo i ko je znao cijeniti junački obraz, da nije poletio onako kakav se namjerio. Mojim sam očima gledao više puta gdje ljudi trče s puškom u ruci, raspasi, bosonogi pa i gologlavi, a ni deseti nije pri sebi ni kore hljeba imao! Naši stari znali su da pregaocu Bog dava mahove, te na smrt, a kamo li na što drugo, nijesu promišljali, no složno kao jedno jato golubova letjeli na dušmanina, braneći obraz i imanje; a čuo sam od mog pokojnog oca, kad jednom uz gusle pojaše i kaže:

Ondje nema momka ni junaka,
Koji nije kader boja biti,
U nevolji bez hljeba živjeti,
Za tri dana o luli duvana,
A četvrti o bukovu lišću . . . .“

Još ih šćaše knez Ivan koriti, ali ne bi čekanja. Otrča opet pred crkvu i tinka u zvono.

Popasno je i ručanje doba već nastupilo, a svijeh seljana ni još nema, no po dva svegj pridolaze. Knez od junačke muke kao izvan sebe; viče, psuje i kori seljane. Nagoni ga prijeka nevolja. Opet neko sa vrh brda klikuje: „Ko je vitez, za časni krst u pomoć!“ Pa dvije puške zaosob.

Uzavre u knezu Ivanu krv, te će viknuti: „Na noge, braćo, ako Boga znate! Ono nije bez goleme nekakve nevolje, no potecimo. Gdje si, Lazare? viknuće sinu; jesi li već spravan?“

Lazar: „Ja sam spravan, ali znaš da nemam opanaka . . . .“

Ivan: „Evo ti moji opanci.“

Lazar: „Da li ne znaš da mi je velika puška oštećena, te ne spada s gornjega zuba na donji?“

Ivan: „Nä, prihvati moju pušku.“

Lazar: „Pa nemam ni struke nikakve, a bez nje kako ću?“

Ivan: „Evo ti moje.“

Lazar: „Pa kad mi sve tvoje s tebe davaš, kako ćeš ti bez svega? Ama kad hoćeš, ano dajbudi ostani ti doma, a ja ću s Poborima u potjeru.“

Naljuti se Ivan i šćaše da sina prokune, ali se uboja jedinku sinu, da ga ne bi očina kletva postigla, no od srca jeknu kao ranjen ris, pa će mu reći: „Jok, jok! nijesi pogodio! Meni je ime Ivan, a ne Ivana; voliji sam da se ti ženskim imenom zoveš, nego ja. Do jutros mislio sam da imam sina uzdanicu, a jutros vidim da imam rgju i strašivicu.“ Sad će viknuti: „Ko je moj, za mnom!“ Svi sabrani krenuše, a Ivan pri kretanju ne zaboravi narediti sinu da tinka u zvono i

da svakomu, ko bi poslije došao, kaže što je, pa da i oni za njim hitaju.

Ni Ivan ni nijedan od družine ne čuju za trud trčeći iz sela do na vrh poborske planine. Gledaju, hoće li kojega od njihovih čobana vidjeti; zovu, niko im se ne odaziva. Ušaju na sve strane, eda će kakvoga glasa ali javlja čuti. Nijesu mnogo iščekivali. Čuju gdje na daleko u Ivanovoj alugi neprestano puca puška, te oni potekoše po onom glasu

Gorom hodom, a ledinom trkom.
Da ih kogod s vrh planine smatra,
Rekao bi i zakleo bi se
Da im vila podmetnula krila . . . .

Knez Ivan, kao oglašeni ubojnik, vješt onim planinama, kao i klancima jadikovcima, okrenu prijećem i preteče hajduke. Zapade im u zgodno mjesto, ukri družinu u gustoj šumi, pa, kad hajduke opaziše gdje gone poborski ajvan, napusti ih na prvi domet puške, a prišapta družini: „Nemoj da koji od vas meće iz puške prije no moju čujete, bez vašega zla i grdila. Ja ću, veli im, gledat da s pomoću božijom oborim onoga naj prvoga te goni ajvan, a vi, koji ste mi s desne strane, jedanak oborite vatru na one što su po srijedi, a vi s lijeve na one stražnje, pa onda, kao što su naši stari radili,

Velje puške u travu bacimo,
Za golo se gvožgje prihvatimo;
Alaknimo, Boga spomenimo,
Na dušmana složno udarimo,
Bog će dati naš će megdan biti...“

Kneževa se ne poriče. Kako je Ivan naredio, onako je bilo i učinjeno. Na prvu vatru iz pušaka pa-

doše dvojica mrtva a nekolicinja ranjeni i osakaćeni. Kad Poborani zagrajaše i jurišiše golim noževima na hajduke i kad poborski čobani opaziše, u svakoga postade srce Obilića, sablja Kraljevića a mišica Kastriotića, pa četnicima s legja udariše, a megjutim opaziše gdje niz jednu stranu trči još nekoliko Poborâ kao trogodni srndaći vičući: „Drž'te, se, braćo! evo vam pomoći!“ Pa učiniše šemluk iz pušaka.

Ovaj nenadni napadaj potjernika, dva ubijena a nekoliko ranjenih četnika, tako zabuši hajduke, ne bi tako ni s neba grom, a sve za sve videći se sa tri strane okoljeni od mnoštva potjernika, dadoše nogama u ledinu, te pri svojim glavama ostaviše čitav plijen, dva mrtva druga, a s ranjenicima nezrelo pobjegoše [1]).

Prva je zadaća bila kneza Ivana da prebroji zaplijenjeni ajvan, kog nagjoše na broju, pa odma da smatraju ona dva ubijena četnika. Po haljinama i drugim nekim znakovima poznadoše da su iz katunske nahije četnici, ali iz kog sela ne mogoše pogoditi, a još manje po imenice ih poznati.

Poslije nekoliko dana doznalo se da su bili iz Cuca, koji su naročito bili došli, da ubiju jednoga Pobora u osveti svog seljanina Cuce, ubijena od Poborana od više no dvadeset godina, pa ih slučajno nanio put na poborske čobane i na njihov ajvan. Mislili su da će

---

1) Vrlo su rijetki slučajevi da naš narod u kojemu drago boju, a osobito u četi ostavi mrtva ali ranjena druga na mjestu gdje je poginuo, i to ne samo što za veliku sramotu i ukor smatra, nego i za smrtni grijeh. Dogodilo se više puta da družina, kad vidi, da s mrtvim ili s ranjenim ne mogu bez svoje pogibije pobjeći, okinu mu glavu i prihvate oružje, te sobom nose, da im dušman mrtve glave ne siječe i srce naslagjuje.

o jednom putu glavu svoga brata osvetiti i poborski ajvan zaplijeniti, no im ni jedno ni drugo za rukom ne ispade.

Svi Pobori veseli i zadovoljni radi učinjene pobjede nad dušmanskom četom, osim kneza Ivana. On se nešto u duboke misli zanio; ne da mu se jesti ni piti; napunja lulu duvana i pita: „Ima li ko da ukreše?“ Ukresaše mu, te zapali. U mislima pako, koje su ga na daleko zanijele, lakomo potezaše guste dimove duvana a kroz nos puštavaše, da mu nijesi kad i kad mogao njegove guste brkove vidjeti, a kamo li namrgogjeno čelo i krvave oči.

Već svak ručao. Čobani svaki svoj krd ovaca i koza prihvaća i pred sobom goni. Sve je spravno; podne davno prevalilo. Knez Ivan niti što vidi niti hoće da zbori, no jednu te jednu misli.

Upitaće ga barjaktar Mićun: „Ma šta je to od tebe danas, kneže, rišćanske ti vjere? Svak je veseo i ima rašta biti veseo, jer, Bogu da je za slavu, vraćamo se kući i bez rane i bez mrtve glave sa oduzetim plijenom.“

„E moj Mićune, odgovoriće Ivan, nije to tako kao što ti misliš, no ja nešto dalje od nosa vidim i sa svim drukčije razgagjam, pa češće puta za naše zlo i pogagjam .... Mi od davna dugujemo Cucama glavu, a danas izgubiše druge dvije osim ranjenikâ, te im sad tri dugujemo. Cucama nije nikad mrtva glava, koliko ni nama, neosvećena ostanula, pa se bojim da nam današnje junaštvo kad tad na nos ne iskoči i da se ne zakrvavimo tako, da ni treći pâs neće se moći umiriti.“

„Ja ti se, kneže, neba mi i zemlje, čudim, odgovori Mićun, o čemu zboriš i od koga se plašiš. Zar da našim očima s prekrštenim rukama kao ženetine

gledamo gdje našu muku tugji hajduci jagme, je li? Ako do danas nijesmo na nikoga silom napadali ni tugju muku otimali, zar da se od napadača ne branimo, te naše imanje i obraz ne čuvamo? Dok je megju nama bracke sloge i dvjesta poborskih pušaka, budimo prijatelji svakomu, ama robovi nikad nikomu, a Cuce što su tražili, to su i našli. Ko hoće s nama ratovati, puška mu, puška mi, a široko polje. Koji je god pas nas ujedao, njegovom nas je dlakom liječio [1]). No ajdemo doma, a ko od straha mre, znaš kako mu se zvoni!"

Pri polasku knez Ivan prebira očima po narodu, i kad ne vidje megj' seljanima sina Lazara, uzavre u njemu krv i skoči na noge vičući: „Ajd'mo, braćo, doma; vrijeme je!"

Čobani prizajmiše svaki svoj krd ovaca i nose dvije posječene glave na jasenovim šiljkama. No knez Ivan viknu: „Stan' te, braćo! Sramota bi bila i ukor pred svijetom, a grehota pred Bogom, da lješine ove dvojice ne zakopamo u zemlju. Ako su i hajduci, nijesu Turci, no po krvi i zakonu naša braća. Ne ostavljajmo ih vučijim zubovima i gavranima, da im po ovoj gori raznose kosti: krštene su."

U koliko bi čovjek popušio lulu duvana, iskopaše dva groba uspored i ukopaše ih. Svak nad njima baci po šaku zemlje govoreći: „Laka vam zemlja, a u raju vječno blaženstvo!"

Kad se pomoliše, na pogled Pobora učiniše šemluk (veselje) iz pušaka. Poborske žene poskakaše iz kuća i odoše im u susret. Svaka o svom zlu mišljaše; neka svog muža, majka sina, a sestra brata sa stra-

---

1) Kad koga ugrize pas, dobavi nekoliko pasjih dlaka, te ih na ranu privija, dok rana zaraste.

hom očekivaše. Svi zdravo i veselo. Počinuše pred crkvom; dobaviše rakije, piju i razgovaraju se. Žene i djeca ne dižu očiju s mrtvih glava.

A Lazar, knežev sin? — Njega megj' braćom nema. Pitaju za njega, a Ivan oborio oči preda se i skamenio se. Upitaće ga barjaktar

Mićun: „Kneže Ivane, gdje ti je sin Lazar?“

Ivan: „Ne znam, niti hoću da za njega znam!“

Mićun: „Ma nije to tako, oprosti, ako si i knez. Ti si nama danas svim glava i čoban, a gdje pastir, tamo su i ovce. Ti si naš orao krstaš, a mi smo tvoja krila i brčno perje, pa te pitamo: da nije koji naš seljanin danas na tvoj poziv došao, što bi mu osudio?“

Ivan: „Odlučio bih ga od bracke kao izdajnika, zabranio bih mu nositi oružje, a pripasao bih mu žensku opregaču. Ja znam kud omijera tvoje pitanje. Meni je obraz spram duše, nogama sam već u grobu, pa hoću da ga čista kod vas ostavim a dušu pred Boga ponesem. Nemam no Lazara jedinka sina; voliji sam i bez njega jednoga ostati, no s njim sramotno megju braćom živjeti! Eto vam ga, pa što god hoćete, od njega radite. Gdje vaše ruke, tu i moje.“

„A da kad je tako, odgovori Mićun, popimo još po jednu čašu, pa ti, kneže, ajde doma, a mi ćemo zaostati pred crkvom i tražiti lijeka ovoj raboti.“ — Knez Ivan otide.

Seocki razgovor.

Mićun: „Čuste li, braćo, kneza Ivana razgovor? Ja sam se, može biti, i ogriješio što ga u ime moje i svijeh vas onako upitah. Ama ako on nama sudi pravo, red nam ga je slušati kao popa u crkvi; ali ako ne

čine po pravdi, možemo mi i popu i knezu kazati ono što nije u redu. Lazar je po našemu starom običaju zaslužio smrt. Ako vi svi velite da se Lazar kamenuje, i ja sam s vama. No prije nego ga na smrt osudimo, čujte me. Neka svaki od nas stavi ruku na prsi, a promisli na Boga, pa onda neka sebe upita, je li išta Lazarev otac kriv no što je onakovog izroda rodio. Neka sudi je li pravo onakom čovjeku kuću iskopati, i je li pravo sjeći onu glavu koja se pod sabljom preklonila kao Ivanova pred svim Poborima. Sad, braćo, evo mene, a eto vas; ako i rekoh, nikoga ne posjekoh, nego promislite, eda bi smo od koje ruke mogli ovoj raboti kakvog drugog lijeka naći i da se o manjemu zlu obije."

Postade u narodu neko mučanje, a poslije izmegj' pojedinih žamor. Mićun prebira očima seljane i pazi. Učini mu se da su neki pregnuli da se Lazar kamenuje, a neki da se protive. Sad će reći sijedi

Pop Gjuro: „Pristajete li, braćo, da se odaberemo 10-12 staraca i da osudimo?"

Mnozinja: „Pristajemo."

Odabraše se dvanaest ljudi domaćina od toliko porodica, i napisaše poslije podugog razlaganja ovi

Seocki sud.

U prvu. Nagjosmo da je Lazar Ivanov svemu selu skrivio, što nije danas kao pravi junak s nama u boj došao, nego kao strašivica doma zaostao, i da je po našemu starinskom običaju zaslužio smrt; ali za ajtor njegovog oglašenog oca, našega kneza Ivana, koji nema drugog sina no Lazara jedinka, oprostismo mu danas za uvijek.

U drugu. Da bi smo Lazarevu sramotu pred seljanima jednom za vazda oprali, sudimo da o doiducem Mitrovudne ubije jednoga vola, zakolje šest brava mesa i dobavi dvije boce rakije a dva barjela vina, i sve Pobore, koji pušku nose, pred crkvom počasti i zakune se da će po danas vazda s Poborima zlo i dobro dijeliti.

U treću. Sudimo koji bi Pobor po danas nadio sinu ime „Lazar" njegova se, da Bog da, kuća iskopala od muških glava, i na njegovoj kući, da Bog da, svaka rgja kao na gvožgju za uvijek počivala. Amin [1]).

JEDAN OTAC A DVIJE MAJKE.

Opis iz istinog dogagjaja izmegj' još živućih lica.

Jedan ludi što uradi,
Sto mudrijeh ne liječe;
A ko o zlu svome radi,
Kad tad od zla ne uteče.
Iz naroda.

I. Razgovori na sijelu.

Božić i za njim doiducí praznici minuše, a mesojegje i duge zimske noći nastupiše. Obična sijela po pojedinim kućama ne prekidaju se, no se okuplja narod obojeg spola, te svoje domaće poslove pretresuju i

1) Zbog ove kletve i dandanas u čitavoj općini poborskoj nigdje ne postoji ime Lazar.

tugje rešetaju. Tu se sijc i niče rasadnik svijeh novijeh dogagjaja, pa i takovih tajnih, gdje se naj prije dadu čuti i iz usta u uši se presagjuju i kalame.

Reći će stari Mojaš Andrijin, kutnji domaćin: „Ma fala da je gospodaru Bogu, ljudi! Može li biti istina štc sam čuo ob onome nesretnom momku, Vlahu iz Konavala, koga je moj komšija, Mrgjen Vasiljev, ima blizu dvije godine, u najam a za naše zlo dobavio?“

Odgovoriće mu na ovo sinovac, Mašo Stankov: „Kamo sreće, moj striko, da nije! Bogme je prava istina kao jesmo li mi sad ovdje pokraj vatre, i nije toliko Vlaho kriv, koliko mi, koji tugjeg i nepoznatog momka megju se držimo; a da je sreće, kao što je nesreće, pa da smo mi bili ljudi, ne šćasmo Mrgjenu dopustiti da iz tugje zemlje nabavlja nepoznata momka drugog zakona na službu. Zar nije mogao u našoj Crnoj gori naći momka i iz svojega vrta kupus brati, od kojega ni trbuh ni glava ne boli, je li?“

„Ma o čemu zborite, ljudi, oba vi svijeta? upitaće Gjurica Stanišin. Ja vas slušam, ali ne razumijem više no da sam dijete od dva petka. Kazujte šta je, ako je za kazivanje, neka i ja znam, a ako je tajna, ne bjeste se mrčit kad kovati nećete.“

„Bogme, moj kume Gjurica, odgovoriće mu Mojaš, zlo i naopako! Prosta puška i nož, a blagosovljena po sto puta lijepa smrt, koju Bog dava, pri ovoj sramoti i crnu obrazu! Pogibe ljucki obraz a nestade djevojačkog obraza i stida. Stide se poštena usta učinjenu tugju sramotu i pripovjediti, a kamo li u nju upanuti.“

„Ma kad si, dobar čoeče, u mlin zasuo, veli mu Gjurica, deder i samelji, da i ja čujem.“

Sad će se Mašo Stankov u vas grohot nasmijati i reći: „Progj'mo se mi, striko, razgovora o tugjim poslima, nego daj ti meni gusle, da ispjevam kumu Gjurici jednu novu pjesmu; naša je momčad po selu pjevaju: neka i Gjurica čuje i da zna.“ — Dadoše mu gusle. Mašo poje:

Ovce pasle dvije čobanice
Usporedo po gorici hladnoj,
Obje mlade, lude i pomamne ;
Navraćale ovce u plandište
Kraj čobana iz zemlje neznane ;
Ljubili se i milovali se
Zimi tajno, a u ljeto javno.
Neko čuo a neko vidio
Gdje se soko druži s grlicama ;
Niko ne zna za ašikovanje
Osim vedra neba pod kojim su
I zelene trave na kojoj su.
To ne stalo dugo ni za mnogo,
Obje ćerke žalile se majci:
„Moja nano, moja slatka râno,
„Nešto mi se po trbuhu vâlja
„Kao glava od jalova brava ....“

„Ha-ha-ha!“ Svak u smijeh, jer pjesmu razumješe, a Gjurica se od čuda krsti govoreći: „Bog sa mnom i angjeli božiji! Što vam je, ljudi? Eto ste udarili u nekakve lude mudrolije i u gatalice, kao da smo na pô korizme, pa hoćete da me varate. Neko od vas u šilo a neko u kopito, neko tako a neko ovako, a ovi moj golobradi sinovac Mašo ispoja nekakvu pjesmu, koju ja nikad do danas nijesam čuo. Kazujte šta je, a ne djetinite.“

„Evo da ti ja, kumašine, kažem, prihvati riječ Mojaš. Naš ludi Mrgjen Vasiljev dobavi od nekuda — Bog mu sudio — iz njemačke zemlje (austrijske) nekakvo lacmanče[1]), te nabregja dvije naše djevojke, naletos ga bilo!“

Gjurica se na ove riječi snebi, pa će upitati: „Ma može li to bit istina, kume Mojašu, ako velikog Boga znaš?“ — „Istina kao je li Bog na nebu, odgovori Mojaš, a kamo sreće da nije!“

II. Razgovori po selu.

Ovakovi se posao u selu ni zatajati ne može, a još manje ukriti. Da bi šćeli ljudi mučati, žene neće niti mogu. Dogagjaj, koji je u još nepokvarenom narodu tako rijedak kao bijela muha, postade u selu glavni i jedini govor gdje god se na putu, u pazaru, na radnji i u mlinu dvojica sastanu.

Sve selo već zna, a roditelji djevojački doznaše u naj potonje. Vlaho Konavljanin je naj prvi znao šta je uradio, i vidio da ovaj zločin može glavom platiti, tim prije što su obje djevojke savremeno ostanule bregje. Više je puta govorio Mrgjenu da ga otpusti. Mrgjen, koji ništa nije znao o Vlahovom činu, možda bi ga i otpustio, ama nije se mogao proći bez radnika niti je imao čim Vlahu zasluženi trud isplatiti.

Lasno je bilo dok su samo seljani za učinjeno zlo znali, držeći se starog navičaja: „Što čuh, ne čuh i što vidjeh, ne vidjeh.“ Ali pošto dočuše roditelji ošte-

1) Ovako u Crnoj gori zovu svakoga onoga koji iz tugje zemlje dogje, a nije po govoru ni po nošnji narodnjak, dakle prezriteljno, kao što i dandanas Mlečići nas zovu *Schiavoni* u mjesto *Slavoni*.

ćenih djevojaka, eto bruke i huke, eto vike i vriske i prijetnje Vlahu u glavu. Nije kud kamo, no mu je red skakati u vatru ili u vodu, znajući da obje ne može vjenčati; a, ako jednu vjenča, zna da mu rodbina one druge ne bi dala ni vjenčati se s prvom, a kamo li da je vjenčanu u kući drži.

Nije sad lasno ni Mrgjenu Vasiljevu bilo, koji je Vlaha u najam primio, kamo li Vlahu. Na njega sve selo omrznu i krivi ga zašto je tugjeg momka u kuću primio, inače — seljani govorahu — ne bi se ovo zlo dogodilo.

Nije već čekanja ni rastezanja. Obje djevojke sa svim pripregle: nije daleko deveti mjesec. Roditelji djevojaka pregnuli da se djevojke vjenčaju ali smrt Vlahu, pa i Mrgjenu Vasiljevu. Trećega lijeka nema! Ali je pitanje koju od njih dvije.

Seocki se domaćini uzmutiše kao ždraljevi u gustijem oblacima, jer vide da ih zlo i pogibija ne može mimoići. Znadu da su djevojački roditelji, Šunjo Aćimov i Mrko Golubov, od javne sramote kao volovi ispod udarca sjekire pobijesnili, da su na živote i na imanje zaboravili, no pregnuli da ginu i da svoje kuće i imanja prevrate. Dogovoriše se te jedno jutro pozovu popa i sve seocke starješine pred crkvu osim Mrgjena, Šunja i Mrka, da ovoj raboti traže lijeka.

III. Pravdanje okrivljenika.

Kad su bili svi seocki domaćini na okupu, nije bilo čovjeka, kojemu se na licu nije vidjelo da je po srcu snuždeu, a po mozgu ubijen. Svakomu se od njih čini, da je dionik učinjene sramote, koja se u selu dogodila. Zavladalo mučanje, pri komu čovjek čovjeka ispod očiju smatra. Sad će progovoriti

Glavar seocki: „Čuli ste, braćo, za zlo, koje uradi ono lacmanče Vlaho, najemnik Mrgjena Vasiljeva, od nesretnih naših djevojaka, šćeri Šunja Aćimova i Mrka Golubova. Ne pade samo na njih sramota, no na čitavo naše selo, i ovu sramotu, braćo, treba da s nas mičemo i na koji način da tražimo naj prećega lijeka, kako ne bi izmegj' tri porodice krv legla i neka svakomu pri sebi ostane svoja sramota ili poštenje. Odvojmo šugavu ovcu iz torine, a ko što posije, neka i požanje."

Jedan starac: „Bogme, kumašine, svaki od nas ima svoje ime i svaka se kuća sa svojijem vratima zatvara, a svačiji obraz pri svojoj glavi. Ko god što djelje, preda nj pada, a ko s gjavolima tikve sadi, o glavi mu se lome. Dozovimo mi Mrgjena Vasiljeva i Vlaha Konavljanina i roditelje djevojaka, pa čujmo što će koji od njih govoriti. Ako njih četvoricu bez nevolje zubovi zabolješe, u našim su rukama kliješta; neće nas no njih boljeti. Je li ovako, braćo? Što vi govorite?"

Mnozinja: „To se zna! Ne može liječnik vidati ranu prije nego je vidi, ni pop odriješiti grehove prije no grešnika čuje."

Poslaše za Mrgjena i Vlaha i za oba oca djevojaka. Evo ih svijeh pred crkvom. Upitaće Mrgjena

Knez: „Kazuj, Mrgjene, što ti šće, Bog ti sudio! da dobavljaš u najam momka iz tugje zemlje, koji nam ocrni obraz? Zar nijesi mogao u našoj Crnoj gori naći momka, je li?..."

Mrgjen: „Bogme, kneže, nagna me moja kutnja inokoština. Ako neće čovjek na zlo, ano će zlo na čovjeka. Dogje mi jedan dan iznenad u kuću i upita, hoću li ga uzeti u najam. Vidjeh ga zdrava i mlada momka, te ga primi od nevolje, i pogodismo se za prvu

godinu dvanaest talijera, hranu i obuću. Kaza mi se da je rodom iz Konavala Dubrovačke krajine, da je težak i da se nešto s ocem poinadio, pa odbjegao. Ne kaza mi, niti ga ja upitah, kojega je zakona, no čak poslije doznah da je latinin. Ko je mogao znati, moja braćo, šta mu pod kožom spava i što izvan moje kuće radi? — Niko do njega i gjavola njegova. Prevarih se za moje zlo, zašto sam od mnogih poštenih ljudi čuo, da i Latini znadu cijeniti poštenje isto kao i mi. Sad vas pitam: što sam ja učinjenome zlu kriv? Kako sam ja Vlaha mogao izvan kuće pratiti očima gdje ide i što radi, kad ni roditelji nesretnih djevojaka nijesu mogli svoje šćeri paziti?... Eto vam Vlaha, a eto djevojaka. Ja otresam od njih skut, no ko je grijeh činio, neka čini i pokoru ....“

Pop: „Čudne mi pameti! Čudna odgovora od čovjeka, koji je godinama bliži grobu nego domu! U tvojoj se glavi čini, kume, da opra sa sebe grijeh kao Pilat ruke pred narodom, je li? Znaš li, pobratime dragoviću, da se ne možeš oprati ni lugom ni sapunom, jer da ti ne dobavi Vlaha Konavljanina u kuću, lasnije bi bilo našu ranu s našim melemom liječiti, nego praznu tugjinu iz nepoznate zemlje. Znadi, bratankoviću moj, da tvoj najemnik Vlaho nije taknuo u obraz samo našoj braći, Šunju Aćimovu i Mrku Golubovu, nego svemu selu, a ako ti, pobratinkoviću, ne znaš što je bracki obraz, znamo mi ....“

Glavar: „Progji ga se, pope, crkve ti, no pitajmo ovo prokleto lacmanče, da utomah ne tupimo zubove i da ovoliko ljudi ne dangube.“

Pop: „A ti, prokleti sine, što uradi od našijeh djevojaka? U zli čas, da Bog da, po tvoju glavu megju nas došao, i gubala te sô i hljeb, što si u Mrgje-

novoj kući poarčio! Da imaš tri glave, a ne tu jednu, ne bi mogao platiti zlo koje si uradio; no kazuj, ali pravo, jer vidiš da ti glava o tankom koncu visi.“

Vlaho: „Ma šta ću vam se pravdati nijekajući učinjeno stidno zlo? Nego ako sam kod vas obraz izgubio, neću dušu, no je čistu na oni svijet ponijeti. — Ispovijedam da jesam u grijeh panuo, ali se mogu zakleti sto puta, a ne jednom, nijesam po mojoj no po djevojačkoj volji. One meni — istina je — mile, a ja njima mio i drag. Oblijekoliše me i one k meni dolazile u goru, čuvajući ajvan, i za mnom dan i noć pristajale; grlile me i ljubile, ni rogjena majka tako; zadirkivaj me, škaklji me i štiplji me kao sestra jedinka brata. Tako danas, tako sjutra, dok me ne začaraše, te prevratih mozgom. Bogme znate, svi smo od krvi i mesa, a gjavo ni ore ni kopa no o zlu radi. Prevarih se za moje i njihovo zlo i grdnu našu sramotu. Ako sam zlo učinio, ja ga i priznajem, ali molim nek svaki od vas stavi ruku na prsi, a promisli na svoje mlade godine, pa onda sudite. Ako sam na silu s njima zgriješio, evo moje glave pod vašom sabljom, a ako soko traži da ulovi prepelicu, je li ali nije pravo da se prepelice od sokola čuvaju? A da su šćele, mogle su po meni.“

Glavar seocki: „E moj Vlaho — ali Vrago, ne znam kako te vabe — to su sve babine nakarade ili ti starosvacke lakrdije. I prije su se momci s djevojkama šalili, a može biti i zagrlili, pa i poljubili, ali su se od tugjijeh djevojaka kao od ljutice zmije čuvali. Bilo je i boljijeh sokolova od tebe, pa ne ubezobraziše kao ti nego i svoj i svakoj djevojci obraz učuvaše. I od prije se štipalo, ma se nije u obraz ticalo. Recimo da je sve istina što si kazao, ipak da si imao iole ljuckoga obra-

za, ti si dužan bio od tugjijeh dugokosijeh a kratkoumnijeh djevojaka udaljivati se; pa ne bi ti dosta jednu, no dvije obeščastiti. Ti nijesi zaslužio da od puške ni od noža pogineš, no pod gomilom kamenja tvoju glavu da izgubiš, jesi li me razumio?...“

Pop: „Anu vi, Šunjo i Mrko, što na ove Mrgjenove i Vlahove riječi govorite?“

Šunjo: „Ma šta ćeš, pope, da govorim? Moje rane nemaju lijeka, a sramota pri mojoj kući za uvijek» kao konju potkov pri kopitu, ostade. Ja krvničim Mrgjena kao Vlaha, a Vlaha kao Mrgjena, i obojica će mi, ako Bog da, u istim opancima platiti ničim drugo no glavom. Voliji sam pošteno tri dana živjeti, no sramotno tri vijeka.“

Pop: „A ti, Mrko, što veliš?“

Mrko: „Velim moju pogibiju i moj crn obraz! Da je sama moja šćer pala s ovim bezobraznikom u grijeh pa da je vjenča, kad tad zarasla bi mi rana na srcu i na obrazu, te bi bolje bilo i ranjenu no ubijenu biti; ama pošto obje ne može vjenčati, molim da i Mrgjen i Vlaho na vaše i naše oči ostanu pod seockom gomilom. Ne šćene li selo, pustite moje i Šunjevo brastvo da ih obojicu sad na noževe raznesemo i tako da oni plate glavom a mi obrazom.“

Glavar: „Lakše, moj rodo! Kad bi ljudi svakomu ugagjali i puštavali da svak po svojoj volji sudi, onda nebi bilo ni ljudi ni pravde; klali bi smo se kao paščad oko gole kosti ili kao dva kokota, a svegj bi bilo kuku nejačemu. Nijesmo mi zvali ni vas ni njih, da se koljete, nego da čujemo vaše razloge, pa da mi tražimo lijeka kako naj bolje nagjemo. Eto Mrgjena i Vlaha, a eto vas, pa vas pitamo, hoćete li pristanut

na ono što vam seljani, vaša braća bez mita, osude, ali nećete.“

Mnozinja : „Ma što ih pitaš, Nikola? Pita li sud zločinca: Koliko ćemo te suditi? ali pop grešnika kakovu će mu pokoru dati?... Izaberite se dvanaest seockih starješina, pa na onu našu udarajte kako vas duša veže. Koja strana ne pristane, znaće mu se ime, pa ako nemamo konopa, da ih vežemo, ano imamo ruka pa s njima pod bracku gomilu. Jače je selo i od medvjeda. Ako je njima s njihove lude pameti i nečuvanja krivo, zašto ćemo pak mi domaće zlo očigledno trpjeti? Ako su Mrgjen i Vlaho krivi Šunju Aćimovu i Mrku Golubovu, nije to tako, no je još neko kriv učinjenomu zlu. Ni vrag crn kao što kažu ni majka mu bijela, no ko ne zna svoje čuvati, dužan ga je gutati. Je li ovako, braćo?“

Odabraše se dvanaest ljudi od toliko odličnih porodica, i poslije dugog razlaganja složiše se i izrekoše sljedeći

IV. Seocki sud.

„Uvjerismo se, da je Vlaho Konavljanin, a niko drugi, obeščastio dvije naše djevojke, a to šćeri Šunja Aćimova i Mrka Golubova, kao što isti Vlaho svoj grijeh ispovigje. Razumjesmo njegove razloge, koji ga pred nikakvim sudom ne mogu opravdati, jer mu ne bi do nikakve nevolje, no do plahe obijesti.

Razumjesmo žaobu uvrijegjenijeh roditelja obeščašćenijeh djevojaka, Šunja i Mrka, i priznasmo da su obojica jako po srcu ubijeni a po obrazu udreni; ama pošto stvar po duševnosti prorešetasmo, nagjosmo da je svaki otac odgovornik Bogu i ljud'ma za svako pre-

stupljenje svojeg poroda, pa da nije dosta samo djecu svjetovati, nego ih danomice paziti i čuvati, da zna gdje idu, šta rade i s kim se druže.

Nagjosmo da su svi četvorica zlu krivi, i bojeći se da se megj' njima zlo ne dogodi i da megj' njih mir uspostavimo, sudimo

U prvu. Da Vlaho Konavljanin danas pred nama odabere jednu od dvije djevojke i da je u prvu nedjelju ima vjenčati i ostaviti u Mrgjenovoj kući sve dok se druga djevojka obrodi, pa ženu i oboje djece sobom prihvatiti i s njima se iz Crnegore odalečiti i nikad više povratiti.

U drugu. Da Mrgjen Vasiljev ima u njegovoj kući držati Vlaha i njegovu ženu, dok se obrodi i dok primi drugo svoje dijete od druge djevojke, i svijeh hraniti dok se odaleči.

U treću. Oni otac, čiju šćer Vlaho odabere, ima joj dati sve haljine, koje se u sanduku djevojačkom nagju spravne, a ona druga neka u rodu čeka drugu sreću, pošto je prvu ludo izgubila.

Ovako osudismo i u nevolji naj pravije nagjosmo, i našim krstima potpisasmo, a obraćamo sve naše momke i djevojke da se spominju ove naše pjesme:

Nek svak sebe čuva i pazi,
Jedan drugom obraz čuva;
Jer ko komu obraz gazi,
Neka svoje prsi gruva!"

NENADNA SMRT.

Narodna slika iz istinog slučaja, koji se dogodio u Boki Kotorskoj godine 1823.

Smrt ne pazi na red,
No kosi uz mimogred.
Nar. posl.

Momčić Pero Savov u komad noći vrati se doma s pazara sa svim zbunjen i uplašen. Kad uljeze u kuću, nikomu ni „dobar veče.“ Sva mu se kutnja čeljad čude, a otac Savo naj više i smatra ga s glave do noga, da nije po čem sišao s uma. Ne moga' mnogo čekati, no će ga upitati: „Što si radio do ove ure, i što si se tako uzvijerio?“ — „Ah moj tata, ne pitaj me ni govori!“ odvrati mu Pero. — „Ma šta je? kazuj, bolan!“ — „Neka malo sjedem, da odahnem, jer se još od straha tresem i kao prut dršćem“ veli mu Pero.

Pozva oca na stranu i jedva mu poče pripovijedati: „Vraćajući se s barkom iz Kotora, svratih u Perast, da od onog dužnika prihvatim pare, kao što si mi jutros naredio. Ne nagjoh ga u dućanu, te ga malo pričekah. Kad mi je pare predao, odoh, da dostignem barku, kad li ona već prošla manastir Banju, te ja na noge. Kad sam došao ispod sela Lastve, opazim gdje ispod Murvca neko na sred puta leži, i promislih da spava; no kad mu se primakoh, poznadoh da je Ivan Stevanov i vidim gdje iz njega još vruća krv kutlja. Mrtav!... neko ga onaj čas ubio!... U meni kaplje krvi ne ostade. Okrenuh se na okolo: nikoga živa ni čuh ni vidjeh, no pridaj nogama — nikad tako — i

svrati u tetke Angje te se napih vode i srećom namjeri joj se čaša rakije, koja mi život povrati.“

Upitaće ga otac plaho: „A da nijesi po čem kazao tetki Angji ali komu drugomu to što si meni kazao?“ — „Nijesam nikomu osim sad tebi“ odgovori Pero. — „A da šuti i ne kazuj nikomu ništa, da nijesi grdan, da te ne bi kakva bijeda snašla. Ah grehote, onaki pusti mladić! nastavi Savo. On se nikad nikomu ne omrazi, a kamo li da je glavodužan .... Ej kukala mu majka!“

Stevan je uzalud očekivao sina s večerom do drugijeh kokota. Ako nije ono veče znao da mu leži ubijen, znati će sjutra. Svanulo i sunce granulo; ne videći ga, otac mu i majka Marija sigjoše u *gabelu* (pjacu) i svakoga propitivaju, je li im se sin Ivan vratio iz Kotora. Kazaše im da se iz Kotora s risanskom barkom vratio i da se u Perast iskrcao.

Ne progje ni po ure, iguman manastira Banje posla jednog svog gjaka i javi kapetanu (načeoniku) kako je manastirski čoban vidio Ivana Stevanova ubijena na sred puta izmegj' Perasta i manastira.

Ko god se od Rišnjana u gabeli desio, pripasa oružje i otrča onamo, a za njima otac mu Stevan i majka Marija. Nagjoše ga gdje mrtav u krvi leži. Nije tu ostalo čovjeka koji nije Ivana od srca žalio, a otac mu i majka, bijući se šakama u glavu, padoše vrh njega mrtva: leleču i peru mu toplim suzama ledeno lice, vičući: „Ko te ubi, sinko? lele nama!“

Jedva ih s njega mrtva digoše; svukoše ga i vidješe gdje ga puščano zrno izmegj' lijeve sise i pazuha pogodi. Nagjoše pri njemu desetak fiorina u novcu, malu pušku za pasom i u jednoj torbici na uprt neke stvari, što ih oni dan bijaše u Kotoru kupio. Svi se

jednoglasno uvjeriše, da ga je neko nehotice i po nesreći ubio. Ama ko? — Kad tad znaće se. Opremiše dvoje momčadi u manastir po mrtački odar, u koji položiše mrtvo Ivanovo tijelo, pa put Risna, jedan čerek sata hoda daleko.

Majka mu Marija za njim na glas tuži.

Tužbalica.

Zloga jutra, crna dana, sine Ivo!
Grdna jada iznenada, majci lele!
Tebe juče majka spremi, njojzi prazno!
Megju braćom pod oružjem, kuku majci!
Zdrava, mlada i ugledna, moja vilo!
Ka' sokola pod krilima, moj sokole!
A jutros si zamuknuo, majci aoh!
Ni što zboriš ni govoriš, Ivo sine!
Nit' me grliš ni što pitaš, aoh mi je!
Ka' što si se naučio, majci prazno! —
Podigni se i pogledaj, kam da mi je!
Divnu kitu braće tvoje, bracka falo!
Ne idu ti po djevojku, u svatove!
No te braća mrtva nose, kuku Ivo!
U cvijetu od mladosti, moja ružo!
Prije reda i vremena, moj mladiko! —
Proste tvoje grdne rane, rano Ivo!
Al ne prosto gdje pogibe, majci lele!
Ni na domu ni u boju, moj delijo!
No na putu od dušmana, Bog ga kleo! —
Kazuj, sine, ko te ubi? ela Ivo!
Da ga znamo i poznamo, jad me znao! —
Braća će te osvetiti, hoće Ivo!
Majci rane zagladiti, ljuta rano!
Ocu srce nasladiti, srce sine! —

Kako ću te pregorjeti? ja kukala !
Kako l' oči presušiti? očin vide !
Juče u dom, danas u grob, kuku Ivo ! —
Majka ti se s jadom moli, jad joj u dom !
Tresni s tvojom mladom snagom, mlada glavo!
Zbaci ploču pod kojom ćeš, oh do Boga !
A otresi s' od zemljice, ela Ivo !
Kao soko od rosice, moj sokole !
Te doleti, obeseli majku tvoju !
U crnilu omotanu, majci lele !...

Još Marija šćaše naricati, ali već do pred crkvu dogjoše, i dočeka ih pop pod petrahiljem, da mu opijelo čita.

Dok je pop opijelo čitao, okupi se mnoštvo žena svojte, i dok je opijelo trajalo, nije prestajalo tinkanje mrtačkog zvona i kukanje žena. U grob ga položiše brat i rogjak. Sve se žene nad grobom nanijele jadikujući i gruvajući same sebe šakama u prsi. Kad staviše ploču, sestra mu na nju položi vijenac vješto spleten od svakojeg cvijeća, a sve druge po kitu cvijeća.

Sjutri dan osvanu nedjelja. Kapetan risanski zaustavi narod pred crkvom, da se porazgovore o dogogjenom zlu i predusrete osveta, da ne bi ko na pravdi Boga poginuo, prije no što se po čisto dozna ko ubi Ivana.

Rodbina će pok. Ivana reći: „Nas boli srce na Lastovljane, i dokle nam se ne opravdaju, mi ličimo krv našega brata na njih."

Kapetan će odgovoriti: „Ano kad je tako, pritrpite se do današnjeg dana; poručiću za Lastovljane da dogju u manastir Banju na sastanak, da se tu porazgovorimo."

U zabilježeni dan evo tri četiri domaćina iz seoca Lastve. [1]) Posijedaše na okolo manastirskoga guvna, i započeše

II. Istražbu dogogjenog ubistva.

Kapetan: „Kazujte, Lastovljani, ko nam, evo deveti dan, ubi ispod vaših kuća Ivana Stevanova.“

Jedan domaćin: „Ne znamo, kapetane, ove nam crkve, ništa više no koji od vas.“

Kapetan: „Ma bud li ne znate ništa, ano čuste li kad bjelodano puče puška ispod vašijeh kuća, i nagje li se u selu iko živ, da pogleda gdje ono puče i zašto je pukla?“

Drugi domaćin: „Od nas, koji smo ovdje, niko se oni dan nije doma namjerio osim žena i djece, no neki o poslu u Perastu a neki na radnji i za ovcama; ama kazaše nam žene da su čule pušku i promislile da neko utomah, kao obično, meće.“

Stevan: „Lasno li je tebi benetati i tugju pregju u svoju potku umetati, ali nije meni onakog sina pregorjeti! Ako tebe ne boli, mene boli i po srčaniku kosi! Nagje se moj sin ubijen ispod tvoje kuće, a ti od prve: — Ne znam, niti sam čuo puške! je li? Dok mi se god pred ljud'ma ne opravdaš, ja tebe i tvoje seljane krvničim....“

Prvi domaćin: „Lakše, Stevane! Ako je tvoj sin poginuo ispod naše kuće, i nama je žao. Nijesmo ti drugo krivi osim što smo živi. Evo nas, a eto vas, da vam se opravdamo, da za Ivanovu smrt ništa više ne znamo od tebe; drago li vam da vam se u crkvi zaku-

---

1) Pet šest kuća manastirskijeh kmetića.

nemo, drago li da vadimo maziju [1]). A pošto vam se opravdamo, dajemo vam vremena od danas do deset godina, ako se ikad na nas nagje."

Kapetan: „E, Stevane! što ti na ove riječi Lastovljana govoriš?"

Stevan: „Šta ću ja zboriti? no eto tebe i naših glavara. Vi i čitave krajine mirite, pa ćete znati i moga sina glavu tražiti."

Kapetan: „Evo si čuo što Lastovljani govore. Hoćete li da ih u crkvi zakunemo? Preklonjena se glava ne siječe, a pošteno govore da tražimo do deset godina Ivanova krvnika; kad tad doznaće se. No ja bih da ljude ne kunemo, nego da megju tim tražimo, a da im damo vjeru. A vi, Lastovljani, propitivajte i gledajte kao da je vaš brat poginuo, nastavi kapetan, i tako da se ne kunete, jer naši su stari rekli: — Ko se prav kune, od straha gine, a ko se krivo kune, po tragu gine." Na ovo svi pristadoše.

Lete dani, izmiču mjeseci, a godina za godinom prolazi. Na Ivanovo trulo tijelo niko se i ne sjeća, ali se sjećaju njegovi roditelji. On im jednako pred očima stoji. Progje deset godina, a za Ivanova ubicu nikakva znanja no kao da ga vuk izjede ili morska pučina proždrije.

Oca mu Stevana, brata i rodbinu još boli; no ovo bi zlo nekako pregorjeli, ali im se obraza taknulo i stide se ljudi što ga ne osvetiše. Pregnuše da ubiju jednoga Lastovljanina, i zaista šćahu, da za tu njihovu

---

1) Ugrije se u žeravi, da pocrveni, komad ljutoga gvožgja, pa se baci u vrelu vodu, a oni, koji se zaklinje, treba da golom rukom odma gvožgje vadi. Ako ne opeče ruku, znak je da je prav; ama ako opeče i ruka mu se potpriši, kriv je. Mnogi ne opeku, a kako to? ne znam!

namjeru ne dođu risanski pop i bojeći se da pravi čovjek ne pogine, odma javi kapetanu, govoreći mu: „Ne daj, kapetane, da ubijaju ni kriva ni dužna. Ako vi Rišnjani ne znate ko je ubio Ivana Stevanova, ano ja znam, no ne mogu ga prosočiti, jer mi je na ispovijed kazano; ali vam se mogu zakleti, da ga nije ubio iz nikakva zla, no po nesreći.“

Kapetan pozva Stevana i kaže mu što mu je pop javio; a on mu zadade vjeru: „Neka ga kaže, a mi ćemo krvniku oprostiti; ne šćene li, mi ugazismo u krv pa neka bude što ima biti.“

„Ma nije to tako, odvrati kapetan. Ako sveštenik kaže grijeh, ne može grešnika, pa da mu sva četiri vasiona patrijara zapovide. Kad bi sveštenici počeli pripovijedati tuđe grehove, ko bi im se ispovijedao? Onda ne bi bilo ni ispovijesti ni sveštenstva. Ispovijest je, moj Stevane, jedna od naj većih crkvenih tajnâ; nego kad sad znate, stisnite glavu u ramena i ne krvničite nikoga i ne tovarite tuđu krv na sebe; nju je mučno pred Boga na oni svijet ponijeti, a pred sudom sa sebe oprati.“

Pošto Stevan ču ove riječi, prizna da mu je red trpjeti. Proliše ga trostruke suze.

Progje punanih dvanaest godina: razbolje se stari pop na smrt. Vidje da ga samrtna ura ne može mimoići i prizva mladoga popa, da ga ispovidi i pričesti. Reče mu na tajno: „Čuj me, pope! Kad umrem, naći ćeš mi pod glavom u jednom listiću zapisano ime onoga te je ubio pok. Ivana Stevanova. Ako dogje do nevolje ili krvoprolića, javi narodu, inače drži u tajnosti.“

Gdje zub boli, onamo i jezik, a gdje zasrbi, tamo i nokti. Pop umrije, a za Ivanovu smrt niko ništa.

Roditelji ga i svojta ne zaboravljaju, no jednako krvniče Lastovljane i u glavu im javno prijete. Ivanova ih krv i ljucki obraz na to nagoni.

Vidje kapetan šta se pripravlja, te jedne nedjelje zaustavi narod pred crkvom, i reći će

Kapetan: „Ma zar, Stevane, ne vjeruješ ti našemu pok. popu, je li? On je danas na istini, a mi grešni na laži[1]), i kazah ti ja da se meni zakle da je nesrećom tvoj sin poginuo, o čemu smo se mi svi uvjerili kad smo nad ubijenim Ivanom bili. Ne treba sad da Lastovljane kunemo, jer bi grijeh na nas pao, kad bi smo prave ljude nagonili, kad znamo da ga oni nijesu ubili. Hoćete li pak vi da ih kunete, dvije vas volje kao kadiju, ali liši mene i svijeh Rišnjana. Ja sam ove godine kapetan, a do godine će, braćo — reći će narodu — neko od vas, pa zborite ako sam okrenuo stramputicom; a ko što djelje, preda nj pada."

Narod: „Gdje je tvoja riječ, kapetane, tu je i svijeh nas, a ne ćene li Stevan s brastvom pristanuti, mi svi od njih otresamo skut."

Stevan: „E, kad je tako, ano znadite da, ako ne možete sa mnom sinovlju žalost dijeliti, ano dijelite ukor sve Boke Kotorske, što moj sin a vaš brat ostade neosvećen."

Mladi pop još krije ime ubice. Ni još nije došao čas opasnosti, kako bi ispunio preporuku starog pokojnog popa; još krije tajnu do druge teže zgode.

Ne progje ni godina dana, obolje Pero Savov od suve *(etisia)*. Grizla ga je savjest ne manje no da je hotimice zlo uradio. Očekivao je dan po dan, a čas po čas kad će prijehnuti. Pozva popa, da ga ispovjedi i

1) Obični narodni izrek kad o mrtvome što zbore.

pričesti. Pošto mu je obične grehove ispovidio, nastavi naj krupniji. Evo ga.

Ispovijed Pera Savova.

„Ako sam, duhovniče, do danas pred svijetom moj teški grijeh tajao i kao žrvanj na srcu nosio, dogje vrijeme da ga tebi ispovjedim, jer hoću da ga prije moje smrti sa srca mičem, a dušu čistu pred Boga ponesem, i tako da mirno u grobu počivam. Kad se umire, grijeh se ne krije! . . . Znadi, pope, da ja ubih pokojnog Ivana Stevanova, ovo je trinaesta godina nastupila. Ubih ga po nesreći. Evo kako je bilo, tako mi svijeta na koji ću i zemlje u koju ću! ... On pokojnik vraćaše se oni dan iz Kotora i, za moju i njegovu nesreću, bijaše poslom svratio u Perast. Ljubljasmo se kao dva rogjena brata. Ne zatekosmo nikakve barke, te mi uputi se na nogama do Risna, i počinusmo u hladu ispod Murvca kod vode blizu manastira Banje. On pokojnik izvadi moju pušku, da je pregleda, a ja njegovu. Obojica mladi, a puške obje napunjene i za zlo spravne, da bi na oca upalile. Napinji ja njegovoj pušci čarak a on mojoj. Ne znam ni sam kako mi se omače vuk [1]) s gornjega zuba te puška upali, i, kad nesretnja ura hoće, pogodi ga zrno pod lijevo pazuho pa po sred srca — ni jaoh! Njegovom ga puškom a mojom rukom ubih. Za dlaku što ne ubih sam sebe od žalosti, i šćah, pope, popa mi nebesnoga, da mi u onaj tren na dušu, ne na um pade, a to da se ne nazovem drugim Judom; no pobjegoh doma ni živ ni mrtav i kazah ocu na tajno, ali ne da sam ja Ivana ubio, ne-

1) Gornja strana od čarka, gdje je krem od puške, koji stoji nad prašnikom, te se popinje i spuštava.

go da sam na nj mrtva naljegao .... Sad, moj oče, molim te, pošto umrem, ako bi vidio da će koji pravi čovjek s mene poginut, ne daj da mi se udvostručeni grijeh na dušu tovari, nego kaži, neka mu rodbina i narod zna da sam ga ja, nehotice — kao što ti kazah — ubio. Bog mu dušu pomilovao i u carstvo nebesno primio, a meni učinjeno zlo u grijeh ne zapisao! Sad, pope, u tvojima su rukama ključevi nebesni; odriješi me od grehova, da mirno krećem s ovog kratkog svijeta.“ Nastaviće ovu narodnu molitvu pokajanja:

„Ja se kajem, Bože blagi,
Od velikog gr'jeha moga,
Jer uvr'jedih tebe Boga
Djelom, slovom i pomišlju.“

Dade popu u jednoj krpici dvanaest talijera, veleći mu: „Na, pope, evo ti za opijelo i pogreb, i da mi prekadiš tri puta grob.“

Pop premetnu pro Pera petrahilj, očita mu oproštenu molitvu i pričesti ga. Nastaviće: „Ti si, Pero, odriješen od svijeh tvojijeh grehova po tvojoj čistoj ispovijedi i pravom pokajanju. Sveto je pričešće naj preči i naj veći lijek duše i tijela!“

Treći dan Pero se prestavi i mirne duše leže u grob. Pop mladi još drži u tajnosti listić pok. starog popa i Perovu ispovijest.

Progjoše dva tri mjeseca. Dozna pop da Stevan i sin mu prijete javno Lastovljanima, te on ode ka kapetanu i njemu prvom ispovigje tajnu; a kapetan mu naredi da u prvu nedjelju po leturgjiji javi sa dveri pod odeždom, neka svak čuje.

Tako je i bilo. Pop će na glas javiti: „Čuj, narode! Znadite da pokojni Pero Savov ubi pokojnog

Ivana Stevanova bez nikakve zle namjere, nego slučajno po nesreći. Pokojni Pero davno je ovo ispovidio starom pok. popu, a pop meni pred smrt kazao, pa se Pero meni ispovidio skoro kad je umirao. Ja vam se ovom crkvom i današnjom leturgjijom zaklinjem da je tako, a ne drukčije. Nego, braćo, sa mnom zajedno recimo obojici: — Bog im dušu upokojio i u carstvo nebesno primio.“ Amin.

POKRAGJA CRKVE.

Slika iz Hercegovine, po narodnom pripovijedanju iz istinog dogagjaja.

Tugja muka truje do unuka,
A crkvena do devet koljena. [1])
Nar. riječ.

I. Seocko sijelo.

Jedne jesenje večeri okupi se na sijelo nekoliko domaćina iz sela Ljubomira u kući kneza Vujadina Zo . . . . ća. Megj' njima ne bijaše ni igranja ni pjevanja no običnog krajem vatre razgovora o svojim domaćim nevoljama. Svaki svoje jade pripovijedaše, koje im danomice čine obijesni zulumčari [2]) multezimi [3]) i spahije [4]).

---

1) Generazione — Nachkommenschaft.
2) Turci zlikovci.
3) Pobirači carske desetine.
4) Aginski momci, sabirači ljetine.

Stari Vujadin ušutio pri čibuku. Ni riječi. Naj poslije reći će: „Ma, moja braćo, što ponavljate vazda jednu istu pjesmu? Da li mi nijesmo od Kosova naslijedili pa se tomu navikli kao konji samaru a volovi raoniku? To je sve kod mene ništavo pri zlu, koje nas od lani nemilice prati. Lanjsku ljetinu izgorje nam ljetna žega i ne pade kaplja kiše za tri mjeseca; ove godine bijaše nam Bog prikazao u svačemu izobilan rod, nikad tako, pa dogjoše od nekuda preko mora na milijune skakavci te nam opustiše i list u gori a kamo li zelenje u polju. Pa vidjeste li kako nam opustošiše gusjenice kupus i repu? a sve za sve vidite li kako na naše selo nastupi nekakva boleščina, teža od čume (kuge), koja nam pomete treći dio čeljadi ne pazeći na red ni ko je muški ni ko je ženski? A ako koji i preboli, nikad ozdraviti, no se jedva životom miče kao prebijena zmija! Ovo je čisto na nas pao nekakav pravedni gnjev božiji, koji na nijedno selo naše prostrane knežine ne pade. Slušao sam od starih kalugjera i utuvio, da je bio Bog u stara vremena poslao ovaki gnjev na nekakva cara Varaona[1]. Jest nešto krupno na nas palo, ali šta je, ko to može znati? Duboke su tajne božije! Ja bih da se u prvu nedjelju svi domaćini okupimo pred našom ojagjelom praznom crkvom, pa da pitamo popa, bi li se on — koji se s božijim knjigama razgovara i u njima uči — mogao ovomu zlu domisliti. Što vi velite? . .“

„Imaš, kneže, stotinu razloga a ne jedan, svi mu odgovoriše. Pregnimo dok smo na vrijeme; vidimo i sami da propadosmo s glavama i s imanjem. Ama ti

---

1) Kod sva tri naroda obično se mijenja slovo *V* u mjesto *F* n. p. Varaon, kava, Vilip itd. u mjesto Faraon, kafa, Filip.

si nam glava, pa mi gledamo tebe, da za tobom okrenemo kao ovce za čobanom.“

II. Skupština pred crkvom.

Nedjelja je. Evo svijeh seockih domaćina pred crkvu. Davno bijaše sunce oskočilo, a popa ni još nema. Svak se čudi.

U toliko knez Vujadin kaže seljanima zašto ih je okupio, pa će nastaviti: „Valâ čujte me, braćo! Kad pogledam na ovu našu crkvu — a nije crkva no prava pećina — teža mi je no sinovlji grob, što mi ga preklani Turci ubiše, i čini mi se da sam pred Bogom dušu a pred svijetom obraz izgubio! . . .“

„Zašto tako, kneže? prihvati jedan starac. Sramota i grehota na onoga ko je crkvu pokrao; a kad se sveta Tekla pustila da je kradu, mi joj nijesmo krivi. Meni se čini da je dužan svak sebe čuvati!..“

„Ne budali, kukala ti majka! Eto si posijedio a pameti nemaš! Visiš nogama u grobu, a takove riječi zboriš! Nije sveta Tekla crkvu gradila no mi.“

Popa ni još nema. Knez kaže da mu je po dvojici poručio, „ama biće ga — veli — kakav teži posao omeo.“ — „Sinoć, nastavi jedan domaćin, pri zahodu sunca čusmo da je na umoru sin Gjurice Savićeva, a jedno dijete upekla zmija, i Mališi Perovu umrije na prečac šćer udadbenica kao da je s neba strijela ubi. Ako mi živi možemo popa pričekati pred crkvom, mrtac u kući ne može.“ 1)

1) U Hercegovini (do ulaska austrijske vojske) i Turci i raja odma mrca tek što bi izdahnuo nošahu i zakopavahu. Ako bi noću umro, kopali bi ga u jutro rano,

Zavika neko: „Evo popa!“ Mnozinja ga upitaše: „Ma gdje si, pope, jutros, ako Boga znaš? Začamasmo i okamenismo se čekajući te . . . .“

Pop: „Nijesam, braćo, mogao prije, e sam jednog momka i jednu djevojku ukopao, i pričestio jedno dijete, pa . . . .“

Knez: „Ma šta je ovo, pope, za časni krst, te mi pogibosmo ove godine mimo svijeta? Ako je do naših grehova, zašto nam ne kažeš i zašto nas ne čistiš, kad u tvojim rukama stoji čaša i molitva? Zašto te zaludu imamo i godišnje ti birove predavamo, nego da se za nas grešne Bogu moliš?...“

Pop: „Lakše, kneže; ne srči Boga, ni tovari na sebe grijeh bez nevolje, a i tako smo prepunjeni grehova! Veli se: — U luda kmeta brza besjeda, — ali ti nijesi lud. Ko se božijoj volji može protiviti? Nek se njegova volja vrši, a mi smo dužni pokoravati joj se, kao no ti onomu koji sve dava i uzima. Ono što on hoće, ni svi sveti ne mogu pomoći, a kamo li ja grešnik. A da je to tako, eno ste vidjeli kad sam sve vračevske i božije molitve pod odeždom očitao, eda bi smo skakavce i gusjenice iz sela odagnali, pa niti pomogoše moje molitve ni vaš „amin“ no onda kad se Bog — da mu je za slavu i milost — na nas smilovao.“

Jedan starac: „Ma, pope, ako ne znamo iz knjiga učiti kao ti, ano vidimo da je na nas nekakav gnjev božiji pao, ili nas sustigla kletvena denija. Kazuj što se u tvojoj pameti čini; u čemu ovako krupno mi Bogu zgriješismo mimo ostaloga naroda? Ako je tebi lasno nas svaki dan kopati i torbicu napunjati, nije nama lasno u grobnicu spravljati i tebi opijelo plaćati; nego te po tri puta zaklinjemo nebom i zemljom, kazuj šta je ovo.“

Drugi starac: „Progj' se, Markiša, krsne ti svijeće i samrtne ure! Ne luduj kod zdrava mozga, i ne budi ćorav kod oba oka! Zar je naše zlo popu dobro, je li? On ne ubija nikoga, niti živijem čati opijelo no mrtvijem, a mrtve zar da ne zakopavamo u zemlju? Pop čini sve ono što zna i što može, a što ne može, nije nam ni kriv ni dužan. Je li ovako, braćo, ili ne?"

Mnozinja: „Tako je, Bogdane; ali Markišu nagna naša domaća nevolja i zlo da onako zbori, pa ako je i rekao, nije nikoga posjekao. Nijesmo se jutros okupili, da se inadimo, nego da se na bracku o našemu zlu porazgovorimo. Pop je svim nama glava kao čoban svojoj stoci, a koji čoban ne čuva i ne pazi svoje ovce, nek se od njih ne nada ni mlijeku ni runu. Mi ne tražimo drugo od popa osim da odgovori na kneza Vujadina pitanje."

III. Popov odgovor i lijek.

Poslije nekog razmišljanja reći će pop: „Vidim, braćo, i ja, da se Bog nešto na nas nasrdio mimo ostalog naroda. Znam da smo svi živući grešni a da je sam Bog bez grijeha. Mnogo sam puta u mojoj glavi razlagao zašto naše selo ovako sa svim postrada, i vazda me pamet na jedan isti točak nanosila. Evo što meni pamet osijeca. Od kad nam crkvu pokradoše, sva se zla na nas rastovariše i kako koje tako gore. Bog vidi našu tešku potrebu i nevolju i zna da nijesmo kadri vratiti sve ono što je iz crkve poneseno. Evo još ljetos uzajmismo vrh seocke livade stotinu talijera na kamatu za sodžbinu; šiljasmo po svim pazarima pa i dan danas šiljemo čovjeka, da obećava sodžbinu onomu koji nam prosoči lupeža, no do danas sve u zalud.

Bog je, braćo, milostiv i sveznalac te nas neće dalje kazniti zato što ovoliko zemana (vremena) živimo gore no Turci bez crkve, jer se može čovjek pobožan gdje god hoće pri nevolji Bogu moliti; nego se ja jedne bojim, koja mi ne slazi s pameti.... Kao da mi neko na uho šapće: — Nijesu lupeži iz tugjega, nego iz vašega sela, a bezbeli (to se zna) neće biti jedan nego višinja, a naj manje dvojica, koje je naletnjak nagnao da u ovako nečuveno bezakonje zagaze.... Naše stare knjige pišu da, kad čovjek iz crkve izagje, valja mu očistiti nogu o crkovnom pragu, kako ne bi ni praha crkovnoga, kamo li što drugo, u svoju kuću unio 1); ko hotimice i naj manju crkovnu stvar u svoju kuću unese, onaj otruje svu svoju muku (imovinu) i ovo ga proklestvo do devete kaplje krvi jednako prati. Nalazio sam u crkvenim knjigama da ovakovi lupež sa svojom otrovanom mukom može čitavo selo otrovati, tako da i drugi u neznanju dijele s njim grehove. Da je to sušta istina, evo vam živog dokaza. Iz božije knjige *starog zavjeta* čitao sam kad su se stanovnici dva grada, *Sodome* i *Gomore*, opili u grijehu i postanuli javni neznabošci, posla Bog angjela i reče mu: — Ako nagješ samo po deset pravednijeh, neka živu, a ako ne nagješ no manje, ja ću im poslati s neba oganj te oba grada i stanovnike u prah i pepeo preobratiti. — Tako je i bilo, jer nije našao drugog pravednika do samog Lota, te ga je andio s njegovom porodicom spasio. Ako pogagjam, drugoga lijeka nema do ovoga: Neka svaki od vas naj prije okuša svoju domaću čeljad — kao što ću i ja moju — pa sve brastvenike, da ni-

1) U ovo ne samo raja nego i svi Turci vjeruju, pa bilo iz crkve ili iz džamije.

je po čem koji u ovi krupni grijeh zabasao. Ko koga krio, makar mu brat bio, Bog udijelio i ova naša crkva da mu se kuća iskopa od muških glava! U današnji dan da se opet na ovome istome mjestu sastanemo; onda će se domaćini svaki za svoje selo zakleti da je čisto, a koji se ne mogoše zakleti, onda sve selo na lupeža. Gonimo šugavu ovcu iz naše torine i stresimo naše grehove na njih! Sad što vi, braćo, govorite?“

Knez i mnozinja jednoglasice: „Taj je naj preči i naj bolji lijek, pope! Tako su se i naši stari vazda vladali i poslije u redu svršivali.“

IV. Druga skupština na seockoj livadi.

Nedjelja je. Okolo popasnog doba svi ljubomirski domaćini na okupu. Knez Vujadin prebira očima po narodu; ne vidi ni jednog domaćina od brastva Bijelića, a sunce davno prevalilo. Odma počne o njima sumnjati.

Evo naj poslije i Bijelića sa sedam domaćina čak negdje oko ručanjeg doba. Narod ih pomnjivo pazi i primijeti da su nešto neobične volje, objesili nosove a oklepili uši. Jest nešto!

Upitaće ih knez osorno: „Što tako, ljudi, zakasniste? Vidite li? svak je došao, a vi naj potonji!“ — „Oprosti, kneže, odgovori mu jedan Bijelić; zakasnili smo, jer je megju nama bilo ruka rabote.“

Sad će nastaviti

Pop: „E braćo! Je li svako brastvo spravno da se za svoje pleme zakune, kao što ugovorismo? Znajte da nije dosta da se zakune kako niko nije crkvu pokrao, nego i da ne zna ništa ko je.“

Sve devet plemena jedanak se odazva da su spravni osim Bijelićâ. Ustežu se, i sve nešto izmegj' se-

be šapurkaju, i pomutiše se kao ždralovi u mutnoj oblačini.

Knez: „Što ne zborite, Bijelići? Zar mislite da ćemo vas s odgovorom do noći kao do podne čekati, je li?“

Jedan Bijelić: „Svi smo spravni da se svaki kune, ali za dvije kuće ne možemo. Zvali smo oba domaćina da s nama dogju, pa ne šćeše, a mi od bracke ne bježimo.“

Pop: „A koja su to dvojica?“

Drugi Bijelić: „Hoćemo li ih kazivati?“

Svi: „A da kako no kazivat? Pri svom obrazu i svog rogjenog brata po obrazu, a pri svojoj glavi i oca po glavi! Svaka džigerica o svom grkljanu, a svačija duša po jedna vrata ima.“

Naj stariji Bijelić: „Ako smo, braćo, do sinoć našu bruku i sramotu krili, jutros ne možemo. Vidimo da su nam došle vile k očima, a zublja do nokata dogorjela, pak se otresamo od svakoga grijeha koga nam naniješe dvoje naše momčadi a to pokojni Belo Šutanov i Mrgud Mićunov . . . . U zli se čas rodili! Sebe iskopaše, a nama obraz ocrniše, da nas po prstu i po grdilu kazuju. Mi se danas od njih ličimo, a našu sramotu priznajemo, od koje se ne možemo ni lugom ni sapunom oprati; ama veli se da ima u svaki rod po jedan rog.“

V. Istraga i pravdanje optuženikâ.

Poslaše dvojicu, da dovedu Šutana Vukova i Mićuna Tripkova sa sinom Mrgudom. Megjutim upitaće Bijeliće

Pop: „Pošto doznadoste da su vaši brastvenici crkvu pokrali, zašto ih odma — ako ne na javno, ano

meni na tajno — ne javiste? Vi ste danas pred Bogom dionici učinjenog grijeha, a pred nama krivci.“

Jedan Bijelić: „Čuj me, pope i ostala braćo! Tako mi svijeta i vijeka, i tako mi zemlja kosti ne izmetala — a prav se Bogu ne ukleo! — ništa nijesmo znali više no koji od vas, no čak poslije godine dana. Znate da lupeži vješto sebe kriju kao zmija noge, a zameću tragove kao zec ispred bizina [1]). Kad doznasmo, grdno ih ukorismo, a oni ubezočili i kunu se da nijesu. Naj potlje nam zaprijetiše, ako se ikad usudimo o tomu im progovoriti, da ćemo im glavom platiti . . .“

Mnozinja: „Gle ti njih! Kao bajagi pravi i pošteni, te ni luka jeli ni njim vonjali! . . . Vi ste kod nas svi lupeži kao i oni dvojica. Ko krade i ko vreću drži, jednaci su, a grgji je jatak [2]) no lupež. Mi . . .“

Knez: „Lakše, ljudi! Ne valja da vam je srce na vrh jezika kao ženama; ljuta se voćka ne proždire prije no sazri. Ne izuvajte se prije potoka. Ako budu krivi, ima ih ko suditi; ali ne smije niko nikoga psovati ni ružiti. Od dvije smrti niko ne gine!“

Evo dogjoše Šutan Vukov i Mićun Tripkov sa sinom. Svi trojica snuždeni i od stida oborili oči preda se, a narod upro u njih očima kao da su svakomu seljaninu po jednog oca, brata ili sina ubili. Upitaće Šutana Vukova:

Knez: „Da nu, Šutane, pravo kazuj ono što znaš o pokragji naše crkve, koju lani pokradoše tvoj pok. sin Belo i Mrgud Mićunov. Nemoj što zatajati ni šara-

---

1) Ovako zovu lovačkog psa zečara.

2) Oni koji dočekiva u kuću i krije lupeža, od turske riječi: „Atah.“

ti, e sve znamo. Ako pravo kažeš, lakše će tvojoj kući i Belovoj duši biti, a lukavstvo ti ne pomaga koliko ni lisici kad u gvožgja zapane.“

Šutan: „Vidim i ja, kneže, da nije fajde kriti, ali vam se mogu zakleti u crkvi pod kolom bogorodičinim vrh moja dva sina i moje duše, da ništa više od vas seljana nijesam znao, no na jedne dvadeset dana pred Belovu smrt. Stadoh ga krvnički progoniti iz kuće i nagoniti da ukradene stvari povrati. Nešto moji ukori i psovke, a nešto od straha svete Tekle, s dana na dan ginjaše kao vosak spram glavnje te prije reda i vremena ne umrije nego od jada pršte kao krieštavac. On ode gdje će ga suditi, a ja više žalim moj crni obraz no njegovu smrt! Ako sam išta više kriv osim što sam živ, alal vi (prosto vi) moja smrt, ali mi ne dirajte u obraz. Dosta mi je jada na srcu što onakoga sina tu skoro spremih u crnu zemlju.“

Pop: „Da nu ti, Mićune, sad kazuj o tvom sinu kako je crkva pokradena i ko je s njima dvojicom bio.“

Mićun: „Bogme, pope, ako sam za moje zlo rodio Mrguda, pa ako je obijesan i lud, ja mu nijesam drug. Evo ga ovdje brkata i pod oružjem, pa njega pitajte. Ako ne htjede sve pravo kazati, da Bog da ga moja hrana gubala i na ljute rane izlazila, a zemlja mu kosti izmetala i na oni svijet pristupišta ne imao!“

Knez: „Kazuj, Mrgude, pravo; znadi da ti megju nama laži ne pomažu koliko ni gjavolu krst, a da očina kletva do devete kaplje krvi traje, od koje neka Bog i moga dušmana učuva, a kamo li moga miloga!“

Mrgud (zamro od straha i stida) jedva progovori: „Evo ću vam, braćo, sve pravo kazati, tako me ne stigle očine kletve! kao da ću sad umrijeti. Ja i pok. Belo ljubljasmo se bolje no dva rogjena brata. Desili

se u siromašnim kućama bez naše ili tugje zemlje, zdravi, mladi a bez ikakva posla. Čusmo da se negdje u svijetu otvorilo kopanje zlata i da svak onamo leti, pa i mi naumismo, ali nam kazaše da se hoće do Kalifornije naj manje po četrsta fiorina za prijevoz. U koga ćemo uzajmiti, ko li će nas vjerovati? Naša nesreća i zli čas obezumi nas da pokrademo crkvu i da u kakva trgovca založimo. Ponijesmo u Dubrovnik, kad li tamo ne daju nam no samo trista fiorina vrh zaklada. A sad šta ćemo? upitasmo jedan drugoga. — Zlo i naopako! Zlo uradili, dušu pred Bogom a obraz pred ljudima izgubili, te ni na dom ni na put! Sakrismo crkvene stvari u jednu pećinu u vrh prisoja našega sela, a dogovorismo se da gledamo priliku i zgodu kako bi smo kakvoga bogata trgovca pokrali; no nam ne bi sugjeno. Zaboravih vam kazati da smo obojica sa zakletvom bili ugovorili, kad se doma s puta povratimo, da crkvi sve potpuno isplatimo i suviše jedan bogati prilog poklonimo a tako isto i onomu trgovcu. Naše učinjeno zlo tajali smo od istih naših roditelja to li od seljana; ama ako smo od njih mogli tajati, nijesmo mogli od svete Tekle, koja nas je danomice davom pred Bogom činila. Pokojni Belo umrije — blago njemu! — a ja za moju pogibiju ostadoh živ, da na očigled naroda umirem od crna obraza a od božijeg proklestva dok god sam živ. Evo me megju vama. Prosta vam po sto puta moja smrt, ali ne krivite naše ucvijeljene roditelje.“

Šutan i Mićun skamenili se; podvili ruke ispod pazuha, a suze, koje im kao iz ibrika padahu, označavahu tešku muku, koja ih po srcu grizijaše.

VI. Razlaganje seockih starješina.

Knez: „Čuste li, braćo, ovu mučnu pjesmu? Meni se čini da je Mrgud sve pravo kazao, no što ćemo sad od ove dvije kuće Bijelića? Naše je domaće zlo a njihovo naj veće. Lasno bi bilo suditi čiju mu drago pokragju, ali evo muke: božiju crkvu i svete stvari iz nje pokradoše: to je kod mene krupna i debela rabota. Neka svaki svoju reče, pak ćemo složno kako vidimo da je naj priličnije; ako ne mogosmo terezijom, ano ćemo sjekirom, samo da ne ostajemo Bogu i svetoj Tekli dužni. Nije lasno s njima ratovati."

Pop: „Sve će lasno biti, kneže, ako Mrgud bude istinu kazao i ako se u pećini cjelokupno nagje sve što je iz nje poneseno."

Jedan starac: „Dajte, pope i kneže, da i ja jednu progovorim. Znam da ste obojica od mene pametniji kad spavate no ja kad mislim, ama čuo sam od jednoga dubrovačkog vlastelina gdje veli: — Više zna papa i vilan, nego papa sam. — Ja bih, dok smo svi na okupu, da pošljemo Bijeliće neka donesu iz pećine pokradene stvari, da vidimo je li sve na broju. Udrimo gvožgje dok je vruće i znaćemo onda na čemu smo."

Mnozinja: „Dobra ti je, kumašine, kumstva mi! Pri punanoj se čaši bolje zdravica ispija no pri praznoj."

Kako rekoše, tako i učiniše. Bijelići s Mrgudom odoše i doniješe sve pred popa na livadu.

Pop pregleda jedno po jedno, i, kako što prihvaća, celiva pa ostavlja, i reći će: „Sve je u redu."

Knez: „Ja, braćo, od straha sav drhtim gledajući ove svete stvari na livadi, kuda svaki dan četveronožno i dvonožno gazi. Ne čudim se što onoliko gnjeva pretrpjesmo, nego se čudim kako nijesu na nas krvave ćuskije iz neba padale i kako se naše selo u

bezdani ponor ne stropošta! Bud li se grešnici usudiše prihvaćati svojijem nečistijem rukama ove svetinje, čudim se kako im naša zlatna sveta Tekla ne zgrči ruke ili ih onaj čas ne pomami.“

Pop: „E moj kneže! nijesu sveci osvetljivi kao mi ljudi, no milostivi te čekaju grešnika na pokajanje, a Bog — da mu je za slavu i milost — ne plaća svake subote, no kad je njemu drago. Pokojni Belo plati glavom, a Mrgud će ćesom. U crkvi će se opet božija leturgjija služiti, a mi ćemo se Bogu moliti, da se na nas grešne smiluje. — U njega su pune ruke!“

Sad će odabrati pop i knez od svakoga brastva po jednoga naj odličnijeg domaćina. Odvojiše se s njima malo na stranu i dogovorno izrekoše sljedeći

VII. Bracki sud.

„U ime Hrista i Bogorodice, koji mogu, neka nam danas i vazda pomogu; a po tome neka se zna, kako se odabrasmo mi dolje potpisani dvanaest seockih starješina na brackoj livadi. Obaznasmo kako se pokrade i od čije ruke naša crkva sveta Tekla. Uvjerismo se da u grijeh zagaziše naše dvoje momčadi, pok. Belo Šutanov i Mrgud Mićunov, Bijelići. Očitova se kako nijesu grijeh uradili od nikakve zle namjere, no od nevolje, ne promišljajući na zle posljedice, zaklinjući se da će crkvi kad tad novcem platiti ili ukradeno povratiti, kao što danas sve i povratiše. Nagjosmo da svemu selu skriviše ne samo što bracku crkvu pokradoše, no što na sve selo božiji gnjev naniješe, i zato ih sudimo i osudismo:

U prvu. Pokojnog Bela oca, Šutana, i Mrgudova oca, Mićuna, nagjosmo krive zato što odma ne ja-

više popu na tajno učinjenu pokragju njihovih sinova, a oni su po našemu prastarom i današnjem običaju odgovornici za svako zlo, koje njihov porod ili žena van kuće učine.

U drugu. Ne mogosmo Šutana globiti da narodu parom ili životom plaća, pošto mu Bog diže s ovoga svijeta sina Bela, koji se sa svojom smrću oduži Bogu i narodu, tim više što niko od dvije smrti ne gine; ama da bi koristovao duši pok. sina Bela, a sa svoje kuće stresao učinjeni grijeh, sudimo da, doklen je Šutan živ, ima predavati našoj crkvi sv. Tekli svake godine po jedno naj bolje runo vune i četiri oke zejtina (ulja) za crkovno kangjelo i to za dušu mrtvijeh a za zdravlje živijeh.

U treću. Sudimo da Mrgudov otac Mićun od danas do petnaest dana ubije i donese spravna pred crkvu jednoga vola varenog mesa, šest pečenih brava, tri tovara vina i hljeba, da časti narod, koji će mu pri čaši vina napiti: Ko nas danas gosti, da mu Bog i sveta Tekla grehove oprosti i samosedmo namiri! A Mrguda sudimo, doklen je živ, da jednoniči sve godišnje ponedjenike za pokoru učinjenog grijeha.

U četvrtu. Priznasmo siromašno imanje Šutanovo i Mićunovo i da brat s bratom dijeli vazda zlo kao i dobro. Sudimo i sve ostale Bijelića domaćine da plate dvanaest talijera za oproštenu molitvu, koju imamo nabaviti od mostarskog vladike i hraniti je u crkvi, i da oni ukupno predaju crkvi, dok jedna muška glava od njih trajati bude, po dvije oke voska i po toliko tamjana. I Bog dao u dobar čas i blagosov božiji na svijeh nas!“ Amin!

KRVNO KOLO.

Sud dobrijeh ljudi izmegj' dvije zakrvavljene porodice u Bokokotorskoj općini Grblju oko 1820.

Tugje se šćeri uklanjaj
Kao nebesnog groma,
I kao od zmije čuvaj,
Ako je ne vodiš doma.
Iz naroda.

I. Uvod.

„Neka se zna, kako se danas sastadosmo pred sabornom crkvom svete Gospogje mi dolje potpisani suci kmetovi u potpunom broju od dvadeset i četiri čovjeka, izabrani i pozvani od dvije jake porodice Rajkovića s jedne a Vučetića s druge strane, koje se zakrvaviše. Rajkovići ubiše jednoga Vučetića, što ocrni obraz jednoj njihovoj djevojci. Zaklesmo se da ćemo svi jednoglasno po pravdi i po našoj duši, a ne po ajtoru *(parzialità)*, kako naj bolje vidimo, osuditi po čuvenju razlogâ s obe strane. Prije svega prizvasmo ime božije u čijim su rukama izvori pravde, istine i razuma, po kojima se mi danas imamo držati i upravljati. Rekosmo da Nikola Stankov, otac poginulog Miloša, i Gjuro Savov, otac obeščašćene djevojke, izidu pred nas, i da oni u ime svojijeh brastvenika zbore, a svi drugi da slušaju i da niko nema riječi pisnuti osim njih dvojice. Prizvasmo Nikolu Stankova i rekosmo da on prvi svoju tužbu započne, a Gjuru da sluša i ne progovori dokle god Nikola njegovu ne svrši.“

II. Pravdanje parničara pred sudom.

Jedan kmet: „Kazuj, Nikola, što imaš na Gjura Savova, ali tiho i čisto zbori, kako te svi možemo čuti i razumjeti.“

Nikola: „Pitam mojega nekadašnjeg soihljebnika, a danas krvnika Gjura, zašto mi ubi jedinka sina pod oružjem i zatrni mi kuću a ugasi krsnu svijeću.“

Gjuro: „Ma što me pitaš, kad i ti sve i sva znaš kao i ja? Zar ti se malo čini sramote, koju mi tvoj sin nanese i ocrni mi obraz, da se moja kuća po grdilu spominje doklen je svijeta i vijeka? Ja nemam usta, da ih pred ovoliko poštenih obraza otvorim, niti očiju, da ih pogledam, jer mi tvoj pokojni sin ocrni obraz od prave obijesti a ne od nikakve nevolje; a što je tražio, to je i našao!. No kazuj; ti si prvi svoje mlivo u mlin sasuo, da melješ.“

Drugi kmet: „Nije to tako, moj Gjuro, no odgovaraj na pitanje. Vidar ne liječi ranu prije nego je vidi, niti berberin zna koji će zub iz glave izvaditi, ako mu ne kaže oni koga zub boli.“

Gjuro: „Ano kad je tako, red mi je moj crni obraz pripovigjeti. Nikolin sin Miloš ima jedna godina dana da se tako bio oblijekolio okolo moje šćere Savice kao naletnjak (gjavo) okolo krsta: za njom u polje i u goru, za njom u pazar i na vodu i po sijelima. Čitavo je selo za to znalo, a ja i majka joj u naj potonje. Obojica smo je svjetovali da se tugjeg momka okani, a bogme i prijetili da ćemo joj kosti u koži sasuti toljagama. Ona nam je vazda jednu te jednu odgovarala: — A što ću mu ja? što god ja od njega dalje, on to sve k meni bliže; eto vas a eto njega: ja ga jezikom odbiti ne mogu, a ko ubezoči, taj za ljucki stid ne zna. — Ja sam pokojniku po trojici po-

ručivao da se moje djevojke progje bez njegova i mojega zla, no sve uzalud: on onu njegovu pasju ne prekida! Biti će, gospodo, ovo sad peti mjesec kako mi domaćica — da oprostite — kaza, da je Savica ostala bregja s Milošem Nikolinijem, i da već za to sve selo zna. Da me grom s neba ustrijeli ili dušmanska ruka posiječe, prosto pri ovakovom nesretnom glasu. Te ja s one stope poteci ka popu i knezu, i zakleh ih da ustanu i da mi obrazu kakva lijeka nagju prije no pane krv izmegj' naše dvije porodice. Oni pok. Miloša pozvaše i, kao da su mu braća bili, posvjetovaše da Savicu, dok je na vrijeme i bez manje bruke, vjenča. On od prve u laži i u kletve da je on nije nabregjao; „pa i da sam — reče popu i knezu — ona se bijaše čuvati. Sokolu je, veli im, da lovi a prepelici da se čuva.“ — „Ma nije to tako, oni mu odgovoriše, no djevojka bregja ne može dalje u očinoj kući čekati; no kad si učinio grijeh, učini, moj sinko, i pokoru; vjenčaj je kao svoju, i tvoje dijete nek se u tvojoj kući rodi; to niti je na tebi počinjalo niti će svršiti.“ — U mjesto da ove popove i kneževe svjete kao pošten mladić čuje i da im se pokori, čujte, a oprostite, što im je odgovorio: — Gdje god se, reče im, krava odvodi, doma se tęli! . . . Kad ovo razumjeh, prevrnu mi se svijest a prevre krv ispod kape, te ja s bratom i s jednim sinom preži danas, a preži sjutra, dočekasmo ga i ubismo. Pitam vas, gospodo, učinih li ja ovo zlo od obijesti ali od goleme i teške junačke nevolje? Kad čovjek jednom izgubi obraz, on izgubi i pamet, ne obazirući se ni na život ni na imanje.“

Nikola: „Čuste li ga, gospodo? U dugo li moj krvnik zna svoju pregju snovati, a na svoj mlin vodu navraćati! Što bi kola škripala, to volovi buče; što ja

njega dužim, eto on mene zaduži! Traži svoj obraz, a moga sina po krmi mrtva ostavlja! Hoće da moje zlo usporedi s njegovim obrazom! Rekao bi čovjek da ne zna ono što i ja i svaki pošteni domaćin zna, koje su dužnosti muža i oca. Svaki čovjek, koji nema svoje livade, drži kravu ili ovcu za uzicu, da mu je vuk ali hajduk ne ugrabi. Ne ogragjuje li svaki svoje vinograde, usjeve i livade duvarom ili plotom, da mu ne može ništa četveronožno uskočiti? Koji to otac i muž ne pazi na svoju ženu i šćer gdje mu idu, s kim se druže i kako se ponašaju, pa s njima ne upravlja kao dobar binjidžija (konjanik) dok su mu dizgeni u ruci? Ko svoj obraz i svoju muku ne čuva, nek nikoga drugoga osim sebe ne krivi; što pusto i obijesno raste, neće kad tad od zla izbjeći, a pusto mlijeko i psi lapću. Gjuro je znao, kao što i cijelo selo zna, da mu je šćer prava stokuća i namiguša, pa što je ne svjetova da preda se gleda, kao svaka skladna i poštena djevojka kad pokraj tugjega momka progje, a ne da svakoga premijera i striže očima? Znamo, da nije vrag onako crn kao što kažu, niti mu majka bijela. Gjuru se dogodi sramota, a meni se iskopa kuća od muškijeh glava. Ko bi ovoj nesreći kriv? — Obojica, ali sudite vi, gospodo, ko je početnik i je li dužna djevojka da se od momka čuva ali on od nje. Gjuro je kriv: kad je čuo za zlo koje se dogodilo, što ne dogje k meni na vrijeme, da se u četiri oka na bracku porazgovorimo i sporazumijemo kako bi mogli ovoj nesreći doskočiti? Ne šće, Bog mu sudio! no od prve ubiti mi onakog jedinka sina, sivog sokola, i ugasi mi krsnu svijeću! Ja zato opet od vašega pravednoga suda tražim od krvnika glavu mojega sina Miloša. — Aoh sine, moje izvagjeno srce! Aoh moja iskopana kućo!...“ Jeknu kao ranjen pas i umuknu.

Suci ih otpuštiše, i rekoše da u miru jedni od drugijeh sjede.

III. Razlaganje izmegj' sudaca.

Jedan kmet: „Valâ, braćo, mučne rabote! a red nam je svršivati ili nam se hoće ili neće.“

Drugi kmet: „Nije mučno no premučno! ama ljudi svakoj raboti okroje svoj mjerni zaklop i naj većemu loncu, kao terzija (šavac) novu haljinu, pošto na svaku ruku omjere. Što Nikola Stankov traži glavu od Gjura Savova, ima razlog, ali što hoće da obori svu krivicu na Gjurovu šćer Savicu, meni se čini da nije tako. Svaka je ženska glava dugokosa i kratkoumna, a svaka djevojka plaha i varljiva. Što gledaju momke, to im je urogjeni zanat, kojim love momke kao jastreb po polju tice; ama nije se do danas ragjalo te djevojke, koja je momka silom na kakav grijeh, a još manje na svoju sramotu, nagonila. Što Nikola traži od Gjura sinovlju glavu, a Gjuro od Nikole obraz svoje šćere, tu je tvrdi jelov čvor, o komu se i naj oštrije sjekire lome, i vrlo zamršeni dugački konci. Glavna je stvar, braćo, da promislimo da je momak i djevojka isto kao barut i iskra vatre; da se ne sudare, za uvijek bi u svom mrtvilu jedno i drugo zaostalo. Zlo se dogodilo, evo znamo kako, a vidimo da su obojica krivi i sami sebi vrat ulomili, a nama ostaje da prije svega razaberemo, ko od njih dvoje prvi iskru ukresa, Savica li ili pokojni Miloš.“

Treći kmet: „Ništa lakše! Kresivo u Miloševoj ruci stajalo, a Savičine oči ukresale. Kod mene su obojica krivi, ali ja nalazim mnogo krivljega Miloša no Savicu. Jači lasno može slabijega od sebe nadvladati a mudriji lugjega prevariti. Ako se Savica uzdala da će

je Miloš vjenčati, zašto on osramoti djevojci tugjoj obraz, kad je znao da je neće vjenčati?“

Četvrti kmet: „To je živa istina! Lasno je, braćo, mrtvu glavu umiriti: zna joj se cijena[1]), a i drugomu zlu doskočiti, kad se pravo hoće; ali evo za nas mučna posla. Savica je s bremenom pripregla, pa, kad se dijete rodi, kuda ćemo s njime? Ako nju možemo ocu na prijekladu ostaviti, da u rodu sijedu kosu češlje i plete, ne možemo mu na kuću tugje kopile pritovariti. Ovdjen vuk leži!...“

Jedan naj stariji: „Ja mislim, i ne varam se, da ni jednomu, koji smo danas ovdje, nije ovo prvi put da u krvnom kolu sijedamo, no je svaki od nas mnogo i krupnijeh i mučnijeh parnica znao suditi. Nikad se nije sudilo jednoj ili drugoj strani kako one hoće, no onako kako ljudi znadu i mogu i za naj priličnije nagju. Zlo bi bilo kad bi jedan parničar od suda pjevajući a drugi kukajući doma pošao. Niko svijetu nije kolača umijesio ni niko selu nije iz svoje torbice večeru davao. Mi niti možemo Nikoli Stankovu sina iz groba ni Gjurn Savovu obraz povratiti. Naša je da pravo po duši gledamo i osudimo kako vidimo da je naj priličnije, samo da dva zakrvavljena brastva smirimo i da nam drugi pošteni ljudi ne bi što zamjerili.“

Sad nastade megj' sucima suvišnje svakojako razlaganje, a naj poslije dogovorno napisaše sljedeći

IV. Kmetovski sud.

„Čusmo i razumjesmo kako se dogodilo zlo izmegj' dvije porodice, a to kuće Nikole Stankova Vuče-

1) Cijena je mrtvoj glavi 124 cekina, od kojih prima kuća pogiuulog 100, a 24 uzimlju suci u ime svoje nagrade i dangube; no obično oni i ovo darivaju kući, ako je siromašna.

tića i Gjura Savova Rajkovića. Uvjerismo se kako Nikolin sin, pokojni Miloš, ocrni obraz Savici, Gjurovoj šćeri, pa ne šće da je vjenča po nagovoru popa i kneza, te ga za to Rajkovići ubiše, a ostade im u kući mučni zaklad [1]), djevojka bregja i crna obraza. Priznasmo da ni Nikola ni Gjuro nijesu dogogjenom zlu krivci drugo no što su za svoju nesreću zlo rodili, te Miloš glavom a Savica obrazom platiše, čim se kod našega suda i odužiše. A osudismo

U prvu. Ako Nikola Stankov od dobre volje šćene primiti dijete, kad se rodi, kao svoje, da Gjuro Savov ima platiti ženi dojilji koliko dva poštena čovjeka nagju da je pravo. Ama ako ne šćene Nikola primiti dijete, onda Gjuro Savov neće biti dužan ni dojilju plaćati ni ništa dužan Nikoli za Miloševu glavu.

U drugu. Ako Nikola Stankov ne bi htio ni muško ni žensko dijete, kad se rodi, primiti, sudimo da on polovicu a Gjuro Savov polovicu po jednako predaju Savici Gjurovoj i njezinu djetetu hranu i obuću, koliko dva poštena seljanina po duševnosti nagju da je pravo, doklen je god živa ili do udaje, a djetetu sve dok navrši svoju šesnaestu godinu.

U treću. Da bi se Savica slučajno megjutim udala, a dijete umrlo, onda prestaje svako Nikolino i Gjurovo davanje. I Bog dao dobar čas, a megju obje porodice mirnoga angjela i bracku ljubav, kao megju nama danas slogu te ovako osudismo.“ Amin!

1) Obična narodna riječ, t. j. usigjelica, neudata djevojka.

Tužba jednoga seljaka proti učinjenoj mu nasilnosti od svoga susjeda.

(Odgovor na pitanje).

Kazaću vam, gospodo, sve pravo, tako mi pravo duša ispala, kao da ću sad umrijeti. Ja sam jedan prepukli sirak 1) i nemam druge pomoći nego što izbijem su ovo deset nokata (pokazujuć ruke) mojim trudom sebi i svojoj sirotinji kameni 2) zalogaj hljeba. Evo, kako me vidite, ljuto 3) sam pao od starosti, i bliže sam grobu nego domu, i grohnuo od nekakve muke, koja me od baba zemana 4) u grob bez lijeka kosi. Tu skoro moj drug, Kržeta Šakojev, videći moju oskudicu 5), dade mi jednu svoju zemlju na izor i ukesimismo je 6) da mu davam svake godine s nje 30 oka ozimi 7), i uzajmih tugje volove pa pogjem, da je sorem; kad evo ti mog napasnog komšije 8) oružana na mene i zavika: — „Stan', nikogoviću jedan! ali ti je to od cca ostalo? Pušt' volove te, ele tako mi mokre zemlje i svijeta, grob ću ti i moždani na jedan mah na tom istom mjestu sasuti." Ostanem na ove riječi od kamena i bogme kao no ti zimomoran s pleći 9) a izdala me rs ljucka 10), pravo vi reći, ljuto se prepanem pa ga upitam: „Zašto, čovječe, ako znaš što je teška junačka nevolja?" — „Kako zašto? prosjačka torbico! odgovo-

1) Siromah. — 2) Vrlo mali. — 3) Preko mjere. — 4) Od mnogo vremena. — 5) Siromaštinu. — 6) Ucijenismo je. Kesim je riječ turska i znači: *livello annuo.* — 7) Šenica, ječam: *grani bianchi.* — 8) Susjed, *vicino.* — 9) Bez jaka brastva (govorenje obično u Boki). — 10) Rs znači snaga.

ri mi on; to je moja krvoločina [11]: zemlja je moja; uzeo mi je samosilno tvoj kum a moj krvolok [12] za nekakvu starodužinu [13], kojoj se ne zna konta [14]; nego se miči s te iste stope, da bezamjenice [15] ne pogineš.“ Pa isteže pušku i usuka mi je više ožičice. Pošto vidjeh smrt pred očima, smrče mi se, svijest prevrnu a lepet dogje u srce. Pustih ralo, a manuh se [16] volova; dadoh se na se i bogme ne mogoh se održati na nogama, nego buših [17] koliko sam dug i širok i uzdahnuh. Promakoše me četverostruke suze i jedva mogah slabijem glasom kliknut [18]: Kuku meni presiraku bez nigdje nikoga! I opet se vesnem [19] i pothvatim malo duha te ciknem kao zmija ispod kamena i zaviči: Igdje li ikoga! pogiboh paski [20]. A on ti se nakleči [21] nada mnom, kinu [22] jatagan pa zavika: „Što se dereš, stara bivolino [23]? ako iole [24] već pisneš, na nj ću ti srce iznijeti (t. j. na nožu); nego muč, umuknuo da dade jaki Bog!“ — Malo stavše eto ti djece gdje dotrčaše i, videći me pružena, pomisliše da sam poginuo i svi jednogrlice [25] uložiše, kao no ti djeca, lelekati: „Lele tata! kuku ugašena kućo! [26] i jaoh danas pa do vijeka!“ Počnu me grliti i ljubiti, doklen već vidješe da sam zaludu živ. Pothvatiše me i izmegju sebe žlje živa [27] doma odvukoše. On ondar ispusti volove, snimi s rala jemlješ [28] a zajmi [29] pred sobom

11) Muka, tečenje. — 12) Krvopija. — 13) Dug prestarjeli. — 14) Način, od tal: *conto*. — 15) Bez zamjene, bez osvete. — 16) Okanih se, progjoh se. — 17) Padoh. — 18) Zavikati. — 19) Otrijeznim. — 20) Kao pas, kučak. — 21) Nagna se više mene. — 22) Izvadi, izvuče. — 23) Vo, bivo — 24) Ako i malo, preuba. — 25) Kao jednim grlom. — 26) T. j. iskopana kućo. — 27) Malo živa. — 28) Raonik. — 29) Otjera, pogna, odagna.

volove. No srećom šaronja malo sjenovit [30]), koji u desnu ore, strmakne mu, a plavonju, što ore u lijevu, odvede, i danas je kod njega. Nego, gospodo! radi *karitadi* [31]) božje neka mi tugjega vola povrati i neka mi se progje napasti bez moje ali njegove pogibije.

Godine 1851.

Pričanje jednoga primorca kako je mirio glavu i metao krvno kolo [1]).

(Odgovor na pitanje).

Kazaću vam, ali, kad mi ko za moju pogibiju spomene, dlake mi se na glavi nakostriješe [2]), a ježavica me spopane. Onomlani kad činjahu *karitad* [3]) pokojnome knezu Dumu, bješe sve selo na iskupu; narod se najio a bogme i napio bez *konta* [4]); o svačemu bi razgovora, dok dogjosmo u krupne riječi [5]); kad na jedan put počeprljaše se [6]) dvoje djece kao dva kokota. Neki se počeše smijati, a, koga boljaše srce, skoči, da svoga brani. Dok jedna naša odiva [7]) branjaše svoje

---

30) Plahovit, *ombroso*. — 31) Radi ljubavi, od talijanskog *carità*.

1) Krvno kolo jest ime općeno kad se miri glava. — 2) Naježe. — 3) Ovo je običajna riječ u narodu kad jede i pije za upokojenje duše mrca. — 4) Bez načina. — 5) Debele riječi. — 6) Pobiše se. — 7) Odiva zove se udata žena od čijeg brastva,

dijete, doleti mater onoga drugoga, pak je zvešti [8]) jednijem bubuljem [9]) u vrh počeoka [10]). Oblije je krv i čisteći se podviknu grdnim ukorom svoj rod. Bogme, braćo, ukor je ženski grdna rabota ; te svi naši skoči kao no ti za svoju sestru na oružje a za onu drugu njezin rod. U grdno se tu pomutismo [11]). Pogiboše dva od njih, dvojicu ranismo i onu istu ženu, te se bijaše uplela [12]) u oni živi oganj ; a meni pogibe otac i ja se ljuto ranih i po Bogu *škapulah* [13]), i da ne bi seljana te nas utrkmiše [14]), bi pokolja do mile volje i zloga pričanja. Pokopasmo mrce, a ranjenici svaki doma, da se vidaju [15]). Meni je i mome brastvu prijetilo brastvo one dvojice te pogiboše, ele ostade im u nas jedna glava i dvije rane. Do malo dana skoči selo, da se mirimo. Mi, kao no ti koga je red da se moli, šilji ljude, da im traže prvu vjeru do Mitrova dne, i jedva nam je dadoše, te moli za drugu i dadoše je po velikoj molbi od Mitrovadne do Božića, a o Božiću na treću, kako je običaj [16]), i vjeru i kmestvo [17]) uglavismo na Savindan. Zabilježiše nam po imenice [18]) 24 čovjeka iz primorja i iz Crnegore, te ja zlijem putem obijajuć drvlje i kamenje, ajde na nos i na vrat dan i noć, moli ljude i srećom niko mi se ne odreče. Dogje i Savindan: evo kmestva. Ubih dva vola mesa, šest brava, četiri pršuta i kupih dva barjela vina. Okupih brastvo,

---

8) Udari. — 9) Kamenom. — 10) Početak ili ti čelo. — 11) Posvadismo se. — 12) Uvukla. — 13) Učuvah se. — 14) Umiriše. — 15) Da se liječe. — 16) Ko da treću vjeru, valja da se miri ; a ako ne da, nema mira, kao što dosta puta biva. — 17) Kmestvo: giudizio arbitramentale. — 18) Rod ubijenog zabilježi 24 čovjeka, a krivac valja da ih sazove, i ako mu se makar jedan odreče, nema kmestva.

kumove i pobratime, i pomagaše me, Bog da prosti, neko asprom, neko hljebom a neko drugom potrebom, i tako skunatorih[19] sve što se hoće. Sjedoše ljudi i osudiše. Glavu Nikole Perova prebiše za glavu moga pokojnoga oca; glavu Gjura Tripkova 120 cekinâ, groš[20] i paru[21]; ranu jednoga od one dvojice prebiše za moju a drugoga sedam krvi[22] a one žene tri krvi; i osudiše da mu iznesem šest kolijevka[23] i da ja objesim krvnicu[24] o vrat i da četveronoške k bratu pokojnoga Nikole Perova idem 40 do 50 koračaja. — Te ja objesi pušku, počni ići četveronoške i viči: „Primi, kume, Boga i svetoga Jovana.“ — Ne učinih, ja mislim, ni 10 koraka, narod skoči na noge, skidoše kape i zavikaše svi jednogrlice kao i ja. — Bogme ako sam i brata ubio, sježi[25] ga moje zaklinjanje, udriše ga plamovi uz obraze gdje onoliko ljudi drže kape u rukama, dotrča do mene, skide mi s vrata krvnicu, dohvati me rukom za perčin i na noge ispravi, pa, kad me zagrli, obliše ga suze i reče: „Kume! sretno nam kumstvo!“ I kad se poljubismo, proliše i mene suze. Poljubih ga u ruke i odgovorih: „Ova nam ljubav, da Bog da, u veliki dobri čas bila, da nam se prijatelji vesele a zlotvori zavide.“ — Vas narod kumu Nikoli zahvali: — „Hvala ti kao gospodičiću, stara kućo i gospocka lo-

---

19) Skupih brže bolje na svu prešu. — 20) 120 cekina je glava, od kojih uzmu kmetovi treći dio; ali obično oproste krivcu. Groš je 4 karantana. — 21) Para turska srebrna, koju kmetovi prišiju crljenom svilom u presudu, koju valja da učine. — 22) Glava je mrtva iz krvi, a svaka je krv 10 cekina, pa po vrsti rane cijene kmetovi toliko krvi. — 23) Znači kumstvo, jer svaka majka donese svoje dijete u kolijevci na kmestvo. — 24) Krvnica je ona puška, kojom je ko ubijen. — 25) Prepade ga.

zo!“ — Priniješe tadar naše odive šest kolijevaka, poljubi svakoga krštenika[26], pa svi otole skupa u nas, i posijedaj za gotovu trpezu. Kad je bilo pri svršetku od ručka, čelo od trpeze[27] zaviče: — „U posluh, braćo!“ — Uzme majuliku[28] punu vina i napije: „Svi zdravi, a vesèli, Bože, danas i vazda dom i domaćina i sve naokolo koji se očima gledamo. Pomagao Bog novoga i sretnjega kuma Nikolu, ako Bog da; kumstvo mu ovo u veliki dobri čas bilo a sretan i dugovječan mir; ljubili se kao kruh i vino; jedan za drugoga vazda poštenijem glasom pitali kao sretnji za čestitoga; junaci bili, ma se nikad ne bili, nego bracki živjeli i svoju braću mirili, da sva krajina čuje i da ih hvali i počituje svakijem poštenijem djelom, vrsnijem glasom, kmestvom i junaštvom. Gospod ih Bog pomagao i niko im ne naudio, i zdravo ste, braćo! Zdrav, novi kume!“ — Popije vino do kaplje, pa onda: „Kamo si, domaćine, i ostala braćo nastojnici[29]? Iznosite na trpezu dug.“ — Odgovori mu moj stric: „Bogme, brate, čuj me ti i sva ostala gospodo naokolo. U nas je poredno[30] aspri, ali imamo, Bogu hvala, lijepu kitu braće i u njih svijetla oružja, pa eto njih a eto vas, a mi ćemo drugi put za vas, pa činite kako vas Bog uči.“ — Tada svi od moga brastva neko izvadi ledenicu[31], neko nož srebrni, neki dževerdar[32], neki toke a

---

26) Onu djecu, koju će držati na krštenju. — 27) Vazda u čelu od trpeze sjedi jedan naj valjaniji i naj pametniji. — 28) Jedan sudić od zemlje vas išaran, kojim se prosti narod služi, kad su ovake trpeze i t. d. — 29) Nastojnici zovu se oni ljudi, koji okolo trpeze služe t. j. domaćin i njegova svojta, jer ne sjedi domaćin nikada za trpezom. — 30) Slabo, po malo. — 31) Ledenica, mala puška sva srebrom okovana. — 32) Puška dimiškinja: Telum damascenum.

neki kopče[33]) i pred kuma Nikolu staviše pa zavikaše: „Eto, novi i sretni, da Bog da, kume i mili naš brate: uzimlji koliko ti duša podnese i tvoj te svijetli obraz veže.“ — Narod se uz ovi razgovor vas digne na noge i s kapom u ruci. Blago, braćo, onome, koji se na ljucku krv namjeri, a teško na orijašku. Kum Nikola, čovjek kao čovjek, ne uze ni jednoga zaklada[34]), sve povrati a samo pušku krvnicu uze, pa poljubi i vrh nje se zaplaka, pa reče: „Primi, kume, oružje; ovo ti darivam za 6 kumstva a brata ti moga darivam za ovu pušku. Nijesam se mirio s tobom, da moga brata krv pijem i meso jedem, nego na tvoje molbe, čovještvo i pokoru pazio, Boga se i svetoga Jovana bojao i od ovoliko poštenijeh obraza stidio.“ — Onda svi, koji se za trpezom namjeriše, do nebesa mu zahvališe. Po ručku se narod raskalaba[35]). Krstismo djecu i svoj šestinji kumovah, i pogje s Bogom kući, i od onda smo taki prijatelji, da se ni dva jednoutrobna brata ne ljube kao mi dvojica.

Godine 1851.

---

33) Kopče se nose na nogama, a toke na prsima. — 34) Zaloga. — 35) Razigje se, svak pogje doma.

Pričanje pred sudom seljaka iz Boke, kako mu je ob noć pokradeno.

(Odgovor na pitanje).

Pričaću vam za moju pogibiju. Na dva dni prije Nikoljadne žena mi, da oprostite [1]), pošla s kućnom čeljadi u rod na piće [2]), a ja ostadoh sam samcat u kući. Večerao što je Bog dao, prigrijao se k ognju, ištetio nekolike sinsije duhana, dok mi se zakunja [3]); sklopi me san, te ja na onom istom mjestu na pustinu se izvalih i zaspah kao zaklan. Bogme sam, gospodo, tvrda sna u prvi dušak [4]) a i ogluhnuo malo; ma kroza san čujem da je nasrnuo šarov [5]) a neko škrkoće [6]) okolo vrata; te ja skoči, sjedi i priušavaj [7]), kad mi sve više pas nasrće. Onako bosonog i gologlav skočim, uzmem nož i malu pušku, te na vrata. Noć tmasta, ne vidi se prsta pred okom. Povičem: „Ko si na vratima? Noćas ti zla večer, kako i hoće!“ Ne odgovara niko ništa, te ja opet drugom, a po tom takni šarova [8]): „Šarove, šarove, pust mi ostanuo!“ Učini mi se da neko pobježe, i ošinuh psa na pasji način, jer ga stade kvika. Da ikoga imah u kući, hotijah na dvor izići; ali me bješe, pravo vi reći, strah, jere mi je kuća na samu i podaleko od porodice, pak se bojim da me ne utuku, da mi se ne zna krvnika, i da ne poginem bez zamjene [9]). Te ja opet lezi i priušavaj za mnogo i hoće

---

1) To je običaj reći u Boki, kad ko spomene ženu. — 2) Na krsno ime, na pir. — 3) Zadrijema. — 4) U prvi san. — 5) Kučak šareni. — 6) Klopoće. — 7) Prislušavaj. — 8) Podraži psa. 9) Bez osvete.

san da me prevari, kao što i prevari na moj zli put. Sve na jednom čuh gdje me dvojica priklopiše: jedan mi veže ruke, a drugi zaklopio usta, da ne vičem. Čujem gdje rubare [10]) kroz kuću i iznose. Pošto su porubarili sve što su našli u pustoj (za zlotvore) [11]) kući, puste me onako svezana a zavežu mi usta jednom krpinom, te ja tako čami do crne zore bez ikoga. Kukam i lelečem za mojom krvavom mukom; kršno mi se a i sramotno čini štetu i sramotu na jedan mah na očigledice pregorjeti. Daj Bogu dušu, Bog je neće, te ja stisni pusto srce. Opomenuh da su me živa ostavili i razaberi se onom starom poslovicom: Ne daj, Bože, koliko se trpjet može. — Svanu dan i sunce oskočilo; evo ti mi jedne sinovične, da me nagje po običaju, dijete od desetak godina, i zove me: „Striko, o striko!“ A meni puče srce i proliše me trostruke suze gdje joj se ne mogu ozvati, i zovući me dogje do mene. Kad me upazi, zar pomisli da sam mrtav: ciknu dijete kao zmija ispod kamena i, kad vidje da sam živ, prionu ručicama, smače mi krpu s usta, te tako joj rekoh da mi i ruke odriješi; a da ne bi nje, Bog i duša, hotijah paski dušu ispustiti i bez pričešća i bez ispovijesti. Pošto ti se dobavim noga, razaberem dijete, uzmem oružje, pa ispred kuće vrzi [12]) puškom a klikni: „Ko je vitez! Igdje li ikoga?“ [13]) U trenuće oka evo ti pet šest momaka oružanih gdje trče i pitaju: „Šta je?“ — „Kako što je? odgovorim im ja, napunjujući i potprašujući pušku; da li ne vidite da sam iskopan bez lijeka?“ — „Kako? zlo te smelo!“ upitaju me, dok im

---

10) Kupe, traže, da nose. — 11) T. j. ne njemu pusta nego zlotvoru. — 12) Izmetni pušku. — 13) Ovako se viče u velikoj nevolji.

kazah da sam pokraden. Te mi za lupežima u potjeru bolje-bolje, bolje-bolje sve tražbinom [14]), jer mi bjehu i jednu kravicu, da oprostite, odagnali. Srećom nagjosmo dobar trag, te za njima, da nam duša prsne, a ja sve sokoleći družinu: „Ha, braćo, za Boga, jutros al i-kad.“ A ne prestaj moleći Boga i moje krsno ime da mi uskrsne i pomože, kao što i jest. Dogjosmo na vrh jedne glavice; pripeh se na jedan kam i gledam ispod ruke — jer bješe sunce uprlo — tam' amo, dok Bog dade vigju jednom stramputicom [15]) četvoricu uprćene [16]) i gdje tjeraju kravu daleko koliko dva puškometa [17]). Vrgnem se puškom za njima i zavičem: „Stan'te, gnjili [18]) nikogovići!“ [19]) Te bolje, te bolje, te već da ih prestignemo. Pošto vidješe da ćemo ih prestignuti, jedan od njih svrati s puta s kravom a mi ne vidjeli, te ih opet upazih i vidimo samo trojicu a ne četvrtoga i kravu. Bježe i oni, i negdje nam se u onoj gustoj šumi zametnuše, i tako ništa ne povratismo niti koga od njih poznadosmo. — „A sad?“ pita me jedan od družine. — „Zlo i naopako,“ odgovori mu ja i pridodam: „Ajdmo, da kravu tražimo: ona će biti negdje u onim kršima svezana.“ Družina mi se počne rugati, ali za to ništa. Malo naprijed dogjemo i na ono mjesto, gdje nam nepoznati lupež svrnu s kravom. Pripnem se na jedan visoki oštri krš i zavičem što god me mah nanese: „Roge! Roge!“ [20]) dok ona iz nekakve prodoli [21]): „Muu-muu!“ — rekao bi da mi se s plačem o-

---

14) Tragom, po stopama. — 15) Stramputica t. j. gdje nije pravi put. — 16) Natovarene kragjom. — 17) Koliko može puška dovrći. — 18) Tromi, nevaljali. — 19) Govori se lupežu, koji ništa nema. — 20) Ovo je ime krave. — 21) Valasto, zaklonito mjesto.

zivlje ; ma ništa ne znam na koju stranu ; te je opet zovni dva tri put, a ona isto, te tako po nje glasu nagjoh je svezanu pri jednoj lipi. Kad je vidjeh, proliše me suze : izljubih je kao, osvem krsta, čeljade i s njome dogjoh doma. Meni su, gospodo, ponijeli što valja 100 talijera i mogu se bez grehote zakleti, i iskopali su me siromaha. Bogme, gospodo, komarcu izvuci nogu eto crijeva na dolinu. Preporučivao sam po primorju i po Crnoj gori na kumove i na prijatelje da potraže, i obećao jaku sodžbinu[22]) i evo do danas nikakva abera[23]), no uzdam se, kao no ti prava muka, da mi neće tako bezbrižno propanuti; ali, kako se govori: „Teško onome, kome se iz temelja vrće“ — i oprostite, jadim se samo teke da mi nije na srcu.

Godine 1851.

Odgovor grbaljskog seljaka pred sudom na pitanje drugoga da mu povrati jednu zemlju.

(Istiniti dogagjaj).

Prvi seljak: „Što tražiš od mene?“

Drugi seljak: „Da mi povratiš zemlju vinogradinu, koju mi samosilno držiš ni prodatu ni darovanu, evo nekoliko sile godina, ali iznesi mi od nje pismo.“

---

22) Nagradu. — 23) Glasa.

Prvi: „Kakvu vinogradinu, zla ti sreća? Da li je nije tvoj pokojni otac mojemu pok. ocu prodao? Oni su na istini, a mi smo na laži [1]). Ako nemam pisma, nemaš ga ni ti, ma imamo obojica duše, pak duša ti a duša mi (t. j. ili se zakuni, ili ću se zakleti)."

Drugi: „Ja ću se zakleti da moj pokojni otac nije mi za ovu zemlju riječi pisnuo da je prodata, nego da mu je na silu držite."

Prvi: „Kako ćeš se zakleti? teško ti dušil A i da hoćeš, ne dam ti se ja griješiti, nego čuj kako je, a sve ću ti pravo kazati, tako mi konca umrloga i čaše, koja me čeka (t. j. smrti). Kazivaše mi moj pok. otac, tako mi se s njim duša ne prela [2]), da u vrijeme. kad je naše i vaše brastvo u ratu živjelo, poruči tvoj pok. otac mojemu, hoće li kupiti zemlju, koju mi danas tražiš, a on mu otporuči, da hoće, ako se u cijeni nagode i pridoda da mu poruči gdje će se sastanut i da ga moj pok. otac čuva od našijeh a tvoj od vašijeh, te tako i bude. — Sastanu se dakle gdje su ročili, pogode se bracki za 16 talijera i obični dar, zašto jedna potreba prodava a druga kupuje, kako je bila našijem roditeljima, i uglave da se u prvu nedjelju sastanu na istom mjestu i da tvoj otac donese temesuć [3]) a moj pare. Moj pokojni otac skunatori od nekuda pare i dogje, kako su glavili, a dogje i tvoj pok. otac i reče mojemu: „Kamo ti pare?" — A on njemu: „Evo pare, no kamo pismo od prodaje?" — „Ja ga donio nijesam," odgovori mu tvoj otac. — „A da sad kako ćemo?" upita ga. — „Bogme dobro; daj pare, a ja ću

---

1) Ovo se pridoda vazda, kad se o mrtvu čovjeku zbori. — 2) Ovo je obična riječ zakletve. — 3) Temesuć je kupovno pismo; — riječ turska.

ti poslati temesuć ovijeh dana, zašto nije bilo čovjeka koji je umio pisati“ reče tvoj pok. otac. Bogme, gospodine, (obrativši se k sucu) moj pok. otac što god je kupovao, vazda se od suda kao od groma bojao; ne htjede dati pare, nego da ih nosi doma. Tada (put suparnika) tvoj otac mojemu: „Ne, Bog ti i sveti Jovan! sjutra su mi od potrebe: daj mi ih, a jedan ti Bog i jedna božija vjera, poslaću ti pismo.“ Promisli moj otac što će i kako će. Pisma nije, a svjedoka nije, a muka mu se odreći na ovaku strašnu kletvu. Promisli da se na kojigod način utvrdi, te on izvadi fišek iz kese, istresi prah u kesu i odvuče zrno *(palla)* pa razmuti malo praha na dlanu pljunom, a na oni isti komadić hartije pritisne i jedan i drugi prstom i evo ga. (Ovdje izvadi onu fišečinu i ukaže suparniku). Ovo je prst tvojega pok. oca, a ovi drugi mojega. Sada, brate, zakuni se ti da ovo ovako nije bilo i da nije ovo prst tvoga pok. oca a ovi drugi mojega, eto ti zemlja na poklon, da ti je alal (sreća).“

Drugi: „Ja se zakleti neću, nego zakuni se ti da je to tako, srećna ti zemlja.“

Prvi: „Ja hoću.“

Sudac odredi da se zakune. Zakle se i sucem zakonito pismo učiniše i poljubiše se[4]).

Godine 1852.

---

4) Kamo sreće da se i danas ovim načinom megju seljacima pravde svršivaju, čim bi se mnoge štete, dangube, pa i mnoga krvoprolića ugasila!

Pravdanje jednoga seljaka kotorskog u sudu, kako je u obrani ubio dvojicu a trećega smrtno ranio.

(Istiniti dogagjaj). *)

Sudac seljaku: „Šta hoćeš?“

Seljak (kleknuvši pred sucem na koljena): „Došao sam Bogu pa vama u ruke, da vam pričam moju pogibiju, koja mi se jučer dogodila na velikoj božijoj pravdi, pak zakon vam u lijevoj (t. j. ruci) a u desnoj sablja, pa sijecite kuda znate.“ (Ovdje prigne glavu).

Sudac: „Ustaj na noge i kazuj.“

Seljak: „Jučer na zahod sunčani idući iz polja pustoj (nesretnoj) kući i noseći ralo na ramenu, zatekoše me na putu Lazo Perov, Gjuro Jokov i Pero Andrijin i zavikaše: — Predaj se, nikogoviću! oružje na dolinu a ruke na legja, da te vežemo kao ženetinu. — U ovoj prijetnji suviše iskočiše tri žene, koje se bijahu sakrile, i navališe psovati i u mene bubuljima kao u konja radi veće moje sramote. Bogme, gospodaru, već vidjeh da sam poginuo, zašto trojica na mene, a prosto tri čovjeka i prosta smrt od junačke ruke, ali ne bili prosti ženski ukorni udarci i, kako se govori: Dva lješnika orahu vojska, — bacim s ramena ralo, skočim malo *zbandičke* (sa strane) od puta, skinem kapu i u tri puta zavičem: — Ne, ljudi, Bog vi i veliki sveti Jovan! — Ali ko prigne da zlo čini, taj ne pozna ni Boga ni svetoga Jovana! Tadar izvadiše na mene noževe, a ja prizovnem gospoda Boga i svetoga Jovana

*) Ovo priopćujem i radi toga, da se vidi rječitost i zdravi razum naših prostih seljaka.

u pomoć, kinem nož — a drugog oružja ne imah pri sebi — zažmem oči, pa, kao utopnik, kad se i slamke hvata, jurišim, maham i vičem u pomoć volju božiju, koja ne ostavlja u nevolji pravednoga nikad, kao što nije ni mene siraka. Drugi put kad sam zamahnuo, dade Bog posjekoh Laza Perova i mrtav pade; zbodoh u trbuh Gjura Jokova, a ostade sam Pero Andrijin, koji me grgjaše nožem, pa izvadi malu pušku iza pasa, te u mene. No kad čovjeku nije sugjeno da pogine, sve zaludu. Planu a ne sastavi. Tadar ja gjipim (skočim) na mrtva Laza Perova, uzmem mu pušku iza pasa te u Pera, i ljuto ga obranih u desnu ruku, a on onda zavika: — Vjera! I ja mu je dadoh i ne htjeh, kad mogah, da ga ubijem na smrt. Evo me dakle u carski sud: evo vidite moje rane (pokaže 5 rana) i ne izgubite me."

Sudac: „Kakav si imao ti inad s ovom trojicom, i zašto su te htjeli ubiti?"

Seljak: „Pokojni Lazo Perov tražio mi je sestru za njegova sina, koju sam jošte lani o Mitrovudne bio obećao drugome; pak mi je pred svijem seljanima zaprijetio, da će mi nos kao kurvi — da oprostite — osjeći, a za ovo pitajte sve selo."

Sudac: „Je li se već ko tu namjerio, da može posvjedočiti da su oni tebe prvo htjeli ubiti?"

Seljak: „Ko će se namjeriti u jednoj gori daleko od sela, gospodaru? Tu nije niko bio nego oni trojica, Bog ih sudio! one tri zlostretne žene i s njima gjavolja sila, a ja i božija volja, koja mi je priskočila u naj većoj mojoj muci. A naj bolji je svjedok očevidni slučaj. Da sam ja njih htio ubiti, ne bih ja bez oružja udario na tri oružana čovjeka i tri bijesne žene, niti

bih na duši nosio dva mrtva čovjeka i trećega ranjena, zašto vidite da sam i ja već malo živ.“

Sudac dakle odluči da se u ljekarni dom povede i tamo liječi i, zametnuvši proces, očituje se sve kako je seljak kazao, i u kratko vrijeme otpuste ga izliječena od dobivenih rana kući.

Godine 1852.

Pravdanje jednog seljaka, koji je optužen da je ubio čovjeka.

„Što me krvniči N. N., sin pokojnoga N. N., da sam ja prikojasan [1] smrti njegova oca i na veliku božiju pravdu na mene bijedu [2] ovu nanosi, u to ni sjetni ni česni [3] nijesam koliko je li moj pok. otac, nego neka bolje bište [4] i pretresuje, da iznagje krvnika. Njegov je pok. otac (kao živ) bio žestoki kavgadžija [5], kamatnik, izješa [6], kmet prica [7] i vrlo brzoruk na nejačicu [8] bez da se je Boga bojao ni ljudi stidio, i zato je od bracke [9] više puta prekoren bio. On je po-

---

1) Prikojasan u Boki znamenuje pravi, načelni uzrok. — 2) Bijeda t. j. napast, kleveta, potvora. — 3) Ni sjetni ni česni t. j. ni kriv ni dužan. — 4) Neka bolje bište t. j. neka tanko po tanko razabere. — 5) Kavgadžija je čovjek spravan na inat, svagju. — 6) Izjelica. — 7) Kmet prica, giudice arbitro parziale, ein parteilicher Schiedsmann. — 8) Nejačica, nejači od sebe, pitì debole. — 9) Bracka, općeni seocki skup.

kojnik tu skoro mene napastovao, da sam mu jednoga vola oraćega ukrao i lažive soke [10] preko sokodržice [11] iznahodio i podmićivao, da svjedoče da sam ja; no kad bi do kletve, udriše svi na se, zašto sok ne smjede da izagje na biljegu i sokodržica ne smjede se preseći [12], te oni bezdušnik potegni i otresi sokodržici jednu prdeljusku [13] napokoručice [14] i jednu zamlatnicu, te ga obli krv, da nam u živo srce propuče [15]; i da ne pobježe, bogom i dušom, narod ga hoćaše zgnječiti. Do nekoliko dana desi se [16] s ovim našim sirakom, te juriš kidiši [17] na njega, da ga spršti, a on mu nekako štrmakne [18] iz ruka i ošine ga s čibukom te ga malo očebrsne [19] više lijeve jagodice [20]; a on tadar, kao bijesan Turčin, izvadi malu pušku te u njega frs! Puška škrokne, te on drugi put opet natresi na prašnik pa u njega škvrk! Plane a ne sastavi, kao no ti kad čovjeku pravu nije sugjeno da pogine, a ovi seljanin naš, videći prijeku smrt pred očima, izvadi nož, ne da ga ubije, nego da se od napasnika kurtariše [21] i obrani; udri ga jednom tilutice [22] a jednom plosničke [23] i, kao što bješe glas pukao, poznavale su mu se toliko dana na oba udarca mozuljice [24]. On je pokojnik Bog zna koliko puta ovakijeh stvari u našem selu činio, i, gospodo, tako mi suda, i vije-

---

10) Sok, tajni javljač kragje. — 11) Sokodržica, oni kojim se soci služe, kad neće da se znadu. — 12) Zakleti. — 13) Zaušnicu. — 14) Zaušnica ne dlanom nego naopako. — 15) Ražali nam se, žao nam bi. — 16) Desiti se, sastati se, imbattersi. — 17) Juriš kidisati, nasrnuti, assaltare. — 18) Izmakne. — 19) Očebrsnuti, malo ozlijediti, raniti. — 20) Kost niže oka vrh obraza. — 21) Oslobodi. — 22) Tilutice, ne oštrim nego tupim. — 23) Plosničke, ni oštrim ni tupim. — 24) Mozuljica, lesione, Verletzung.

ka 25), onakoga se krvnika ljuckoga i iskopanika 26) brackoga još ragjalo nije niti će. Selu je dosadio, Bogu i caru omrznuo, pa bogme nekomu dovrelo 27) i stukao pašče, da jade ne zadava; pa na koga će napast nego na mene? — Propitajte, gospodo, kakav je bio otac moga napasnika a prokušajte kakav sam ja do danas a i po danas, ako Bog da, pak će te ondar moju živu napast lako dokučiti; ali je teško meni do konta 28) zato što sam zapanuo u tamnicu i, kao što se govori: — Ko uljeze kriv, ne izigje živ, a ko uljeze prav, ne izigje zdrav. — No Bogu i vama u ruke, pa činite kako ve Bog uči i na amanat 29) vi za carev hljeb 30) moj život; sud vi srmija 31) a duša zrcalo, a ja božiji pa vaš."

Godine 1851.

---

25) Običajna u mimogred kletva u Boki. — 26) Iskopanik, smetalac javnoga mira, perturbatore della pubblica quiete. — 27) Dodijalo, dosadilo se. — 28) Do konta, do razvigjenja. — 29) Amanat ili amanet, deposito, riječ turska. — 30) Za carev hljeb (kruh); ovim riječima obično zaklinju seljaci činovnike, koji od cara platu potežu. — 31) Srmija, riječ turska, ali u Boki znamenuje kao obraz, faccia.

Pravdanje optuženika da je ubio jednu djevojku, koji se svojevoljno prikazao u ruke suda.

Sudac: „Koji si ti?“

Seljak: „Ja sam Jovan, sin pok. Vukote Stanišića iz K . . . . . , orač i kopač; imam 42 godine, hristjanin, do danas, Bogu hvala, čiste duše i oprana obraza, i čujući da me neko optužio u sudu, ne znam za što, pa da me sud traži, sad evo me, ako sam kriv, da me sudite po čistini, a ako sam pravedan, da me liječite od napasti ljucke, jerbo je teška poštenu čovjeku.“

Sudac: „Jesi li oženjen i imaš li djece?“

Seljak: „Umrla mi je, da oprostite, žena ljetos od ragjanja, a imam u ruke božije tri sina i dvije šćeri.“

Sudac: „A znaš li za koje si zlo optužen?“

Seljak: „Ne ja, prije nego mi vi, gospodo, kažete.“

Sudac: „Ti si optužen da si ranio Gordanu Perišinu na mesne poklade na guvnu Iličića malom puškom, i da je od te rane nakon mjesec dana umrla.“

Seljak: „Ako nije drugo nego to, pomozi mi jutrošnje jutro, a ako je dopušteno govoriti i ako pravedan sud carev prima razloge svačije po čistini, uzdam se u jakoga Boga da ću pravedan izaći.“

Sudac: „Kazuj što imaš sve pravo, i znaj da su toliko svjedoka protiva tebi predložili, da si ti uzrok smrti pokojne Gordane.“

Seljak: „Idem da vi kažem, gospodo, sve pravo, tako mi posljedne ure, koja me čeka. Na mesne pokla-

de bijaše horo 1) i sve selo došlo, da pjevamo i igramo. Kolo pjeva, igra ko može, gleda ko ne može, mladići meću iz pušaka i veselje se gradi kao na poklade. Zazva me pokojna Gordana, da igramo u horo. Skočih, ako mi se i neće, jer kaže se: — Ko je u kolu, valja da igra. Obigrasmo nekoliko puta guvno; hoću da i ja mećem iz puške, kako je običaj, izvadim malu pušku i, natežući čarak u igri, omakne mi se i žalosno pukne, a nesretno očebrsne u nogu pok. Gordanu. Tu se smuti horo, a ja više nego svi počmem lelekati, i da mi nije bilo žao dušu izgubiti, hotijah se Juda nazvati (t. j. ubiti sam sebe), dok pok. Gordana pred narodom zavika, da joj nije nego malo zahvatilo i pridoda: — „I da si me i ubio, pa što je za to? nije u zbilji nego u šali.“ — A ovo rekoše i nje otac i braća i sva porodica. Ona je sama pošla doma, a ja s one iste stope za ljekara, koji je vidao i izvidao ranu, a ja platio. Gordana je pokojna poslije toga hodila kao i prije, no ne znam kako joj se pozlijedi ona nesretna rana i od nečuvanja i od nevidanja umnoži se i zapusti, da joj se naj poslije u nozi živina ukotila, te ne znam ni ja kako, tako me ne znalo grdilo i tako ju crna obraza ne pohodio na onom svijetu, od one noge umre. Sad, gospodo, Boga radi, za carev pravedni sud i za hljeb carev kojega jedete, da pravo sudite, što sam ja krivac.“

Sudac: „Jesi li ti vazda u miru i ljubavi živio s pok. Gordanom?“

Seljak: „Jesam u takoj, da nijesam bio oženjen, hotijah je vjenčati, a ona je mene vazda ljubila.“

---

1) Horo zove se skupština seocka kad igraju i pjevaju na gumnu.

Sudac: „Kad je ona bolovala posljedni put od noge, jesi li ti k njoj hodio? Šta si joj govorio i što li ona tebi?“

Seljak: „Nije dana bilo da ja k njoj hodio nijesam i, pošto čuh da hoće da umre, pogjoh k njoj i s njome se oprostih pred svom njezinom kutnjom čeljadi, i na moje je oči dušu pustila; i ako ovo sve ne posvjedoče njezina čeljad od kuće, evo mene i moje glave, a eto vas i vaše sablje.“

Sud dakle na svoje vrijeme nagje da je prav Jovan Stanišić i otpusti ga iz tamnice.

Godine 1852.

Pravdanje dva muža i jedne žene u sudu Grbaljskome.

(Istiniti dogagjaj u XVIII. vijeku).

Sudnik (knez): „Kamo te, Stane?“

Stana: „Što veljaše?“ [1]

Knez: „Po zemlji i po svijetu čuh da poštene žene po jednoga muža imaju, a ti evo dva steče. Prvoga vjenča po zakonu i baci pod noge sveto vjenčanje i obraz na jedan put i vjenča drugoga i zabavi (t. j. nagje manu) drugome. Kršna i grdna rabota! Kazuj zašto tako neprilično djelo uradi, pravo, tako bila zdravo i tako ti duša paski ne ispala, jer u tebi stoji da

---

1) Ovo je naj učtiviji poziv kao n. p.: zapovijedajte.

pomutiš (zavadiš) dva jaka plemena ili da ih u miru ostaviš.“

Stana: „Gospodine kneže i ostala gospodo! Nevolja i više čini, a nužda i nevolja i sami zakon izmjenjuju. Siraku je lasno zaplakati, ranjenoga lasno uvrijediti, a potreba oči nema. Ja, ako sam prestupila, nijesam kriva, nego moj prvi muž Marko, koji, neka me sluša, idem da vam kažem; pa ako išta lažno rečem, neka me pred vama fersa[1]) ili neka mi nos okine. Mene je Marko vjenčao od 12 godina (na dušu onoga ko me je ludu zamakao!) i staše sa mnom jednu godinu malo više, pa otide negdje po svijetu, da mu se ne zna traga ni javlja. Za toliko godina ne spomenu mi se ni grkom jabukom ni praznom knjigom (pismom) kao muž ženi, tako da sam ga držala za mrtva i, kad se navrši deveta godina, dosadi mi se sirotovati u tugjoj kući, a do duše — nije fajde kriti — lijepo su me držali njegov otac i majka. Gladna i žedna nijesam bila; gola ni bosa hodila nijesam, ali me ukori savjest da udovujem iza živa muža. Mnogo sam se puta kanila da ovu tajnu otkrijem svekru i svekrvi, ali mi je svaki put stid jezik umuknuo i, Bog mi je svjedok, hotijah ga čekati još dvije godine, kad pristupi k meni Nikola, koji je evo ovdje, i zaljubi se u mene, a bogme, gospodo, pravo da vi rečem, i ja u njega ne od obijesti, nego od viteške nevolje. On me isprosi u oca i matere i oni me dadu i preslove govoreći: „Da je Marko živ, u ovoliko sile godina pisao bi ti ali ti se opomenuo kakvim cvijetom (darom); ma on nije živ, a da je i živ, za tebe je on već mrtav, kad glave ne obrnu na tebe ovoliku gomilu godina; nego uzmi Ni-

1) Obilježi nožem po obrazu.

kolu, kad ti se desila sreća, i ne izgubi je ludo.“ — Bogme, gospodo, na ovake riječi spopadoše me misli a nagna nevolja, te rekoh da ću uzeti Nikolu, koji dogje, evo sad godina, notnjo i prihvati me s kumom i s popom te me vjenča, i kad krenuh iz kuće Markove, poljubih svekra i svekrvu u ruke i trostruke me suze proliše, gdje mi ne bi sugjeno da u prvom domu ostanem. Marko, a neka me ćuje, pošto od nekuda ču da sam se preudala, dotrča doma i hoće me natrag. Sad kako ću i kojijem obrazom ostaviti potonjega muža? Sad vi je, gospodo, sud u rukama, duša u grkljanu a obraz za naj više; liječite vi kako naj bolje znate. Ako sam bila jednoga muža prva žena, a sad sam drugoga posljedna, ja niti sam kad bila niti mislim biti žena od dva muža. I evo da ne zaboravim vam kazati, za svako bolje vaše vladanje, da sam teška 1), da oprostite u šestom mjesecu. Sad evo mene na srijedi, a evo oba muža ovdje, a eto vas. Sudite pravo, a čuvajte vašu dušu a moj obraz, koji mi je mio sprama duši.“

Sud, preslušavši ove riječi, upita Marka pa Nikolu, je li ovo sve ovako istina, i pošto mu oni odgovore da jest, osudi da Stana ostane kod potonjega muža doklen god rodi ono dijete, a osmi dan po rogjenju da dijete Nikoli ostavi i povrati se k prvome mužu Marku, na koje svi dobrovoljno pristanu.

Godine 1852.

---

1) Bregja.

Pravdanje dva brata pri sudu Grbaljskome u XVIII. stoljeću.

Knez: „Šta ćete vi, dva brata? Zbori, Marko; ti si stariji, a ti, Niko, slušaj, dok te red dogje.“

Marko: „Gospodine kneže i ostala gospodo! Ako sam i stariji godinama, ali me je red trpjeti, jer, ako Niko ne zna što je brat, ja znam. Do sad još nije ljekar pitao bolesnika: Kako ti je ime? nego: Što te boli? — Meni nije ništa s bratom, nego njemu sa mnom; on me je pred vas pozvao, ja ne znam, evo ga ovdje, pa ga pitajte, a ja, ako mogah, braniću se, a ako znabudem govoriti, zboriću.“

Knez: „Kamo te, Niko?“

Niko: „Što veljaše? Evo me zaludu živa, velim, zato što dočekah da se s bratom sudim i dočekah posljednje vrijeme, kao što stare knjige pišu: „U posljedna vremena zvati će sin oca, otac sina, i brat brata na sud.“ Poslušajte me, a daće Bog da imate koga. Pokojni otac umirući na času smrtnome ostavio mi je njegovo oružje, kojega evo vidite, za neku ljubav osobenu, i naredio da sve ostalo njegovo imanje bracki podijelimo. Pošto pok. otac umre, oplačemo ga i ukopamo kako je po zemlji i po svijetu i kako se naj bolje moglo. Kažem ja Marku, kako mi je otac ostavio svoje oružje, za to što reče da ga je njemu (Marku) dobavio, a ja ga nemah, nego nešto stare nožine, s kojom se stidijah megju ljude ići, a bez njega ne mogah ići kao ženetina. Marko na to nasrne na mene kao gladan vuk na pretilu ovcu, i šćaše da mi oružje otme. Bogme, gospodo, pravo vam reći, ne puštah se

tako lasno, ako je i brat, jer se u nas ne broji da gaće nosi ko se od dva oka boji. Odbjegnem, a on poviče na svoga sina, koji je malo manji nego ja, te oba dva na mene. Mogah jednoga, a može biti i oba dva, ubiti, ali gdje ću brata ubiti, Bog vi i sveti Jovan? Počnem se zaludu braniti, ali, što se govori, dva lješnika orahu vojska, ne mogah se obraniti: oteše mi oružje. Odbaci me od sebe, dade mi dio koji sam htjede, a da mi nije ništa dao od očinstva a oružje da mi je s mirom dao, prije bih mu oprostio. Ovo je amanet očin, pri času od smrti meni darovan, pa da ga ja ostavim? Nego vas molim ovako (skine kapu pa klekne na oba gola koljena), recite mu da mi oružje da bez moje ili njegove bracke pogibije."

Marko (put sudnika): „Čuste li, gospodo, ovu guju, kako slično laže? Lupež se uzda u kletvu, dijete u plač, žena u prijevaru; pas se brani zubima, vo rogovima, konj nogama, a moj brat ubroždio (upodobi se) kao svi ovi nekršteni četveronožni. (Put brata) Stan', gjidijo, kud si nasrnuo? Al' nijesi puta pogodio! Ako su brzi volovi, zemlja je podijeljena. Tebi je otac što i meni, a ja sam što i ti. Ako si ti ocu pokojnome bio miliji nego ja, meni je on pokojnik miliji bio nego tebi. Oružje njegovo ne puštavam, znat li mi izgubiti sve što mi je od njega ostalo. Ja sam stariji, mene starješinstvo ide po adetu. Nije kriva Bosna što je gladna Hercegovina, koliko ni ja tebi što se nijesi prvi rodio, nego se ja čudim u što si oči uzeo (t. j. kako se ne stidiš)."

Knez: „Dosta, dosta, već smo razumjeli. Ostupite malo na stranu."

Po razgovoru ko ima pravo ili krivo prizovu Marka i upitaju: „Bi li se ti, Marko, zakleo na izvolenje

Nikovo vrh tvoga jedinka sina, da tvoj pokojni otac na umrlom času nije ostavio u ime dara tvojemu bratu Niku ono oružje što ga nosi?“

Marko: „Ne ja, ne dao mi gospod Bog, ni za vas bijeli svijet, za ono što ne znam; ma vi znate da po običaju zemaljskome ide starijega sina vazda oružje i starješinstvo, a mlagjega ognjište, pak ne dam ga ni po što, makar boljega mi dobavio.“ (Pogje).

Knez: „Kamo te, Niko?“

Niko: „Zapovijedajte, gospodo!“

Knez: „Bi li se ti zakleo, kako te mi zakunemo, da je tebi tvoj pokojni otac samome ostavio oružje?“

Niko: „Hoću sa sveg srca, kako pravo tako zdravo.“

Tada prizovu i Marka i narede Niku kako će se kleti. Niko skine kapu, klekne na koljena, izvadi preda se oružje, pa se vrh njega ovako stane kleti: „Ako nije istina da je meni pokojni otac ostavio ovo oružje (ščepa malu pušku), s ovim izvadio sam sebi oči, (pa uhvati nož veliki) a s ovim iznio srce na moje krsno ime, (pa dohvati veliku pušku) a ova me uzdanica izdala kad mi naj veća preša od nje bila, i .....“

Knez: „Dosta, dosta! Tvoje je oružje; sretno ti bilo, zdravo ga i veselo megju družinom nosio. Pristupi, Marko, i poljubite se.“

Marko pristupi, s Nikom se izljubi i, kao prava braća, kući u pravoj ljubavi pogju.

Godine 1852.

Pravdanje dva seljaka, zeta i tasta, u sudu Kotorskom.

Sudnik: „Šta imate vi dva?“

Zet: „Tražim, gospodine, od moga tasta prćiju moje žene a njegove šćeri, kao što se dava po zemlji i po svijetu, jer mi je dao golu i bosu. Da mi nije obećao, da će joj namiriti, ne bih mu ni jedne riječce pisnuo, a, kako se govori: — Gole kosti ni pas neće. — Doklen je bila u oca, bila je njegova šćer, a sad je moja žena. Ono što je nje, hoću da joj se namiri, ili ću mu je poslati natrag, zašto, ako sam je u dužnosti hraniti, nijesam je dužan obukovati. Nego, gospodine, sud za hljeb carev, kojega jedeš.“

Tast: „Jesi li zborio? Imaš li još što? Ele ako nemaš, mene pusti. Gospodine sudniče! njegov otac pokojni isprosi u mene djevojku za ovoga mojega poštenog, da rečem, zeta, i ja mu je obećam kako je običaj u našoj zemlji. Kad bi do udaje, moja šćer nikad za živu glavu ne htje da ga uzme, govoreći meni i mojoj, da oprostite, domaćici, da bi se voljela utopiti u morsku pučinu ili konopcem zadaviti no njega vjenčati. E sad što ćemo? Dogovarati se stanemo ja i žena mi. — Ne imamo drugo dijete nego nju jedinicu, jer nam Bog jedno muško ukide a naše pustolovine[1]) dosta, što nam je Bog i naš krvavi trud i stiskanje trbuha učuvalo. Žao nam je bješe zamaći[2]), a dali riječ, od koje danas bez moje pogibije ne mogu da ostupim. Što ću, kako li ću prepukli sirak? Ubiti svoje dijete nije

---

1) Pustolovina, dobro koje neće muško već žensko dijete po smrti uživati. — 2) Dati za koga ona neće.

mi do duše, a odreći datu riječ do obraza. Stanem se boriti s pameću kako ću od veće manju nesreću skovati, a bez jedne nema ni lijeka. Bogme, gospodine, pri životu se ruka i noga kida, a pri obrazu sve se zaboravi. Promislim tako pa ovako a, kad je kršna ura, kršno [3] se i razmišlja. Ali ne bi razmicanja ; odlučim da ponudim moga zeta da bi se pridomazetio [4], i obećam da ću mojoj šćeri po smrti sve ostaviti, a i njemu, to se zna, samo ako me bude slušati kao oca a ja njega da ljubim kao svoga sina. — Gdje da ja dogjem? brekne [5] on na ovo moje predloženje ; da se ja udavam a tvoja šćer oženi? Jók, nijesi pogodio, nego je djevojka moja, ili ti se hoće ili neće, dok joj nijesam nos okinuo, da je narod prstom kazuje. — Na ovo odgovorim mu ja: — Ma kako tvoja, našlo te čudo grgje od smrti, kad te ona neće, nego se voli utopiti, nego za tobom poći? — Ne znam ja za to ništa, odgovori mi on, već znam da si je ti mojemu ocu obećao, a sad misli ti. — Ah što ću? nesretan sam! rečem u sebi. Ponudim opet šćer, no ona jednu te jednu. Pošto vidim kako je, promislim u sebi, neka bude što će biti, ja moju šćer za sad ne dam nikomu. Malo stavše [6] dogje kridimice moj zet su dva tri njegova rogjaka, i ugrabe mi dijete, te kući. Vjenča je silom, i eto je sad kod njega gdje ciči kao sužanj u tamnici ili kao rob u golemu sindžiru. Imat je niti je vidjet mogu, a kamo li da je oslobodim. Ovo je, gospodine, sve istinito, tako mi suda i vijeka i strašne ure koja me čeka. Sad šta traži od mene? Da smijem od suda i da me nije strah od Boga, traži da mu smrt učinim.

---

3) Slabo. — 4) Da dogje živjeti u kuću djevojačku. — 5) Zaviče. 6) Do kratkog vremena.

A on, čujete li, što prtlja[7] i s nekakvim začepicama[8] izlazi na dvor i kako se govori: — Što bi kola škripala, to volovi riču. Što bih ja njega imao zvati na sud, da mi poštenje plati, to on mene sirotnoga bez nigdje nikoga vrijegja, obraz mu pocrnio pred ljudima a duša pred Bogom! i ne stidi se da mi prćiju traži. Daću mu, dok sam ja živ i žena mi, dva studena kamena, da se njima u počelak (čelo) tuče, i da se kaje što je učinio. Kad je vjenčao moju djevojku, eto mu je; a da nijesam sirak i nejak, znao bi on čiju je šćer silom vjenčao. I oprostite: ja sam zadrobio mnogo, ma nevolja i više nešto čini. — Sad evo ga ovdje: ako mu obraz i duša podnosi, neka uaša[9] da ovako nije sve istina, a zakona se pravednoga držite i sijecite kako znate, a ja sam božiji pa vaš."

Godine 1852.

Suočenje optuženika i svjedoka pred sudom Kotorskim.

Sudac pita optuženika: „Poznavaš li, Nikola, ovoga čovjeka, koji prema tebi stoji?"

Optuženik: „Kako da ne, gospodaru? Poznavaju ga i Crnogorci i Primorci po crnu obrazu i po lažima. To je moj zakleti neprijatelj i tajni krvnik, onako mu Bog sudio!"

---

7) Besputno zbori. — 8) Iziskivanjima nepravednim. — 9) Zaniječe.

Svjedok: „Zašto po crnu obrazu, bezočniče? Zato što si pošten, zvone ti verige okolo papaka, kako no ti što si davno zaslužio.“

Optuženik: „Ovo sam dobio na veliku božiju pravdu. Ti si me na dušu ponio, onako ti je gjavo odnio pri času smrti! Nego zbori sad preda mnom, ako obraza imaš, i u oči me bistro gledaj.“

Svjedok: „Ja, gospodo, okopavah rumetin (kukuruz), dok začuh ne daleko od mene gdje se dvojica u velike dekahu (zavagjahu). Ostavim motiku i istrčim na jedan brežuljak, da vidim što je, kad ugledam Nikolu gdje na pasji način tuče pokojnog Pura Gjurova, koji vikaše od teške nevolje: — Oj, igdje li ikoga za Boga [1])! — Bogme, gospodo, da mi je pokojni Puro i brata ubio, u oni čas ne mogah srcu odoljeti, nego potrčah u razvagju. Prije nego što sam ja k njima prispio, vidjeh pok. Pura gdje se vrže jednijem kamenom na Nikolu i zvešti ga u lijevu obrvu — a eno mu se i sad poznava — a Nikola ni pet ni šest, nego ščepa malu pušku iza pasa, te u njega puškom zvek! pa otole svoj put, ni kučki od lova ne mogahu ga stići. Pritrčah ka pok. Puru, koji još bješe teke živ, poznade me i kaza mi ko ga ubi. Vidjeh gdje mu krv iz ožičice kutlja; otpašem ga i vidim ranu poviše ožičice. Obložim ga zaludu u oni čas lozovim perjem (lišćem) i utegnem pasom, pa zavičem, da mu čeljad domaća dogju, a ja sve kod njega i na mojim rukama ispusti dušu, i u teškoj onoj muci ništa drugo ne govoraše no preporučivaše dušu Bogu i angjelu Gavrilu i svemu kolu nebesnome i reče mi: — Na teški amanet ostavljam ti moju siročad. — Pris-

---

1) Ovako se viče u Boki, kad je kome teška nevolja, i svaki ko može, mora na ovaj glas poteći.

pješe u toliko njegovi i okukaše ga i na onom istom mjestu stajao je, doklen je došao iz Kotora kacamot[2]), i kako pravo tako zdravo.“ [3])

Optuženik: „O gospodo, o braćo, čuste li ga? O igdje li ikoga za krst časni! Čujete li lajavoga kusova [4]) i šarenoga kudrova [5]) kako ti slično veze a lijepo laže? (Prema svjedoku): Misliš li umirat, i bojiš li se Boga, njegova te sila sapela, budi se ljudi ne stidiš? S kojijem očima gledaš ove ljude? S kojijem li obrazom misliš megju ljude? Duša nema no jedna vrata, a ti je hoćeš da izgubiš, samo teke da mojoj glavi haka dogješ i da se ispuni ona tvoja ljetošnja prijetnja, kad ti nijesam htio dati djevojku, kad si mi je prosio. Udri, sokole, tako, kako si počeo, palo ti je šake do zgode; ali se uzdam u jakoga Boga i u pravedni carski sud da ću čist izići, a ti se, ako Bog da, stiditi tijeh riječi. A ja oni dan, kad je pokojni Puro poginuo, nijesam znao ni gdje mi je glava, nego me vas dan tresla nesretna groznica, kao što može svjedočiti glavar od sela i svi moji susjedi. Nego pokaj se i ne nosi me na tvojoj duši, od moje ti kuće Bog i sveti Jovan!“ [6])

Godine 1851.

---

2) Ovako se zove ono povjerenstvo (*commissione*) koje izvigjuje i para tijelo mrca. — 3) Dok svjedok ovo kazuje, optuženik Bog zna koliko mu puta prekine razgovor n. p. „Tako dočekao Gjurgjeva dne! — Tako doživio sretnjo dane! — Tako ikakve sreće imao! Muči, muči bezdušniče!“ — i sudac valja da ga često umuknjiva. — 4) Pas okidena repa. — 5) Pas bez ušiju. — 6) Ovo znači da će mu dati kumstvo.

Način sudovanja pred Grbaljskim sudom.

(Istiniti dogagjaj od XVII. stoljeća).

Dva oca izlaze pred sud, da se pravdaju o vjeridbi sina i šćeri.

Sudac: „Šta tražiš ti, Jovo (otac djetića), od Gjura?“ (otac djevojke).

Jovo: „Bogme, gospodo, isprosio sam u njega djevojku običajem zemaljskim, evo na zdravlje po godine, i on mi je obećao za mojega sina i mislim da sam mu čast nanio, pa, kako što se čuje, hoće da mi vrati za čast sramotu i da od mene učini maskaru (porugu, grdilo, bruku) što se do sad nije činilo po zemlji i po svijetu; a eto ga tu, pa ga pitajte za koji uzrok i kako se od vašijeh gospockijeh obraza ne stidi.“

Sudac: „Kazuj, Gjuro, je li istina što Jovo govori i nemoj lagati, dok nijesi ovdje ostao pod gomilom [1]).“

Gjuro: „Ah, gospodo, nemojte me za ovu moju grdnu sramotu pitati, ele nemam oči, da vas gledam niti usta, da vam zborim; ali nije kud kamo niti je razmicanja, nego kažem vam da je to istina živa; ali koja fajda kad mi je došlo već da se moja kuća iskopa? zašto moja, da oprostite, žena neće pa ni djevojka nikad živa da pogje za njegovijem sinom. Sad, gospodo, eto vas a evo mene! vaša sablja a moj vrat (prikloni glavu), pak sijecite kuder hoćete.“

Sudac: „Brže bolje dovedi ovdje tvoju ženu i šćer.“

1) Dok nijesi kamenovan.

Sudac (materi): „Kamo te, Stane? Je li istina da si ti pod starost ubezobrazila i tvoga muža obraz hoćeš da pod noge baciš? Od kad su počele matere zapovijedati kod živa oca? Nego se prekrsti,[2] dok nijesi pošla sad pod gomilu. Ne kolji dvije porodice. Znaš, Stane, da nije ovo mala rabota, s koje se može dogoditi dosta zla.“

Stana: „O gospodo, o sudnici! Čujte me, a nemate koga. Žena je, govori se, svaka dugokosa a kratkoumna, ma bogme i njoj je mio obraz kao duša. Znajte da sam ja moju šćer vjerila kad mi je domaćin po svijetu bio, a to slučajno i evo kako. — Jedno jutro krenemo u pazar ja i Joka Stankova i idući putem u razgovoru vidimo da smo obje, da oprostite, teške. Budući prijateljice od djetinstva, i da bolje do smrti bude naše prijateljstvo, rekosmo jedna drugoj, ako rodimo jedna djetića a druga djevojku, da ih vjenčamo, a ako bude oboje muško, da ih pobratimimo, a ako žensko, posestrimo, i ruku na ruku damo. Što ide, to brzo dogje. Joka pomaši[3] djetića a ja djevojku, i što je narečeno, to biva obrečeno; mi ih još u kolijevkam vjerismo. Ja lagati ne mogu ni moju vjeru slomiti, dok sam živa. Eto djetića, a eto djevojke: ako oni pred vama reku da neće jedno drugo uzeti, oliš mene i moje duše, svakome svoje poštenje i sramota pri sebi a moje pri meni, pak vi sudite i liječite kako naj bolje znate i umijete, i oprostite.“

Sudac (parničarima): „Ostupite svi na stranu.“

Odmaknuvši se na stranu parničari, sud riješi ovako:

---

2) Progji se, — 3) Rodi.

„Ne mećimo, braćo, novi zakon u staru zemlju, niti pitajmo djetića ali djevojku, ni djevojku ali djetića, nego da je ne uzme ni jedan ni drugi, da povrati poštenje[4]) jedno drugome i da Gjuro dade Jovu prvo kumstvo mokro koje mu se desi u kući a, narečeni i nesugjeni vjerenik, sin Jokin, da bude za kuma djevojci Staninoj, kad se uda.“

Prizovu dakle parničare i presudu im jave te ih poljube, i u istinoj i nezazornoj ljubavi ostave. Djetići se na svoje vrijeme ožene, djevojka se uda i potpuno izvrše ovu osudbinu.

Godine 1852.

4) Riječ.

Gdje je što.

	Strana
Odlomci iz Boko-kotorskog života	1
Majka krvnica	14
Dvoje crnogorsko svatova	23
Pogibija bez nevolje	31
Kopanje blaga	38
Žensko junaštvo	45
Tri svadbe bez svatova	53
Seocka bijeda na popa	63
Bracka zadjeva	70
Lijek kosovskijem ranama	77
Grabež djevojke	88
Vjenčanje prije vremena	98
Smrt dva zaljubljenika	114
Krvoproliće bez nevolje	125
Neobičan megdan	136
Grozna osuda na smrt	148
Žena kalugjer	164
Rijetka osveta	173
Seljani proklinju ime „Lazar“	183
Jedan otac a dvije majke	192
Nenadna smrt	203
Pokragja crkve	213
Krvno kolo	227
Tužba jednoga seljaka proti učinjenoj mu nasilnosti od svoga susjeda	234

Strana

Pričanje jednoga primorca kako je mirio glavu i metao krvno kolo 236
Pričanje pred sudom seljaka iz Boke, kako mu je ob noć pokradeno 241
Odgovor grbaljskog seljaka pred sudom na pitanje drugoga da mu povrati jednu zemlju 244
Pravdanje jednoga seljaka kotorskog u sudu, kako je u obrani ubio dvojicu a trećega smrtno ranio 247
Pravdanje jednog seljaka, koji je optužen da je ubio čovjeka 249
Pravdanje optuženika da je ubio jednu djevojku, koji se svojevoljno prikazao u ruke suda 252
Pravdanje dva muža i jedne žene u sudu Grbaljskome 254
Pravdanje dva brata pri sudu Grbaljskome u XVIII. stoljeću 257
Pravdanje dva seljaka, zeta i tasta, u sudu Kotorskom 260
Suočenje optuženika i svjedoka pred sudom Kotorskim 262
Način sudovanja pred Grbaljskim sudom . . . 265

NARODNA BIBLIOTEKA.

1. **Dubrovnik ponovljen,** epos u XX pjevanja i **Didone,** tragedija u 3 čina *Jakete Palmotića Gjonorića,* 1878, u-8., str. VI-480, for. 1. 80.

2. **Ostan Božije ljubavi i razlike pjesni duhovne** *Andrije Vitaljića.* Novo izdanje, 1874, u-8., str. XVI-320, for. 1. 20.

3. **Pripovijesti crnogorske i primorske,** skupio, složio i pregledao *Šćepan Mitrov Ljubiša.* Drugo izdanje, 1889, u-8., str. IV-278. for. 1. 20.

4. **Robinjica,** spjevao *Mato Vodopić.* Drugo izdanje, 1890, u-8., str. 48, nč. 20.

5. **Pjesme razlike** *Antuna Kaznačića* dubrovčanina, 1879 u-8., str. XVI-120, sa slikom spisateljevom, nč. 60.

6. **Marojica Kaboga,** tragedija u 5 čina *Matije Bana,* pisana 1880 i dubrovačkoj vlasteli posvećena. Su dvije slike, 1880, u-8. str. XXVI-124, nč. 60.

7. **Ratovanje slovinskoga naroda proti Turcima** godine 1875 — 1877. Uz gusle skitio *Žalovan,* 1881, u-8., str. 170, nč. 60.

8. **Crte iz hercegovačke zapreme,** pripovjetka *Ivana Miletića,* 1881, u-8., strana 53, nč. 20.

9. **Na Doborskijem razvalinama,** pripovjetka *Kan. Mata viteza Vodopića,* 1881, u-8, str. 242, sa slikom, for. 1. —

10. **Narodne satirično-zanimljive podrugačice.** Skupio ih *Vuk vit. Vrčević.* Drugo izdanje, 1888, u-8., str. 148, nč. 60.

11. **Pjesme o ratu Rusko-Turskom i o bojevima na Plevni** godine 1877. Spjevao *Bogoljub Petranović,* 1883, u-8., str. 32, nč. 20.

12. **Mudri Ćoso.** Po pučkoj predaji ukitio za praznike *Vid Vuletić-Vukasović,* 1883, u-8., str. 54, nč. 30.

NARODNA BIBLIOTEKA.

13. **Narodne Basne.** Skupio ih po Boki, Crnojgori, Dalmaciji, a naj više po Hercegovini *Vuk vit. Vrčević*, 1883, u-8., str. IV-120, nč. 50.

14. **Za kišljive dnevi.** Književni pokušaji *Marka Cara*, 1883, u-8., str. X-216, for. 1.

15. **Jan Hus,** tragedija u 5 čina *Matije Bana*, pisana 1879 i češkoj braći posvećena, 1884, u-8., str. 140, nč. 60.

16. **Narodne humoristične gatalice i varalice.** Skupio *Vuk vit. Vrčević*, 1884, u-8., str. 80, nč. 40.

17. **Kratka povjest kralja bosanskih.** Po izvorima napisao za mladež bosansku *O. Antun Knežević.* Sveska I. 1884, u-8., str. VI-76, nč. 40.

18. **Zimnje večeri.** Priče iz narodnog života u Srbiji, napisao *M. Gj. Milićević*, 1885, u-8., str. VIII-252, for. 1. 20.

19. **Smailagić Meho.** Pjesan naših Muhamedovaca, zabilježio *Dr. Friedrich S. Krauss*, 1886, u-8., str. XVI-192, nč. 80.

20. **Viški boj.** Spjevao *Savo Matov Martinović* Crnogorac, 1886, u-8., str. 30, nč. 20.

21. **Kratka povjest kralja bosanskih.** Po izvorima napisao za mladež bosansku *O. Antun Knežević.* Sveska II. 1886, u-8., str. 123, nč. 60.

22. **Tužna Jele.** Povijest gruška *kan. Mata vit. Vodopića*, 1886, u-8., str. 99, nč. 40.

23. **Narodne pripovjetke** ponajviše kratke i šaljive. Skupio *Vuk vit. Vrčević*, 1887, u-8., str. 198. nč. 80.

24. **Kratka povjest kralja bosanskih.** Po izvorima napisao za mladež bosansku *O. Antun Knežević.* Sveska III. 1887, u-8. str. 136. nč. 60.

25. **Narodne pjesme iz usta i rukopisâ** skupio i za štampu spravio pop *Baldo Melkov Glavić.* 1889, u-8., str. 210, nč. 60.

26. **Narodne pripovijesti i presude** iz života po Boki Kotorskoj, Hercegovini i Crnojgori pokupio i složio *Vuk vit. Vrčević*, 1890, u-8., str. 267 for. 1. 20 nč.

Dubrovnik, zabavnik narodne štionice dubrovačke. Godište III. Uregjen po *Jozu Buniću*, 1871, u-8 v., str. 304, for. 1. 60.

Dubrovnik, zabavnik narodne štionice dubrovačke. Godište IV. Uregjen po *Jozu Buniću* i *Stj. Skurli*, 1876, u-8 v., str. 350, su dvije slike, for. 1. 60.

Vienac gorskog i pitomog cvietja, hrvatsko-srbska pjesmarica, uredjena po *I. Aug. Kaznačiću*. Drugo uzmnoženo izdanje, 1882, u-16., str. IV-248, nč. 60.

Konavoska zdravica, 1886, u-16., str. 8 nč. 4.

O francuskom i pruskom ratu godine 1870-71. Pjesme *Oca Petra Bakule*, 1873, u-8 m., str. 64, nč. 30.

Marta Posadnica ili pad velikog Novgoroda, tragedija u pet razdijela po *Matiji Banu*, 1872, u-16., str. 208, nč. 60.

Moćnik stolne crkve dubrovačke. Sastavio *Stj. Skurla*, 1868, u-8., str. 180, sa slikama, for. 1. 20.

Korizmene propovijedi i besjede za različite svečanosti i prigode, *O. Arkandjela Kalića* dubrovčanina, 1875, u-8 v., str. XVI-608, for. 3. 20.

Sveti Vlaho, biskup i mučenik od Sevasta, dubrovački obranitelj. Priopćio *Stj. Skurla*, 1871, u-8 v., str. VIII-208, sa slikom, for. 1. 30.

Vrt bogoljubnosti. Molitvenik za svakoga, priredili kanonici *Stj. Skurla* i *Vice Palunko*, 1890, u-16., str. 516, tvrdo vezan for. 1. 20.

Svibanj posvećen bl. Djevici Mariji ili razmišljanja o poglavitim izvrsnostima Marijina života s molitvama i izgledima preko mjeseca svibnja, čemu se nadodaju misne molitve, priprava na ispovijest i sv. pričešćenje i neke druge pobožne zabave, a zatim kita pjesmica (80) na čast *Bl. Djevice Marije*. Uredio *Stj. Skurla*, 1876, u-16., str. XVI-412, nč. 80.

Bogoljubna zabava kršćanskijeh duša. Molitvenik po *S. S.* Četvrto izdanje, 1890, u-32., str. 248, nč. 40.

Gospa od Lurda. Povijes i molitve. Treće izdanje u kome su priložena druga bogoljubna djela za svaki dan, za sv. Misu, pričešćenje, i za šest nedjelja svetoga Luigja, uz druge bogoljubnosti, 1887, u 16., str. 270, nč. 60.

Kako se služi sv. misa starohrvatski (glagoljački) i latinski 1883, u-16, str. 20, nč. 6.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

GR
259
V7

Vrčević, Vuk (comp.)
Narodne propovijesti
i presude.